

e-ISSN: 2757-6108

DİSİPLİNLER ARASI DİL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY LANGUAGE STUDIES

CİLT/VOL: 10, SAYI/NO: 10 MART/MARCH 2025

Mart / March • Sayı / Number: 2025/10

e-ISSN: 2757-6108

Başlangıç / Founded: 2020

Yayın Aralığı / Period: Yılda 2 Sayı

Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi, Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Derneği'nin yılda iki kez yayımlanan **uluslararası hakemli** dergisidir. Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi'nde yayımlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarına, yayın hakları Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi'ne aittir. The Journal of Interdisciplinary Language Studies (IJLS) is a refereed international journal which is published by Interdisciplinary Language Studies Association. Writers are solely responsible for the content of their articles and the copyright belongs to the Journal of Interdisciplinary Language Studies (IJLS).

İmtiyaz Sahibi / Licensee

Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Derneği

Bilimsel Yayın Koordinatörü / Scientific Publications Coordinator

Prof. Dr. Erdoğan BOZ

(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi - Eskişehir)

Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Cüneyt AKIN

(Afyon Kocatepe Üniversitesi - Afyonkarahisar)

Alan Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Talat DİNAR

(Süleyman Demirel Üniversitesi - Isparta)

'Dilsel Yapılar, Dilbilim, Eski Türk Dili, Yeni Türk Dili'

Doç. Dr. Salih Mehmet ARÇIN

(Pamukkale Üniversitesi - Denizli)

'Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Kuzey-Batı Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Kuzey-Doğu Türk Lehçeleri ve Edebiyatları'

Doç. Dr. Fatih DOĞRU

(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi - Eskişehir)

'Yeni Türk Dili'

Doç. Dr. Duygu Kamacı GENCER

(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi - Eskişehir)

'Dilbilim, Söylem ve Bağlamsal Dilbilim, Sözlükbilim ve Anlambilim, Toplumsal Dilbilim, Küreselleşme ve Kültür, Yeni Türk Dili, Dil Sosyolojisi, Kültür Sosyolojisi, Sosyolojide Bölgeselleşme ve Küreselleşme'

Doç. Dr. Ferdi BOZKURT

(Anadolu Üniversitesi - Eskişehir)

'Dilbilim, Dil Kullanım Bilimi, Dilsel Yapılar, Donetik ve Konuşma Bilimi, Yeni Türk Dili'

Dil Editörleri / Language Editors

Dr. Selenay KOŞUMCU (Türkçe / Turkish)

Öğr. Gör. Nurcan İLBAŞ (İngilizce / English)

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Arş.Grv. Adnan YILDIZ

(Afyon Kocatepe Üniversitesi - Afyonkarahisar)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Engin YILMAZ

(Sakarya Üniversitesi - Sakarya)

Prof. Dr. Fevzi KARADEMİR

(Düzce Üniversitesi - Düzce)

Prof. Dr. Mustafa GÜNEŞ

(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi - Kütahya)

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE

(Afyon Kocatepe Üniversitesi - Afyonkarahisar)

Prof. Dr. Şahmurat ARIK

(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi - Kütahya)

Prof. Dr. Talat DİNAR

(Süleyman Demirel Üniversitesi - Isparta)

Danışma Kurulu / Board of Editorial Advisor

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN 'Türk Dili'

Prof. Dr. Engin YILMAZ 'Türk Dil'

(Sakarya Üniversitesi - Sakarya)

Prof. Dr. Semra GÜNAY 'Coğrafya'

(Anadolu Üniversitesi - Eskişehir)

Prof. Dr. Hasan BAĞCI 'Türkçe Eğitimi'

(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi - Burdur)

Prof. Dr. Beyhan KANTER 'Edebiyat'

(Fırat Üniversitesi - Elazığ)

Prof. Dr. Halil İbrahim GÜRCAN 'İletişim'

(Anadolu Üniversitesi - Eskişehir)

Prof. Dr. Sinan SARAÇLI 'İstatistik'

(Balıkesir Üniversitesi - Balıkesir)

Yurtdışı Temsilciler / Representatives Abroad

Prof. Dr. Ergin JABLE

(Priştine Üniversitesi - Kosova)

Doç. Dr. Neriman HASAN

(Köstence Ovidius Üniversitesi - Romanya)

Prof. Dr. Oktay AHMED

(Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi - Makedonya)

Prof. Dr. Meryem Salim-Ahmet

(Şumen Üniversitesi - Bulgaristan)

Derginin tarandığı dizinler / Indexes:

MLA International Bibliography

EBSCO

Index Copernicus

International Scientific Indexing (ISI)

Citefactor

Directory of Research Journals Indexing

ROAD

Asos

Türk Eğitim İndeksi

ACARINDEX

Google Scholar

IJIF (International Innovative Journal Impact Factor)

OKUYUCU MEKTUPLARI / LETTERS

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki görüş, yorum ve önerilerinizi editöre gönderiniz.
Readers are highly encouraged to express their views, comments or suggestions on published articles, to the editor.

Prof. Dr. Cüneyt AKIN
dadadergisi@gmail.com

Adres: İstiklal Mahallesi, Duru Sokak, Duru Apartmanı, No.: 8/4
Odunpazarı / Eskişehir / TÜRKİYE
Telefon: 0222 2393750 / 2350
Belgegeçer: 0222 2291418
e-posta: dadadergisi@gmail.com

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of the Issue

Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi olarak bu sayıma hakemlik yapan değerli bilim insanlarına desteklerinden ötürü teşekkür ederiz.

The Journal of Interdisciplinary Language Studies (IJLS) wishes to appreciate the valuable scientists who refereed this issue for their assistance.

Mart 2025/10 Hakemleri / Reviewers for March, 2025/10

Prof. Dr. Fatıma Bettül ÜYÜMEZ, Anadolu Üniversitesi / Anadolu University / Eskişehir

Prof. Dr. Hülya PİLANCI, Anadolu Üniversitesi / Anadolu University / Eskişehir

Prof. Dr. şahap BULAK, Siirt Üniversitesi / Siirt University / Siirt

Doç. Dr. Serdar KARAOĞLU, Afyon Kocatepe Üniversitesi / Afyon Kocatepe University / Afyonkarahisar

Doç. Dr. Alpay İĞCI, Uşak Üniversitesi / Uşak University / Uşak

Doç. Dr. şaziye DİNĐER BAHADIR, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi / Kırşehir Ahi Evran University / Kırşehir

Dr. Öğr. Üyesi Ceren OĞUZ KABADAYI, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi / Kırşehir Ahi Evran University / Kırşehir

Dr. Öğr. Üyesi Eyyüp ACAR, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi / Kütahya Dumlupınar University / Kütahya

Dr. Öğr. Üyesi Hayri AGUN, Bursa Teknik Üniversitesi / Bursa Teknik University / Bursa

Dr. Öğr. Üyesi Oğuz KISA, Afyon Kocatepe Üniversitesi / Afyon Kocatepe University / Afyonkarahisar

Dr. Öğr. Üyesi Özkan ASLAN, Afyon Kocatepe Üniversitesi / Afyon Kocatepe University / Afyonkarahisar

Dr. Öğr. Üyesi Songül İLBAş, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Burdur Mehmet Akif Ersoy University / Burdur

Öğr. Grv. Dr. Ezgi ASLAN, Anadolu Üniversitesi / Anadolu University / Eskişehir

Öğr. Grv. Dr. Süleyman Alper SÖKMEN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Eskişehir Osmangazi University / Eskişehir

Dr. Göksel SERT, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı / Republic of Türkiye Ministry of National Education / Bilecik

Dr. Sezergül YIKMIş, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı / Republic of Türkiye Ministry of National Education / Eskişehir

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Makaleler / Articles

- Araştırma / Research
Türkiye Türkçesinde İsteş Özne
(*Reciprocal Subject in Turkish*) 1-11
Ahmet Turan DOĞAN
- Araştırma / Research
Çatı Ulamına Yenilikçi Bir Yaklaşım Denemesi
(*An Innovative Approach to the Voice Category*) 12-31
Mehmet Fatih KIRMALI
- Araştırma / Research
Ata Terzibaşı'nın Kerâik Ağzı Türkmanca Sözlüğü'nde Söz Varlığı
(*The Vocabulary in Ata Terzibaşı's Turkmen Dialect Dictionary Of Kırkuk*) 32-64
Ahmed TALAAT
- Araştırma / Research
Türkiye Sahası Ağzlarındaki Ekmek Adlarının Yapı Bakımından Sınıflandırılması
(*Classification Of Bread Names In The Dialects Of Turkey In Terms Of Structure*) 65-100
Songül ERDOĞAN, Aslıhan TURGUT DENİZ
- Araştırma / Research
Kurumsal Söylem ya da Söylemin Kurumsallaşması
(*Institutional Discourse or Institutionalisation of Discourse*) 101-115
Ahmet BASATEMUR
- Araştırma / Research
Söylem Çözümleminde Bağlam
(*Context in Discourse Analysis*) 116-125
Kıymet DÜZGÜN ULUYOL
- Araştırma / Research
Sınım Esnasında Yapay Zeka Kullanımı: Kalite ve Akıcılık Üzerine Bir İnceleme
(*The Use of Artificial Intelligence During Presentations: A Review on Quality and Fluency*) 126-144
Mehmet Göktuğ GÖKÇE, Aslı ŞEMŞİMOĞLU, Sinan MALAK, Rabia DURGUT
- Araştırma / Research
Beth Levin'in Tasnifine Göre Vesiletü'n-Necât'ta Eylemler
(*Verbs in Vesiletü'n-Necât According to Beth Levin's Classification*) 145-164
Yaren Nur YILMAZ
- Araştırma / Research
Marzubân-nâme Tercümesi'nde Arapça Unsurlar
(*Arabic Elements in the Translation of Marzubân-nâme*) 165-182
Majd Hakam KHATTAB ALKHATİB, Dilek ERENOĞLU ATAİZİ

Türkiye Türkçesinde İşteş Özne¹

Ahmet Turan DOĞAN²

Türkiye Türkçesinde İşteş Özne

Reciprocal Subject in Turkish

Öz

Kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde görülen ekli çatılarda yüklem karşısındaki öğelerin özellikleri çatıyı belirler. Bu öğeler ise özne veya nesnedir. Yüklem durumuna göre bu öğelerin biri veya ikisi cümleden çıkarılır, değiştirilir veya bir diğerine eklenir. Böylece de söz konusu öğeler farklı özellikler kazanır. İşteş çatıda da özne, genellikle içinde farklı öğeleri barındırır bir duruma gelir. İşteş çatılı cümlelerin yüklemi kılış fiilinden oluşacağından bu cümlelerde özne zaten zorunlu olarak bulunur. Ancak, çatı yine de özneye göre belirlenir. Bu durumda öznenin yüklem olan fiilin özelliğine göre eksiltülen öğeleri kendi bünyesinde barındırdığı fikri ortaya çıkar ve bu özelliğinden dolayı da bazı cümlelerdeki öznenin işteş özne olarak adlandırılması gerekliliği bulunur. Peki, "İşteş özne bünyesinde hangi öğeleri barındırır, bu öğeleri belirleyen yüklem özellikleri nelerdir, bu tür cümleler dil kullanıcısının hangi ihtiyacını giderir?" bu soruların cevabı söz konusu çalışmada aranmıştır. İncelemeler sonucunda Türkiye Türkçesindeki işteş çatılı cümlelerde birbiriyle, birlikte veya birbirini biçimindeki öğelerin yüklem özelliğinden dolayı özneye toplandığı, bunların bazılarının istene de şeklen cümleye giremediği bazılarının ise kullanıcının tercihine göre girebildiği görülmektedir. Bu sebeple, söz konusu çatıdaki bazı cümlelerde öznenin salt özne olmaktan uzak olduğu ve bir özne türü olarak işteş özne olarak adlandırılması gerektiği ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, çatı, özne, işteş özne

Abstract

In sentences where action verbs are predicates, the features of the elements opposite the predicate in the suffixed voices determine the voice. These elements are the subject or the object. Depending on the state of the predicate, one or both of these elements are removed from the sentence, changed or added to another. Thus, the elements in question take on a different form. In the reciprocal voice, the subject usually comes to a state that contains different elements. Since the predicate of sentences with a reciprocal voice consists of the action verb, the subject is already necessarily present in these sentences. However, the voice is still determined according to the subject. In this case, the idea that the subject contains the elements that are reduced according to the feature of the verb that is the predicate emerges, and due to this feature, the subject in some sentences must be called reciprocal subject. So, "Which elements does the reciprocal subject contain, what are the features of the predicate that determine these elements, which need of the language user do such sentences meet?" The answers to these questions were sought in the study in question. As a result of the examinations, it is seen that in the sentences with reciprocal voices in Turkish, the elements in the form of each other, together or one another are collected in the subject due to the feature of the predicate, some of which cannot be formally included in the sentence even if desired, while others can be included according to the user's preference. For this reason, it has been revealed that in some sentences with the voice in question, the subject is far from being the sole subject and should be called reciprocal subject as a type of subject.

Keywords: Turkish, voice, subject, reciprocal subject

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

¹ Bu makale, 16. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (Harran Üniversitesi, 24-26 Ekim 2024, Şanlıurfa/Türkiye) adlı etkinlikte sözlü olarak sunulan ve bildiri özet kitabında özet olarak yayımlanan bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş biçimidir.

² Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetturandogan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9173-7558>

1. Giriş

Türkçede çatı konusu, genellikle özne ve nesne temelinde ele alınır ve öznesine göre çatıların nesnesine göre çatılar adlandırılmaları kullanılır. Hâlbuki çatı, yüklem gerektirdiği asgari öğelerin oluşturduğu bütündür ve cümlenin bütün öğeleriyle ilgilidir. İşteş çatı da Türkçedeki çatı türlerinden biridir. Türkçede genel olarak “-ş” ekini alan kılış fiilleriyle ortaklaşa veya karşılıklı özneler oluşturulması ve nesne başta olmak üzere genellikle yer tamlayıcısı ve zarf tümlecinin özne içinde saklanması, işteş çatının temel özelliğidir. Üstünova, işteş çatıyı eylemin karşılıklı veya ortaklaşa yapıldığı, birincil nesnenin birincil özneyle hareket ettiği, sırasıyla birbirlerinin öznesi ve etkileneni olduğu çatı ulamı olarak tanımlamıştır (2016, s. 53). Elbette ki bu durum cümlenin şekliyle, yani kuruluşunda bulunan öğelerle alakalıdır. Dolayısıyla da bu çalışmada işteş çatının biçim birimsel olarak fiil kök veya gövdelerine getirilen çatı ekleriyle oluşturulduğu fikrinden hareket edilmiştir.

Çalışmanın odak noktası işteş çatılı cümlelerdeki özne olduğu için öncelikle öznenen bahsetmek gerekir. Öznenin çeşitli tanımları bulunmaktadır. Bunlardan biri de onun, yüklemi kılış fiilinden oluşan cümlelerde bulunduğu ve bu cümlelerdeki yüklem belirttiği işi yapan öge olduğudur. Ancak, her kılış fiilinin yüklem olduğu cümlede bulunan öznenin özelliği ve dolayısıyla da türü aynı değildir. Bu özelliklerden yola çıkılarak öznenin adlandırılmasıyla ilgili çeşitli terimler kullanılmıştır.

Kılış fiilinin yüklem olduğu cümlelerle ilgili değerlendirmeler esas alındığında özne için Bolulu, kılış fiilinin yüklem olduğu cümlelerle ilgili olarak dönük kimse, yapıcı özne, etkileyici özne, etkisiz özne, aracılı özne, baskıcı özne, zorlayıcı özne, imeceli özne, yaptırıcı özne terimlerini önermiştir (1992, s. 46-52). Banguoğlu, özne değerlendirmesinde gerçekte kimse, karşılıklı kimse, dönük kimse, ettiren kimse, olduran kimse, ortaklaşa kimse terimlerini kullanarak kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerdeki öznelerle ilgili farklı adlandırmalar yapmıştır (2004, s. 544-545). Bulak, özne türlerini ele aldığı çalışmasının sonunda Türkçedeki özneleri açık özne ve gizli özne içerisinde toplar (2013, s. 1125). Delice'nin özne türleri olarak pekiştirmeli özne, gizli özne, yaptırıcı özne, yapan özne terimlerini kullandığı görülür (2018, s. 162-163).

Özne, türleriyle ilgili detaylı bir değerlendirme yapan Özmen, kılış ifadesine karşılık gelen fiil cümlelerinde etken özne, dönüşlü özne, işteş özne, ettiren özne adlandırmalarına yer vermiştir (2016, s. 20-26). Bunlar içerisinde de söz konusu çalışmayla ilgili olarak işteş özneyi bir işi karşılıklı, ortaklaşa veya birlikte yapan özne biçiminde tanımlamıştır. Bunun yanında ona göre “-ş” eki almayan ve “-ş” eki ile birebir örtüşmeyen bazı fiiller de işteş özneler gerektirir. Bunun ardından işteş özneyi üçe ayırmıştır:

1. “-ş” fiilden fiil yapma eki ile oluşturulan işteş yüklemli cümlelerde işteş özne:

Kazançtan yüzde yirmi beş komisyon üzerinde anlaştık.

2. Zarflarla oluşturulan işteş cümlelerde işteş özne:

Aldığım zaman on dört yaşında idi, on senedir beraber yaşıyorduk.

Şu satırlarını birlikte okuyalım.

Onlar da gelsin, hep beraber anlatırız.

Yüzbaşılar karşılıklı gülümsediler.

3. “Birbiri” zamiri ile oluşturulan işteş cümlelerde özne:

O yüzden birbirinizi hep tanıyacaksınız.

4. “-n” fiilden fiil yapma eki ile oluşturulan işteş cümlelerde işteş özne:

Anne ile babası birkaç yıl önce boşandılar. (2016, s. 22-25)

Delice, işteş çatıdan bahsederken söz konusu çatıya sahip cümlelerde bulunması gereken öznenin ortaklı / ortak özne olduğunu belirtmiştir (2012, s. 87). Ancak, sözdizimi çalışmasında ortaklı özneye yer vermemiştir (2018).

Üstünova, nitelikleri bakımından birbirinden farklı olan öznelerin tek bir terimle ele alınmasının sakıncalarına dikkat çeker; eylemlerin ve öznelerin niteliklerinin kesin bir biçimde ortaya konmasını, bunun için de eylem isteminin dikkate alınmasını gerektiğini belirtir (2022, s. 60). Bunun yanında eylemlerin niteliklerine ve aldıkları çatı eklerine göre öznelerin çeşitlendiğini, eylem nitelikleri dikkate alınmazsa konunun hafife alınmış olunacağını dile getirir. Bu çerçevede de işteş çatılarda karşılıklı kılan ve karşılıklı kıldırın özne türlerinden bahseder (2022, s. 65).

Boz, işteş çatının karşılıklılık ifade edenlerinde eylemin dilbilgisel olarak geçişsiz ancak mantıkça iki taraflı geçişli olduğunu, yani öznelerin birbirleri için mantıkça nesne olduğunu ifade eder. Özne için aynı zamanda mantıksal nesne adlandırmasını kullanır (2015, s. 65). Ancak, bu tür cümlelerdeki ögenin iki durumu birden karşılamasını içeren bir terim önermez.

Uysal, “Ali ile Hasan birbirini dövdi.” cümlesinin “Ali ile Hasan dövüştü.” biçimine geldiğinde nesnenin cümle dışına itildiğini ve çokluk öznenin aynı zamanda nöbetleşe olarak birbirlerinin nesnesi konumuna geçiştiğini ifade eder. Böylece de biçimsel olarak fiilin değişmesinin yanında cümlenin sözdiziminin değiştiğini de belirtir (2018, s. 809). Ancak, cümlenin yeni hâlindeki öznenin adlandırılmasıyla ilgili bir şey demez.

Yukarıdaki araştırmacıardan farklı olarak özne türlerinin olmadığı, tür olarak ifade edilenlerin aslında öznenin özelliği olduğunu belirten araştırmacılar da vardır (Küçük ve Ünal, 2018). Boz da öznenin farklı durumlarda olabileceğini belirtmiştir. Bu konuda da; 1. +DAn durum biçimbirimli özne (örtülü özne), 2. +A durum biçimbirimli özne (mantıksal özne), 3. +In durum biçimbirimli özne, 4. Eksiltili özne tipleri, 4.1. +DAn durum biçimbirimli özne, 4.2. +(IA) biçimbirimli özne, 4.3. +In biçimbirimli özne başlıklarına yer vermiştir (2009). Dolayısıyla öznenin türleri ve(ya) özellikleriyle ilgili çeşitli fikirlerin ileri sürüldüğü görüldü.

Cümlelerin öğelerinin yükleme göre içerisinde buldukları durum aslında onların türlerini de belirler. Bu ifadeden yola çıkılacak olursa her cümledeki öznenin de aynı olmadığı görülür. Bununla ne kastedildiği aşağıdaki inceleme bölümünde örnekler üzerinden ortaya konmuştur.

2. İnceleme

Cümle kuruluşunun iskeleti olan çatı, her cümlede bulunur. Yüklemin özelliğine göre cümlede bulunması gereken zorunlu öğeler cümlelerin ayırt edicisi olduğundan çatıyı da belirler. Ek-fiil yardımıyla isimlerin yüklem olduğu cümlelerde (var ve yok yüklemeleri hariç) ve oluş fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde çatı standart olduğu için söz konusu cümleler üzerinde pek durulmamıştır. Buna karşılık, kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde gerek kelime kök ve gövdelerinin öge istemlerine gerekse de bazı ekleri alarak gösterdikleri cümle iskeletlerine göre çatı adlandırmaları yapılmıştır. Bu adlandırmalardan biri de işteş çatıdır. Söz konusu çatı oluşturulurken kılış fiili üzerine “-ş” ekini alır ve fiilin kök veya gövde anlamının birlikte veya karşılıklı gerçekleştirildiği belirtilir.

İşteş çatılı cümleler, yüklem olan fiilin özelliğine göre değişik biçimlerde karşımıza çıkar. Banguoğlu, bunları dörde ayırmıştır: Bunların ilki özneyi oluşturanların aynı zamanda birbirlerinin nesnesi olduğu cümleler: *Ali ile Veli döğüştüler = Ali Veliyi, Veli Aliyi döğdü*. İkincisi; fiilin belirttiği iş özneye dönük olmakla birlikte cümlelerin başka bir nesnesi olan cümleler: *Ali ile Veli tarlayı bölüştüler = İki aralarında böldüler*. Üçüncüsü; nesnesi veya isimlemesi bir karşılıklı belirsiz zamir olan yalın fiil görünüşündeki cümleler: *Ali ile Veli buluştular = Birbirini buldular*. Dördüncüsü; iş birliği ifade eden yani karşılıklı iki taraf değil, birlikte kılıcı bir topluluğu ifade eden cümleler: *Yolcular kaçıştular* (2004, s. 416-417). Banguoğlu, konuyu fiillerin özelliklerine göre özetlemiştir. İşteş çatılı cümlelerde yüklem öncelikle geçişli kılış fiili, yersemeli kılış fiili veya zarfsamalı kılış fiili olma özelliğine göre cümle iskeletinin oluştuğu, daha sonra özellikle bazı geçişli fiillerin nesnesinin öznenin içinde olduğu cümlelerin nesne olmadan kullanıldığı görülür. Bunların yanında bazı yersemeli kılış fiillerinin de yer tamlayıcısı kullanılmadan cümleler oluşturduğu görülür. Bunları şu iki örnekle gösterebiliriz:

1. *Horozlar döv-ü-ş-tüler*.
2. *Çocuklar kaç-t-ş-tular*.

1. ve 2. cümle örneklerinde görüldüğü üzere cümlelerin iskeleti özne-yüklem biçimindedir. Yüklem kurucu öge olduğu için geriye zorunlu öge olarak özne kalmaktadır. Ancak, özne, kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde doğal olarak bulunması gereken öge olduğundan; yani doğrudan çatıyı belirleyecek öge olmadığından burada izah edilmesi gereken başka bir durum bulunur. Bu çalışmada da işteş çatılı cümlelerdeki öznenin bu durumu açıklanmaya çalışılmıştır.

Özne, kılış fiilinin yüklem olduğu cümlelerde eylemi gerçekleştiren isim unsurudur (Delice, 2018, s. 162). Bu tanım biraz daha açılırsa öznenin en saf hâllerinin geçişli çatılı, yerseme çatılı, zarfsama çatılı ve oldurgan çatılı cümlelerde bulunduğu görülür:

3. *Ali camı kırdı. (Geçişli)*

4. *Kedi ağaca çıktı. (Yerseme)*
5. *Çocuk mutlu olduğu için güldü. (Zarfsama)*
6. *Ali kuşu uçurdu. (Oldurgan)*

Öznenin saf hâllerinin bulunduğu bu cümlelerde öznenin durumu şöyledir: 3. ve 6. cümlelerde, eylemi bir nesneyi etkileyecek biçimde yapar. 4. cümlede, eylemi yapması için bir yer gerekir. 5. cümlede, bir sebepten dolayı yapar. Yani, sadece işi yapar ve cümlede kendi dışında zorunlu ögeler de bulunur. Dolayısıyla çatı da öznenin dışındaki ögenin zorunluluğuna göre bir çatı belirlenir. O zorunlu öge nesne ise eksiz çatıda geçişli, ekli çatıda oldurgan olur. Yer tamlayıcısı ise yerseme olur. Zarf tümleci ise zarfsama olur. Ettirgen çatı da tek farkla bu gruba dahil edilebilir. Onda yapan ve yaptıran özne olmak üzere iki farklı özne türü bulunur. Bu çatıda nesne bulunur ancak çatı, öznenin ikiye çıkarılmasına göre belirlenir:

7. *Ali torbaları arkadaşına taşıttı. (Ettirgen)*

Dolayısıyla kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde temel öge ve zorunlu öge sistemi şöyledir:

özne – tümleç – yüklem (geçişli, yerseme, zarfsama, oldurgan)

yaptıran özne – yapan özne – nesne – yüklem (ettirgen)

Banguoğlu'nun da yukarıda ifade ettiği gibi bazı işteş çatılı cümlelerde durum farklıdır. Bunlarda fiilin özelliğine göre öznenin dışında bir zorunlu ögenin daha olması gerekir. Bunlar da nesne veya yer isteğidir:

8. *Çocuklar otobüse doluştular.*
9. *Çocuklar cevizleri bölüştüler.*

Görüldüğü üzere, 8. cümlede yer isteyen “dol-” fiili, “dol-u-ş-” biçimiyle de cümlede yeri gerektirmiştir. 9. cümlede de nesne isteyen “böl-” fiili, “böl-ü-ş-” hâliyle de nesneyi cümlede zorunlu kılmıştır. Demek ki, işteş çatılı cümlelerde kılış fiilinin özelliğine göre zorunlu öge biçimleri de ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın konusu nesneyi, yeri veya zarfı içinde barındıran işteş özneler, yani işteş hâliyle cümleye hem şeklen hem de mantıken veya sadece mantıken eklenemeyen ögeler olduğu için 8 ve 9. cümlelerde örnekleri verilen işteş çatılı cümleler çalışmanın odak noktası olmamıştır.

Dönüşlü ve bazı işteş çatıların yukarıda örnekleriyle gösterilen çatılardan ve kendi türündeki bazı çatılardan farklı bir durum sergiledikleri görülür. Bunlar da geçişli, yerseme, zarfsama, oldurgan ve ettirgen çatılar gibi kılış fiilinin yüklem olduğu cümlelerle kurulur. Ancak dönüşlü ve bazı işteş çatılı cümlelerde özne-yüklem iskeleti cümlelerin oluşturulması için yeterlidir ve başka bir ögeye ihtiyaç duyulmaz. Kılış fiilinin yüklem olduğu cümlelerde özne zaten doğal üye olduğundan yüklem karşısında öznenin dışındaki ögelerin öznenin içine gizlendiği görülür. Bu

çalışmada da burada belirtilen ve aşağıda örnekler üzerinden değerlendirilen bazı işteş çatılı cümleler oluşturduğu için dönüşlü çatılı cümlelerdeki özne, başka bir çalışmaya bırakılmıştır.

Özne-yüklem biçiminde kurulan işteş çatılı cümlelere detaylı biçimde bakmak gerekir. Türkçede geçişli fiillerin yüklem olduğu cümlelerde öznenin yaptığı iş, bir nesneyi etkiler, dolayısıyla da cümle asgari olarak özne-nesne-yüklem biçiminde olur. Böylece de geçişli çatı oluşturulur. Bu durum, fiillerin kök veya gövde hâllerleriyle; yani çatıyı belirleyen herhangi bir ek almamış hâllerleriyle ilgilidir. Ancak, Türkçede bazı geçişli fiiller işteş çatıların oluşmasını sağlayan “-ş” ekini aldıktan sonra cümlede artık nesneye ihtiyaç duymaz. Çünkü, karşılıklı olan özne, eylemi zaten birbirlerini etkileyecek biçimde yapar. Böylece de geçişli kılış fiilinin gerektirdiği nesne, müstakil olarak cümleye giremez ve öznenin içinde yer alır. Bu durumu aşağıdaki örneklerle göstermek mümkündür:

10. *Çocuklar dövüştüler.*
11. *Çocuklar tanıştılar.*
12. *Çocuklar kucaklaştılar.*
13. *Çocuklar itiştiler.*
14. *Çocuklar kovalaştılar.*
15. *Çocuklar öpüştüler.*
16. *Çocuklar araştılar.*

Bu örneklerdeki cümlelerin yüklemeleri kök itibarıyla geçişli kılış fiilinden oluşmasına rağmen “-ş” ekini alıp işteşlik ifade etmeleri sebebiyle söz konusu cümlelere bir nesne eklenemez. Söz konusu cümleleri şöyle kurmak mümkün değildir:

- Çocuklar [birbirlerini] dövüştüler.*
Çocuklar [birbirlerini] tanıştılar.
Çocuklar [birbirlerini] kucaklaştılar. vb.

Mantık olarak cümlelerin özneleri yüklem ifade ettiği işi birbirlerini etkileyecek biçimde yaptığı için ayrıca bir nesneye ihtiyaç duyulmaz. Böylece de Boz’un da (2015, s. 65) belirttiği gibi geçişli bir kılış fiilinde olması gereken nesne öznenin içinde bulunur. Dolayısıyla bu tür cümlelerdeki özne, kılış fiilinin yüklem olduğu diğer cümlelerdeki saf öznenin içinde başka bir öge bulundurmayan özne- farklıdır. Bu özneye de çatının adından dolayı işteş özne demek daha doğru olacaktır.

Türkçede yersemeli kılış fiili üzerine gelen “-ş” ekiyle kurulmuş işteş çatılı cümlelerde de yer tamlayıcısı cümlede kullanılmak zorunda değildir. Bu duruma şu cümleleri örnek vermek mümkündür:

17. *Çocuklar çarpıştılar.*

18. *Çocuklar bakaştılar.*

Bu örneklerdeki cümlelerin yüklemeleri kök itibariyle yersemeli kılış fiilinden oluşmasına rağmen “-ş” ekini alıp işteşlik ifade etmeleri sebebiyle söz konusu cümlelere bir yer tamlayıcısı eklemek hem gereksiz hem de kullanışlı olmaktan uzaktır. Dolayısıyla, söz konusu cümleleri şöyle kurmak pek mantıklı ve kullanışlı değildir:

Çocuklar [birbirlerine] çarpıştılar.

Çocuklar [birbirlerine] bakaştılar.

Yer tamlayıcısının öznenin içinde yer almadığı, öznenin dışında bir yerin olduğu cümleler de vardır. Bu cümlelerde eğer yüklem belirtiği iş özneye değil, başka bir varlık veya nesneye yöneliyorsa; yani fiil karşılıklı değil birlikte yapılıyorsa cümleye ayrıca bir öge eklemek gerekir:

19. *Çocuklar bakaştılar. / Çocuklar [arabaya] bakaştılar. vb.*

19. cümlede eğer çocuklar birbirlerine bakıyorsa, yani “bak-” eylemini karşılıklı yapıyorsa birbirine ögesinin cümlede olmasına gerek yoktur. Ancak bak- fiili birlikte yapıp başka bir nesneye veya varlığa yöneliyorsa onun cümlede olması gerekir. Dolayısıyla son cümlede arabaya ögesi anlam ayrımı için cümlede olmalıdır. Bu türden cümlelerin en doğru değerlendirildiği yer ise cümleler üstü bütünüldür.

Türkçede fiil kök veya gövdelerine gelen “-ş” ekiyle kurulmuş işteş çatılı cümlelerin dışında birleşik veya basit başka ekler de işteş çatılar oluşturulabilir. Türkçede “-l” eki, sar- fiili üzerine geldiğinde bazı cümlelerde işteş çatıyı oluşturur:

20. *Ali ile Veli sarıldılar.*

Bu cümledeki sarıl- fiili hareketin karşılıklı yapıldığını ifade eder. Dolayısıyla Ali ile Veli birbirlerini sarmışlardır. Bu cümlede de eylemi yapanlar ve eylemin nesnelere aynı kişilerdir. Ali ile Veli aynı zamanda birbirlerinin nesnesidir. Bu cümleye de “birbirlerini” nesnesi eklenemez. Dolayısıyla buradaki özne de işteş öznedir.

Türkçede bazı kullanımlarda yapı bakımından birleşik olan “+lAş” eki de bünyesindeki “-ş” eki sayesinde işteş çatılar oluşturur. Ancak, bu tür kelimelerde “-ş” ekini “+lA” ekinden ayırmak mümkün değildir:

Çocuklar haberleştiler.

Çocuklar yardımlaştılar.

Çocuklar helalleştiler.

Bu cümlelerde de eylem, belirtilen özneler arasında gerçekleşiyorsa özne ve yüklem haricinde bir ögeye ihtiyaç duyulmaz. Dolayısıyla bunlarda da işteş özne bulunur. Bunların yanında,

“-ş” ekinin kalıplaşmış olarak bulunduğu “barış-” ve “savaş-” kelimeleri de cümlede belirtilen özneler arasında gerçekleşiyorsa özne ve yüklem cümle için yeterli olur ve dolayısıyla da işteş özne bulunur:

Çocuklar barıştılar.

Çocuklar savaştılar.

4. Sonuç

Eylemin karşılıklı olarak gerçekleştirildiği işteş çatılı cümlelerdeki öznenin, dönüşlü çatı hariç, diğer kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerdeki öznelerden ayrıldığı görülür. Çünkü işteş çatılı cümlelerde özneyi oluşturan en az iki kişi veya şey birbirlerini etkilerler, birbirlerine yönelirler ve birbirleriyle etkileşim hâlinde olurlar. Böyle cümlelerde de özne ve yüklem dışında üçüncü bir ögeye bazen mantık ve şekil, bazen de sadece mantık açısından gerek duyulmaz. Böylece de özne, üçüncü bir ögeyi kendi bünyesinde taşır. Dolayısıyla da saf bir özne olmaktan çıkar. Bu tür öznelerin içinde nesne, yer tamlayıcısı veya zarf tümleci bulunduğu için söz konusu öznenin işteş özne olarak adlandırılması ve bu durumuna dikkat çekilmesi gerekmektedir. Bu durum da şöyledir:

1. Öznenin nesneyi de içinde barındırmasından dolayı nesnenin (birbirlerini) şeklen eklene-
mediği ve mantıken de eklenmesinin gereksiz olduğu cümleler:

Çocuklar dövüştüler.

Çocuklar tanıştılar.

Çocuklar kucaklaştılar.

Çocuklar itiştiler.

Çocuklar kovalastılar.

Çocuklar öpüştüler.

Çocuklar araştılar.

Çocuklar sarıldılar.

2. Cümlede söylenmese de yer tamlayıcısının veya zarf tümlecinin anlaşıldığı, ilgili ögenin mantıken cümleye eklenmesinin gereksiz olduğu cümleler:

Çocuklar çarpıştılar.

Çocuklar baktılar.

Çocuklar yardımlaştılar.

Çocuklar barıştılar.

Şu hâlde Türkçede işteş özne iki şekilde olur. Bunların ilki nesnenin şeklen de mantıken de eklenmediği cümleler, ikincisi ise yer tamlayıcısı veya zarf tümlecinin şeklen eklense de mantıken eklenmesinin gereksiz olduğu cümlelerdir.

Son olarak, Türkçe cümlelerin çatı özelliklerinin yüklem olarak kullanılan fiilin cümle bağlamı çerçevesinde değerlendirilerek açıklanmaya çalışılması Türkçenin başlıca sorunlarının çözümlmesine katkıda bulunacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Banguoğlu, T. (2004). Türkçenin Grameri. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bolulu, O. (1992). Eylemler ve Özneler Üzerine Bir Anlam İncelemesi. Türk Dili Dergisi, 32, s. 46-52.
- Boz, E. (2009). Türkiye Türkçesinde “Özne” Durum Biçimbirimi Alabilir mi?. *Turkish Studies - International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/3, 2371-2377.
- Boz, E. (2015). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bulak, Ő. (2013). Özne Türleri Üzerine. *Turkish Studies – International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/1, 1101-1127.
- Delice, H. İ. (2012). *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan Kitap.
- Delice, H. İ. (2018). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Asitan Kitap.
- Karahan, L. (2008). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Küçük, S. ve Ünal, Ü. (2018). Özne Türleri mi, Öznenin Özellikleri mi?. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7/16, 1-7.

- Özkan, M. ve Sevinçli V. (2015). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özmen, M. (2016). Türkçenin Sözdizimi. Adana: Karahan Kitabevi.
- Uysal, B. (2018). Türkçede İşteş Çatı ve İşteş Çatının Özellikleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7/2, 806-836.
- Üstünova, K. (2016). Eylem İşletimi. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Üstünova, K. (2022). Eylem İstemine Göre Özne Türü ya da Özne Türüne Göre Eylem Niteliği Belirlenebilir mi?. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11/1, 57-68.

Extended Summary

In sentences where action verbs are predicates, the features of the elements opposite the predicate in the suffixed voices determine the voice. These elements are the subject or the object. Depending on the state of the predicate, one or both elements are removed from the sentence, changed or added to another. Thus, the elements in question take on a different form. In the reciprocal voice, the subject usually comes to a state that contains different elements. Since the predicate of sentences with a reciprocal voice consists of the action verb, the subject is already necessarily present in these sentences. However, the voice is still determined according to the subject. In this case, the idea that the subject contains the elements that are reduced according to the feature of the verb that is the predicate emerges, and due to this feature, the subject in some sentences must be called reciprocal subject. So, "Which elements does the reciprocal subject contain, what are the features of the predicate that determine these elements, which need of the language user do such sentences meet?" The answers to these questions were sought in the study in question.

It is seen that the subject in sentences with reciprocal voice, where the verb is made reciprocally, is different from the subjects in sentences where other action verbs are predicates, except for the reflexive structure. Because in sentences with reciprocal voice, at least two people or things that constitute the subject affect each other, are directed towards each other and interact with each other. In such sentences, sometimes a third element other than the subject and the predicate is not needed in terms of logic and structure, and sometimes only in terms of logic. Thus, the subject carries a third element within itself. Therefore, it remains far from being a pure subject. Since such subjects include an object, a complement of place or an adverbial complement, the subject in question should be called a reciprocal subject and this situation should be emphasized. Therefore, reciprocal subjects in Turkish occur in two ways:

1. Sentences where the object (each other) cannot be added as a structure and is logically unnecessary to add:

In these sentences, the object cannot enter the sentence as a structure due to the structure created by the transitive action verbs. However, there is no lack of object in the sentence. Because it is known that the elements that make up the subject are mutually the objects of each other. Some of these sentences are as follows:

Çocuklar dövüştüler.

Çocuklar tanıştılar.

Çocuklar kucaklaştılar.

Çocuklar itiştiler.

Çocuklar kovalaştılar.

Çocuklar öpiüştüler.

Çocuklar araştılar.

Çocuklar sarıldılar.

2. Sentences in which the indirect object or adverbial complement is understood even though it is not said in the sentence, and in which it is logically unnecessary to add the relevant element to the sentence:

In these sentences, due to the structure formed by the verbs of place or adverbial action, the indirect object or adverbial complement can be added to the sentence in terms of structure, but it is not logically necessary to add it. Even if it is not added, there is no lack of an indirect complement or adverbial complement. Because the indirect object or adverbial complement required by the predicate is in the subject expressing reciprocity. Some of these sentences are as follows:

Çocuklar çarpıştılar.

Çocuklar bakaştılar.

Çocuklar yardımlaştılar.

Çocuklar barıştılar.

As a result of the examinations, it is seen that in the sentences with reciprocal voices in Turkish, the elements in the form of each other, together or one another are collected in the subject due to the feature of the predicate, some of which cannot enter the sentence in terms of structure even if desired, and some can enter according to the user's preference. For this reason, it has been revealed that in some sentences in the voice in question, the subject is far from being the sole subject and should be called reciprocal subject as a different type of subject. Finally, the evaluation and explanation of the voice features of Turkish sentences within the context of the sentence of the verb used as the predicate will contribute more to the solution of the main problems of Turkish.

Çatı Ulamına Yenilikçi Bir Yaklaşım Denemesi¹

Mehmet Fatih KIRMALI²

Çatı Ulamına Yenilikçi Bir Yaklaşım Denemesi

Öz

Çatı, sözdizimine bağlı olarak fiillerin özneye çeşitli anlam ilişkileri kurmasıdır. Çatı anlambilim, biçimbilim, sözdizim ve bağlamla sıkı bir ilişki içerisindedir. Bu nedenle çatı belirlenirken çatının bu dilbilim dallarıyla ilişkisinin iyi belirlenmesi gerekir. Uzun zaman düzleminde yer, zaman ve nesne özelliğine sahip olan fiillerin yapı, kip, görümlü olmalarının ve nesne durumlarının, çatı işleviyle karıştırılmaması gerekir. Çatı ulamı sadece kılış fiilleriyle ilgilidir. Kılış fiilleri de çatı içerisinde farklılık gösterdiği için kılış fiillerinin tasnif edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada çatı özgün bir şekilde ele alınmıştır. Çatıyla ilgili olmayan yapı ve görümlü ulamı ve fiillerin nesne durumu çatı dışında tutulmuştur. Çatı bağlam esaslı incelenmesi gereken bir ulam olduğu için bu durum çalışmada dikkate alınmıştır. Çatı dönüşlü, edilgen, ettirgen, işteş ve oldurgen olmak üzere beş alt başlıkta incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Çatı, fiil, dönüşlü, edilgen, ettirgen, işteş, oldurgen

An Innovative Approach to the Voice Category

Abstract

The voice is the establishment of various semantic relations between the subject and the verbs depending on the syntax. The voice is in a close relationship with semantics, morphology, syntax and context. Therefore, when determining the voice, the relationship of the voice with these branches of linguistics should be well determined. The structure, mood, aspect categories and object cases of verbs that have the features of place, time and object in the space-time plane should not be confused with the voice function. The voice category is only related to action verbs. Since action verbs also differ within the voice, action verbs need to be classified. In this study, the voice is handled in an original way. The structure and aspect categories that are not related to the voice and the object case of the verbs are excluded from the voice. Since the voice is a category that needs to be examined based on context, this situation has been taken into consideration in the study. The voice has been examined under five subheadings: reflexive, passive, causative, reciprocal and causative.

Keywords: Voice, verb, reflexive, passive, causative, reciprocal, ergative

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Alanyazında çatı, “yüklem/fiilin özne ve nesneye ilişkisini ortaya koyan dilbilimsel ulam” olarak tanımlanmaktadır (Gencan, 1979; Aksan, 1983; Hengirmen, 1995; Korkmaz, 2007; Üstünova, 2012; Gülensoy, 2015; Boz, 2015; Demir, 2018). Her fiil bir nesne üzerinde gerçekleşir. Bu nedenle fiilleri, geçişli/geçişsiz olarak

¹ Bu yazı, yazarın Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında tamamladığı “Tarihsel Arka Planı İle Türkiye Türkçesinde Çatı” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr., MEB, mehmetfatihkirmali@gmail.com, ORCID No.: 0000-0002-2117-7492

sınıflandırmamak ve fiillerin nesne durumunu çatı içerisinde değerlendirmemek gerekir (Kırmalı, 2024: 425). Fiiller varlık, yapı, kip, görüngü ve çatı gibi birçok başlıkta incelenmektedir. Bunlardan yapı ve görüngü ulamı çatıyla karıştırılmaktadır. Çatı biçimbirimleri, yapım eki değildir. Fiillerin taban anlamlarının değişmesi, yani fiillerin yapı ulamı çatı dışında tutulmalıdır. Görüngü ulamı ise fiillerin varlık ilgisinin değiştirilmesidir (Delice, 2007). Çatı sadece kılış fiillerinden yapılıdır. Bu nedenle çatı belirlenirken fiillerin varlık ilgisine bakılmalıdır.

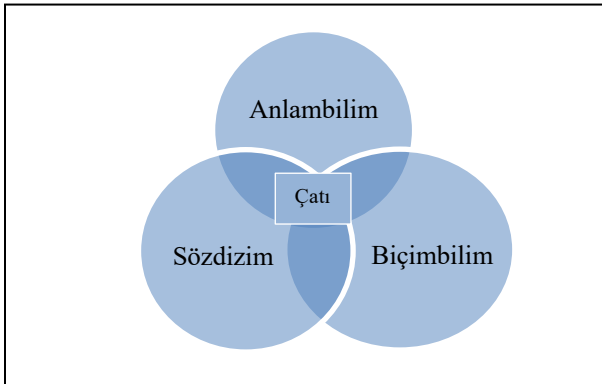
2. Yöntem

Çalışmamızda çatı, geleneksel olarak değil, özgün bir yöntemle ele alınmış ve çatı ulamı sistemleştirilmiştir. Bu yöntem şekillerle de gösterilmiştir. Çatı sistemi Yaşar Kemal'in *İnce Memed 1* adlı romanından alınan örneklerle açıklanmıştır. Çatı belirlenirken fiilin varlık ilgisi (oluş/kılış) göz önünde bulundurulmuştur. Oluş fiilleri çatı oluşturmadığı için çatı ulamı dışında tutulmuştur. Kılış fiilleri ise çatı içerisinde farklılık gösterdiği için içe dönük ve dışa dönük kılış fiilleri olarak ikiye ayrılmıştır. İçe dönük ve dışa dönük kılış fiillerine getirilen biçimbirimlerin hangi çatıyı oluşturduğu gösterilmiş, bu çatıların özellikleri örneklerle açıklanmıştır. Çatı bağlam esaslı incelenmesi gereken bir ulam olduğu için bu durum çalışmada dikkate alınmıştır. Verilen örnekler kalın (bold) ve italik olarak yazılmıştır. Biçimsözdizimsel, sözdizimsel ve sözlüksel işaretleyicilerle yapılan çatılara burada değinilmemiştir (Boz, 2017, 2021). Bu çalışmada sadece biçimbirimlerle yapılan çatılar üzerinde durulmuştur.

3. Çatı

Çatı, sözdizimine bağlı olarak, derin yapıda var olan öznenin yüzey yapıda gizlenmesi (edilgen), içe dönük kılış fiilinin dışa dönük hâle getirilerek öznenin eylemi bizzat gerçekleştirmesi (oldurgan), dışa dönük kılış fiilinin içe dönük hâle getirilerek eylemin *kendi* nesnesi üzerinde gerçekleştirilmesi (dönüşlü), birden fazla öznenin eylemi karşılıklı veya birlikte yapması (işteş), yapan ve yaptıran öznenin aynı cümlede yer alarak yaptıran öznenin eylemi yapması için yapan özneye emir vermesi (ettirgen) durumudur. Daha kısa bir ifadeyle çatı, sözdizimine bağlı olarak biçimbirimler aracılığıyla fiilin özneye çeşitli anlam ilişkileri kurmasıdır. Çatı; anlambilim, biçimbilim, sözdizim ve bağlamla sıkı bir ilişki içerisinde. Bunu şu şekilde gösterebiliriz:

Şekil 1. Çatı

Bağlam

Çatı, dilbilimciler arasında en çok tartışılan konulardandır. Tartışmanın temelini, cümlede yargı bildirerek yüklem görevini üstlenen fiillerin varlık, kip, yapı, görüngü ve çatı gibi birçok işleve sahip olması oluşturmaktadır. Uzay zaman düzleminde yer, zaman ve nesne özelliğine sahip olan fiillerin varlık, yapı, kip, görüngü ulamlarının ve nesne durumlarının, çatı işleviyle karıştırılmaması gerekir. Fiillerin çatı ve görüngü durumlarıyla ilgili şunlar söylenebilir:

a) Çatı biçimbirimler aracılığıyla yapılır. Fiile getirilen çatı biçimbirimleri fiilin gösterilenini değiştirmez. Yani, çatı ekleri yapım eki değildir.

b) Fiilin nesne durumu çatı ile ilişkili değildir. Fiiller ek almadan önce de nesne durumuna sahiptir. Ayrıca, her fiil bir nesne üzerinde gerçekleştiği için (her fiilin bir nesnesi vardır) fiilleri geçişli / geçişsiz olarak değerlendirmek gereksizdir.

c) Etken, yalın, düz ve asıl çatı olarak ifade edilen durumlar, fiillerin taban anlamlarıyla ilgilidir. Çatı, biçimbirimler aracılığıyla yapıldığı için fiillerin taban anlamları ile çatıları farklıdır.

d) Görüngü, fiilin tabanına etki ederken çatı sözdizimine etki eder. Görüngü fiilin varlık ilgisinin değiştirilmesi, çatı ise fiilin özne ile çeşitli anlam ilişkileri kurmasıdır. Bu nedenle görüngü, çatıdan ayrı bir ulamdır.

e) Çatı kılış fiillerinden yapılabilir, oluş fiillerinden çatı yapılamaz. Çatı belirlenirken fiilin varlık ilgisi (oluş / kılış) göz önünde bulundurulur.

f) Mecaz anlam taşıyan fiillerin varlık ilgisinin tespiti güç olacağı için bu fiiller çatı dışında tutulabilir.

g) Çatı belirlenirken hareket noktası olarak fiilin yönü seçilir.

h) Çatı tespit edilirken bağlam esas alınır.

i) Çatı, fiilin özneye kurduğu anlam ilişkisine göre dönüşlü, edilgen, ettirgen, işteş veya oldurgan olabilir.

Araştırmacılar, çatıyı belirlerken farklı hareket noktası seçmekte, böylelikle farklı sonuçlara ulaşmaktadır. Çatı, sadece kılış fiillerini içeren bir ulamdır. Kılış fiilleri de çatı içerisinde farklılık gösterdiği için çatı belirlenirken hareket noktası olarak fiillerin yönüne bakılmalıdır. Örneğin *yürü-* ve *kes-* fiilleri kılış fiilleridir. Ancak, bu iki fiilin çatı durumu farklılık göstermektedir. Çatı belirlenirken kılış fiilleri bir bütün olarak ele alınırsa ve buna göre kural konursa yanlış sonuca ulaşılır. “Dönüslülük kılış fiilleriyle yapılır.” şeklindeki bir önerme eksik bir önermedir. Çünkü, *bin-* kılış fiilidir; ancak, *bin-* kılış fiilinden dönüşlü çatı yapılamamaktadır. Önermenin doğru şekli “Dönüslülük dışı dönük kılış fiillerinden yapılır.” şeklinde olmalıdır. Yani, fiilin yönü hareket noktası olarak seçilmelidir. Ettirgen ve oldurgan çatıyı karıştırmamak için de fiilin yönüne

bakmak gerekir. Ettirgen çatı dışa dönük kılış fiillerinden, oldurgan çatı ise ie dönük kılış fiillerinden yapılır. Çatı belirlenirken fiilin yönünün hareket noktası olarak seçilmesiyle Delice'nin (2016) belirtmiş olduğu eksiz dönüşlü çatı da çatı ulamı içerisinde konumlanmış olacaktır.

3.1. Fillerde Hareketin Yönü

Dilbilgisinde fiiller, varlık ilgisine göre genellikle olma “oluş” ve yapma “kılış” fiilleri (Gencan, 1979; Ediskun, 1999; Ergin, 2009; Delice 2012) olarak iki başlıkta değerlendirilir. Bunlara durum fiillerini ekleyen araştırmacılar (Banguoğlu, 2004; Korkmaz, 2007) da vardır.

Varlık ilgisi açısından oluş ve kılış olarak ikiye ayrılan fiillerin tamamında bir hareket ve hareketin yönü söz konusudur. Uzay-zaman düzleminde hareketi karşılayan kelimeler fiil; hareketsiz, sabit kavramları karşılayan kelimeler isimdir. Hareket, bir cismin sabit bir noktaya göre yerinin zamana karşı değişmesidir. Cisimlerin hareket ettiğini söyleyebilmek için zamana göre bir değişimin söz konusu olması gerekir. Cisimler bu değişimi iki şekilde gerçekleştirir.

Birincisinde, cisim zamana karşı *kendi* üzerinde değişim gerçekleştirir. Örneğin, dalından koparılan bir elma zamanla çürüyecek ve bir değişime uğrayacaktır. Bu, cismin *kendi* üzerinde gerçekleştirdiği harekettir. Dilbilgisinde bu tür fiillere oluş fiilleri denir. Oluş fiillerinde, hareketin yönü ie doğrudur.

İkincisinde ise cisim, zamana karşı yer değiştirerek dışa doğru etki eylemi gerçekleştirir. Bu, cismin zamana karşı başka bir nesne üzerindeki etkisi, başka bir nesneye yönelik harekettir. Dilbilgisinde bu tür fiillere, kılış fiilleri denir. Kılış fiilleri ie ve dışa dönük olarak gerçekleştirilebilir. Örneğin, bir insanın bir cisme vurması, bir cismi atması dışa dönük bir harekettir. Dolayısıyla hareketin i ve dış olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Hareketsiz nesnelere ya sabittir ya da ölüdür. Hareketsizliği anlatmak için *ölü gibi* deyiminin kullanılması bundandır. Evrende en önemli şey enerjidir ve enerji, hareketle kendini gösterir. Einstein'ın, aslında her şeyin enerji olduğunu ve her şeyin yalnızca enerjiden ibaret olduğunu söylemesi de bundandır. Dünyanın kendi ve Güneş etrafında döndüğünü, gezegenlerin, galaksilerin hatta evrenin döndüğünü düşünürsek yaşamın merkezinde hareket vardır. Dünyanın çekirdeğinin hareket halinde olması, yeryüzünün yaşama elverişli olmasını sağlamaktadır. Einstein'ın meşhur formülünde de hareketin ne derece önemli olduğu görölmektedir. Einstein'ın “ $e = mc^2$ ” (e = enerji, m = kütle, c = ışık hızı) formülünde sabit olmayan iki öge enerji ve kütledir. Formülü dilbilgisine uyarlırsak enerji, hareketi/fiili, kütle ise hareketsizliği/isimi karşılar. Dil, evreni anlamlandırma ve adlandırma sistemidir. Bu nedenle, evrendeki her şey ya hareket halindedir (fiil) ya da hareketsizdir (isim).

Uzay-zaman düzleminde hareketi karşılayan fiilleri, içe dönük ve dışa dönük fiiller olarak ikiye ayırabiliriz. İçe dönük fiillerde eylemin gerçekleşme yönü içe doğrudur. Yani, eylem *kendi* nesnesi üzerinde gerçekleşir. Oluş fiillerinde, içe dönük kılış fiillerinde, dönüşlü çatıda ve oluşlama da eylemin yönü içe doğrudur. Dışa dönük fiillerde eylemin gerçekleşme yönü dışa doğrudur. Eylem *kendi* nesnesi dışında başka bir nesne üzerinde gerçekleşir. Dışa dönük kılış fiillerinde, ettirgen çatıda, oldurgan çatıda, işteş çatıda ve kılışlamada eylemin yönü dışa doğrudur.

3.1.1. İçe Dönük Fiiller

Oluş fiilleri, bir özne tarafından gerçekleştirilmeyen (öznesi olmayan), kendiliğinden gerçekleşen, irade dışı eylemlerdir: *piş-*, *yan-*, *doğ-*, *büyü-* vb. Oluş fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde özne bulunmamaktadır. Bazı dilbilimcilerin sözde özne / dilbilgisel özne olarak ifade ettikleri öge aslında nesnedir. Eylem *kendi* nesnesi üzerinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle oluş fiillerinde eylemin yönü içe dönüktür. “*Yemek pişti.*” cümlesinde *piş-* yüklem, *yemek* nesnedir. *Piş-* eylemi *yemek* nesnesi üzerinde gerçekleşmiştir. Oluş fiilleri, içe dönük oldukları için, biçimbirimlerle tekrar içe dönük hâle getirilemezler. Bu nedenle oluş fiili olan *piş-* eyleminden *pişin-* eylemi yapılamaz.

İçe dönük kılış fiilleri, öznenin eylemi *kendi* üzerinde gerçekleştirmesidir. Araştırmacılar bu fiilleri geçişsiz olarak değerlendirmektedir. Delice (2016) ise eksiz dönüşlü çatı olarak kabul etmektedir. “*Ahmet dışarı çıktı.*” cümlesinde *Ahmet* öznesi *çık-* eylemini *kendi* nesnesi üzerinde gerçekleştirmiş, kendini dışarı çıkarmıştır. İçe dönük kılış fiillerinin en önemli özelliği, bu fiillere -{Ar}-, -{DAr}-, -{DI⁴r}-, -{(I⁴)r}-, -{(I⁴)t}-, -{zI⁴r}- ekleri getirilerek bu fiillerden oldurgan çatı yapılmasıdır.

Dönüşlü fiillerde, içe dönük kılış fiillerinde olduğu gibi özne eylemi *kendi* nesnesi üzerinde gerçekleştirir. Dönüşlü fiillerde, eylemin yönü içe dönüktür. “*Mehmet yıkandı.*” cümlesinde özne *Mehmet* eylemi *kendi* nesnesi üzerinde gerçekleştirmiştir. Fiil dönüşlü yapıldığında, içe dönük hâle geleceği için dönüşlü çatı dışa dönük kılış fiillerinden yapılır. Yani, içe dönük *çık-* fiilinden *çıkın-*; *dön-* fiilinden *dönün-* yapılamaz.

Oluşlama, dışa dönük kılış fiillerine -{(I⁴)l}-, -{(I⁴)n}-, -{(I⁴)ş}- ekleri getirilerek yapılır. Dışa dönük fiil, oluşlama ile içe dönük hâle gelir. “*Ayakkabılarım çözüldü.*” cümlesinde *çöz-* kılış fiili dışa dönük bir fiildir. Dışa dönük *çöz-* fiili, -{(I⁴)l}- biçimrimiyle oluş fiiline dönüşmüş, içe dönük hâle gelmiş, oluşlama yapılmıştır. *Çözül-* eylemi ayakkabı nesnesi üzerinde kendiliğinden gerçekleşmiştir.

3.1.2. Dışa Dönük Fiiller

Dışa dönük kılış fiilleri, öznenin eylemi başka bir nesne üzerinde gerçekleştirmesidir. Araştırmacılar bu fiilleri geçişli fiil olarak değerlendirmektedir. Eylemin yönü, dışa doğrudur. “*Ali topa vurdu.*” cümlesinde *vur-* fiili dışa dönük kılış fiilidir. *Ali* öznesi *vur-* eylemini *top* nesnesi üzerinde gerçekleştirmiştir.

Ettirgen çatılı fiiller, dışa dönük kılış fiillerine -{DI⁴r}-, -{(I⁴)t}- ekleri getirilerek yapılır. Ek almadan önce dışa dönük olan fiilin yönü, getirilen ekle değişmez. Ettirgen çatıda birden fazla cümle, tek cümle hline getirilir. “*Mehmet, Ali 'ye kitabı okuttu.*” cmlerinde *Ali* znesi, *oku-* eylemini *kitap* nesnesi üzerinde gerçekleştirmiştir. -{(I⁴)t}- biçimbirimiyle temsil edilen ve yaptırın özne olan *Mehmet, okut-* eylemini *Ali* ye yaptırımıştır. Ettirgen çatı biçimbirimi almadan önce dışa dönük kılış fiili olan *oku-* eyleminde fiilin yönü -{(I⁴)t}- biçimbirimiyle değişmemiştir.

Oldurgan çatılı fiiller, ie dönük kılış fiillerine -{Ar}-, -{DAr}-, -{DI⁴r}-, -{(I⁴)r}-, -{(I⁴)t}-, {-zI⁴r}- ekleri getirilerek yapılır. Oldurgan çatı biçimbirimi almadan önce ie dönük olan fiil, oldurgan çatıyla dışa dönük hle getirilir. Yani, oldurgan çatı ie dönük kılış fiillerinin dışa dönük hle getirilmesidir. “*Mehmet Ali 'yi ata bindirdi.*” cmlerinde zne *Mehmet, bindir-* eylemini *Ali* nesnesi üzerinde gerçekleştirmiştir. Oldurgan çatı biçimbirimi almadan önce ie dönük *bin-* kılış fiili, -{DI⁴r}- biçimbirimiyle dışa dönük hle getirilmiş, oldurgan çatı yapılmıştır.

İşteş çatı, birden fazla öznenin eylemi karşılıklı yapmasıdır. İşteş çatıda her bir özne aynı zamanda diğer öznenin nesnesidir. İşteş çatı, dışa dönük kılış fiillerine getirilen -{(I⁴)ř}- biçimbirimiyle yapılır ve eylemin karşılıklı yapıldığını ifade eder. -{(I⁴)ř}- biçimbirimi fiilin yönünü değiştirmez. “*Ali ve Mehmet dövüştü.*” cmlerinde zne *Ali ve Mehmet* dışa dönük *dv-* eylemini karşılıklı olarak yapmışlardır. İe dönük kılış fiillerine getirilen -{(I⁴)ř}- biçimbirimi ise işlevsizdir. “*ocuklar güldü / glşt.*” cmlerinde anlam açısından hiçbir fark yoktur, -{(I⁴)ř}- biçimbirimi *gl-* eylemine herhangi bir anlam ve işlev kazandırmamıştır.

Kılışlama, oluş fiillerine -{Ar}-, -{DI⁴r}-, -{(I⁴)r}-, -{(I⁴)t}- ekleri getirilerek yapılır. Ek almadan önce ie dönük olan fiilin yönü, dışa dönük hle getirilir. “*Buzlar eridi.*” örneğinde *eri-* fiili, kendiliğinden gerçekleşen irade dışı bir eylem olduğu için oluş fiilidir ve fiilin yönü ie dönüktür. *Eri-* eylemi *buz* nesnesi üzerinde gerçekleşmiştir. “*Buzları eritti.*” cmlerinde ie dönük *eri-* oluş fiiline -{(I⁴)t}- biçimbirimi getirilerek fiilin yönü dışa dönük hle getirilmiştir. Ayrıca, öznesiz olan cümle zneli olmuştur. Yani, kılışlama aynı zamanda öznesiz oluş fiillerinin zneli kılış fiillerine dönüştürülmesidir.

Çatı belirlenirken hareket noktası olarak seçilen fiilin yönünü tablo hlinde şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 1. Fiillerde Hareketin Yönü

İe Dönük Fiiller	Dışa Dönük Fiiller
Oluş Fiilleri	Dışa Dönük Kılış Fiilleri
İe Dönük Kılış Fiilleri	Ettirgen Çatılı Fiiller
Dönüşlü Fiiller	Oldurgan Çatılı Fiiller
Oluşlama	İşteş Çatılı Fiiller
	Kılışlama

3.2. Çatı Türleri

Türkiye Türkçesinde dönüşlü, edilgen, ettirgen, işteş ve oldurgan olmak üzere beş çatı türü bulunmaktadır. Bu bölümde, çatı türleri Yaşar Kemal'in *İnce Memed 1*³ adlı romanından alınan örneklerle açıklanmıştır.

3.2.1. Dönüşlü Çatı

Araştırmacıların dönüşlü çatı ile ilgili değerlendirmelerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Fiil doğrudan veya dolaylı olarak fiili yapan şahsı (özneyi) etkiler. (König, 1983; Hengirmen, 1995; Ediskun, 1999; Banguoğlu, 2004; Ergin, 2009; Sebzecioğlu, 2016; Topaloğlu, 2016; Terbish, 2019; Uysal, 2020).

2. İşi yapan (özne) ve işten etkilenen (nesne) aynı kişidir. (Aksan, 1983; König, 1983; Banguoğlu, 2004; Korkmaz, 2007; Önler, 2014; Boz, 2015; Sebzecioğlu, 2016; Terbish, 2019; Uysal, 2020).

3. Özne eylemi *kendi* üzerinde yapar. (Gencan, 1979; Hacıeminoğlu, 1991; Banguoğlu, 2004; Terbish, 2019).

4. Dönüşlülük geçişli fiillerden yapılabilir, geçişsizlerden yapılamaz. (Gencan, 1979; Sebzecioğlu, 2016).

5. Öznenin belli oluşu yönünden etken fiil olan dönüşlülük, öznenin eylemin yaptığı işten etkilenmesi yönünden edilgen fiillere benzer. (Aksan, 1983).

6. Dönüşlü çatı eki bazen dönüşlülük zamirinin yerini tutar, bazen de bu zamirle birlikte kullanılır. (Aksan, 1983).

7. Kök durumunda dönüşlü çatı yoktur. (Ediskun, 1999).

8. Dönüşlü fiiller, “kendi kendine yapma/olma” ve “olma” anlamı içerirler. (Ergin, 2009; Karaağaç 2012).

9. Dönüşlülük eki -{(I⁴)n}- geçişli fiilleri geçişsiz hâle dönüştürür. (Karaağaç, 2012).

10. Dönüşlülük, iyelik ekli isim veya dönüşlülük zamirinden oluşan nesneyi mevcut olan özne içinde gizleme işlevidir. (Delice, 2012).

11. Dönüşlülük yapma bildiren fiillerden yapılıır, olma bildiren fiillerden yapılmaz. (Boz, 2015).

12. Kökle kaynaşmış (kök hâlinde) dönüşlülük bildiren fiiller mevcuttur. (Delice, 2012; Boz, 2015; Uysal, 2020).

³ Kemal, Y. (2008). *İnce Memed 1*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

13. Dönüşlülük $-\{I^4\}\text{ş}$ - biçimbirimiyle yapılabilir. (Aksan, 1983; Hacıeminoğlu, 1991; Hengirmen, 1995; Korkmaz, 2007; Yücel, 2011; Karaağaç, 2012; Önler, 2014; Topaloğlu, 2016; Uysal, 2020).

14. Dönüşlülük $+ \{1An\}$ -⁴ biçimbirimiyle yapılabilir. (Ergin, 2009; Önler, 2014; Topaloğlu, 2016).

15. Dönüşlülük $+ \{1Aş\}$ -⁵ biçimbirimiyle yapılabilir. (Hacıeminoğlu, 1991; Korkmaz, 2007; Önler, 2014; Uysal, 2020).

Dönüşlü çatı, öznenin eylemi *kendi* nesnesi üzerinde gerçekleştirmesidir.

“*Gece olunca da köyün kıyısındaki bükün içine girip saklanacağız.*” (İM, 270). Örnek cümlede *sakla-* dışa dönük kılış fiildir. Dışa dönük *sakla-* kılış fiiline, $-\{I^4\}n$ - biçimbirimi getirilerek *saklan-* dönüşlü çatı kurulmuştur. Yapan özne eylemi *kendi* üzerinde gerçekleştirmiştir. Eylem özneye dönüktür. Yapan özne ve nesne aynıdır.

Dönüşlü çatı belirlenirken *kendi* zamiri ipucu olarak kullanılabilir.

“*Al çiçeklerden bir örtüyle örtünür.*” (İM, 333). Örnek cümlede *örtün-* fiilini *kendini ört-* şeklinde düşünebiliriz.

Dönüşlü çatıda özne ve nesne aynı kişidir.

“*Memed, evin karanlık bir köşesine gitti, orada soyundu.*” (İM, 118). Örnek cümlede *soy-* dışa dönük kılış fiildir. Dışa dönük *soy-* kılış fiiline $-\{I^4\}n$ - biçimbirimi getirilerek *soyun-* dönüşlü çatı kurulmuştur. Yapan özne eylemi *kendi* üzerinde gerçekleştirmiştir. Eylem özneye dönüktür. Özne ve nesne *Memed* aynıdır.

Dönüşlü çatı dışa dönük kılış fiillerine $-\{I^4\}l$ -, $-\{I^4\}n$ -, $-\{I^4\}\text{ş}$ - biçimbirimleri getirilerek yapılır. Bu biçimbirimlerle dışa dönük fiil içe dönük hâle gelir. Bu nedenle içe dönük kılış fiillerinden dönüşlü çatı yapılamaz.

“*Iraz: Vay gözlerim kör olsun, diye dövündü.*” (İM, 368). Örnek cümlede *döv-* dışa dönük kılış fiildir. Dışa dönük *döv-* kılış fiiline, $-\{I^4\}n$ - biçimbirimi getirilerek *dövün-* dönüşlü çatı kurulmuştur. Yapan özne eylemi *kendi* üzerinde gerçekleştirmiştir. Eylem özneye dönüktür. Yapan özne ve nesne aynıdır.

“*Sonra, Ağa da elinin tersiyle bıyıklarını silerek sofradan çekildi.*” (İM, 177). Örnek cümlede *çek-* dışa dönük kılış fiildir. Dışa dönük *çek-* kılış fiiline $-\{I^4\}l$ - biçimbirimi getirilerek *çekil-* dönüşlü çatı kurulmuştur. Yapan özne eylemi *kendi* üzerinde gerçekleştirmiştir. Eylem özneye dönüktür. Yapan özne ve nesne aynıdır.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Kırmalı, 2024: 441).

⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Kırmalı, 2024: 441).

3.2.2. Edilgen Çatı

Araştırmacıların edilgen çatı ile ilgili değerlendirmelerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Özneleri yapılan işin etkisine uğrayan fiiller edilgen çatılıdır. (Gencan, 1979; Banguoğlu, 2004; Korkmaz, 2007; Ergin, 2009; Topaloğlu, 2016).

2. Edilgen çatı, öznenin bilinmediği (belli olmadığı) veya söylenmek istenmediği (gizlendiği) çatıdır. (Gencan, 1979; Aksan, 1983; Köniğ, 1983; Hengirmen, 1995; Ediskun, 1999; Banguoğlu, 2004; Korkmaz, 2007; Yücel, 2011; Karaağaç, 2012; Delice, 2012; Önler, 2014; Boz, 2015; Sebzeçioğlu, 2016; Terbish, 2019; Uysal, 2020).

3. Edilgen çatı derin yapıda var olan öznenin yüzey yapıda gizlenmesidir. Edilgen çatıda derin yapıda özne varken yüzey yapıda yoktur. (Delice, 2012).

4. Yüzey yapıdaki özne (dilbilgisel/sözde/örtülü/belirsiz özne), aslında cümlenin nesnesidir. (Köniğ, 1983; Hengirmen, 1995; Banguoğlu, 2004; Yücel, 2011; Boz, 2015; Sebzeçioğlu, 2016; Terbish, 2019; Uysal, 2020).

5. Kök hâlinde edilgen çatılı fiil yoktur. (Ediskun, 1999).

6. Edilgen çatı ekleri geçişli fiilleri geçişsiz fiillere çevirir. (Korkmaz, 2007; Sebzeçioğlu, 2016; Uysal, 2020).

7. Araştırmacıların tamamı edilgenliğin $-(I^4)l$ -, $-(I^4)n$ - ekleriyle yapıldığını ifade etmişlerdir.

Bazı araştırmacılar, edilgen çatı başlığında meçhul çatıdan ve edilgen çatı eklerinin üst üste kullanımından söz etmişlerdir.⁶

Edilgen çatı, derin yapıda var olan öznenin yüzey yapıda gizlenmesidir.

“*Sessizlik içinde yemek yendikten sonra, ocağa bir kucak odun daha **atıldı.***” (İM, 18). Örnek cümlede *at-* dışa dönük kılış fiilidir. *At-* fiilinde derin yapıda mevcut olan yapan özne, yüzey yapıda gizlenmiş, edilgen çatı kurulmuştur.

Edilgen çatılı cümlelerde yüzey yapıda özne yoktur. Bazı dilbilimcilerin dilbilgisel/sözde/örtülü/belirsiz özne kabul ettiği öge aslında nesnedir.

“*Kapı, bu sefer biraz daha hızlı **vuruldu.***” (İM, 117). Örnek cümlede *vur-* dışa dönük kılış fiilidir. *Vur-* fiilinde derin yapıda mevcut olan yapan özne, yüzey yapıda gizlenmiş, edilgen çatı kurulmuştur. Cümlede bazı araştırmacıların dilbilgisel/sözde/örtülü/belirsiz özne kabul ettiği *kapı* cümlenin nesnesidir.

Edilgen çatı kılış fiillerine $-(I^4)l$ -, $-(I^4)n$ - ekleri getirilerek yapılır.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Kırmalı, 2024: 448/464).

“Dayak yediler, küfür işittiler, koyunlar gibi top top oradan oraya **sürüklendiler**, ağızlarından çıt çıkmadı.” (İM, 410). Örnek cümlede *sürükle-* dışa dönük kılış fiilidir. *Sürüklen-* fiilinde derin yapıda mevcut olan yapan özne, yüzey yapıda gizlenmiş, edilgen çatı kurulmuştur.

“Altlarına çifte döşekler **serildi**. Şereflerine kuzular **kızartıldı**.” (İM, 148). *Ser-* dışa dönük kılış fiilidir. *Seril-* fiilinde derin yapıda mevcut olan yapan özne, yüzey yapıda gizlenmiş, edilgen çatı kurulmuştur. *Kızart-* dışa dönük kılış fiilidir. *Kızartıl-* fiilinde derin yapıda mevcut olan yapan özne, yüzey yapıda gizlenmiş, edilgen çatı kurulmuştur.

3.2.3. Ettirgen Çatı

Araştırmacıların ettirgen çatı ile ilgili değerlendirmelerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Ettirgen çatıyla, geçişli fiillerin geçiş dereceleri arttırılır. (Gencan, 1979; Aksan, 1983; Ediskun, 1999; Banguoğlu, 2004; Boz, 2015; Sebzecioğlu, 2016).
2. Ettirgenlik ekleri olma bildiren geçişsiz fiilleri geçişli yapar, yapma bildiren geçişli fiillere eklendiğinde ise bu fiillerin geçişliliğini devam ettirir. (Atabey, 2005; Korkmaz, 2007; Ergin, 2009; Sebzecioğlu, 2016; Terbish, 2019).
3. Özne fiilin belirttiği işi doğrudan veya aracı kullanarak yaptırmaktadır. (Aksan, 1983; Hengirmen, 1995; Banguoğlu, 2004; Atabey, 2005; Korkmaz, 2007; Ergin, 2009; Yücel, 2011; Önler, 2014; Boz, 2015; Topaloğlu, 2016; Uysal, 2020).
4. Ettirgen fiiller geçişlidir. (Aksan, 1983; Atabey, 2005; Ergin, 2009; Delice, 2012; Boz, 2015; Terbish, 2019).
5. Ettirgen çatıda yapan ve yaptıran olmak üzere iki özne bulunur. (König, 1983; Banguoğlu, 2004; Korkmaz, 2007; Delice, 2012; Boz, 2015; Topaloğlu, 2016; Terbish, 2019; Uysal, 2020).
6. Ettirgen çatı -{Ar}-, -{DAr}-, -{gI⁴r}-, -{(I⁴)z}- biçimbirimleriyle de yapılabilir. (Hacieminoğlu, 1991; Korkmaz, 2007; Ergin, 2009).

Bazı araştırmacılar, ettirgen çatı başlığında katmerli ettirgen/faktitif ve çift çatıdan söz etmişlerdir.⁷

Ettirgen çatı, yapan ve yaptıran öznenin aynı cümlede yer alarak yaptıran öznenin eylemi yapması için yapan özneye emir vermesidir.

“Size tavuk **kestirip pişirttim**.” (İM, 246). Örnek cümlede *kes-* dışa dönük kılış fiilidir. *Kes-* kılış fiilinden -{DI⁴r}- biçimbirimiyle *kestir-* ettirgen çatı kurulmuştur. *Pişir-*

⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Kırmalı, 2024: 457).

dışa dönük kılış fiilidir. *Pişir-* kılış fiilinden -{(I⁴)t}- biçimbirimiyle *pişirt-* ettirgen çatı kurulmuştur. Yapan ve yaptıran özne aynı cümlede yer alarak eylem yaptıran özne tarafından yapılan özneye emredilmiştir.

Ettirgen çatı dışa dönük kılış fiillerinden yapılıdır.

“*Kalaya kışlan da Ali Safa Beyin evinde, kendisi için yaptırdığı özel odada mükellef bir hayat sürüyordu.*” (İM, 316). Örnek cümlede *yap-* dışa dönük kılış fiilidir. *Yap-* kılış fiilinden -{DI⁴r}- biçimbirimiyle *yaptır-* ettirgen çatı kurulmuştur. Yapan ve yaptıran özne aynı cümlede yer alarak eylem yaptıran özne tarafından yapılan özneye emredilmiştir.

Ettirgen çatı birden fazla cümlelerin tek cümlede birleştirilmesidir.

“*Abdi seni adamlarına bir derede sıkıştırtır, öldürtür.*” (İM, 244). Örnek cümlede *öldür-* dışa dönük kılış fiilidir. *Öldür-* kılış fiilinden -{(I⁴)t}- biçimbirimiyle *öldürt-* ettirgen çatı kurulmuştur. Yapan ve yaptıran özne aynı cümlede yer alarak eylem yaptıran özne tarafından yapılan özneye emredilmiştir. Örnek cümle iki cümlelerin tek bir cümlede gösterilmesidir. Cümleleri şu şekilde gösterebiliriz:

“*Adamlar seni öldürür.*” (Yapan özne *adamlar*, *öldür-* eylemini *sen* nesnesi üzerinde gerçekleştireceklerdir.)

“*Abdi seni adamlarına bir derede sıkıştırtır, öldürtür.*” (Yapan özne *adamlar*, *öldür-* eylemini *sen* nesnesi üzerinde gerçekleştireceklerdir. -{(I⁴)t}- biçimbirimiyle temsil edilen ve yaptıran özne olan *Abdi*, *öldürt-* eylemini adamlara yaptıracaktır.)

İkinci cümlede görüldüğü üzere ettirgen çatıda yapan ve yaptıran iki özne bulunmaktadır. İlk cümle, ikinci cümlelerin iç cümlesidir. *Sen* nesnesi iç cümlede yapan özne *adamların* nesnesi, *adamlar* da dış cümlede yaptıran özne *Abdi*'nin nesnesidir. Ettirgen çatı biçimbirimi almadan önce dışa dönük kılış fiili olan *öldür-* eyleminde fiilin yönü değişmemiştir.

Ettirgen çatı -{DI⁴r}-, -{(I⁴)t}- ekleriyle yapılıdır.

“*Arzuhale, senin silahtan korktuğunu yazdırdım.*” (İM, 154). Örnek cümlede *yaz-* dışa dönük kılış fiilidir. *Yaz-* kılış fiilinden -{DI⁴r}- biçimbirimiyle *yazdır-* ettirgen çatı kurulmuştur. Yapan ve yaptıran özne aynı cümlede yer alarak eylem yaptıran özne tarafından yapılan özneye emredilmiştir.

“*Aklınıza Kerimoğlu bizi soyacak da yakalatacak gelmesin.*” (İM, 178). Örnek cümlede *yakala-* dışa dönük kılış fiilidir. *Yakala-* kılış fiilinden -{(I⁴)t}- biçimbirimiyle *yakalat-* ettirgen çatı kurulmuştur. Yapan ve yaptıran özne aynı cümlede yer alarak eylem yaptıran özne tarafından yapılan özneye emredilmiştir.

3.2.4. İşteş Çatı

Araştırmacıların işteş çatı ile ilgili değerlendirmelerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. İşteş çatı, bir işin birden fazla özne tarafından karşılıklı veya birlikte (ortaklaşa) yapılmasıdır. (Gencan, 1979; Aksan, 1983; König, 1983; Hacıeminoğlu, 1991; Hengirmen, 1995; Ediskun, 1999; Banguoğlu, 2004; Korkmaz, 2007; Ergin, 2009; Yücel, 2011; Karaağaç, 2012; Delice, 2012; Önler, 2014; Boz, 2015; Sebzecioğlu, 2016; Topaloğlu, 2016; Terbish, 2019; Uysal, 2020).

2. Geçişli fiillere gelen -{(I⁴)ř}- eki fiilin karşılıklı yapıldığını, geçişsiz fiillere gelen -{(I⁴)ř}- eki fiilin ortaklaşa yapıldığını gösterir. (Boz, 2015; Sebzecioğlu, 2016; Topaloğlu, 2016; Terbish, 2019).

3. Geçişsiz-dönüşlü fiillere getirilen -{(I⁴)ř}- eki “kendi kendine olma/oluş” ifade eder. (Hacıeminoğlu, 1991).

4. Sonunda {ř} ünsüzü bulunduran iki heceli bazı fiiller -{(I⁴)ř}- ekinin bilinçaltına yerleşmiş olan işlevi nedeniyle işteşlik bildirir, bazıları bildirmez. (Yücel, 2011; Uysal, 2020).

5. Aslen işletimlik olan -{(I⁴)ř}- biçimbirimi, işteş çatı, dönüşlü çatı ve türetimlik işlevlerinde kullanılmaktadır. Ayrıca, bu biçimbirimim işletimlik ve türetimlik işlevlerinin birlikte kullanılabilirdiği durumlar da bulunmaktadır. (Boz, 2014).

6. İşteşlik +{IAş}- biçimbirimiyle de yapılabilir. (Gencan, 1979).

7. İşteşlik -{(I⁴)l}-, -{(I⁴)n}- biçimbirimleriyle de yapılabilir. (Uysal, 2020).

İşteş çatı, birden fazla öznenin eylemi karşılıklı yapmasıdır.

“*Durup, öylecene bakıştılar.*” (İM, 311). Örnek cümlede *bak-* dışa dönük kılış fiilinden -{(I⁴)ř}- biçimbirimiyle işteş çatı kurulmuştur. Eylem birden fazla özne tarafından karşılıklı yapılmıştır.

“*Duydum ki, bir yörük ağası yüzünden Deli Durduyla Memed dövüşmüşler.*” (İM, 224). Örnek cümlede *döv-* dışa dönük kılış fiilinden -{(I⁴)ř}- biçimbirimiyle işteş çatı kurulmuştur. Eylem birden fazla özne tarafından karşılıklı yapılmıştır.

İşteş çatı, dışa dönük kılış fiillerine getirildiğinde eylemin karşılıklı yapıldığını gösterir.

“*İki eski arkadaş uzun uzun kucaklaşıp konuşmadan yan yana oturdular.*” (İM, 433). Örnek cümlede *kucakla-* dışa dönük kılış fiilinden -{(I⁴)ř}- biçimbirimiyle işteş çatı kurulmuştur. Eylem birden fazla özne tarafından karşılıklı yapılmıştır.

İçe dönük kılış fiillerine ve oluş fiillerine getirilen -{(I⁴)ř}- biçimbirimi işlevsizdir.

“*İki çocuk rüzgârdaki dal gibi titreşiyordu.*” (İM, 242). Örnek cümle ile “*İki çocuk rüzgârda dal gibi titriyordu.*” cümlesi arasında anlam açısından herhangi bir fark yoktur.

“Köpekler havlıyor, horozlar **ötüşüyorlar**, tavuklar bütün telaşlarıyla oradan oraya **kaçıyorlardı**.” (İM, 325). Örnek cümle ile “Köpekler havlıyor, horozlar **ötüyorlar**, tavuklar bütün telaşlarıyla oradan oraya **kaçıyorlardı**.” cümlesi arasında anlam açısından herhangi bir fark yoktur.

3.2.5. Oldurgan Çatı

Araştırmacıların oldurgan çatı ile ilgili değerlendirmelerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Oldurgan çatı geçişsiz fiillerden yapılır. (Gencan, 1979; Banguoğlu, 2004).
2. Oldurgan çatı geçişsiz fiillerin geçişli yapılmasıdır. (Hengirmen, 1995; Ediskun, 1999; Önler, 2014).
3. Oldurgan çatı, işi yapan değil; işin gerçekleşmesine sebep olan bir varlık ifadesi taşıyan fiil çatısıdır. (Önler, 2014; Topaloğlu, 2016; Banguoğlu, 2004).
4. Özne nesne üzerinde doğrudan etkilidir. (Yücel, 2011; Topaloğlu, 2016).
5. Cümleye yönelme hâlinde (aracılığıyla işlevinde) bir kişi katılamaz. (Yücel, 2011).
6. Oldurgan çatı, dönüşlülük eki almaksızın kök, türemiş veya gövde hâlinde dönüşlü gibi kullanılan fiillerin yüklem olması hâlinde cümle özne ile birlikte derin yapıda var olan nesnenin yüzeysel yapıya değiştirilmiş farklı bir nesne olarak aktarılmasını sağlayan çatıdır. (Delice, 2012).
7. Araştırmacıların tamamı oldurgan çatının -{Ar}-, -{DI⁴r}-, -{(I⁴)r}-, -{(I⁴)t}- biçimleriyle yapıldığını ifade etmişlerdir.

Dilbilimcilerin bir kısmı oldurgan çatının ettirgen çatıdan farklı olduğunu ve ayrı bir başlıkta incelenmesi gerektiğini belirtmiştir (Gencan, 1979; Hengirmen, 1995; Ediskun, 1999; Banguoğlu, 2004; Yücel, 2011; Delice, 2012; Önler, 2014; Topaloğlu, 2016; Demir, 2018). Bazı dilbilimciler ise oldurgan çatının ettirgen çatıdan farklı olmadığını ifade etmişlerdir (Hacıeminoğlu, 1991; Korkmaz, 2007; Ergin, 2009).⁸

Oldurgan çatı, içe dönük kılış fiillerinin dışa dönük hâle getirilerek öznenin eylemi bizzat gerçekleştirmesidir.

“Karanlık kayasının dibine geldiklerinde, Durdu attan iner inmez, çocuğun elbiselerini Memede **giydirdi**.” (İM, 139). Örnek cümlede *giy-* fiili, içe dönük kılış fiilidir. İçe dönük *giy-* kılış fiili, -{DI⁴r}- biçimleriyle *giydirdi-* dışa dönük hâle getirilmiş, oldurgan çatı kurulmuştur. Fiil, özne tarafından bizzat gerçekleştirilmiştir.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız (Kırmalı, 2024: 437).

Oldurgan çatıda ek almadan önce içe dönük olan fiil, ekle birlikte dışa dönük hâle gelir. Ek almadan önce, yapan özne eylemi *kendi* nesnesi üzerinde gerçekleştirirken oldurgan çatı biçimbirimiyle özne eylemi başka bir nesne üzerinde gerçekleştirir.

“*Hatçe kalkmak istedi. Memed, elinden tuttu geri oturttu.*” (İM, 86). Örnek cümlede *otur-* fiili, içe dönük kılış fiilidir. İçe dönük *otur-* kılış fiili, -{(I⁴)t}- biçimbirimiyle *oturt-* dışa dönük hâle getirilmiş, oldurgan çatı kurulmuştur. Ek almadan önce özne *otur-* eylemini *kendi* nesnesi üzerinde gerçekleştirirken ek aldıktan sonra *oturt-* eylemini başka bir nesne üzerinde gerçekleştirmektedir.

Oldurgan çatıda, özne eylemi bizzat gerçekleştirir.

“*Bir candarma dipçiği onu da susturuverdi.*” (İM, 390). Örnek cümlede *sus-* fiili, içe dönük kılış fiilidir. İçe dönük *sus-* kılış fiili, -{DI⁴r}- biçimbirimiyle *sustur-* dışa dönük hâle getirilmiş, oldurgan çatı kurulmuştur. Fiil, özne tarafından bizzat gerçekleştirilmiştir.

Oldurgan çatı, içe dönük kılış fiillerine -{Ar}-, -{DAr}-, -{DI⁴r}-, -{(I⁴)r}-, -{(I⁴)t}-, -{zI⁴r}- ekleri getirilerek yapılır.

“*İhtiyar, ortada dolaşıp duran hancıya duyuracak kadar...*” (İM, 76). Örnek cümlede *duy-* fiili, içe dönük kılış fiilidir. İçe dönük *duy-* kılış fiili, -{(I⁴)r}- biçimbirimiyle *duyur-* dışa dönük hâle getirilmiş, oldurgan çatı kurulmuştur. Fiil, özne tarafından bizzat gerçekleştirilmiştir.

“*Traz onu kucağına aldı, getirdi yatağına yattırdı.*” (İM, 225). Örnek cümlede *yat-* fiili, içe dönük kılış fiilidir. İçe dönük *yat-* kılış fiili, -{(I⁴)r}- biçimbirimiyle *yattır-* dışa dönük hâle getirilmiş, oldurgan çatı kurulmuştur. Fiil, özne tarafından bizzat gerçekleştirilmiştir.

“*Ellerinden tutup yataktan doğrulttu.*” (İM, 268). Örnek cümlede *doğrul-* fiili, içe dönük kılış fiilidir. İçe dönük *doğrul-* kılış fiili, -{(I⁴)t}- biçimbirimiyle *doğrult-* dışa dönük hâle getirilmiş, oldurgan çatı kurulmuştur. Fiil, özne tarafından bizzat gerçekleştirilmiştir.

“*Koşarcasına yürümekte olan Memedi kolundan tuttu, durdurdu.*” (İM, 241). Örnek cümlede *dur-* fiili, içe dönük kılış fiilidir. İçe dönük *dur-* kılış fiili, -{DI⁴r}- biçimbirimiyle *durdur-* dışa dönük hâle getirilmiş, oldurgan çatı kurulmuştur. Fiil, özne tarafından bizzat gerçekleştirilmiştir.

4. Sonuç

Alanyazında sıklıkla tartışılan konulardan biri olan çatı ulamının alt başlıklarında da (etken, edilgen/meçhul, oldurgan/ettirgen, geçişli/geçişsiz, ortanca vb.) tartışmalar devam etmektedir. Çatı, dilbiliminin alt dalları olan biçimbilim, anlambilim ve sözdizimle ilgilidir.

Dilbilimcilerin her biri çatının bu dilbilim dallarıyla ilişkisini ön plana çıkarmakta, çatıyla ilgili olmayan durumları çatı içerisinde değerlendirmektedir. Böylelikle konu daha da karmaşık bir hâle gelmektedir. Bu çalışmayla bu karışıklık giderilmeye çalışılmıştır. Bunun için özgün bir yöntem önerilmiş, çatı ulamı sistemleştirilmiştir.

Çatı belirlenirken fiillerde hareketin yönüne dikkat etmek gerekir. Varlık ilgisi açısından oluş ve kılış olarak ikiye ayrılan fiillerin tamamında bir hareket ve hareketin yönü söz konusudur. Uzay-zaman düzleminde hareketi karşılayan fiillerin iç ve dış olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. İçe dönük fiillerde eylemin gerçekleşme yönü içe doğrudur. Yani, eylem *kendi* nesnesi üzerinde gerçekleşir. Oluş fiillerinde, içe dönük kılış fiillerinde, dönüşlü çatıda ve oluşlamada eylemin yönü içe doğrudur. Dışa dönük fiillerde eylemin gerçekleşme yönü dışa doğrudur. Eylem *kendi* nesnesi dışında başka bir nesne üzerinde gerçekleşir. Dışa dönük kılış fiillerinde, ettirgen, oldurgan, işteş çatıda ve kılışlamada eylemin yönü dışa doğrudur.

Türkiye Türkçesinde çatı ulamı dönüşlü, edilgen, ettirgen, işteş ve oldurgan olmak üzere beş başlıkta incelenebilir.

Dönüşlü çatı, öznenin eylemi *kendi* nesnesi üzerinde gerçekleştirmesidir. Dönüşlü çatıda özne ve nesne aynı kişidir. Dönüşlü çatı dışa dönük kılış fiillerine $\{I^4\}l$ -, $\{I^4\}n$ -, $\{I^4\}ş$ - biçimbirimleri getirilerek yapılır. Bu biçimbirimlerle, dışa dönük fiil içe dönük hâle gelir. Bu nedenle içe dönük kılış fiillerinden dönüşlü çatı yapılamaz. Dönüşlü çatı belirlenirken *kendi* zamiri ipucu olarak kullanılabilir.

Edilgen çatı, derin yapıda var olan öznenin yüzey yapıda gizlenmesidir. Edilgen çatılı cümlelerde yüzey yapıda özne yoktur. Bazı dilbilimcilerin dilbilgisel/sözde/örtülü/belirsiz özne kabul ettiği öge aslında nesnedir. Edilgen çatı kılış fiillerine $\{I^4\}l$ -, $\{I^4\}n$ - biçimbirimleri getirilerek yapılır.

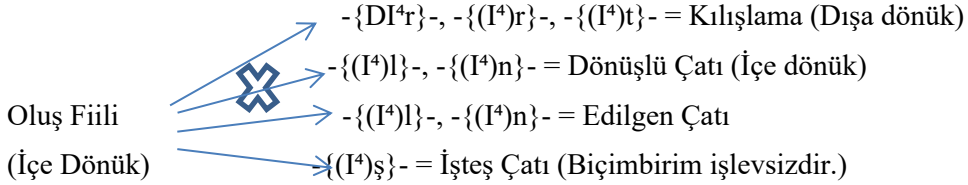
Ettirgen çatı, yapan ve yaptıran öznenin aynı cümlede yer alarak yaptıran öznenin eylemi yapması için yapan özneye emir vermesidir. Ettirgen çatı dışa dönük kılış fiillerinden yapılır. Ettirgen çatı $\{DI^4r\}$ -, $\{I^4t\}$ - biçimbirimleriyle yapılır ve birden fazla cümle tek cümlede birleştirilir.

İşteş çatı, birden fazla öznenin eylemi karşılıklı yapmasıdır. İşteş çatı, dışa dönük kılış fiillerine getirildiğinde eylemin karşılıklı yapıldığını gösterir. İşteş çatıda her bir özne aynı zamanda diğer öznenin nesnesidir. İçe dönük kılış fiillerine ve oluş fiillerine getirilen $\{I^4\}ş$ - biçimbirimi ise işlevsizdir.

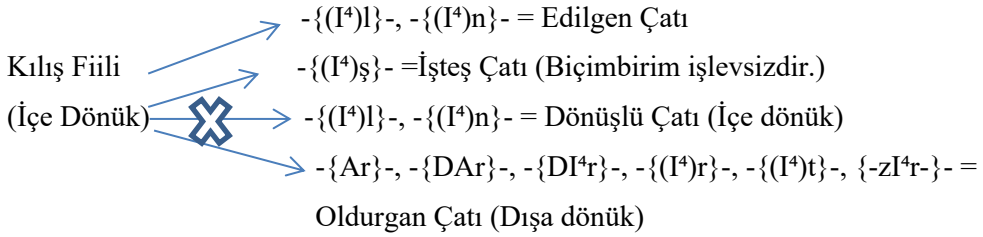
Oldurgan çatı, içe dönük kılış fiillerinin dışa dönük hâle getirilerek öznenin eylemi bizzat gerçekleştirmesidir. Oldurgan çatıda biçimbirim almadan önce içe dönük olan fiil, biçimbirimle birlikte dışa dönük hâle gelir. Biçimbirim almadan önce, yapan özne eylemi *kendi* nesnesi üzerinde gerçekleştirirken oldurgan çatı biçimbirimiyle özne eylemi başka bir nesne üzerinde gerçekleştirir. Oldurgan çatı, içe dönük kılış fiillerine $\{Ar\}$ -, $\{DAr\}$ -, $\{DI^4r\}$ -, $\{I^4r\}$ -, $\{I^4t\}$ -, $\{-ZI^4r\}$ - biçimbirimleri getirilerek yapılır

ve oldurgan çatıda, özne eylemi bizzat gerçekleştirir. Çatı sistemini şu şekilde gösterebiliriz:

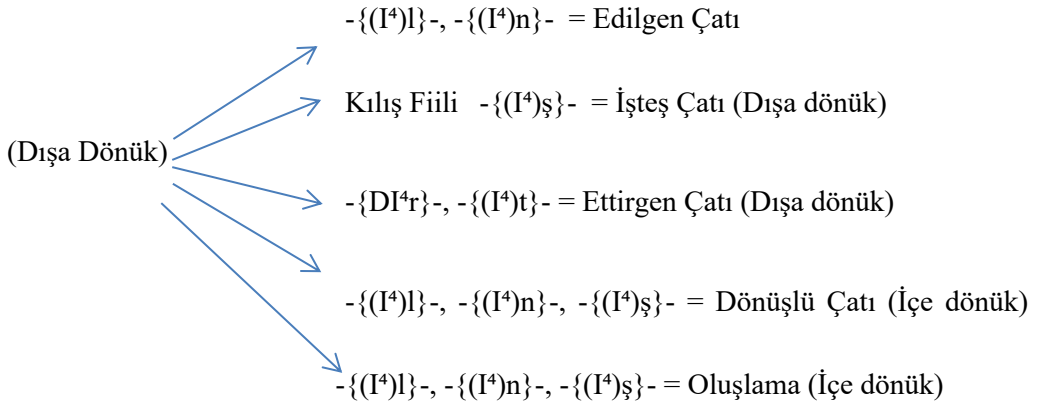
Şekil 2. Oluş Fillerinin Çatı ve Görüngü Durumu

Şekil 3. İçer Dönük Kılış Fillerinin Çatı Durumu

Şekil 4. Dışa Dönük Kılış Fillerinin Çatı ve Görüngü Durumu

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Mehmet Fatih KIRMALI

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Aksan, D. (Ed.) (1983). *Sözcük Türleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atabey, İbrahim (2005). Ettirgenlik Ekleri ve Türkçe Sözlük'ün Ettirgen Fiiller Açısından Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 1, 1.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boz, E. (2014). Türkiye Türkçesinde -İş Biçimbiriminin İşletimlik ve Türetimlik İşlerinin Birlikteliği Üzerine. *Türk Dil Bilgisi Toplantıları: Türkiye Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boz, E. (2015). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Boz, E. (2017). *Türkiye Türkçesinde Çatı Ulamının Sözlüksel İşaretleyicileri*, Ankara: VIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı.
- Boz, E. (2021). Dilbilgisel Ulamların Biçimsözdizimsel İşaretleyicileri: Çatı Ulamı Örneği. *Sadettin Özçelik Armağanı*, s. 95-101.
- Delice, H.İ. (2007). Çatı Eklerinin Bilinmeyen Bir İşlevi. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara.
- Delice, H. İ. (2016). Türk Dilinde Eksiz Dönüslü Çatı. 1. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, c. 1.
- Delice, H.İ. (2012). *Sözcük Türleri*, Sivas: Asitan Yayınları.
- Demir, N. (2018). *Türkçe Sözcük Bilgisi*, Ankara: Altınordu Yayınları.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Gülensoy, T. (2015). *Türkçe El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hengirmen, M. (1995). *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kemal, Y. (2008). *İnce Memed I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kırmalı, M. F. (2024). Tarihsel Arka Plan İle Türkiye Türkçesinde Çatı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- König, Güray (1983). Türkçede Çatı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (Özel Sayı)*, s. 111-126.
- Önler, Z. (2014). Çatı Morfeminin İşlevleri. *Türk Dil Bilgisinin Toplantıları II Ses ve Şekil Bilgisi Sempozyumu*.
- Sebzecioğlu, T. (2016). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Terbish, B. (2019). *Türkiye Türkçesi ve Çağdaş Moğolcada Çatı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Topaloğlu, A. ve Gürlek, M. (2016). *Türkçede Fiiller ve Çatıları*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Uysal, B. (2020). *Türkiye Türkçesi II Biçimbilgisi (Ed. Erdoğan Boz)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Üstünova, K. (2012). Geçişlilik, Geçişsizlik Nitelikleri Değişken Olabilir mi? *Turkish Studies*, s. 7-14.
- Yücel, B. (2011). Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları. *Türk Gramerinin Sorunları I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Extended Summary

The voice is the establishment of various semantic relations between the verb and the subject through morphemes depending on the syntax. The voice is in a close relationship with semantics, morphology, syntax and context. Therefore, when determining the voice, the relationship of the voice with these linguistic branches should be well determined. The structure, mood, aspect categories and object cases of verbs that have the features of place,

time and object in the space-time plane should not be confused with the voice function. The voice category is only related to action verbs. Action verbs differ within the voice. Therefore, action verbs should also be classified. In this study, the voice is handled in an original way. The structure and aspect categories and the object cases of verbs that are not related to the voice are excluded from the voice. Since the voice is a category that should be examined based on context, this situation has been taken into consideration in the study.

The voice is one of the most discussed topics by linguists. There are ongoing discussions on many topics related to the voice such as active, passive/unknown, causative/causative, transitive/intransitive, median, etc. Each linguist emphasizes one aspect of the voice and evaluates situations that are not related to the voice within the voice. Thus, the subject becomes even more complicated. This study attempts to eliminate this confusion. An original method has been proposed for this.

In terms of existence, there is a movement and the direction of movement in all verbs divided into two as formation and action. Words that correspond to movement in the space-time plane are verbs; words that correspond to immobile, fixed concepts are nouns. Movement is the change of an object's location relative to a fixed point against time. In order to say that objects are moving, there must be a change with respect to time. Objects perform this change in two ways.

In the first, the object performs a change on itself against time. For example, an apple plucked from its branch will rot and undergo a change over time. This is the movement that the object performs on itself. In grammar, such verbs are called verbs of formation. In verbs of formation, the direction of movement is inward.

In the second, the object performs an outward effect by changing place against time. This is the effect of the object on another object against time, its movement towards another object. In grammar, such verbs are called verbs of action. In verbs of action, the direction of movement is outward. For example, a person hitting an object or throwing an object is an outward movement. Therefore, there are two aspects of movement: internal and external.

Verbs that correspond to movement in the space-time plane can be divided into two as verbs of inward and verbs of outward. In verbs of inward, the direction of the action is inward. That is, the action takes place on its "own" object. In verbs of becoming, in introverted action verbs, in reflexive voice and in formation, the direction of the action is inward. In extroverted action verbs, the direction of the action is outward. The action takes place on an object other than its "own" object. In extroverted action verbs, in causative voice, in causative voice, in reciprocal voice and in action, the direction of the action is outward.

In Turkish, the category of voice can be examined under five headings as reflexive, passive, causative, reciprocal and causative.

The reflexive voice is the subject performing the action on its "own" object. In the reflexive voice, the subject and the object are the same person. The reflexive voice is formed by adding the morphemes $-\{(I^4)l\}$ -, $-\{(I^4)n\}$ -, $-\{(I^4)\}$ - to extroverted action verbs. With these morphemes, the extroverted verb becomes introverted. For this reason, reflexive voice

cannot be made from introverted action verbs. When determining the reflexive voice, the pronoun *self* can be used as a clue.

Passive voice is the concealment of the subject that exists in the deep structure in the surface structure. There is no subject in the surface structure in passive voice sentences. The element that some linguists accept as grammatical/pseudo/implicit/indefinite subject is actually the object. Passive voice is made by adding the morphemes $-\{(I^4)l\}$ -, $-\{(I^4)n\}$ - to action verbs.

Causative voice is when the subject who does and the subject who does are in the same sentence and the subject who does the action gives the order to the subject who does it. Causative voice is made from extroverted action verbs. Causative voice is made with the morphemes $-\{DI^4r\}$ -, $-\{(I^4)t\}$ - and more than one sentence is combined into a single sentence.

The reciprocal voice is when more than one subject performs an action reciprocally. When the reciprocal voice is applied to verbs of external action, it shows that the action is performed reciprocally. In the reciprocal voice, each subject is also the object of the other subject. The morpheme $-\{(I^4)s\}$ - applied to verbs of internal action and verbs of formation is dysfunctional.

The ergative voice is the process of turning introverted verbs into extroverted verbs, where the subject performs the action himself. In the ergative voice, the verb that is introverted before taking the morpheme becomes extroverted with the morpheme. Before taking the morpheme, the subject performs the action on his/her own object, while with the ergative voice morpheme, the subject performs the action on another object. The ergative voice is formed by adding the morphemes $-\{Ar\}$ -, $-\{DAr\}$ -, $-\{DI^4r\}$ -, $-\{(I^4)r\}$ -, $-\{(I^4)t\}$ -, $\{-zI^4r\}$ - to the introverted verbs, and in the ergative voice, the subject performs the action himself/herself.

Atf (cite): Talaat, Ahmet (2025). Ata Terzibaşı'nın Kerkük ağzı Türkmanca sözlüğü'nde söz varlığı, *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 10, 32-64. doi: 10.48147/dada.1616662.

Ata Terzibaşı'nın Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlüğü'nde Söz Varlığı¹

Ahmed TALAAT²

Ata Terzibaşı'nın Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlüğü'nde Söz Varlığı

The Vocabulary In Ata Terzibaşı's Turkmen Dialect Dictionary Of Kirkuk

Öz

Abstract

Bu çalışma, Ata Terzibaşı'nın Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlüğü temelinde Kerkük ağzının söz varlığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Irak Türkmen ağzlarında söz varlığını oluşturan dilsel unsurlar incelenmiş ve Kerkük ağzına özgü zenginlikler sistematik bir şekilde ortaya konulmuştur. Ata Terzibaşı'nın üç cilt hâlinde yayımladığı sözlük, toplamda 5.162 madde başı içermektedir. Eserde, Kerkük ağzına özgü kelimelerin yanı sıra, deyimler, atasözleri, dualar, beddualar, folklorik unsurlar ve tarihi bilgilere yer verilmiştir. Çalışma ile Türkmen dilinin korunması; aynı zamanda Kerkük ağzı kelime hazinesinin detaylı bir şekilde sınıflandırılması ve bölgesel dil ile kültür çalışmalarına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

This study aims to analyze the lexicon of the Kirkuk dialect based on Ata Terzibaşı's *Kirkuk Dialect Turkmen Dictionary*. The linguistic elements that constitute the vocabulary of Iraqi Turkmen dialects are examined, and the unique richness of the Kirkuk dialect is systematically presented. The dictionary, published by Ata Terzibaşı in three volumes, contains a total of 5,162 headwords. In addition to words specific to the Kirkuk dialect, the work includes idioms, proverbs, prayers, curses, folkloric elements, and historical information. The study seeks to contribute to the preservation of the Turkmen language and to the detailed classification of the vocabulary of the Kirkuk dialect, while also supporting regional language and cultural studies.

Anahtar Sözcükler: Kerkük, Kerkük Ağzı, Ata Terzibaşı, Sözlük, Sözcük Bilimi.

Keywords: Kirkuk, Kirkuk Dialect, Ata Terzibaşı, Dictionary, Lexicology

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Araştırmacılar, “söz varlığı” terimini, kelime serveti, kelime hazinesi, sözcük varlığı, kelime dağarcığı sözcük dağarcığı, kelime kadrosu, sözcük gömüsü, sözcük serveti, vokabüler gibi terimlerle ifade etse de yaygın olarak “söz varlığı” terimini tercih etmektedirler.

Bazı araştırmacılara göre söz varlığının tanımı şu şekildedir:

¹ Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü için hazırlanmakta olan “Ata Terzibaşı'nın Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlük Eseri (Giriş, İnceleme, Metin)” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi (YTB-İrak), Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmednihad12@gmail.com, ORCID No: 0009-0005-5321-3207.

Banguoğlu (1974: 100) *Türkçenin Grameri* adlı kitabında söz varlığını (*kelime dağarcığı*) olarak ifade ederek şöyle tanımlamıştır: “Her dilde anadilden gelen bir temel kelime varlığı bulunur. Daha yeni zamanlarda üretim ve birleştirme yolları ile yapılmış veya yabancı dillerden gelmiş kelimelerle birlikte bu varlık dilin kelime dağarcığını meydana getirir. Deyimler, atasözleri, fıkralar vb. de dilin varlıklarındandır.”

Korkmaz (1992: 100) ise söz varlığını *Gramer Terimleri Sözlüğü*’nde (*kelime hazinesi*) olarak ifade etmiş ve şu tanımlamayı yapmıştır: “Bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı”

Vardar (2002: 182) ise *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* kitabında söz varlığını *sözcük dağarcığı* olarak ifade etmiş ve “Bir bireyin kullandığı ya da bir bütüncede yer alan sözcüklerin tümü” açıklamasını yapmıştır.

Aksan (2015: 15) ise “Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz. Söz varlığı yalnızca bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar ya da dil bilimdeki terimiyle göstergeler olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünölmelidir.” ifadelerine yer vermiştir.

TDK (2005: 1807) *Türkçe Sözlük* ise söz varlığını şu şekilde tanımlamıştır. “Bir dildeki sözlerin bütünü; söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokaböler.”

Yukarıdaki tanımlardan hareketle söz varlığı, bir dilde bulunan kelimeler, deyimler, atasözleri ve diğer dilsel unsurların tamamını ifade eder. Bireysel düzlemde ele alındığında bir bireyin anlama ve kullanma kapasitesine sahip olduğu tüm kelime ve ifadeleri kapsar. Toplumsal anlamda ise bir dilin zenginliği, kültürel birikimi ve tarihsel gelişimi ile şekillenmiş olan kelime hazinesidir, denilebilir.

Söz varlığını ortaya koyan önemli kaynaklardan biri, çeşitli yörelerde kullanılan kelimeleri içeren ağız sözlükleridir. Ağız sözlükleri, bir dilin farklı bölgelerdeki kullanım özelliklerini, yöresel kelimeleri, deyimleri ve ifade biçimlerini bir araya getirerek dilin çeşitliliğini ortaya koyar. Bu tür çalışmalar, sadece kelime hazinesini zenginleştirmekle kalmaz, aynı zamanda bir toplumun kültürel ve tarihsel birikimini de yansıtır. Yöresel söz varlığı, o bölgenin coğrafı, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerinden etkilenir ve o bölgenin yaşam biçimini, geleneklerini ve değerlerini anlamaya yardımcı olur. Bu nedenle, ağız sözlükleri dil bilimi çalışmaları için önemli bir kaynaktır.

2. Türkiye Türkçesi Ağızları Hakkında Bazı Yayınlar

“Ağız araştırmalarında söz varlığı açısından temel kaynaklardan biri *Derleme Sözlüğü*’dür. *Derleme Sözlüğü*, 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti (TDK) kurulduktan sonra 1932-1934 yılları arasında yapılan ilk derleme, 1952-1959 yılları

arasında yapılan ikinci derleme faaliyetleri ve Anadilden Derlemeler adlı sözlük çalışmasının birleştirilmesi ile oluşturulmuş 12 ciltlik bir sözlüktür. TDK kurulmadan önce de Anadolu ağızlarındaki söz varlığının derlenmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. 1920'li yıllarda Rıza Nur'un Maarif Vekilliği sırasında özel bir yönetmelikle Anadolu ağızlarındaki Türkçe sözlerin derlenmesine başlanmıştır. Besim Atalay, Hars Müdürü olarak yapılan çalışmaları yönetmiş 1925 yılından sonra derlenen malzemeler sınıflandırılmaya başlanmıştır. 1928'de Türk Yazı Devrimi olmuş ve Dil Encümeni kurulmuştur. Ragıp Hulusi önderliğinde 1929-1930 yılları arasında yeni derlemeler yapılmıştır. Eldeki malzemeler değerlendirildikten sonra Hamit Zübeyir ve İshak Refet tarafından 1932'de Anadilden Derlemeler adı altında bir sözlük yayımlanmıştır” (Akalin, 2002 akt. Erdoğan, 2022: 212).

“*Derleme Sözlüğü*’nde birtakım eksiklikler bulunmasının ardından eksikliklerin giderilmesi amacıyla yeni bir derleme yapılması uygun görülmüştür. 1952-1959 yılları arasında üç kez tekrarlanan programlarla ikinci derleme seferberliği gerçekleştirilmiştir. 450 bini bulan fiş sayısı ile hem yeni sözcükler derlenmiş hem de birtakım eksiklikler ve yanlışlıklar giderilmiştir.” (Erdoğan, 2022: 212).

Derleme Sözlüğü’nden başka Türkçenin söz varlığına katkıda bulunan bireysel çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmaların bazıları Anadolu ve Rumeli ağızlarına ait sözlükler, bazıları ise doğrudan yörelerin söz varlığıyla ilgili tasnif çalışmalarıdır. Bu çalışmalar kitap, makale ve lisansüstü tez şeklinde yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalar ekseninde değerlendirilebilecek olan Özbek’in (2015: 23-28) *Türkiye’de “Söz Varlığı” Çalışmaları ve Bunlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme* adlı makalesidir. Makalede, Türkiye’deki söz varlığı araştırmalarını kapsamlı bir şekilde inceleyerek bu çalışmaların genel bir değerlendirmesini sunmuştur. Makalede, söz varlığı çalışmalarının tarihsel gelişimi, yöntemsel yaklaşımları ve dilin zenginliğini ortaya koymadaki önemi detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, Türkçenin söz varlığının daha derinlemesine anlaşılmasına yönelik mevcut araştırmalardaki eksiklikler vurgulanmış ve gelecekteki çalışmalara dair önerilerde bulunmuştur.

Baş’ın (2011: 27-29) *Söz Varlığı Çalışmalarında Kullanılacak Ölçütler* adlı makalesi, söz varlığı çalışmalarında dikkate alınması gereken ölçütleri belirlemek ve bu ölçütlerin teorik temellerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada, söz varlığının kapsamını tanımlamak için kullanılan kavramsal çerçeve incelenmiş ve ölçütlerin uygulamalardaki rolü tartışılmıştır. Ayrıca, bu ölçütlerin Türkçeye özgü özelliklere nasıl uyarlanabileceği ele alınmıştır.

“*Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı* Telli ve Bulduk tarafından hazırlanmış olup eserin başında sözlüğün hazırlanış düzenini belirten bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde sözlüğün hazırlanmasıyla ilgili çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Buna göre sözlükte 4032 adet madde başı yer almaktadır. 4032 adet madde başından bölgeye ait *Derleme Sözlüğü*’nde yer alan 81 adet sözcük tespit edilmiştir. Sözlükte yer alan madde başları transkripsiyon alfabesiyle, küçük harfle başlatılmış ve koyu renkle yazılmıştır.” (Tuğluk, 2019: 236).

Buran ve İlhan'ın *Elazığ Yöresi Söz Varlığı* adlı çalışmasında toplam 4067 madde başı içermektedir. Sözcüklerin bir bölümü yerel sözcüklerden, bir bölümü ise yerel söyleyişlerden oluşmaktadır. “Çalışmanın asıl kısmını oluşturan Sözlük (s. 1-234) kısmında A’dan Z’ye kadar Elazığ yöresinde yer alan sözcükler sıralanmıştır. Eserde, yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenen kelimeler örnekleriyle birlikte alfabetik sıraya göre düzenlenmiş, madde başı olan sözcükler ve örnek metinler çeviri yazı işaretleriyle yazılmıştır.” (Alkaya, 2008: 852).

Güzel, Kara ve Akpınar'ın (2004: 7) *Bayburt Yöresi Söz Varlığı* kitabının “sözlük hakkında” kısmında belirtilen bilgilere göre “sözlük, 7436 madde başı, 333 madde içi olmak üzere toplam 7769 sözcük içermektedir. Maddelerin 1664’ünü varyantlar oluşturmaktadır. Çalışmada yaklaşık 2500 madde için tanık cümle kullanılmıştır. Bazı maddelerde birden fazla tanık cümleye yer verilmiştir. Tanık cümlelerin toplam sayısı 4000’in üzerindedir.”

Ergün Acar'ın *Sinop Yöresi Söz Varlığı* (2015) ve *Kastamonu Yöresi Söz Varlığı* (2011) adlı eserleri, sırasıyla Sinop ve Kastamonu yörelerine özgü kelimeler, deyimler ve kültürel dil öğelerinin derlenip analiz edildiği kapsamlı çalışmalardır. Gazi Kitabevi tarafından yayımlanan bu eserler, Türkiye Türkçesinin bölgesel ağız özelliklerini ve söz varlığını inceleyen araştırmalar için önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

Yunus Karadeniz'in *Ordu İli Söz Varlığı* adlı çalışması ise iki bölümden oluşmaktadır. Eserin ilk bölümünde Ordu ili hakkında genel bilgiler sunulurken ikinci bölümde ise derlenen sözlü veriler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmada 484 atasözü, 380 deyim, 345 mani, 39 ninni ve 46 bilmece yer almakta olup bu örneklerin hangi ile ait olduğu bilgisi dipnotlarla belirtilerek açıklanmıştır (Öztokmak, 2022: 93-94).

Tekin ve Cantürk'ün (2019: 176) hazırlamış olduğu *Giresun ve Ordu Yöresi Ağzlarında Fındıkla İlgili Söz Varlığı* makale çalışmasında 7 madde başı altında yapılan sınıflandırmada 322 sözcük bulunmaktadır. Tespit edilen sözcüklerin 204 tanesi Giresun ve yöresine aitken 118 sözcük ise Ordu ve yöresi söz varlığından elde edilmiştir.

Erdoğan'ın (2022: 426) hazırlamış olduğu *Kırşehir Yöresi Oya Sanatına Dair Söz Varlığı* makale çalışmasında 57 oyada kullanılan teknikler ve bu tekniklerin uygulama biçimlerini yansıtan 18, oyadaki renk adlarını gösteren 9, oya türlerini anlatmak için kullanılan 9, oyada kullanılan malzemeleri karşılamak için 21, bunların dışında oya el sanatı ile ilgili olan 18 olmak üzere toplam 132 söz varlığına yer verilmiştir.

Ölmez ve Değer'in (2020: 866) hazırlamış olduğu *Çorum Ağzındaki Eskicil Söz Varlığından Örnekler* adlı makalede, Çorum ve yakın çevre ağzlarında, Türkiye Türkçesi yazı dilinde ve standart dilde kullanılmayan 350 civarında arkaik sözcük tespit edilmiştir.

Ahlat ağızı ile ilgili de iki makale bulunmaktadır. Biri *Ahlat Ağızı'nın Türkçe Söz Varlığı Üzerine* diğeri ise *Ahlat Ağızı'nın Alıntı Söz Varlığı Üzerine*'dir. Her iki makalenin de yazarı Ertekinoglu'dur. (2013) yılında *Ahlat Ağızı'nın Türkçe Söz Varlığı Üzerine* adlı çalışmasında Ahlat ağzında Türkçe kökenli sözcükleri sıralamış daha sonra sonuç kısmında dizine yer vermiştir.

(2015) yılında ise *Ahlat Ağzı'nın Alıntı Söz Varlığı Üzerine* adlı çalışmasında alıntı sözcüklerin hangi kökene ait oldukları bilgisi ile birlikte dizin hazırlamıştır.

Konu ile ilgili tespit edilen bazı tezler ise şunlardır;

Aksakal, E. (2017). *Ardahan'ın Tarım Ve Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altunsu, A. (2023). *Rize Ketenli Köyü Ağzında Kavram Alanları İle İlgili Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Biçer, Ü. (2021). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Ölüm Kavram Alanına Ait Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum: Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Çınar, S. (2023). *Şanlıurfa Ağzı Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Değer, N. (2021). *Anadolu Ağzlarında Eskicil Söz Varlığı*, (Doktora Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirel, S. (2022). *Muş Merkez Ağzı Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Muş: Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Durmaz, R. (2018). *Antalya İli Örneğinde Karakoyunlu Yörük Ağzı: Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi, Söz Varlığı Ve Karakoyunlu Yörük Etnografyası*, (Doktora Tezi), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaba, O. (2019). *Alanya Yöresi Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaplan, K. N. (2020). *Denizli Yöresi Türkülerinin Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kargın, H. (2021). *Sofçular Köyü Söz Varlığı (Araç/Kastamolu)*, (Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Korkut, G. (2019). *Elazığ Yöresi Ağzlarının İsim Söz Varlığının Tematik Açından İncelenmesi (Ses, Yapı, Köken)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Memiş, Ö. (2019). *Bayburt İli Ağzı Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öcal, K. (2024). *Niğde İl Merkezindeki Geleneksel Mesleklerin Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkaya, H. (2013). *Kırklareli İli Ağzları Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Simen, B. (2024). *Ege Türkülerinin Dili (Söz Varlığı)*, (Yüksek Lisans Tezi), Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Varol, S. (2023). *Kütahya Merkez Ağzı Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Yılmaz, K. (2011). *Yıldızeli'nin Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

1.2. Irak Türkmen Ağızları zerine Yapılan Söz Varlığı alışmaları

Irak Türkmen ağızlarında söz varlığı üzerine yapılan çalışmaların başlangıcı 1945 yılına dayanmaktadır. Bu alandaki en eski ve önemli eserlerden biri, Sfi tarafından kaleme alınan *Luğt-ı Türkiyye* adlı sözlüktür. Kerkük bölgesinde yazılmış ilk Türkçe sözlük olma özelliğine sahip olan bu eser, alan yazımında önemli bir yere sahiptir. Saatçi, *Hacı Abdullah Sfi'nin Luğt-i Trkiyyesi'nde Kerkük Ağzına Dair Söz Varlığı* adlı makalesinde bu sözlüğü detaylı bir Şekilde ele almıştır. Saatçi, bu eserde 3495 madde başı sözcüğün yer aldığını belirtmiş ve bu sözcükleri inceleyerek Kerkük ağzına özgü yerel sözcükleri tespit etmiştir. Bunun yanı sıra, çalışmasında Sfi'nin sözlüğünü Terzibaşı ve Hürmüzlü gibi araştırmacılar tarafından hazırlanan diğer szlklerle karşılaştırmıştır. Saatçi, aynı zamanda bu sözlük zerine *Kerkük'te Yazılmış İlk Türkçe Sözlük: Luğt-ı Türkiyye* adlı bir bildiri yayımlamıřtır³ (Saatçi, 2024: 53).

Terzibaşı, Kerkük ağzından TDK'ye 1375 fiş göndermiştir. Bu fişlerden 1230'u *Derleme Szlği*'nde madde başı olarak kabul grmştir. İlk 11 ciltte 800 kelimeye, ek 1. ciltte ise yaklaşık 430 kelimeye yer verilmiştir (Hürmüzlü, 1999: 35). Kerkük ağzının söz varlığını ortaya

³ Saatçi'nin, Irak Türkmen ağızlarının söz varlığı üzerine yaptığı diğer çalışmalar arasında *Irak Türkmen Ağızlarındaki Bazı ocuk Dili Kelimelerinin Arkaikliği zerine, Özbekistan'dan Kerkük'e Akrabalık ve Hitap Kelimelerimiz ve Irak Türkmen Ağızları ile Türkiye Türkçesindeki Yalancı Eşdeğerler ve Bunların Ortaya ıkmasında Arkaik Anlamların Rolü zerine* başlıklı incelemeler yer almaktadır. Bu alışmalar, Irak Türkmen ağızlarının söz varlığına önemli katkılar sağlamaktadır. ocuk dili, akrabalık ve hitap terimlerinin kökenini ve gelişimini ele alan bu araştırmalar, dilin tarihi ve kültürel yönlerini de açıklamaktadır. Ayrıca, yalancı eşdeğer kelimeler üzerinden Irak Türkmen ağızları ile Türkiye Türkçesi arasındaki farkların anlaşılmasına ve bu farkların arkaik anlamlara dayanan nedenlerinin incelenmesine katkı sağlanmıştır. Bu alışmalar, dilbilimsel olduğu kadar kültürel ve tarihsel açıdan da Irak Türkmen ağızlarını anlamaya yardımcı olmuştur. Ayrıca, Saatçi ve Naib'in birlikte hazırladığı *Kerkük Nükteleri* adlı eser, Kerkük Türkmen ağzının mizahi yönünü ve kültürel zenginliğini yansıtan önemli bir çalışmadır. Bu eserde, Kerkük bölgesine özgü nükteler bir araya getirilmiş ve bu nktelerin özellikleri detaylı bir Şekilde açıklanmıştır.

koyan önemli çalışmalardan biri de Terzibaşı'nın hazırladığı *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlük*'tür. Üç ciltten oluşan bu eser, toplamda 5162 kelime içermektedir. Birinci ciltte 2238, ikinci ciltte 1639, üçüncü ciltte ise 1285 madde başı bulunmaktadır. Eser, Kerkük'teki Endülüs Matbaası'nda basılmış olup birinci cilt 2011, ikinci cilt 2013, üçüncü cilt ise 2015 yılında yayımlanmıştır. Kerkük'ten *Derleme Sözlüğü*'ne katkıda bulunan diğer isimler arasında İzzettin Bayafî (200 fiş) ve Nermin Neftçi bulunmaktadır. Neftçi, Kerkük'te olduğu dönemlerde anılarını kaleme aldığı *O Yakadan Bu Yakaya* (1957) ve *Kerkük'te Bulduklarım* (2003) adlı eserlerinde Kerkük ağzına özgü dua, beddua, deyim, birleşik kelimeler ve kalıp sözler gibi zengin bir söz varlığına yer vermiştir.

Irak Türkmen ağızlarının söz varlığını yansıtan önemli eserlerden biri de Habib Hürmüzlü'nün hazırladığı sözlüktür. İlk baskısı 2003 yılında *Kerkük Türkçesi Sözlüğü* adıyla yayımlanan eser, kapsamı genişletilerek 2013 yılında *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü* adıyla tekrar basılmıştır. Yaklaşık 7000 madde başı içeren sözlüğün içerisinde Irak Türkmen ağızlarının ses ve şekil bilgisi detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Irak Türkmen ağızlarının söz varlığına katkı sağlayan diğer önemli çalışmalar arasında Çoban Hıdır Haydar'ın (1979) yayımlanmamış doktora tezi bulunmaktadır. Haydar'ın 1979 tarihli *Irak Türkmen Ağızları* ses ve şekil bilgisi açısından değerli bilgiler sunmuş, ayrıca tezin sonuna sözlük eklemiştir. Haydar'ın diğer çalışmaları ise *Irak-Türkmen Ağızlarında Birleşik Kelimeler* (1996) ve *Irak Türkmen Ağızlarında Kullanılan Hayvan Adları Üzerine Araştırmalar* (2022) adlı eserleridir. *Türkmen Ağızlarında Kullanılan Hayvan Adları Üzerine Araştırmalar* adlı çalışmasında, Kerkük'te kullanılan hayvan adlarını tespit etmiş ve bu adların çeşitli kategoriler içinde kullanım şekillerini ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Irak Türkmen ağızlarının söz varlığına katkı sağlayan bir diğer araştırmacı ise Hüseyin Şahbaz Hassan'dır. Şahbaz, Haydar ile aynı yıl hazırladığı *Kerkük Ağzı* adlı yayımlanmamış doktora tezinde, Kerkük ağzının ses ve şekil bilgisini detaylı bir şekilde incelemiş ve tezin sonunda Kerkük ağzına dair bir sözlük hazırlayarak Irak Türkmen ağızlarının söz varlığına önemli katkılar sağlamıştır. Bu alanda dikkat çeken bir diğer önemli kaynak ta Beyatlı'nın (1992) yılında hazırladığı *Irak Türkmen Türkçesi* adlı çalışmadır. Bu eserde, Beyatlı Irak Türkmen ağızlarından derlenen şiirlere yer vermiş ve bu şiirleri ses ve şekil bilgisi açısından detaylı bir şekilde incelemiştir. Eser, Irak Türkmen ağızlarının söz varlığı ve dil özelliklerini anlamada temel bir kaynak niteliği taşımaktadır. Ayrıca alışmanın sonunda bir dizin yer almaktadır.

Irak Türkmen Ağızlarının söz varlığını yansıtan önemli kaynaklardan bir de Eratalay'ın (2020) *Kerkük Türkmen Ağzında Hastalık Adları* adlı eseridir. Eratalay, bu çalışmasında Kerkük Türkmen ağzında kullanılan hastalık adlarını derlemiş, bu hastalıkların oluşma sebeplerini incelemiş ve Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını belirtmiştir. Diğer söz varlığı çalışmaları Demirci'nin (2004) *Kerkük Ağzındaki Bazı Arkaik Ögeler Üzerine*, Jhangir'in (2023) *Irak Türkmen Türkçesinde Organ Adlarıyla Kurulmuş Atasözlerin Yapı ve Anlam özellikleri* ve yine aynı yılda Dakık İlçesi Türkmen Ağzında kullanılan Alet ve Eşya Adları, Beşirli'nin (2020) *Irak Türkmencesinde Farsça Alıntı Kelimeler Ve Kullanılışları* adlı eserleridir.

Irak Türkmen ağızlarının söz varlığını yansıtan bir diğer önemli çalışma, Çulha ve Kasım'ın (2020) *Kardaşlık* dergisinde yayımlanmış olan *Irak Türkmen Türkçesinde Yer Alan Tarım Aletleri* başlıklı makalesidir. Bu makalede, Türklere ve özellikle Irak Türkleri arasında tarım faaliyetlerinin tarihsel gelişimi ele alınmış, tarımın nasıl gerçekleştirildiği detaylandırılmış ve kullanılan tarım aletlerinin adları sistematik bir şekilde sunulmuştur. Çalışma, tarım terminolojisi üzerinden bölgenin kültürel ve dilsel birikimine ışık tutarak Türkmen söz varlığının zenginliğini ortaya koymaktadır.

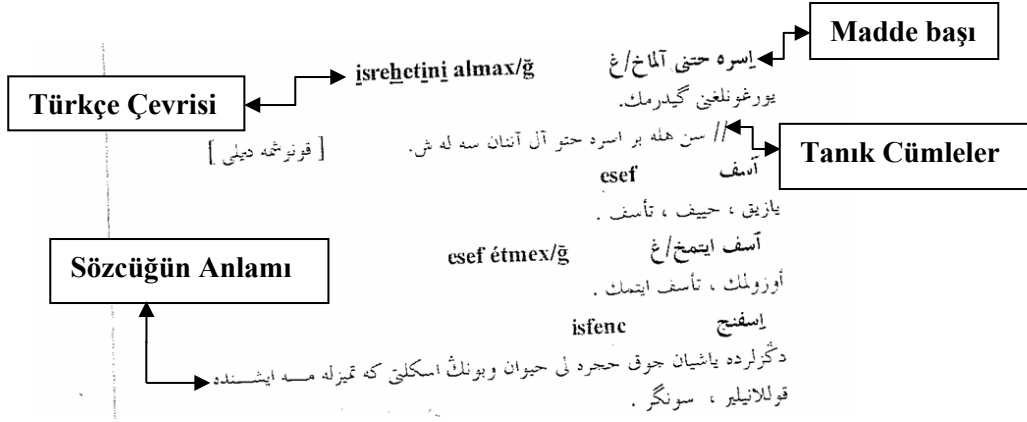
3. Kerkük Ağız Türkmanca Sözlük Hakkında

Kerkük Ağız Türkmanca Sözlük Kerkük ağzının söz varlığını ortaya koymak için yazılmış önemli eserlerden biridir. Eser ansiklopedi mahiyetindedir. Eserde, sözcükler detaylı bir şekilde açıklanmış ve kökenlerine ilişkin ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Eser üç cilt halinde Kerkük'ün Endülüs Matbaasında basılmıştır. Birinci cildi 2011, ikinci cildi 2013 ve üçüncü cildi ise 2015 tarihinde basılmıştır. Ciltlerin madde başı sayıları ise şu şekildedir; birinci ciltte toplam 2238, ikinci ciltte toplam 1639, üçüncü ciltte ise toplam 1285 madde başı bulunmaktadır. Üç cilt toplam 5162 sözcük içermektedir. Birinci cildi *elif* harfiyle başlayıp Kerkük ağzında ünlü ile başlayan bütün sözcükleri içerdiğini göstermektedir. İkinci cildi (*B*) ve (*P*) harfleri ile başlayan sözcükleri içermektedir. Üçüncü cilt ise (*T*), (*Ş*), (*C*), (*Ç*) harflerini içermektedir. Terzibaşı Kerkük ağzının söz varlığının ortaya koyabilmek için çok titiz bir şekilde sözcükleri seçmiştir. Nitekim sözlüğün içeriğinden de belli olduğu üzere sözlükte Kerkük ağzına has yerel sözcükler bulunmaktadır. Örneğin *anaşta* (Sabah kahvaltısını yapmış olan), *adahlamaḥ* (nişanlamak), *edebhana* (tuvalet), *börk* (yarım top biçiminde başlık) gibi sözcükleri de belirtmiştir. Bunun yanı sıra yukarıda belirtildiği üzere yer yer ansiklopedi şeklinde tanımlar yapmıştır. Örneğin *Ermeni dev'vesi* madde başında özetle 1924 yılında Kerkük'te Irak Türkmenlerine karşı yapılan bir katliamdan bahsederek sözcüğün nereden geldiğini belirtmiştir. Sözlüğün içindeki madde başlarının tanıklanmasında Kerkük'ün folklor ve halk edebiyatından çeşitli deyim, atasözleri, hoyrat, mâni, bilmece, dualar ve beddua ürünleri kullanılmaktadır. Sözcüklerin derlemesinde kendisinin de önsözde belirttiği gibi “*Türkmenlerin konuşma dili, yani Kerkük Türkçesi eski ve yeni yaygın kelime ve terimler, mecazlar, ses taklidi, çocuk diliyle kelimeler, erkek ve kadın adlarının değişik biçimde olanları, dille ilgili özellik gösteren bazı tarihî ve coğrafi adlara yer verdim.*” (Terzibaşı, 2013: 4). Sözlüğün birinci cildinin giriş kısmında Kerkük ağız ile ilgili birtakım ses bilgisi notları ve seslerin nasıl okunduğu ile ilgili bilgiler vermiştir. Örneğin Kerkük ağzında İngilizcedeki çift dudak (*W*) sesinin okunduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra sözlükte Kerkük ağzında bazı kelimelerin sonunda bulunan hırıltılı (*h*) ve (*ğ*) seslerinin ikili kullanımlarını da göstermiştir. Terzibaşı, sözlüğün hazırlanma amacını sözlüğün birinci cildinde şu sözlerle belirtmiştir:

Terzibaşı (2013: 5) “*Milli varlığımızın ana unsurunu oluşturan dilimizin kelime kümesini saptayarak belirgin kılmayı ve korumayı amaç edinerek Türkçenin çeşitli şive ve lehçeleri üzerinde çalışan araştırmacıların hizmetine sunmayı düşünerek bu sözlüğü hazırladım.*”

Terzibaşı (2015: 644) üçüncü cildi ne yazık ki sağlık sorunları nedeniyle tamamlayamamış ve üçüncü cildin sonunda “Sağlık durumumun kötüleşmesi sebebiyle ikmal edemediğim için üzgünüm.” diyerek okuyucularından özür dilemiştir.

4. Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlük’ün Yapısı

Çalışma Yöntemi

Çalışma yöntemi, iki ana başlıktan oluşmaktadır: Veri toplama ve kategorilere ayırma. Kerkük Türkmen ağzından derlenen sözcükler, halk arasında yaygın olarak kullanılan sözcükler, deyimler, özel adlar, meslek terimleri ve diğer söz varlığı unsurları sistematik bir şekilde toplanmıştır. Bu süreçte toplanan kelimeler, anlam gruplarına ve kullanım alanlarına göre sınıflandırılmıştır. Örneğin, şahıs adları, meslek adları, hastalık ve ilaç adları, yiyecek ve içecek adları gibi kategoriler oluşturulmuştur. Her bir sözcüğün yanında, parantez içinde cilt numarası ve sayfa numarası belirtilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında tablo şeklinde, 3 cildin her birinde bulunan ve 3 cildin toplamında bulunan kelime sayıları belirtilmiştir. Tabloda yer alan “-” kısa çizgi o ciltte kelimenin bulunmadığını göstermektedir.

5. ATA TERZİBAŞI’NIN KERKÜK AĞZI TÜRKMANCA SÖZLÜĞÜ’NDE SÖZ VARLIĞI

5.1. Adlar

5.1.1. Şahıs Adları

aşgar (1/51), aşı (1/52), allā vèrdi (1/80), amā (1/90), amanbes (1/91), ayhān (1/112), ebeh (1/115), ibiş (1/117), ehe (1/123), eşref (1/143), ekber (1/153), eko (1/157), emoş (1/179), üsif (1/225), ünis (1/246), ibav (1/257), ibiş (1/258), irif (1/265), isif (268/4), bakıla (2/334), bettāş (2/343), betül (2/343), bede (2/349), bile (2/386), behe (2/423), billiş (2/444), bile (2) (2/445), tofa (3/574), cellev (3/601), cemko (3/604), cüme (3/604), ceme (3/604).

5.1.2. Aile Akrabalık İlişki Adları

aba (1/8), abla (1/10), abi (1/10), arħadař (1/38) , arvat/d (1/41), aĝa (1/54), aĝababa (1/54), anne (1/96), elti (1/163), ini (1/283), eye (1/284), baba (1/289), bacanaħ/ĝ (2/297), bacı (2/297), bibi (2/426).

5.1.3. Sanat Meslek Adları

atıcı (1) (1/15), ařçılıħ/ĝ (1/50), aĝartmaçı (1/56), avçılıħ/ĝ (1/98), avkatılıħ/ĝ (1/99), ek-mekçiliħ/ĝ (1/156), ekinçiliħ/ĝ (1/158), elçiliħ (1/164), üzĝinçiliħ/ĝ (1/215), otrah/ĝ/çı (1/228), unçılıħ/ĝ (1/245), bāĝçavānılıħ/ĝ (2/329), balıħ/ĝçiliħ/ĝ (2/338), baħkālılıħ/ĝ (2/378), bendeliħ/ĝ (2/388), borıçılıħ/ĝ (2/398), bostançılıħ/ĝ (2/403), boyah/ĝçiliħ/ĝ (2/415), beytārlılıħ/ĝ (2/439), paskallılıħ/ĝ (2/460), pēnçerçiliħ/ĝ (2/481), polatkaçılıħ/ĝ (2/488), pehlevānılıħ/ĝ (2/490), tārıħçiliħ/ĝ (3/510), türbedarılıħ/ĝ (3/530), tercūmanılıħ/ĝ (3/532), tenekeçiliħ/ĝ (3/564), turřıçılıħ/ĝ (3/569), cāmbazlıħ/ĝ (3/588), cerrāhılıħ/ĝ (3/593), celebçiliħ/ĝ (3/600), cūlħeçiliħ/ĝ (3/612).

5.1.4. Vücut Yapısı ve Organ Adları

atar damar (1/11), adsız barmaĝ (1/30), ařuħlıħ/ĝ (1/51), aĝ ciĝer (1/57), aĝız (1/60), alın (1/90), am (1/90), avıç (1/97), avırd (1/99), ayah/ĝ (1/101), el (1) (1/159), emcek/g (1/176), öd (1/202), üreg (1/206), üz (1/209), üzik/g barmah/ĝ (1/218), eyeg (1/272), ilıĝ/k (1) (1/278), ince bıĝarsıħ/ĝ (1/281), ince bēl (1/281), ince damar (1) (1/281), baĝır (2/332), baldır (2/336), bacah/ĝ (2/296), barmh/ĝ (2/304), bař (2/310), bař barmah/ĝ (2/313) , birbirā (2/354), bıĝarsıħ/ĝ (2/377), bel ūm (2/384), bud (2/390), burın (1) (2/396), boř (2) (2/404), buĝaz (1) (2/406), bukaķ (2/409), buķın (2/409), būk (2/409), böĝreg (2/409), boyın (2/419), bıĝ (2/439), bēl (1) (2/441), bileĝ (2/443), bileĝ (2/445), bēyin (2/447), pırşık (2/471), tana (2515), tük (3/574), ciĝer (3/599), cūm-cūme (3/603), cik (3/618), çıĝın (3/643).

5.1.5. Hastalık Adları

atařa (1/10), al (2) (1/69), al aparmah/ĝ (1/70), al bařmah/ĝ (1/75), ēt dirseĝi (1/118), ishāl (1/141), intili (1/181), uçıħ/ĝ (1/198), öskirme (1/223), uyız (1/253), irin (1/266), isliħ/ĝ (1/267), isitme (1/267), isitme tütretme (1/267), inciliħ/ĝ (1/282), bajala (2/309), bürk (2/394), buĝaz dūř-meh/ĝ (2/407), beyāz řu (2/425), peřře (2/477), cūzzām (3/596).

5.1.6. İlaç Adları

al boyah/ĝ (1/75), eřřeĝ muncıĝı (1/144).

5.1.7. Sayı Adları

altmış (1/76), altı (1/78), ellı (2) (1/168), ottuz (1/192), ottuz bir (1/192), üç (1/195), om bēř (1/244), on (1/245), iki (1/274), igirmi (1/274), bir (2/350), bēř (2/371), bin (2/446).

5.1.8. Renk Adları

ablak (1/10), ataşı (1/13), ağ (1/54), al (1) (1/69), ala (1) (1/69), alaca (1/70), badıncanı (2/302), bārūdī (2/306), benefseci (2/388), boz (2/399), beyāz (2/425), bédreng (2/434), pırtaqalı (2/468), pembe (2/480), turıncı (3/535), cengeri (3/607).

5.1.9. Yiyecek Adları

açuḡ/ğ yarpaḡ/ğ (1/21), arpa ekmeḡi (1/36), ağ cırbıl (1/57), alma aşı (1/85), etlí ekmek (1/119), ingiliz ekmeḡi (1/185), év ekmeḡi (1/187), üzım doşābı (1/218), badıncan aşı (2/301), badıncan dolması (2/301), badıncan kavurması (2/302), baştırma (2/327), baqsam (2/333), biryānī (2/366), bılamac (2/383), beksem (2/379), boranī (2/392), burḡıl aşı (2/393), burḡıl pilāvı (2/393), börek (2/398), biber dolması (2/426) bēyram aşı (2/435), perde pilāvı (2/470), tarḡhana (3/509), tarḡhana aşı (3/509), termiye (3/535), tendüre koyma (3/562), cacıḡ (3/585), cadraqa (3/586), cırbıl (3/616).

5.1.10. Tatlı Adları

badam ezmesi (2/300), barmah/ğ şeker (2/305), baştuk (2/327), bılbıl yuvası (2/384), burma (2/395), bēyram şekerı (2/436), pekleve (2/478).

5.1.11. İçecek Adları

üzım şarābı (1/219), üzım şerbeti (1/219), üzım şurıbı (1/219), bīre (2/437), pırtaqal şerbeti (2/468), pıpsı (2/491), tülki şarābı (3/576), çakır (3/630).

5.1.12. Meyve Adları

armüt (1/41), aşma kavun (1/53), allıballı (1/84), alma (1/85), aluça (1/88), erüḡ (1/130), üzım (1/218), başra lımisi (2/375), paşa üzümü (2/461), pırtaqal (2/468), ter'üzı (3/533), turıncı (3/535), temir hindı (3/559), tülki üzümü (3/576).

5.1.13. Sebze Adları

üçkündür (1/198), badıncan (2/301), bamyā (2/340), borı kabaḡı (2/399), biber (2/426), bıçınçı zılkı (2/433), patata (450), pekle (2/478), pēncer (2/481).

5.1.14. Ağaç Adları

armüt ağacı (1/40), aḡu ağacı (1/68), alma ağacı (1/85), erüḡ ağacı (1/130), badam ağacı (2/300), palamut (2/462), palluḡ (2/463), pırtaqal ağacı (2/468).

5.1.15. Gıda Ürün Adları

arpa (1/36), un (1/245), imırta (1/280), buḡda (2/377), burḡıl (2/393), pēndır (2/482), pırıncı (2/494).

5.1.16. Kuru Yemiş Adları

butım (2/406).

5.1.17. Hayvan Adları

at (1/11), atmaca (1/14), arşunu gütünde (1/41), aslan (1/47), alaca ilan (1/71), alaca karğa (1/72), avşar köpeği (1/99), āhū (1/101), ayı (1/113), eşseg/k (1/144), emcenek/g (1/176), oę ilanı (1/199), uzun kulahlı (1/219), uřah/ę başan (1/225), oğlah/ę (1/229), ögec (1/230), it (1/259), ilan (1/275), ilan balığı (1/275), ilankaç (1/276), ineg (1/283), bāz (2/307), başıbağlı (2/325), balaban (2/334), balıh/ę (2/338), balıh/ęcın (2/339), bamya kuşı (2/340), bayęuř (2/341), behir atı (2/344), bızav (2/367), bıkır (1) (2/381), bılbil (2/384), boza (2/399), bozkurt (2/400), buęa (2/406), buğı (2/408), beyāz karğa (2/425), bibisu (2/427), bibi metto (2/427), biçinci kuşı (2/433), bız (2/438), bēgir (2/441), paplasüeyman (2/450), pars (1) (2/458), pısıg (2/475) tazı (3/511), tege (3/551), tula (3/576), tülki (3/576), cerbū' (3/593), cüce (3/610), cönge (3/613), caķķal (3/629), çipiç (3/637).

5.1.18. Hayvan Hastalık Adları

aşuh/ę başı (1/51), cidav (3/592).

5.1.19. Böcek Adları

arı (1/42), ağac kurtı (1/55), alma kurtı (1/87), ipek kurtı (1/259), ilan sem vėren (1/276), bızav burmı (2/367), baędād katı (2/378), buğda bitı (2/407), bit (2/427), birre (2/437), poğ kurtı (2/483), pispisok (2/495), pis çibin (2/495), peğember dėvesi (2/496), tahta kurtı (3/528), çibin (3/635).

5.1.20. Yaratık Adları

al munciğı (1/88), al nenesi (1/88), ölet nenesi (1/241), ilan donında (1/275).

5.1.21. Bitki Çiçek Adları

at yağırı (1/15), aslan ağzı (1/47), ağu gülü (1/68), ibrahimi (2) (1/116), ispanah/ę (1/132), enesür (1/185), üzerlik/g (1/216), ilan gülü (1/276), bāęvān gülü (2/332), baędād hevinci (2/378), benevşe (2/389), buta (2/389) burmı kanadan (2/397), boyna (2/416), bahār gülü (2/422), papatyā (2/449), paşa yėmiři (2/461), palasan (2/462), pampılapise (2/464), paysız gülü (2/466), perpine (2/468), perı kulağı (2/473), perı yavşanı (2/474), pısıg kuyrığı (2/475), piyan (2/491), turşaka (3/569), tülki kuyrığı (3/577), çedene (3/638).

5.1.22. Ot Adları

eşeg tıkanı (1/144), baraza (2/303), bāsür otı (2/310), burmı otı (2/396), pis ot (2/495), tere-türe (3/535), cegen (3/599), cėyran otı (3/616), cil (3/618), çayır otı (3/635), çegen (3/642).

5.1.23. Bölge Adları

altunköpri (1/78), erbil (1/126), imām zeynel' ābdın (1/174), orta yeşe (1/204), öskirme del-lüği (1/224), o yeşe (1/250), ince damar (2) (1/281), incili sarāy (1/282), pālānçılar (2/463), cımırlar bılağı (3/603).

5.1.24. Mahalle, Sokak Tepe Adları

aslan başan (1/47), aşığı zève (1/49), ağa bāğı (1/54), ağalığ (1/56), ağdaş (1/57), eḫmed ağa (1/122), imām ‘abbās (1/174), imām asım (1/175), begler (2/381), bilah/ġ (2/382), pıryadı (2/494), tısın (3/538), te‘limteppe (3/543), tendürçiler suakı (3/561), cırt meydānı (3/595).

5.1.25. Cami Adları

ulı cāmı (1/241).

5.1.26. Petrol Kuyu Adları

baba gurgur (2/291).

5.1.27. Yatır ve Türbe Adları

baba şahsuvar (2/291), baba attal (2/291).

5.1.28. Köy Adları

üç keyye (1/197), pence ali (2/498), tercil (3/532), tezeḫurmatı (3/537), türkalan (3/570).

5.1.29. Aile Aşiret Adları

aslanlı (1/48), amirli (1/92), avçılar (1/98), ismā‘illiler (1/138), ocışlı (1/194), orıçılar (1/206), babacān (2/290), bāc alan (2/297), bal yemez (2/339), beyāt (2/424), bēyraġtar (2/434), pır mazārılılar (2/494), celālī (3/600).

5.1.30. Makam Adları

a baba nēynim (1/8), abay (1/8), atıcı (2) (1/15), açuḫ/ġ hicāz (1/20), ağam ağam (1/57), ağam ağam ḫoyratı (1/57), allavyesi (1/80), avşar (1/99), ay cān (1/108), ibrahimī (1) (1/116), e bre yoldaş (1/116), ebile nēynim (1/116), eḫmed dayı (1/123), evc (1/193), berzāvī (2/359), bēşirī (2/374), beyāt ‘acem (2/424), beyāt faşlı (2/424), pēncgāh (2/481), tıflis (3/545), çārgāh (3/628).

5.1.31. Ünlü Şahsiyet Adları

baḫtal ġazi (2/376), behlül dānā (2/422), pambıḫ/ġlı baba (2/464), tembel eḫmed (3/558), cellād mūsā (3/600).

5.1.32. Yer Yön Adları

arḫa (1/37), ard (1/39), aşığa (1/49), aşığı (1/49), ağarı (1/56), alt (1/75), alçaḫ/ġ (1/78), orta (1/203), üst (1/221), öġ (1/230), oyza (1/250), berī (2/365).

5.1.33. Ay Adları

aralıḫ/ġ (1/34), ağıztosz (1/67), eylül (1/277), temmuz (3/559).

5.1.33.1. Arapça Ay Adları

ab (1/8).

5.1.33.2. Hicri Ay adları

tiřrīn evvel (3/539), tiřrīn s̄anī (3/539), cemāziyel - evvel (3/602), cemāziyel -āhır (3/602).

5.1.34. Gūn Adları

pēğember gūnī (2/496), cūm 'e (3/603), çerşembe (3/639).

5.1.35. Madde Adları

almaz/s tarāř (1/87), āhin (1/101), ezbez (1/131), beter mīli (2/343), bellūr (2/385), borah/ġ (2/391), teneke (3/563), cām (3/587).

5.1.35.1. Sıvı Madde Adları

aġuz (1/68), altun şuyı (1/77).

5.1.35.2. Kimyasal Madde Adları

atař (1/11), ařlıġ (1/50), aġız otı (1/61), aġu (1/68), isfenik (1/136), efyūn (1/141), un çiriři (2/245), ehēg (2/254), bārūt (2/306), buhır (2/346), benc (2/387), benzin (2/389), buz (2/399), podra (2/485), polat (2/488), poliř (2/489), tıryāk (3/536), tūtīn (3/566), tūtye (3/567), tuc (3/567), tizab (3/579), cām pisigi (3/588).

5.1.36. Mücevher Adları

altun (1/77), almaz (1/87), incī (1/281), cinah (3/605), cevāhır (3/607).

5.1.37. Taş Adları

ayah/ġ daşi (1/103), elhed daşi (1/164), beter daşi (2/343), bilav daşi (2/441), türbe daşi (3/530), cehennem daşi (3/614), çahmah/ġ daşi (3/624).

5.1.38. Sūs Eřyası Adları

ablak tesbīh (1/10), ataři tespīh (1/13), arařçın (1/33), azara (1/43), al bařma (1/74), üzük/g (1/218), oya (1/249), ipek iřleme (1/259), incī muncig (1/282), balkuta (2/337), bēz (2/367), bezeg (2/369), butım tespīh (2/406), parpara (2/456), pūskūl (2/487), pīlek (2/497), tāk (3/505), ceħdanı (3/592).

5.1.39. Kadın Giysi ve Sūs Eřyası Adları

al antarı (1/73), al ince (1/74), albah/ġ (1/75), al bursa (1/75), al çevre (1/78), al leçek (1/80), almaddin (1/87), al vala (1/88), eteg (1) (1/118), iskarpin (1/137), eřarp (1/142), emceklīh/ġ (1/176), üzliħ/ġ (1/215), evlig (1/238), incīli gerdene (1/282), bařlıħ/ġ (2/319), baġlama (2/330), burmaca bileziġ (2/395), boyama (1/415) boyınbaġ (2/420), bileziġ (2/445), pūři (2/487), peçe (2/493), teppeliħ/ġ (3/522), tentene řuman (3/560), türme (3/571), cūt 'abā (3/609), çereke (3/639), çefye (3/640).

5.1.40. Erkek Giysi Adları

üç eteg/k (1/196), urba (1/203) babani zubın (2/293), babani şarığ (2/293), bedle (2/348), börk (2/394), beldâr (1) (2/443), pantur (2/464), pite zubun (2/492), cemadamı (3/602).

5.1.41. Kumaş Adları

ağlas 'abâ (1/53), ağbanı (1/54), baza (2/307), başma (2/327), béc (2/430), patıska (2/451), pite (2/491), tentene (3/560), canfas (3/590), cercis (3/593), çitâra (3/637).

5.1.42. Askeri Rütbe Adları

alay (1/74), âmir (1/92), erkânîherb (1/127), erkânîherb re'îsî (1/127), umarâ (1/176), ordı (1/205), ordığâh (1/205), ombaşı (1/244), başçavış (2/316), baş yâver (2/325), behrıyeli (2/344), bimbaşı (2/446), paşa (2/460), cenderme (3/606), çavış (3/634).

5.1.43. Savaş Alet Adları

atom bombası (1/15), aynalı tifeng (1/111), on dört yen kûbur (1/46), bınav (2/364), bomba (2/413), pıstav (2/476), pēşîr (2/477), tifeng (3/546), tüte kûbur (3/566), çaplı (3/622), çalınalı tifeng (3/624).

5.1.44. Devlet Adları

afğan (1/69), alman (1/72), ingiliz (1/185), irân (1/265), türk (3/570).

5.1.45. Şehir Adları

urfa (1/205), bağıdâr (2/377).

5.1.46. Türk Kavim Adları

özbek/g (1/213), tatar (3/505).

5.1.47. Etnik Grup ve Mezhep Adları

âşürî (1/16), ermenî (1/129), begtâşı (2/380).

5.1.48. Alet Edevat Adları

açar (1/18), arpa buğda şapan (1/36), aspab tēştî (1/46), aspab fırçası (1/46), aspab kazanı (1/46), aşkı (1/51), ağac nardıvan (1/55), avcar (1/98), anahtar (1/93), erylal (1/130), ispana (1/132), istêrin (1/133), iskif (1/137), iskele (1/137), ege (1) (1/157), elçek (1/163), el degirmanı (1/165), elek (1/167), ellih (1/169), endeze (1/182), üti (1/192), uhtul (1/200), uhcır geçirden (1/200), oğlav (1/201), orah/g (1/203), üzengi (1/217), ustıra (1/223), ehgeden (1/254), ig (1/272), igneden (1/273), batya (2/296), bardah/g (2/303), baston (2/310), bafta (2/333), bakbuğa (2/333), balta (2/336), bıhav (2/345), bermil (2/364), bîrek (2/366), bēşik (2/374), batarya (2/376), buhtul (2/376), bekre (2/381), bîbile (2/384), buhcı (2/390), burğı (2/393), borı (2/398), bukbuğa (2/409), bolberin (2/411), boyahana küpî (2/415), boyıtırılığ (2/420), bîz (2/437), bēl (2) (2/441), bēl balta (2/442), bēlçe (2/443), bilekçe (2/443), bēleke (2/445), paçal (2/452), parvâna (2/460), pağrenc (2/461), pam (2/463), pıranka (2/467), pergâr (2/471), peğrenc (2/478),

plāk (2/480), pip (2/491), pıcah/ġ (2/492), p̄yder (2/494), tabla (3/502), tatala (3/505), tafta elek (3/512), tava (3/516), teber (3/518), tebene (3/520), tepsi (3/520), t̄el elek (3/552), teleskob (3/553), tenki (3/564), t̄eşt (3/580), t̄eşi (3/580), s̄ureyyā (3/583), sellāce (3/584), caġ (3/587), cafit (3/587), cancar (3/589), cerre (3/695), cezve (3/596), celhe (3/601), c̄üt demiri (3/608), cin çıraġı (3/619), c̄evde (3/619), çapaçah/ġ (3/621), çahmah/ġ (3/623), çarpaz v̄eren (3/626), çarh (3/626), çanaġ/ġ (3/643), çekküük (3/642).

5.1.49. Müzik Alet Adları

bülil (2/385), borazan (2/391), piyano (2/491), tar (2) (3/507), tramp̄et (3/530).

5.1.50. Cihaz Adları

ıstambula baġan (1/132), baġırdan (2/334), bilav (2/441), panka (2/465), p̄ir̄emiz (2/474), t̄erezi (3/535), t̄elġıraf (3/554), telefizyon (3/555), telefon (3/555).

5.1.51. Araç Adları

amane (1/92), belem (2/385), bildozer (2/443), papaġan (2/440), patpata (2/451), peskil (2/475), pikab (2/496), tahtırevan (3/527).

5.1.52. Oyun Adları

atlı yayan (1/14), adam yazı (1/29), ağaca minen (1/55), ağzıva gül burnıva r̄ehān (1/67), allı yeşillı (1/85), üç adım (1/195), üç aşuh/ġ (1/196), uçtı uçtı (1/197), üç k̄aġıd/t (1/197), üzük/g řaġlama (1/218), evellenme (1/248), ip ip (1/258), igne mankaş (1/273), babıc kapma (2/294), b̄eşdaş (2/372), babıc kapma (2/294), bilyard (2/446), pam pim pos (2/464), peş peş (2/476), teppeye çıġma (3/522), tekmele c̄üt (3/551), tendüre ġarāb (3/561), c̄üt adım (3/608), c̄üt aşuh/ġ (3/608), c̄eyran kaç (3/616), cızzıġtan çıġma (3/617), çukura atma (3/640).

5.1.53. Oyuncak Adları

arm̄uti mızreġ (1/41), ağac at (1/54).

5.1.54. Para Birim Adları

aġça (1/22), ağ aġça (1/55), böci (2/390), cırık (2/596).

5.1.55. Ölçme Deġer Adları

arşun (1/40), inc (1/281), batman (1/376), çerek (1/639).

5.1.56. Terminolojik Adlar

oġan (1/228), böyig çille (2/418), temmuz tabah/ġ (3/559), tin (3/581), cemre (3/603).

5.1.57. Mevsim Adları

bahār (2/421), payız (2/466).

5.1.58. Futbol Terim Adları

avt (1/97), pas (2/460).

5.1.2. Farsça Tamlamalar

āb-ı hayāt (1/9), āb-ı kevşer (1/10), āb-ı havā (1/10), āşhāb-ı kehf (1/51), Eşref-i ālem (1/143), ehl-i imān (1/255), ehl-i beyt (1/255), ehl-i suvāb (1/255), ehl-i ħubre (1/255), ehl-i ħēr (1/255), ehl-i dūnye (1/255), ehl-i sūnnet (1/255), bād-ı havā (2/302), tebdīl-i kıyāfet (3/518), cenāb-ı ħaḡ (3/605).

5.2. Fiiler

5.2.1. Basit Fiiler

abarmah/ġ (1/8), aparmah/ġ (1/10), atmah/ġ (1/14), açmah/ġ (1/18), aġtarmah/ġ (1/22), aġsamah/ġ (1/24), aġşırmah/ġ (1/25), aġmah/ġ (1/26), aramah/ġ (1/34), artmah/ġ (1/37), azmah/ġ (1/44), aşmah/ġ (1/52), aġlamah/ġ (1/68), aldatmah/ġ (1/79), almah/ġ (1/86), annamah/ġ (1/95), avıtmah/ġ (1/97), avmah/ġ (1/100), aymah/ġ (1/111), aynamah/ġ (1/111), erimeh/ġ (1/130), ezmehe/ġ (1/131), esmehe/ġ (1/139), esnemehe/ġ (1/139), eşmehe/ġ (1/145), efkelemehe/ġ (1/150), eglenmehe/ġ (1/154), ekmehe/ġ (1/155), egmehe/ġ (1/155), emmehe/ġ (1/178), enmehe/ġ (1/185), öpmehe/ġ (1/188), utanmah/ġ (1/190), utmah/ġ (1) (1/191), utmah/ġ (2) (1/191), ötmeh/ġ (1/192), oturmah/ġ (1/192), uçmah/ġ (1/198), oġşamah/ġ (1/200), oġımah/ġ (1/201), üzmehe/ġ (1/216), öskirmehe/ġ (1/223), oġırmah/ġ (1/228), oġramah/ġ (1/229), ögrenmehe/ġ (1/232), öġmehe/ġ (1/232), ölçmehe/ġ (1/236), olmah/ġ (1/239), ölmeh/ġ (1/240), ummah/ġ (1/244), unıtmah/ġ (1/248), uymah/ġ (1/251), oymah/ġ (1/251), itmehe/ġ (1/260), etmehe/ġ (1/260), içmehe/ġ (1/262), istemehe/ġ (1/267), incimeġ (1/282), batmah/ġ (2/295), bahmah/ġ (2/298), başmah/ġ (2/327), baġırmah/ġ (2/333), becermehe/ġ (2/343), bıraġırmah/ġ (2/352), beklemehe/ġ (2/381), begenmehe/ġ (2/382), begirmehe/ġ (2/382), bılamac (2/383), belemehe/ġ (2/386), benzelemehe/ġ (2/388), budamah/ġ (2/391), burmah/ġ (2/395), bozmah/ġ (2/402), buzmah/ġ (2/402), büzmehe/ġ (2/402), boşamah/ġ (2/404), boġmah/ġ (2/408), bükmehe/ġ (2/409), böġirmehe/ġ (2/410), bulmah/ġ (2/412), bölmehe/ġ (2/412), buyırmah/ġ (2/416), bitmehe/ġ (1) (2/429), bitmehe/ġ (2/429), biçmehe/ġ (2/431), bişmehe/ġ (2/438), bilmeh/ġ (2/444), taptamah/ġ (3/503), tapmah/ġ (3/504), taġırmah/ġ (3/506), tepmehe/ġ (3/520), tensemehe/ġ (3/562), töremehe/ġ (3/572), tökmehe/ġ (3/575), tükmehe/ġ (3/580), caymah/ġ (3/590), coşmah/ġ (3/611), çatmah/ġ (3/623), çarpmah/ġ (3/626), çaşmah/ġ (3/628), çağırmah/ġ (3/629), çalışmah/ġ (3/633), çekmehe/ġ (3/641).

5.2.2. Türemiş Fiiler

abartmah/ġ (1/8), ataşlantırmah/ġ (1/12), ataşlanmah/ġ (1/13), atlantırmah/ġ (1/13), atlanmah/ġ (1/14), atılmah/ġ (1/15), acalmah/ġ (1/16), acuglantırmah/ġ (1/17), acuglanmah/ġ (1/17), açılmah/ġ (1/21), aġşamlamah/ġ (1/25), adaġlamah/ġ (1/27), adaġlanmah/ġ (1/27), araçlamah/ġ (1/32), araçlanmah/ġ (1/33), arpalamah/ġ (1/36), artırmah/ġ (1/37), ārzulamah/ġ (1/40), arşunlamah/ġ (1/40), āzādlaşmah/ġ (1/43), azalmah/ġ (1/43), azdırmah/ġ (1/44), aşırtmah/ġ (1/51), aşılamah/ġ (1/51), aşılmah/ġ (1/53), aġartmah/ġ (1/56), aġırlamah/ġ (1/56), aġırlařtırmah/ġ (1/59),

ağırlaşmağ/ğ (1/59), ağıрмаğ/ğ (1/60), alazlatmağ/ğ (1/72), alazlamağ/ğ (1/72), alazlanmağ/ğ (1/72), aldanmağ/ğ (1/79), aldırmağ/ğ (1/79), alınmağ/ğ (1/90), annatmağ/ğ (1/95), annaşmağ/ğ (1/95), avıttırmağ/ğ (1/97), avahalmımağ/ğ (1/98), avidılmağ/ğ (1/98), avıştırmağ/ğ (1/99), avlamağ/ğ (1/100), avlanmağ/ğ (1/100), avılmağ/ğ (1/100), avıtırmağ/ğ (1/100), avınmağ/ğ (1/100), ayahlamağ/ğ (1/104), ayahlanmağ/ğ (1/104), aydırmağ/ğ (1/109), ayırmağ/ğ (1/109), ayrılmağ/ğ (1/110) aynatmağ/ğ (1/111), aynaşmağ/ğ (1/111), ayılmağ/ğ (1/113), ayınmağ/ğ (1/114), eçhemir tutmağ/ğ (1/121), ertelemeğ/ğ (1/126), erkegemeğ/ğ (1/128), erítmeğ/ğ (1/130), ezberlemeğ/ğ (1/131), ezılmeğ/ğ (1/132), eşelemeğ/ğ (1/145), efkârlanmağ/ğ (1/150), efkelenmeğ/ğ (1/151), ikrâllaşmağ/ğ (1/153), egleşmeğ/ğ (1/154), eglendírmeğ/ğ (1/154) eklemeğ/ğ (1/155), eklenılmeğ/ğ (1/155), eglenılmeğ/ğ (1/155), egelemeğ/ğ (1/157), egirmeğ/ğ (1/157), egırılmeğ/ğ (1/157), egılmeğ/ğ (1/158), egılmeğ/ğ (1/158), eleklemeğ/ğ (1/168), elleşmeğ/ğ (1/168), ellemeğ/ğ (1/168), elenmeğ/ğ (1/169), elemeg/ğ (1/171), emzırmeğ/ğ (1/177), imzâlatmağ/ğ (1/177), imzâlamağ/ğ (1/177), emeklemeğ/ğ (1/178), imleklemeğ/ğ (1/178), emılmeğ/ğ (1/178), endırmeğ/ğ (1/182), öptırmeğ/ğ (1/188), öpıştırmeğ/ğ (1/188), öpışmeğ/ğ (1/188), öpılmeğ/ğ (1/189), utantırmağ/ğ (1/189), otlattırmağ/ğ (1/191), otlatmağ/ğ (1/191), ütlemeğ/ğ (1/191), otırtmağ/ğ (1/192), ütılmeğ/ğ (1/193), ucızlamağ/ğ (1/195), uçırtmağ/ğ (1/199), uçıtırmağ/ğ (1/199), oğlamağ/ğ (1/201), oğıtmağ/ğ (1/201), oğınmağ/ğ (1/201), uzatmağ/ğ (1/210), uzanmağ/ğ (1/211), üzdırmeğ/ğ (1/214), üzleşmeğ/ğ (1/215), üzengılemeğ/ğ (1/217), evseletmeğ/ğ (1/225), evselenmeğ/ğ (1/225), evselemeğ/ğ (1/225), osırtmağ/ğ (1/228), osırmağ/ğ (1/228), oğraşmağ/ğ (1/228), oğırlamağ/ğ (1/229), öğretmeğ/ğ (1/231), öğredılmeğ/ğ (1/231), öğlemeğ/ğ (1/232), evkelemeğ/ğ (1/234), oğınmeğ/ğ (1/235), olaştırmağ/ğ (1/236), olaşmağ/ğ (1/236), ölçışmeğ/ğ (1/237), ölçılmeğ/ğ (1/237), öldırmeğ/ğ (1/237), evlentırmeğ/ğ (1/240), evlenmeğ/ğ (1/240), ölışkemeğ/ğ (1/242), umulmağ/ğ (1/245), unıttırmağ/ğ (1/247), unıdılmağ/ğ (1/248), evelenmeğ/ğ (1/248), oynatırmağ/ğ (1/249), uydırılmağ/ğ (1/250), uydırmağ/ğ (1/250), uyuştırmağ/ğ (1/251), uyuşmağ/ğ (1/251), oynatmağ/ğ (1/252), oynah/ğlamıh/ğ (1/252) oynamağ/ğ (1/252), oynanımağ/ğ (253), uyuşmağ/ğ (254), ibanıtırmağ/ğ (257), ibanmağ/ğ (257), íbıtmeğ/ğ (258), íbınmeğ/ğ (1/258), íplıklenmeğ/ğ (1/249), étırmeğ/ğ (1/260), íneşmeğ/ğ (1/260), íttıtmeğ/ğ (1/261), ítırmeğ/ğ (1/261), ítınmeğ/ğ (1/261), íçırtmeğ/ğ (1/263), íçılmeğ/ğ (1/263), írağlaşmağ/ğ (1/265), ísıtmeğ/ğ (1/267), íşletmeğ/ğ (1/269), íşlemeğ/ğ (1/270), eşıtmeğ/ğ (1/270), ísmarlamımağ/ğ (1/271), ífırmeğ/ğ (1/272), ígnelenmeğ/ğ (1/273), ígnelemeğ/ğ (1/273), èylemeğ/ğ (1/277), ílıştırmeğ/ğ (1/278), ílışmeğ/ğ (1/278), ílıklemeğ/ğ (1/278), ímeklemeğ/ğ (1/280), ímırđalamımağ/ğ (1/280), íncelmeğ/ğ (1/281), íncıtmeğ/ğ (1/282), íncınmeğ/ğ (1/282), eyıleştırmeğ/ğ (1/286), eyıleşmeğ/ğ (1/286), babanağlamımağ/ğ (2/292), batırılmağ/ğ (2/296), batırmağ/ğ (2/296), baçırmağ/ğ (2/297), bağıılmağ/ğ (2/299), barmıh/ğlamımağ/ğ (2/305), barıştırmağ/ğ (2/307), barışmağ/ğ (2/307), başarmımağ/ğ (2/312), başlatmağ/ğ (2/319), başlamağ/ğ (2/319), baştırmağ/ğ (2/327), başıılmağ/ğ (1) (2/328), başıılmağ/ğ (2) (2/328), ba il demeg/ğ (2/328), bağılamağ/ğ (2/331), bağılanmağ/ğ (2/331), bağışlamağ/ğ (2/333), balalamağ/ğ (2/335), baştırmağ/ğ (2/327) balđalamımağ/ğ (2/336), ballanmağ/ğ (2/337), bannamağ/ğ (2/340), baynamağ/ğ (2/342), bayılıtmağ/ğ (2/342), bayılmağ/ğ (2/342), bıhıavlamımağ/ğ (2/345), bıhıavlanmağ/ğ (2/345), bedevlemeğ/ğ (2/349), bırkıldamağ/ğ (2/361), bırleşıtırmeğ/ğ (2/363),

birleşmeğ/ğ (2/363), bezetmeğ/ğ (2/369), bezenmeğ/ğ (2/369), bestelemek/ğ (2/370), beslenmeğ/ğ (2/370), beslenmeğ/ğ (2/370), be'bizlemeğ/ğ (2/376), be'ildemeğ/ğ (2/377), bekletmeğ/ğ (2/381), begentirmeğ/ğ (2/382), begenilmeğ/ğ (2/382), begirtmeğ/ğ (2/382), bılaştırmağ/ğ (2/383), bılaşmağ/ğ (2/383), bilanırmağ/ğ (2/383), bilanmağ/ğ (2/383), benzetmeğ/ğ (2/388), budanmağ/ğ (2/391), borçlanmağ/ğ (2/393), burkıлмаğ/ğ (2/394), bürildemeğ/ğ (2/395), burılmağ/ğ (2/395), burınmağ/ğ (2/397), bürinmeğ/ğ (2/397), büriştirmeğ/ğ (2/398), bürişmeğ/ğ (2/398), bozarmağ/ğ (2/399), buzdırmağ/ğ (2/400), bozılmağ/ğ (2/400), büzilmeğ/ğ (2/400), bozışmağ/ğ (2/403), boşatdırmağ/ğ (2/404), boşantırmağ/ğ (2/404), boşaltmağ/ğ (2/404), boşalmağ/ğ (2/404), boşanmağ/ğ (2/405), boğışmağ/ğ (2/408), boğılmağ/ğ (2/406), bükılmeğ/ğ (2/410), bulaştırmağ/ğ (2/411), bulanmağ/ğ (2/411), bulınmağ/ğ (2/412), bulıştırmağ/ğ (2/412), bölüştürmeğ/ğ (2/413), bulışmağ/ğ (2/413), bölüşmeğ/ğ (2/413), bölünmeğ/ğ (2/413), boyatmağ/ğ (2/414), boyanmağ/ğ (2/416), boylamağ/ğ (2/418), boylanmağ/ğ (2/418), bitenmeğ/ğ (2/429), bitirmeğ/ğ (2/430), biçtürmeğ/ğ (2/431), biçılmeğ/ğ (2/432), bëyramlaşmağ/ğ (2/436), bişirmeğ/ğ (2/438), bişirılmeğ/ğ (2/438), bilavlamağ/ğ (2/441), bildirmeğ/ğ (2/443), bilinmeğ/ğ (2/446), partlatmağ/ğ (2/457), partlamağ/ğ (2/457), parçalatmağ/ğ (2/458), parçalamag/ğ (2/458), parçalanmağ/ğ (2/458), parslanmağ/ğ (2/459), parlatmağ/ğ (2/459), parlamag/ğ (2/459), parıldamağ/ğ (2/459), paylaşmağ/ğ (2/466), paylamağ/ğ (2/466), pehpehlemeğ/ğ (2/467), perçinlemeğ/ğ (2/469), pırıldamağ/ğ (2/469), perrelemeğ/ğ (2/473), pestürlemeğ/ğ (2/475), pışıldamağ/ğ (2/477), pekletmeğ/ğ (2/479), peklenmeğ/ğ (2/479), peklemeğ/ğ (2/480), puhtılaşmağ/ğ (2/483), pohlamağ/ğ (2/484), portlatmağ/ğ (2/485), portlamağ/ğ (2/485), pullamağ/ğ (2/489), pehpehlemeğ/ğ (2/490), Pıcağ/ğlamağ/ğ (2/492), pıcağ/ğlanmağ/ğ (2/492), pıçıldamağ/ğ (2/493), pëydahlamağ/ğ (2/494), penceleşmeğ/ğ (2/498), pinelemeğ/ğ (2/499), taptanmağ/ğ (3/503), tapılmağ/ğ (3/504), tağlamağ/ğ (3/506), tağıştırmağ/ğ (3/507), taramağ/ğ (3/508), tarpıldamağ/ğ (3/509), tağlamağ/ğ (3/514), tağıldatmağ/ğ (3/515), tağıldamağ/ğ (3/514), tãvlanmağ/ğ (3/517), tavlamağ/ğ (3/517), tãvılmağ/ğ (3/517), tepmelemeğ/ğ (3/521), tütremeğ/ğ (3/522), terpetmeğ/ğ (3/532), terletmeğ/ğ (3/534), terlemeğ/ğ (3/534), teşerlemeğ/ğ (3/539), tütüklenmeğ/ğ (3/545), tífirmeğ/ğ (3/546), tıkıldamağ/ğ (3/548), tekerlenmeğ/ğ (3/550), teklemeg/ğ (3/551), telesmeğ/ğ (3/553), tellenmeğ/ğ (3/556), tamamlamağ/ğ (3/557), tembelleşmeğ/ğ (3/558), tütüzletmeğ/ğ (3/566), tütüzlenmeğ/ğ (3/566), tütünnemeğ/ğ (3/567), turşatmağ/ğ (3/569), turşamağ/ğ (3/569), tokışmağ/ğ (3/574), tüketmeğ/ğ (3/575), tüklenmeğ/ğ (3/575), tüklenmeğ/ğ (3/575), tükılmeğ/ğ (3/576), tüngılmeğ/ğ (3/578), calamağ/ğ (3/587), caydırmağ/ğ (3/590), cırıldamağ/ğ (3/594), cızıldamağ/ğ (3/596), cıgıldamağ/ğ (3/598), cıftelemeğ/ğ (3/599), cıldlemeğ/ğ (3/601), cengıldemeğ/ğ (3/607), cütlemeğ/ğ (3/609), coğlamağ/ğ (3/611), cızılıhılamağ/ğ (3/617), cinlenmeğ/ğ (3/619), civildemeğ/ğ (3/620), çabalatmağ/ğ (3/621), çabalamağ/ğ (3/621), çatışmağ/ğ (3/623), çağıılmağ/ğ (3/624), çarpışmağ/ğ (3/626), çarpılmağ/ğ (3/626), çarğalamağ/ğ (3/627), çaşırtmağ/ğ (3/629), çalğalamağ/ğ (3/631), çalğanmağ/ğ (3/631), çaldırmağ/ğ (3/631), çalınmağ/ğ (3/633), çalıştırmağ/ğ (3/633), çertmeğ/ğ (1) (3/638), çekeletmeğ/ğ (3/642), çekııştırmeğ/ğ (3/643), çekışmeğ/ğ (3/643), çekılmeğ/ğ (3/643).

5.2.3. Birleşik Fiiller

ataş étmeḥ/ġ (1/12), ac olmaḥ/ġ (1/16), ac ƙalmaḥ/ġ (1/17), ac ƙoymaḥ/ġ (1/17), adım atmaḥ/ġ (1/31), adını bağışlamaġ (1/32), ara vèrmeḥ/ġ (1/35), arħadaşlıġ/ġ étmeḥ/ġ (1/38), arħayın olmaḥ/ġ (1/39), arvad boşamaġ (1/42), āzād olmaḥ/ġ (1/42), āzād étmeḥ/ġ (1/42), azara étmeḥ/ġ (1/43), aspaḥ sermeḥ/ġ (1/46), aspaḥ girmeġ (1/46), āstar vurmaḥ/ġ (1/47), aş aşmaḥ/ġ (1/49), aş étmeḥ/ġ (1/49), āşkāra olmaḥ/ġ (1/50), ağac ekemeḥ/ġ (1/55), ağartma étmeḥ/ġ (1/56), ağ düşmeḥ/ġ (1/57), altına siymeḥ/ġ (1/77), altına sıçmaḥ/ġ (1/77), anaştalıġ/ġ étmeḥ/ġ (1/94), av étmeḥ/ġ (1/97), ah çekmeḥ/ġ (1/101), ayaġa ƙalmaḥ/ġ (1/106) aybaşı olmaḥ/ġ (1/108), ayırd étmeḥ/ġ (1/109), ebdes almaḥ/ġ (1/115), ebdes bozmaḥ/ġ (1/115), ebdes ƙırılmaḥ/ġ (1/116), epsem olmaḥ/ġ (1/117), etk étmeḥ/ġ (1/118), ispaḥ étmeḥ/ġ (1/119) icābet étmeḥ/ġ (1/120), ihtiyāt almaḥ/ġ (1/122), ihtīşāş şalmaḥ/ġ (1/124), ezber étmeḥ/ġ (1/130), istīd ā vèrmeḥ/ġ (1/133), istī fā étmeḥ/ġ (1/133), istīƙbāl étmeḥ/ġ (1/134), istīnsāḥ étmeḥ/ġ (1/135), istīnkāf étmeḥ/ġ (1/135), isrāf étmeḥ/ġ (1/136), isreḥet étmeḥ/ġ (1/136), esef étmeḥ/ġ (1/136), isnāf étmeḥ/ġ (1/138), essüg olmaḥ/ġ (1/140) essüg étmeḥ/ġ (1/140), essüg çıhmaḥ/ġ (1/140), ishāl olmaḥ/ġ (1/141), esir almaḥ/ġ (1/141), esir olmaḥ/ġ (1/141), işārat étmeḥ/ġ (1/142), iştah açmaḥ/ġ (1/142), iştahsız olmaḥ/ġ (1/142), i tūbār étmeḥ/ġ (1/146), i tūāf étmeḥ/ġ (1/147), i tūmād étmeḥ/ġ (1/148), i tūnā étmeḥ/ġ (1/148), i lān étmeḥ/ġ (1/149), iġfāl étmeḥ/ġ (1/149), ifāda almaḥ/ġ (1/149), ifāda deġiştirmeḥ/ġ (1/149), ifāda vèrmeḥ/ġ (1/149) iflās étmeḥ/ġ (1/151), iktīrāḥ étmeḥ/ġ (1/152), iktīşād étmeḥ/ġ (1/152), ikrāl étmeḥ/ġ (1/152), iknā olmaḥ/ġ (1/153), iknā étmeḥ/ġ (1/153), ikmāl ƙalmaḥ/ġ (1/155), egeye vurmaḥ/ġ (1/157), ekīn ekmeḥ/ġ (1/158), el atmaḥ/ġ (1/159), el açmaḥ/ġ (1/160), el étmeḥ/ġ (1/162), el baġlamaḥ/ġ (1/162), iltihāb étmeḥ/ġ (1/163), el çabalatmaḥ/ġ (1/163), el çekmeḥ/ġ (1/163), ilhāḥ étmeḥ/ġ (1/164), el deġiştirmeḥ/ġ (1/165), elden almaḥ/ġ (1/165), elde étmeḥ/ġ (1/166), elden şalmaḥ/ġ (1/166), el ƙaldırmaḥ/ġ (1/167), el ƙoymaḥ/ġ (1/167), el vurmaḥ/ġ (1/170), el vèrmeḥ/ġ (1/170), ele geçmeḥ/ġ (1/170), em olmaḥ/ġ (1/175), imtiḥān olmaḥ/ġ (1/175), imtiḥān étmeḥ/ġ (1/175), imtinā étmeḥ/ġ (1/176), emceg vèrmeḥ/ġ (1/176), emceg yèmeḥ/ġ (1/176), emrétmeḥ/ġ (1/176), emrétmeḥ/ġ (1/176), imzā atmaḥ/ġ (1/177), emīn olmaḥ/ġ (1/180), intīkām almaḥ/ġ (1/181), intīlī étmeḥ/ġ (1/181), insāf èylemeḥ/ġ (1/184), inkār étmeḥ/ġ (1/184), èv başmaḥ/ġ (1/187), öpiş almaḥ/ġ (1/188), öpiş vèrmeḥ/ġ (1/189), ütetmeḥ/ġ (1/190), ot tütmaḥ/ġ (1/191), ot vèrmeḥ/ġ (1/192), oḡ atmaḥ/ġ (1) (1/199), oḡ atmaḥ/ġ (2) (1/199), oḡḡay étmeḥ/ġ (1/200), udım almaḥ/ġ (1/203), ortaḡ/ġ olmaḥ/ġ (1/204), ortaḡ/ġ étmeḥ/ġ (1/204), oric olmaḥ/ġ (1/205), oric tütmaḥ/ġ (1/206), oric ƙırmaḥ/ġ (1/206), üz almaḥ/ġ (1/210), uzah/ġ durmaḥ/ġ (1/211), uzım olmaḥ/ġ (1/219), üst étmeḥ/ġ (1/222), öskirme olmaḥ/ġ (1/223), uşah/ġ şalmaḥ/ġ (1/226), uşaġ olmaḥ/ġ (1/226), öġit vèrmeḥ/ġ (1/234), ülle étmeḥ/ġ (1/239), ölet aparmaḥ/ġ (1/241), ölet sıpırmeḥ/ġ (1/241), umit étmeḥ/ġ (1/244), eht étmeḥ/ġ (1/254), ihmāl étmeḥ/ġ (1/256), iba étmeḥ/ġ (1/257), iz itirmeḥ/ġ (1/266), iz ƙaldırmaḥ/ġ (1/267), isliḥ/ġ sepmeh/ġ (1/267), iş étmeḥ/ġ (1/268), iş bitirmeḥ/ġ (1/269), ig egirmeḥ/ġ (1/272), eyeg çalmaḥ/ġ (1/272), igne batmaḥ/ġ (1/273), igne batırmaḥ/ġ (1/273), igne vurmaḥ/ġ (1/274), ilan çalmaḥ/ġ (1/275), imān étmeḥ/ġ (1/279), imān getirmeḥ/ġ (1/279), imırta doğmaġ (1/280), incilīḥ sepmeh/ġ (1/282), eyi olmaḥ/ġ (1/284), eyi étmeḥ/ġ (1/284), eyi baḡmaḥ/ġ (1/285), eyilīḥ/ġ étmeḥ/ġ (1/286), babalıġ/ġ étmeḥ/ġ (2/291), batanaş étmeḥ/ġ (2/295), baḡşış almaḥ/ġ (2/298), baḡşış vèrmeḥ/ġ (2/298), badana étmeḥ/ġ (2/300), barallā étmeḥ/ġ (2/303), barmah/ġ

başmağ/ğ (2/304), barmağ/ğ dürtmeğ/ğ (2/305), barmağ/ğ kaldırmağ/ğ (2/305), bazar açılmağ/ğ (2/308), bazar kurulmağ/ğ (2/308), bazar kurmağ/ğ (2/308), bazarlığ/ğ étmeğ/ğ (2/309), bajala olmağ/ğ (2/309), baş örtmeğ/ğ (2/313), baş bağlamağ/ğ (2/314), balğ/ğ tutmağ/ğ (2/335), balığ/ğ tutmağ/ğ (2/339), beddö'e başmağ/ğ (2/347), bednām olmağ/ğ (2/349), burrav étmeemeğ/ğ (2/353), bir olmağ/ğ (2/353), benc vurmağ/ğ (2/387), boş vërmeğ/ğ (2/406), boyağ/ğ étmeğ/ğ (2/415), buyrın étmeğ/ğ (2/416), böyig olmağ/ğ (2/418), böyig étmeğ/ğ (2/418), bêtâb düşmeğ/ğ (2/428), bëydağ/ğ açmağ/ğ (2/433), bëydağ/ğ aşmağ/ğ (2/433), bëzâr olmağ/ğ (2/438), bëzâr étmeğ/ğ (2/438), bêltab étmeğ/ğ (2/442), para başmağ/ğ (2/453), para buzdırmağ/ğ (2/453), para buzmağ/ğ (2/463), para çekmeğ/ğ (2/454), para yığmağ/ğ (2/456), padağ/ğ étmeğ/ğ (2/458), pars tutmağ/ğ (2/459), pakır tutmağ/ğ (2/462), perkem olmağ/ğ (2/471), perkem étmeğ/ğ (2/471), perkem tutmağ/ğ (2/471), pervaz étmeğ/ğ (2/472), periz olmağ/ğ (2/473), pest olmağ/ğ (2/475), pıstav şıhmağ/ğ (2/476), poliş vurmağ/ğ (2/489), pinc bağlamağ/ğ (2/498), tapğolmağ/ğ (3/503), tapğır étmeğ/ğ (3/503), tatala étmeğ/ğ (3/505), tarâş olmağ/ğ (3/508), tarâş étmeğ/ğ (3/508), takla vırmağ/ğ (3/514), teps olmağ/ğ (3/520), tepme çalmağ/ğ (3/521), tet étmeğ/ğ (3/522), tütretme tutmağ/ğ (3/522), tetti étmeğ/ğ (3/523), teherrüş olmağ/ğ (3/525), teherri étmeğ/ğ (3/525), tehkir étmeğ/ğ (3/526), tehkik étmeğ/ğ (3/526), tehliil étmeğ/ğ (3/526), tehemmul étmeğ/ğ (3/526), tehvil olmağ/ğ (3/527), tehliye olmağ/ğ (3/529), terbiye vërmeğ/ğ (3/531), terekki étmeğ/ğ (3/533), terk étmeğ/ğ (3/534), teselli olmağ/ğ (3/538), teselli étmeğ/ğ (3/538), teslim olmağ/ğ (3/538), teşih étmeğ/ğ (3/539), teşrih étmeğ/ğ (3/539), teşkele étmeğ/ğ (3/539), teşekkür étmeğ/ğ (3/540), teşenne olmağ/ğ (3/540), teşenne étmeğ/ğ (3/540), taşfiye étmeğ/ğ (3/540), tatbik étmeğ/ğ (3/541), te'eccüb étmeğ/ğ (3/541), ta'ciz étmeğ/ğ (3/541), ta'adda étmeğ/ğ (3/542), te'dib étmeğ/ğ (3/542), te'dir étmeğ/ğ (3/542), te'rif étmeğ/ğ (3/542), te'tkib étmeğ/ğ (3/543), te'kid étmeğ/ğ (3/543), te'lim étmeğ/ğ (3/543), te'yin olmağ/ğ (3/543), te'yin étmeğ/ğ (3/544), tıf étmeğ/ğ (3/544), teftiş étmeğ/ğ (3/545), tefriğe olmağ/ğ (3/545), tefritün étmeğ/ğ (3/545), teğavit olmağ/ğ (3/546), teğdir étmeğ/ğ (3/546), teğrir étmeğ/ğ (3/547), teğrir vërmeğ/ğ (3/547), teğlid étmeğ/ğ (3/547), teğtir étmeğ/ğ (3/549), tegel étmeğ/ğ (3/550), teğlif étmeğ/ğ (3/551), tilâvet étmeğ/ğ (3/552), teleb olmağ/ğ (3/553), telef étmeğ/ğ (3/554), telkîh étmeğ/ğ (3/556), tendür ağartmağ/ğ (3/561), tenezzül étmeğ/ğ (3/562), tanzim étmeğ/ğ (3/563), tengav olmağ/ğ (3/563), teng olmağ/ğ (3/563), tenge vurmağ/ğ (3/564), tor kurmağ/ğ (3/570), toz étmeğ/ğ (3/572), tüş étmeğ/ğ (3/574), tevki' étmeğ/ğ (3/574), tevkif étmeğ/ğ (3/574), tumar étmeğ/ğ (3/577), tom olmağ/ğ (3/577), tehdid étmeğ/ğ (3/578), tühmet étmeğ/ğ (3/578), cebr étmeğ/ğ (3/591), cidav olmağ/ğ (3/592), cerd étmeğ/ğ (3/593), cırt oynamañ/ğ (3/595), cıgacığ étmeğ/ğ (3/598), cefâ çekmeğ/ğ (3/598), cimâ' étmeğ/ğ (3/602), cemre düşmeğ/ğ (3/603), cem' étmeğ/ğ (3/603), cünbış étmeğ/ğ (3/606), cüt sürmeğ/ğ (3/608), cüce çıhırtmağ/ğ (3/610), curnal yazmağ/ğ (3/610), cihād étmeğ/ğ (3/614), cehd étmeğ/ğ (3/614), cidav olmağ/ğ (3/615), cızılığ çekmeğ/ğ (3/617), cıgara içmeğ/ğ (3/617), çapğın çalmağ/ğ (3/622), çadır kurmağ/ğ (3/625), çarğ ëlemeğ/ğ (3/627), çaş kalmañ/ğ (3/628), çigin vurmağ/ğ (3/643).

5.3. Deyimler

abır aparmağ/ğ (1/9), abır hayāsını aparmağ/ğ (1/9), abır hayası getmeğ/ğ (1/9), abırı getmeğ/ğ (1/9), abırını aparmağ/ğ (1/9), ataş atmağ/ğ (1/11), ataş almağ/ğ (1/12), ataş düşmeğ/ğ

(1/12), atař kaldırmağ/ğ (1/12), atař kesimeğ/ğ (1/12), ataşına yanmağ/ğ (1/13), at oynatmağ/ğ (1/13), atař vèr (1/13), ataşa vèrmeğ/ğ (1/13), atıb tutmağ/ğ (1/15), ac súsız kalmağ/ğ (1/16), acuağ tutmağ/ğ (1/17), acuağını çışartmağ/ğ (1/18), acuağ vèrmeğ/ğ (1/18), acuağ gelmeğ/ğ (1/18), acuağ gètmeğ/ğ (1/18), acuağ yèmeğ/ğ (1/18), açuşta kalmağ/ğ (1/20) açuşa çışmağ/ğ (1/21), açuşı çışmağ/ğ (1/21), ař çekmeğ/ğ (1/22), āhırřerliğ tutmağ/ğ (1/24), āhır getirmeğ (1/24), āhır gelmeğ (1/24), āhūra sürmeğ (1/26), adam olmağ (1/28), adam bilmeğ (1/28), adam şaymağ (1/28), adam tanımağ (1/28), adam şalmağ/ğ (1/29), adamlığını eline vèremğ (1/29), ad taşmağ/ğ (1/30), ad çışartmağ/ğ (1/30), ad kazanmağ/ğ (1/30), ad koymağ/ğ (1/30), adı batmağ/ğ (1/31), adı çışmağ/ğ (1/31) adı şanı batmağ/ğ (1/31), adını itirmeğ (1/32), ara açılmağ/ğ (1/32), ara görmeğ/ğ (1/34), araya girmeğ/ğ (1/35), arřa olmağ/ğ (1/38), arřa çışmağ/ğ (1/38), arřa vèrmeğ/ğ (1/38), ard øg ètmeğ/ğ (1/39), ard øđine başmağ/ğ (1/39), ard øđi olmamağ/ğ (1/39), ardı arşası kesilmemeğ/ğ (1/39), ardına başmamağ/ğ (1/40), arvad almağ/ğ (1/42), āzār bazar olmağ/ğ (1/43), azına çoğına başmamağ/ğ (1/45), āstarı üzinnen baha (1/47), ağalığ şatmağ/ğ (1/56), ağır olmağ/ğ (1/59), ağır şatmağ/ğ (1/59), ağır gelmeğ/ğ (1/59), ağrığı kırılmağ/ğ (1/60), ağırına gelmeğ/ğ (1/60), ağırına gètmeğ/ğ (1/60), ağız açtırmamağ/ğ (1/61), ağız ağıza koymağ/ğ (1/61), ağız egmeğ/ğ (1/61), ağız bozmağ/ğ (1/62), ağızdan ağıza (1/62), ağızdan ağıza dūřmeğ/ğ (1/62), ağızdan çışmağ/ğ (1/62), ağızdan şapamağ/ğ (1/62), ağızlarda sağkız olmağ/ğ (1/63), ağızlara dūřmeğ/ğ (1/63), ağızında dil olmamağ/ğ (1/63), ağızınnan çışmağ/ğ (1/63), ağızınnan dūřmeğ/ğ (1/63), ağızı açıla kalmağ/ğ (1/63), ağızı burnı olmamağ/ğ (1/63), ağızı burnı řere (1/64), ağızı hère açmağ/ğ (1/64), ağızıdan kuř tutmağ/ğ (1/64), ağızı dili tutilmağ/ğ (1/64), ağızı şulanmağ/ğ (1/64), ağızı şurumağ/ğ (1/64), ağızı köpiklenmeğ/ğ (1/64), ağızının suyu aşmağ/ğ (1/64), ağzına almamağ/ğ (1/64), ağzına başmamağ/ğ (1/65), ağzına geleni döndermemeyeğ/ğ (1/65), ağzına geleni dèmeğ/ğ (1/65), ağzına gem vurılmağ/ğ (1/65), ağzına vèrmeğ/ğ (1/65), ağzını açmağ/ğ (1/65), ağzını burnını egmeğ/ğ (1/66), ağzını burnını silmeğ/ğ (1/66), ağzını bozmağ/ğ (1/66), ağzını hère açmağ/ğ (1/66), ağzını şerre açmağ/ğ (1/66), ağzını şirin ètmeğ/ğ (1/66), ağzını tutmağ/ğ (1/66), ağzını 'eccı ètmeğ/ğ (1/66), ağzını şapamağ/ğ (1/67), ağızı yan gètmeğ/ğ (1/67), alat olmağ/ğ (1/70), alan talan olmağ/ğ (1/73), alan talan ètmeğ/ğ (1/73), altüst olmağ/ğ (1/75), altüst ètmeğ/ğ (1/75), alt ètmeğ/ğ (1/75), altta kalmağ/ğ (1/76), alt gelmeğ/ğ (1/76), altında kalmağ/ğ (1/76), altına girmeğ/ğ (1/77), al şeddeğ vèr şeddeğ ètmeğ/ğ (1/79), allah'ın emrini bitirmeğ/ğ (1/82), avıc açmağ/ğ (1/98), ahi tutmağ/ğ (1/101), ayah/ğ açmağ/ğ (1/102), ayah/ğ uzatmağ/ğ (1/102), ayah/ğ ètmeğ/ğ (1/103), ayah/ğ başmağ/ğ (1/103), ayaşta çekmeğ/ğ (1/103), ayaştan dūřmeğ/ğ (1/103), ayah/ğ çalmağ/ğ (1/103), ayah/ğ sürmeğ/ğ (1/104), ayah/ğ şalmağ/ğ (1/104), ayah/ğ tutmağ/ğ (1/104), ayah/ğ kaldırmağ/ğ (1/104), ayah/ğ kesmeğ/ğ (1/104), ayah/ğ vèrmeğ/ğ (1/104), ayağına dūřmeğ/ğ (1/105), ayağına kaçmağ/ğ (1/105), ayağına kan enmeğ/ğ (1/105), ayağına kuvvat vèrmeğ/ğ (1/105), ayağına yanmağ/ğ (1/106), ayağını açmağ/ğ (1/106), ayağını kesmeğ/ğ (1/106), ayağa çalmağ/ğ (1/106), ayağa girmeğ/ğ (1/106), ayağı altında řābın sūrtmeğ/ğ (1/107), ayağı yer tutmamağ/ğ (1/108), ayağı yere degmemeyeğ/ğ (1/108), aydınlığa dūřmeğ/ğ (1/109), ayın oyun ètmeğ/ğ (1/114), eteg øpmeğ/ğ (1/118), eteg çalmağ/ğ (1/119), eřeg bèyni yèmeğ/ğ (1/144), eşeğe yaşın oşumağ/ğ (1/145), ekmek tapmamağ/ğ (1/156), el ayah/ğ atmağ/ğ (1/160), el ayah/ğ øpmeğ/ğ (1/160), el ayaştan olmağ/ğ

(1/160), el ayahtan düşmeḡ/ġ (1/160), el ayaḡ çalmah/ġ (1/160), el ayaḡ/ġ yatmah/ġ (1/160), el ayaḡ/ġ yandırmah/ġ (1/161), el ayağı şavımah/ġ (1/161), el elı tanımah/ġ (1/161), el öpmeh/ġ (1/161), el üzmeḡ/ġ (1/161), el oynatmah/ġ (1/161), elden çıhartmah/ġ (1/165), elden çılmah/ġ (1/166), el silkmeh/ġ (1/166), el şalamah/ġ (1/166), el tutmah/ġ (1/166), el koḡlatmah/ġ (1/167), el koḡlamah/ġ (1/167), ele geçmemeh/ġ (1/171), ele gelmeḡ/ġ (1/171), ele girmeh/ġ (1/171), elı ekmek tutmah/ġ (1/171), elı olmah/ġ (1/171), el yeḡemeh/ġ (1/172), elı durmamah/ġ (1/172), elı kelem tutmah/ġ (1/173), elınnen uçamah/ġ (1/173), elınnen gelmeḡ/ġ (1/173), innā enzelne étmeḡ/ġ (1/180), ense çılmah/ġ (1/183), ense vèrmeḡ/ġ (1/183), enıne uzınına çekmeḡ/ġ (1/186), ocağı kor olmah/ġ (1/194), üçını üçıne yetıştırmemeḡ/ġ (1/195), ödı çatlamah/ġ (1/203), ödı kopmah/ġ (1/203), ortalıḡ/ġ bılaşmah/ġ (1/204), ortalıḡ/ġ yatışmah/ġ (1/204), ürekten gelmeḡ/ġ (1/207), üregını çatlatmah/ġ (1/207), üregı pim tutmah/ġ (1/207), üregı çatlamah/ġ (1/207), üregı durmah/ġ (1/207), üregı düşmeḡ/ġ (1/207), üregı şavımah/ġ (1/208), üregı şılılmah/ġ (1/208), üregı götürmemeh/ġ (1/208), üregı gètmeh/ġ (1/208), üregı yanmah/ġ (1/208), üz āstar étmeḡ/ġ (1/209), uzaḡ/ġ düşmeḡ/ġ (1/211), uzaḡ/ġ kalmah/ġ (1/211), öz özını kertrmeḡ/ġ (1/212), öz özını yèmeḡ/ġ (1/212), üz bār olmah/ġ (1/212), öz başına kalmah/ġ (1/212), üz bağlamah/ġ (1/212), üz burnı olmamah/ġ (1/213), üz çevırmeh/ġ (1/213), üzden çıhartmah/ġ (1/213), üzden çılmah/ġ (1/213), üz döndermeḡ/ġ (1/213), üz şaralmah/ġ (1/214), üz tutmah/ġ (1/214), üz tırşatmah/ġ (1/214), üz görmeḡ/ġ (1/214), üzgöz olmah/ġ (1/215), üzgöz étmeḡ/ġ (1/214) üz gözıne bılaştırmah/ġ (1/215), öz günıne düşmeḡ/ġ (1/215), üzınde durmah/ġ (1/216), üzınnen gelmemeh/ġ (1/216), üz vèrmeḡ/ġ (1/216), üye gülmeh/ġ (1/217), üz yerı koymah/ġ (1/217), özınnen geçmeḡ/ġ (1/220), üzıne baḡmah/ġ (1/220), üzıne çalmah/ġ (1/220), üzıne kan gelmeḡ/ġ (1/221), üzıne gelmeḡ/ġ (1/221), üzıne gülmeh/ġ (1/221), özını itırmeh/ġ (1/221), bir şey şaymah/ġ (1/221), üzını tırşatmah/ġ (1/221), üzını görmeḡ/ġ (1/221), ustalıḡ/ġ şatmah/ġ (1/222), uşah/ġ mezzeḡı olmah/ġ (1/226), uşah/ġ oynaçığı olmah/ġ (1/227), öġ ayaḡ olmah/ġ (1/231), öġ olmah/ġ (1/231), öġıne den sepmeh/ġ (1/232), öġıne düşmeḡ/ġ (1/232), öġıne şalmah/ġ (1/232), öġıne katmah/ġ (1/223), öġıne gelmeḡ/ġ (1/233), öġını almah/ġ (1/233), öġe düşmeḡ/ġ (1/233), öġe sürmeḡ/ġ (1/233), öġıyce kaçmah/ġ (1/234), ölım aparsın (1/243), ölım aḡtarmah/ġ (1/243), ölım étmeḡ/ġ (1/243), ölıme gètmeh/ġ (1/243), umıt kesmeḡ/ġ (1/244), oyan bı yan étmeḡ/ġ (1/249), oyan bı yanı olmamah/ġ (1/249), o yeḡe bı yeḡe étmeḡ/ġ (1/250), uydı ḡelıl (1/250), oyza bıryza étmeḡ/ġ (1/251), ipı kırmah/ġ (1/259), itġıne çılmah/ġ (1/260), iş açmah/ġ (1/268), iş işten geçmeḡ/ġ (1/268), eşıtmezlıġe vırmah/ġ (1/270), igne iplıġe dönmeḡ/ġ (1/272), ilan aḡtarmah/ġ (1/275), ilıġı sümıġı poḡ (1/279), imleg/k bağlamah/ġ (1/280), eyı gelmeḡ/ġ (1/285), eyı gètmeh/ġ (1/285), başaġöt olmah/ġ (1/312), barmah/ġtan gösterılmeḡ/ġ (2/304), barmah/ġ dışlemeḡ/ġ (2/305), barmaġını yèmeḡ/ġ (2/306), bārüt olmah/ġ (2/306), bazar kızdırmah/ġ (2/309), baş aġırtmah/ġ (2/311), baş almah/ġ (2/311), baş eti yèmeḡ/ġ (2/311), baş egmeḡ/ġ (2/312), baş uzatmah/ġ (2/313), baş étmeḡ/ġ (2/313), baş bir étmeḡ/ġ (2/314), baş bılamah/ġ (2/314), baş böyık étmeḡ/ġ (2/314), baş bėyın aparmah/ġ (2/315), baş bėyın kalmamah/ġ (2/315), baş bėyın gètmeh/ġ (2/315), baştan çılmah/ġ (2/316), baş çıhartmah/ġ (2/316), baş şahlamah/ġ (2/317), baş şallamah/ġ (2/317), baş tutmah/ġ (2/317), baş koşmah/ġ (2/318), baş koymah/ġ (2/318), baş keçel étmeḡ/ġ (2/318) başgöz olmah/ġ (2/319), başgöz étmeḡ/ġ (2/319), baş göstermeḡ/ġ (2/319), başınnan olmah/ġ (2/320), başınnan étmeḡ/ġ (2/320), başınnan

gelmeğ/ğ (2/320), başına daş yağmağ/ğ (2/420), başına degmeğ/ğ (2/320), başına düşmeğ/ğ (2/321), başına dolanmağ/ğ (2/321), başına konmağ/ğ (2/321), başına gelmeğ/ğ (2/321), başına yatmağ/ğ (2/321), başını daşa çalmağ/ğ (2/322), başını kızdırmağ/ğ (2/322), baş vurmağ/ğ (2/322), baş vèrmeğ/ğ (2/323), başa çıhmağ/ğ (2/323), başa düşmeğ/ğ (2/324), başa dönmeğ/ğ (2/324), başa sürmeğ/ğ (2/324), başa kağmağ/ğ (2/324), başa kimin olmağ/ğ (2/325), başa varmağ/ğ (2/325), baş yemeğ/ğ (2/326), birbirne düşmeğ/ğ (2/355), birbirne katmağ/ğ (2/355), bir kol atmağ/ğ (2/361), bir gelmeğ/ğ (2/362), bir ki ètmeğ/ğ (2/362), bu tày o tày ètmeğ/ğ (2/389), borca batmağ/ğ (2/392), borca batırmağ/ğ (2/392), bòrk koğlama (2/395), burın şoğmağ/ğ (2/396), burın kaldırmağ/ğ (2/396), buğaz kiliklenmeğ/ğ (2/407), böyig atmağ/ğ (2/417), boyun egmeğ (2/419), boyun olmağ/ğ (2/419), boynınnan olmağ/ğ (2/420), boynınnan ètmeğ/ğ (2/420), boy vèrmeğ/ğ (2/421), boyı yere girmeğ/ğ (2/421), biği tarāş ètmeğ/ğ (2/439), biği terlemeğ (2/440), bel bağlamağ/ğ (2/441), bel baltaşı kırılmağ/ğ (2/442), bel bele vèrmeğ/ğ (2/442), bel taptamağ/ğ (2/442), papır vurmağ/ğ (2/449), papırı batmağ/ğ (2/450), patağı çıhmağ/ğ (2/450), para ètmeğ/ğ (2/453), para tökmeğ/ğ (2/453), para şaymağ/ğ (2/445), para kırmağ/ğ (2/455), pam vèrmeğ/ğ (2/464), pot kırmağ/ğ (2/482), poğı başmağ/ğ (2/485), poğ yèmeğ/ğ (2/485), pehlevān-lıh/ğ (2/490), tarih koymağ/ğ (3/510), tārīhe karışmak (3/510), tağla yèmeğ/ğ (3/514), tāv almağ/ğ (3/516), tāvā düşmeğ/ğ (3/516), tāvınnan düşmeğ/ğ (3/516), tetik üzerine (3/523), taht kırmağ/ğ (3/528), tahta çıhmağ/ğ (3/528), tahtası essük (3/528), tırık firik olmağ/ğ (3/536), tırık tırık ètmeğ/ğ (3/536), te'ziye tıtmamağ/ğ (3/542), tøl çekmeğ/ğ (3/553), tendür şalmağ/ğ (3/561), turşı tıtmamağ/ğ (3/570), toz tıtmamağ/ğ (3/573), cartıcut ètmeğ/ğ (3/586), cām ètmeğ/ğ (3/587), cān çekmeğ/ğ (3/589), cān çıhmağ/ğ (3/589), cān vèrmeğ/ğ (3/590), cınnet getirmeğ/ğ (3/606), cüte koşmağ/ğ (3/609), coğı çıhmağ/ğ (3/612), çamıra batmağ/ğ (3/634), çıgın silkmèğ/ğ (3/643).

5.3.1. Tamlama Şeklinde Olan Deyimler

ataş parçası (1/12), āhıret adamı (1/23), āhıret hātūnı (1/23), āhır zamān uşağı (1/23), āhır zamān 'elematı (1/23), ağşam kölgesi (1/25), ağşam güneşi (1/25), adam uşağı (1/27), adam oğlı (1/28), adam şarrāfi (1/28), ara köpegi (1/34), arvat hamāmı (1/41), arı poğı (1/42), aslan sūti (1/47), ağız kalabalığı (1/63), allāhın evi (1/82), allāhın belesı (1/83), almaz/s parçası (1/87), alma şapı (1/87), ayı henegi (1/113), ekmek de'vesi (1/156), ekmek de'vesi (1/156), el ayah/ğ tağımı (1/160), el uzınlığı (1/161), el darlığı (1/165), üz keresi (1/214), üz yeri (1/217), uşağ işi (1/227), ev gıvesi (1/235), oyunlar başı (1/254), ilan hekātı (1/275), eyyüb şabrı (1/284), para ölümü (2/453), pèğember devesi (2/496), teccāl palanı (3/524), tenürlih/ğ fıriştesı (3/561), cıger yarası (3/599).

5.3.2. Sıfat Şeklinde Olan Deyimler

ac uyız (1/16), ac kurt (1/17), açuğ/ğ kapı (1/20), āhır çağ (1/23), āhır nefes (1/24), ağ gün (1/68), eski kurt (1/138), essüg etek (1/140), öğ ayah/ğ (1/231), igneli hekāt (1/273), babalı neneli (2/292) beş paralıh/ğ (2/372), poğlı balah/ğ (2/484), poğlı şehid (2/484), tek gulob (3/550), çamır dève (3/634).

5.4. İkilemeler

ap açuḡ/ġ (1/10), acuḡ be acuḡ (1/17), açuḡ/ġ saçuḡ/ġ (1/20), āḡır uḡır (1/23), adlı şanlı (1/30), aramaḡ/ġ (1/35) arḡaba arḡa (1/38), ard öġ (1/39), arvat kiři (1/41), arvad uşaġ (1/42), āzār bazar (1/43), az çoḡ (1/44), azdan çoḡtan (1/44), aşılsız faşılsız (1/52), aşıl faşıl (1/52), aġır uġır (1/59), alat edevāt (1/70), alatulat (1/70), alaca bılaca (1/71), alacaḡ/ġ vèreceḡ/ġ (1/71), alazkapaz (1/72), alan talan (1/73), alan şatan (1/73), alan vèren (1/74), alavère dalavère (1/74), altüst (1/75), aldaḡ/ġ dudաḡ/ġ (1/79), al kèddeḡ vèr kèddeḡ (1/79), alvèr (1/89), alınmaḡ/ġ vèrimeḡ/ġ (1/90), aynız boynız (1/112), ayın oym (1/113), eḡe veḡe (1/123), erkeġ diři (1/128), ezer bezer (1/131), eskı püski (1/137), essüg ziyād (1/140), essüg gedüg (1/140), eġrı büġrı (1/154), egme boyama (1/156), eken biçen (1/157), eġılı bükili (1/158), el ayah/ġ (1/160), el be veḡe (1/163), emı demı (1/180), ense be ense (1/183), ene kona (1/185), enişi çıḡıř (1/186), èv uşaḡ/ġ (1/187), o bı (1/188), èv be èv (1/188), ot ocaḡ/g (1/190), ot odin (1/190), otāy bı tāy (1/190), üç be üç (1/196), üzbeüz (1/213), üzgöz (1/214), üst baş (1/222), öskirme zikem (1/224), oġıl uşaḡ/ġ (1/230), ölçmeḡ/ġ biçmeḡ/ġ (1/236), oldı bittı (1/237), evliġ/k kirşan (1/238), olı olmaz (1/241), oyan bı yan (1/249), oyza bıyza (1/250), oyma yapma (1/251), ister istemez (1/267), igne iplik/g (1/272), eyi ḡarāb (1/285), eyilıḡ/ġ saġlıḡ/ġ (1/286), başaġöt (2/312), bāġ bāġça (2/329), bāġ bostān (2/329), bız – siz (2/368), bezenmeḡ/ġ düzenmeḡ/ġ (2/369), bakḡāl çakḡāl (2/379), patapat (2/450), parapul (2/453), part purt (2/457), paf puf (2/461), pek pis (2/479), toz duman (3/573), toz torpaḡ/ġ (3/573), toz tūfan (3/573), tün be-tün (3/577), cartıcut (3/586), cān ciġer (3/589), cırt u fırt (3/616), çıḡ nıḡ (3/618), çalı çırpı (3/633), çayır çimen (3/635).

5.5. Dini İnançlar ve Doġa Olayları

avcı gidıřmeḡ/ġ (1/98), ay ḡavız baġlamaḡ/ġ (1/108), ay sini tutmaḡ/ġ (1/110), ay tütılmaḡ/ġ (1/110), ayın on dördı (1/111), ermeni de‘vesı (1/129), imām ‘abbās çayı (1/174) uşaḡ/ġ kèrelıyen (1/226), bid‘et (2/347), berāt geçesi (2/352), berdel ‘ecüz (2/357), bezbend (2/368), beşiş nemāzı (2/374), börk kapmaḡ/ġ (2/394), perıler sünnetı (2/474), teb‘e (3/520), cüm‘e daři (3/603), cüt ḡey (3/608).

5.6. Tören Merasimleri

āmın āmın (1/93), terse çalmaḡ/ġ (3/533).

5.7. Dualar

allāḡ vērsın (1/83), allāḡa amānat olmaḡ/ġ (1/83), allāḡa amānat ètmeḡ/ġ (1/83), allāḡa şükür (1/84), aman aman (1/91), aman demèḡ/ġ (1/91), āmın (1/93).

5.8. Yeminler

allāḡ ḡeḡkıyçın (1/82), allāḡ vekıl (1/83), allāḡıçın (1/84), and içmeḡ/ġ (1/95), başıvçın (2/322), billāḡ (2/337), beytullāḡ ḡeḡkıyçın (2/427), tallāḡı (3/515).

5.9. Küfürler

eskı ḡız (1/137), ellı sekkiz (1/169), bol (2/410), bic peḡle (2/431), teres (3/536).

5.10. Çocuk Dili

ep (1) (1/117), eḥ (1/121), ije (1/132), üf (1/230), uffā (1/230), ülle (1/238), umma (1/244), uvva (1/248), if (273), inga (1/283), be'e (2/377), bëci (2/431), pā (2/449), pap (2/449), papı (2/450), peppe (2/466), pıḥ (2/467), peş (2/475), pişi (2/477), pıtta (2/478), pıḥ (2/473), tette (3/523), tetti (3/524), tüş (3/574), cüci (3/610), çep (3/636), çeç (3/637), çiçi (3/637).

5.11. Ses Taklidi

a (1/8), aḥ (1/22), ah (1/100), ahā (1/100), è (1/114), ıḥım (1/122), u (1/186), oḥa (1/199), üḥim (1/199), oḥ (1/199), oḥḥaş (1/200), oḥḥay (1/200), ö' (1/228), ü' le ü' (1/228), of (1/230), ehe (1/257), ih (1/284), ba (2/289), ba' (2/328), part (2/456), pav (2/465), pır (2/467), piş piş (2/476), pişt pişt (2/476), püf (2/487), tarp (3/508), tarpıturp (3/508), taḥ (2) (3/512), taḥ (3) (3/512), taḥtaḥ (3/513), taḥtuḥ (3/513), taḥ taḥ (3/513), taḥır tuḥır (3/514), tıf (3/544), tütü tütü (3/566), cırucır (3/595), cıḡıltı (3/598).

6. Sonuç

Ağızlar, dillerin sözlü tapu kayıtlarıdır. Bu kayıtların korunması ve gelecek nesillere aktarılması için ağızlardaki söz varlığının derlenip belgelenmesi gereklidir. Bu çalışma, Ata Terzibaşı'nın *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlüğü* temelinde Kerkük ağzının söz varlığını sistematik bir şekilde analiz ederek Kerkük ağzındaki dilsel unsurları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma sürecinde, sözlükte yer alan 5162 madde başı kelime detaylı bir şekilde incelenmiş, bu kelimelerin Kerkük ağzına özgü dilsel özellikleri ve anlam dünyası bilimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Çalışmada toplam 3 ciltlik 5162 maddeden 782'si ad, 775 fiil, 653 kelime diğer kategorilere ayrılmıştır. Çalışma sonuçları, Irak Türkmenlerinin ve özellikle Kerkük ağzının kültürel kimliğinin ve tarihsel mirasının korunmasında merkezî bir rol oynadığını göstermektedir. Sözlükte yer alan deyimler, dualar, beddualar ve folklorik unsurlar, bu yerel ağız üzerinden zengin bir kültürel bağlamın izlerini sunmaktadır. Söz konusu eser, Kerkük ağzının söz varlığını detaylı bir şekilde tasnif ederek dil araştırmalarına ve bölgesel çalışmalara önemli katkılar sağlamaktadır. Sonuç olarak, *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlüğü* gibi kapsamlı çalışmalar, bölgesel ağızların korunması ve belgelenmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu tür eserlerin modern dijital tekniklerle erişilebilir hâle getirilmesi ve karşılaştırmalı dilbilim araştırmalarında daha etkin bir şekilde kullanılması, Türk dili ve kültürü araştırmalarına katkıyı artıracaktır. Bu bağlamda, Kerkük ağzı üzerine yapılan çalışmaların genişletilerek sürdürülmesi hem akademik hem de kültürel mirasın korunması açısından elzemdir.

Tablo 1. Ata Terzibaşı'nın *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlüğü* adlı eserde tespit edilen madde başlarının dağılımı.

<i>Adlar</i>	<i>1.Cilt</i>	<i>2.Cilt</i>	<i>3.Cilt</i>	<i>Toplam</i>
Şahıs Adları	19	8	5	32
Aile Akrabalık İlişki Adları	11	5	-	15

Ahmed TALAAT

Sanat Meslek Adları	11	12	9	32
Vücut Yapısı ve Organ Adları	21	24	6	51
Hastalık Adları	15	5	1	21
İlaç Adları	2	-	-	2
Sayı Adları	10	3	-	13
Renk Adları	6	8	2	16
Yiyecek Adları	8	15	7	30
Tatlı Adları	-	7	-	7
İçecek Adları	3	3	2	8
Meyve Adları	7	3	4	14
Sebze Adları	1	8	-	9
Ağaç Adları	4	4	-	8
Gıda Ürün Adları	3	4	-	7
Kuru Yemiş Adları	1	-	-	1
Hayvan Adları	21	24	9	54
Hayvan Hastalık Adları	1	-	1	2
Böcek Adları	5	9	2	16
Yaratık Adları	4	-	-	4
Bitki Çiçek Adları	8	17	3	28
Ot Adları	1	4	6	11
Bölge Adları	8	1	1	10
Mahalle, Sokak Tepe Adları	8	3	4	15
Cami Adları	1	-	-	1
Petrol Kuyu Adları	1	-	-	1
Yatır ve Türbe Adları	-	2	-	2
Köy Adları	1	1	3	5
Aile Aşiret Adları	6	6	1	13
Makam Adları	14	5	2	21
Ünlü Şahsiyet Adları	3	-	2	5
Yer Yön Adları	11	1	-	12
Ay Adları	3	-	1	4
Arapça Ay Adları	1	-	-	1
Hicri Ay adları	-	-	4	4
Gün Adları	-	1	2	3
Madde Adları	3	3	2	8
Sıvı Madde Adları	2	-	-	2
Kimyasal Madde Adları	8	8	6	22
Mücevher Adları	3	-	2	5
Taş Adları	2	2	3	7
Süs Eşyası Adları	9	7	2	18
Kadın Giysi ve Süs Eşyası Adları	15	8	6	29
Erkek Giysi Adları	2	7	1	10

Kumaş Adları	2	5	4	11
Askerî Rütbe Adları	8	5	2	15
Savaş Aleti Adları	3	4	4	11
Devlet Adları	4	-	1	5
şehir Adları	1	1	-	2
Türk Kavim Adları	1	-	1	2
Etnik Grup ve Mezhep Adları	2	1	-	3
Alet Edevat Adları	30	38	29	97
Müzik Alet Adları	-	3	2	5
Cihaz Adları	1	4	4	9
Araç Adları	1	6	1	8
Oyun Adları	13	6	8	27
Oyuncak Adları	2	-	-	2
Para Birimi Adları	2	1	1	4
Ölçme Değer Adları	2	1	1	4
Terminolojik Adlar	1	1	3	5
Mevsim Adları	-	2	-	2
Futbol Terim Adları	1	1	-	2
Farsça Tamlamalar	12	1	2	15

Tablo 2. Ata Terzibaşı'nın *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlüğü* adlı eserde tespit edilen madde başlarının dağılımı.

<i>Fiiller</i>	<i>1.Cilt</i>	<i>2.Cilt</i>	<i>3.Cilt</i>	<i>Toplam</i>
Basit Fiiller	58	29	16	103
Türemiş Fiiller	170	124	69	363
Birleşik Fiiller	156	55	98	309

Tablo 3. Ata Terzibaşı'nın *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlüğü* adlı eserde tespit edilen madde başlarının dağılımı.

<i>Diğer Kategoriler</i>	<i>1.Cilt</i>	<i>2.Cilt</i>	<i>3.Cilt</i>	<i>Toplam</i>
Deyimler	326	93	37	456
İkilemeler	71	11	10	92
Dini İnançlar ve Doğa Olayları	8	7	3	18
Tören Merasimleri	1	-	1	2
Dualar	7	-	-	7
Yeminler	4	3	1	8

Küfürler	2	2	1	5
Çocuk Dili	10	11	7	28
Ses Taklidi	17	8	12	37

Çeviri Yazı Alfabetesi

è: kapalı e sesi

í: ı-ı arası ses

h: hırıltılı h sesi

ğ: art damak g'si

Kısaltmalar

TDK: Türk Dil Kurumu

vb.: ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi

ek: ek

Kaynaklar

Acar, E. (2011). *Kastamonu Yöresi Söz Varlığı*, Ankara: Gazi kitabevi.

_____. (2015). *Sinop Yöresi Söz Varlığı*, Ankara: Gazi kitabevi.

Akalın, Ş. H. (2002). *Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu. Türk Dili*, 607,1-58.

Aksan, D. (2015). *Türkçenin Söz Varlığı*, Ankara: Bilgi yayinevi.

Alkaya, E. (2008). Elazığ Yöresi Söz Varlığı Üzerine. *Turkish Studies*, 3, 850-854.

Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*, İstanbul: Baha Matbaası.

Baş, B. (2011). Söz Varlığı İle İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler. *Tübar*, 27-61.

Baş, B. ve Karadağ, Ö. (2012). Söz Varlığı Üzerine Yurt Dışında Ve Türkiye'de Yapılan Temel Araştırmalar. *Millî Eğitim*, 193, 81-105.

Bayatlı, H. K. (1996). *Irak Türkmen Türkçesi*, Ankara: TDK Yayınları.

Beşirli H. (2020). Irak Türkmenesinde Farsça Alıntı Kelimeler Ve Kullanılışları. *Researchgate*.

Buran, A. ve İlhan, N. (2008). *Elazığ Yöresi Söz Varlığı*, Ankara: TDK Yayınları.

Cihangir, F. M. (2023). Irak Türkmen Türkçesinde ve Türkçede Organ Adlarıyla Kurulmuş Atasözlerin Karşılaştırılması. *مجلة الترجمة واللسانيات*, 185-230.

- _____.(2023). Dakuk İlçesi Türkmen Ağzında kullanılan Alet ve Eşya Adları. *Al-Adab Journal*, 145, 51-62.
- Çulha, T. ve Kasım, İ. (2020). Irak Türkmen Türkçesinde Yer Alan Tarım Aletleri. *Kardaşlık Dergisi*, 86, 26-32.
- Demirci, J. (2004), Kerkük Ağzındaki Bazı Arkaik Ögeler Üzerine. TDK Yayınları V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, 739-742.
- Erdoğan, S. (2022). Türkiye’de “Derleme Sözlüğü” İle İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi (1990-2021). *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 211-226.
- Ertekinoglu, S. (2015). Ahlat Ağzı’nın Türkçe Söz Varlığı Üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 163-202.
- Ertekinoglu, S. (2015). Ahlat Ağzı’nın Alıntı Söz Varlığı Üzerine. *International Journal of Social Science*, 31, 469-504.
- Güzel, F., Kara, K. ve Akpınar, A. (2024). *Bayburt Yöresi Söz Varlığı*. Çanakkale: PA Paradigma Akademi Yayınları.
- Haydar, Ç. H. (1979). Irak Türkmen Ağızları (Metin-İnceleme-Sözlük), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- _____.(1996). Irak-Türkmen Ağızlarında Birleşik Kelimeler. *Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 1, 220-224.
- Hürmüzlü, H. (1999). Derleme Sözlüğü Ve Kerkük Türkçesi. *Kardaşlık Dergisi*, 2, 35-38.
- _____.(2003). *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- _____.(2013). *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü*. Kerkük: Türkmeneli İş birliği ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Karadeniz, Y. (2022). *Ordu İli Söz Varlığı*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ölmez, Z. ve Değer, N. (2020). Çorum Ağzındaki Eskiçil Söz Varlığından Örnekler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4, 851-871.
- Özbek, E. (2015). Türkiye’de “Söz Varlığı” Çalışmaları ve Bunlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Akademik Kaynak*, 5, 23-38.

- Özen, E. S. (2020). Kerkük Türkmen Ağzında Hastalık Adları, Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 171-188.
- Öztoçmak, Ç. (2022). Ordu İli Söz Varlığı Adlı Eser Üzerine. *Türk Dili*, 92-94.
- Saatçi, Ö. (2010). Özbekistan'dan Kerkük'e Akralalık ve Hitap Kelimelerimiz. *TDK Yayınları Türk Dilinin Ve Edebiyatının Yayılma Alanları*, 330-335.
- _____. (2019). Irak Türkmen Ağızları İle Türkiye Türkçesindeki Yalancı Eş Değerler Ve Bunların Ortaya Çıkmasında Arkaik Anlamların Rolü Üzerine. *TDK Yayınları V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 600-633.
- _____. (2020). *Irak Türkmenleri İçin*, İstanbul: Kerkük Vakfı.
- _____. (2020). Irak Türkmen Ağızlarındaki Bazı Çocuk Dili Kelimelerinin Arkaikliği Üzerine. *13. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Kongresi Tam Metinleri*, 1144-1155.
- _____. (2024). Hacı Abdullah Sâfi'nin Lügât-ı Türkiyye'sinde Kerkük Ağzına Dair Söz Varlığı. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 29, 41-58.
- _____. (2024). Kerkük'te Yazılmış İlk Türkçe Sözlük: Lügât-I Türkiyye. *Iv. International Ottoman- Turks Studies Conference*, 253-268.
- Saatçi, Ö. ve Naib, E. (2024). *Kerkük Nükteleri*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Şahbaz, H. (1979). Kerkük Ağzı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı.
- Tekin, F. ve Cantürk, S. (2019). Giresun ve Ordu Yöresi Ağızlarında Fındıkla İlgili Söz Varlığı. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, 163-178.
- Telli, B. ve Bulduk, B. T. (2019). *Adıyaman İli Ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Terzibaşı A. (2011). *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlük* (1.cilt), Kerkük.
- _____. (2013). *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlük* (2.cilt), Kerkük.
- _____. (2015). *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlük* (2.cilt), Kerkük.
- Tuğluk, E. M. (2019). Adıyaman İli Ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 3, 235-237.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*, (10. Basım). Ankara: TDK Yayınları.
- Uluhan, H. Ç. (2022). Irak Türkmen Ağızlarında Kullanılan Hayvan Adları Üzerine Araştırmalar, *Bilim Ve Yazı Dili Olarak Türkçe Sempozyumu*, 398-417.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Extended Summary

Ata Terzibaşı's *Kirkuk Dialect Turkmen Dictionary*, published in three volumes, was written to examine the linguistic richness of the Kirkuk dialect from a scientific perspective and to contribute to the efforts of preserving the cultural heritage of Iraqi Turkmens. Containing a total of 5,162 entries, this dictionary is not merely a collection of words; it also encompasses idioms, proverbs, prayers, curses, folkloric elements, and historical information. With these features, the work transcends the function of a dictionary, serving as a rich cultural document that reflects the social structure and worldview of the people of Kirkuk.

This study aims to analyze the words in the dictionary in depth and systematically reveal the linguistic characteristics and meanings of the Kirkuk dialect. Within the scope of the research, words were classified into various categories, such as personal names, occupational terms, names of diseases and medicines, and food and drink names. Each word is organized with its respective volume and page number, allowing users to access the entries easily. For instance, personal names such as *Amā* and *Üsif*, occupational terms like *ekmekçilik* (breadmaking), food items like *üzüm doşabı* (grape molasses), and folkloric expressions such as *Ermeni dev'vesi* (Armenian camel) are included in the dictionary.

The dictionary's rich content has been meticulously examined to gain a deeper understanding of the linguistic diversity within the Kirkuk dialect. At the conclusion of the study, the 5,162 entries were categorized into 782 nouns, 841 verbs, and 654 other linguistic classifications. This categorization represents an important step in uncovering the richness of the vocabulary and the practical use of words within the dialect. These analyses reveal not only linguistic diversity but also the cultural values and social identity of the community.

The idioms, proverbs, curses, and prayers included in the dictionary are of great importance in understanding the beliefs, lifestyle, and social structure of Kirkuk's people. Elements of oral literature, such as local stories and riddles, further enrich the cultural dimension of this linguistic heritage. For example, curses and prayers reflect the belief systems and values of the community, while expressions like *Ermeni dev'vesi* point to significant historical events in Kirkuk's history, offering insights into the historical context of the vocabulary.

Ata Terzibaşı's work not only documents the linguistic features of the Kirkuk dialect but also preserves its historical and cultural context. Some entries provide historical information about the origins of words, highlighting how significant events influenced the lexicon. For example, the entry *Ermeni dev'vesi* refers to a massacre in Kirkuk in 1924, illustrating how such expressions are deeply tied to historical occurrences. Other entries reveal the evolution of the dialect over time, shedding light on the relationship between cultural and linguistic development.

This study plays a vital role in preserving the linguistic heritage of the Kirkuk dialect, strengthening regional identity, and ensuring the transmission of folk culture to future generations. The preservation of linguistic resources is essential for understanding the identity and history of a community. In this regard, *The Kirkuk Dialect Turkmen Dictionary* stands out as a valuable resource for researchers studying various accents and dialects of Turkish.

The methodology employed in the research systematically collected words unique to the Kirkuk Turkmen dialect and classified them according to their meanings and fields of use. By compiling elements such as personal names, occupational terms, disease names, and folkloric expressions, the extensive dataset contributes significantly to understanding and preserving linguistic diversity. These categorizations also act as a bridge connecting past traditions to contemporary realities, ensuring the survival of the dialect in a rapidly changing world.

The inclusion of historical and cultural context alongside linguistic data makes the dictionary a cornerstone for both language and cultural studies. Its detailed documentation highlights the relationship between language and society, showcasing how linguistic elements mirror the community's collective memory and worldview. For instance, entries like *Ermeni dev'vesi* not only explain linguistic origins but also provide a lens into the historical struggles and stories that shaped the vocabulary.

In conclusion, studies of this kind on the Kirkuk dialect should be disseminated through digital platforms to reach broader audiences and to offer valuable contributions to research on the Turkish language and culture. *The Kirkuk Dialect Turkmen Dictionary* serves not only the people of Kirkuk but also researchers interested in regional dialects of Turkish as a cornerstone of linguistic and cultural studies. These works illustrate that language is more than a tool for communication—it is a vital reflection of a society's historical heritage and worldview. Expanding in-depth analyses of the Kirkuk dialect will further support the preservation and promotion of the region's cultural legacy, ensuring its continued relevance for future generations.

By documenting 5,162 entries across three volumes, this comprehensive work bridges the past and present of Kirkuk's linguistic landscape, offering a remarkable resource for anyone interested in the diversity of the Turkish language. Whether as a linguistic reference or a cultural artifact, the dictionary ensures the rich traditions of Kirkuk remain accessible, appreciated, and preserved for years to come.

Atf (cite): Erdoğan, Songül, Turgut Deniz, Aslıhan (2025). Türkiye sahası ağızlarındaki ekmecek adlarının yapı bakımından sınıflandırılması, *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 10, 65-100. doi: 10.48147/dada.1634469

Türkiye Sahası Ağızlarındaki Ekmek Adlarının Yapı Bakımından Sınıflandırılması

Songül ERDOĞAN¹, Aslıhan TURGUT DENİZ²

Türkiye Sahası Ağızlarındaki Ekmek Adlarının Yapı Bakımından Sınıflandırılması

Classification Of Bread Names In The Dialects Of Turkey In Terms Of Structure

Öz

Abstract

Türk beslenme kültüründe ekmecek büyük bir yer tutar. Ekmeki ana besin maddesi olarak gören Türk insanı diğerkıdaları da katkı olarak görmüştür. Özellikle yerleşik hayata geçişle birlikte tarım kültürünün yaygınlaşması ve farklı tahılların üretilmesi ile ekmekte kullanılan hammaddeler de farklılıklar göstermiştir. Kullanılan malzemedeeki çeşitlilik, tüketildiği yerler, pişirme süresi, ekmeğin niteliği ve daha birçok sebep ekmekle ilgili kavramların zenginleşmesine yol açmıştır. Bu çalışmada Türkiye sahası ağızlarında geçen ekmecek adlarının yapı bakımından sınıflandırılmasına yer verilmiştir. Bu bağlamda 254 ekmecek adı yapısı bakımından değerlendirilmiştir. Ekmek adı türetilirken Türçede sıfat tamlaması ve belirtisiz isim tamlaması yoluyla terim türetmenin yaygın olduğu görülmüştür. Türkiye Türçesi ağızlarındaki ekmekle ilgili söyleyiş biçimlerinin Divânü Lügati't Türk ile paralellikler gösterdiği tespit edilmiştir. Ekmekle ilgili adlandırmada yufka ekmekle ilgili kavramların diğerkemektürlerine göre daha çok olduğu, yufka ekmeğin Türk kültüründeki yerinin diğerkemektürlerine göre daha baskın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bread has a big place in Turkish dietary culture. Considering bread as the main foodstuff, Turkish people also considered other foods as additives. Especially with the transition to settled life, the spread of agricultural culture and the production of different cereals, the raw materials used in bread have also differed. The diversity in the materials used, the places where it is consumed, the cooking time, the quality of the bread and many other reasons have led to the enrichment of the concepts related to bread. In this study, the classification of bread names in terms of structure in the dialects of Turkey is given. In this context, 254 bread names were evaluated in terms of structure. While deriving the name of bread, it was seen that it is common to derive terms through adjective phrase and unspecified noun phrase in Turkish. It has been determined that the ways of saying bread in Turkish dialects of Turkey show parallels with Divânü Lügati't Türk. It has been concluded that the concepts related to phyllo bread are more common than other types of bread, and the place of phyllo bread in Turkish culture is more dominant than other types of bread.

Anahtar Sözcükler: Gastronomi, mutfak terimleri, ekmecek, ad bilim, ağızlar

Keywords: Gastronomy, culinary terms, bread, nomology, dialects

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

¹ Doç. Dr. Ahi Evran Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, songultanboga@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-5355-9399

² Öğr. Gör. Aksaray Üniversitesi, Türkçe Uygulama ve Araştırma Merkezi, aslihanturgut@hotmail.com.tr, ORCID No: 0000-0003-0011-6196

1. Giriş

Ekmek, Türk beslenme kültüründe temel besinlerin başında yer alır. Ekmek, en küçük parçası bile çok kıymetli olan, öpülerek başa konan, üzerine kutsal kitapla birlikte yemin edilen, çarpması en ağır ceza olarak addedilen kutsal bir varlıktır. Bolluğun, bereketin simgesi olan ekmeğin, doğumdan ölüme, bayramlardan evlenmeye varıncaya kadar hayatın birçok evresinde sembolik anlamlar barındıran ve birtakım uygulamalara konu olmuş sembollerden biridir. Ekmekle ilgili birçok inancı görmek de mümkündür. Ekmek, Türk atasözü ve deyimlerinde de önemli bir yer tutar.

Tarihî dönem metinlerine bakıldığında eldeki eski Türk yazıtlarında ekmeğin anlamına gelen bir sözcüğün kullanımına rastlanılmamıştır (Şirin, 2020). Tonyukuk Yazıtı güney yüzü 13. satırında “*yuyka*” kelimesi iki defa geçmektedir. “*yuyka kalın bolsar topulguluk alp ermiş*” şeklinde geçen “*yufka kalın olursa delmek zor olur.*” anlamına gelen ifadede “*yuyka*” kullanımı hem kalın yufkanın bölünmesinin zor olduğunu hem de birlikte hareket edildiğinde düşman tarafından parçalanmanın zorlaşacağını düşündürülen bir anlam içermektedir (Ercilasun, 2016: 601). Ekmek kelimesinin Uygur Türkçesi döneminde “*akmak ve ötmek*” şeklinde metinlere yansıdığı görülmektedir (Caferoğlu, 1993: 47; Veli, 2022: 172). Ekmek bilinen ilk Türkçe sözlüğümüz olan *Dîvânu Lugâti't Türk*'te “*etmek, epmek, epek*” olarak kayda geçmiştir (Ercilasun vd. 2014: 32, 49, 50). Kıpçak sahasında “*etmek, itmek, ötmek*” biçimleriyle çok şekilli olarak kullanılmaktadır (Toparlı vd., 2003: 77). “*ötmek*” ve “*ekmek*” olarak Orta Türkçe metinlerinde kullanılsa da metinlerde “*etmek*” olarak kullanımının daha yaygın olduğu görülmektedir (Paçacıoğlu, 2016: 259, 510). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de “*etmek*” yapısıyla karşımıza çıkan ekmeğin kelimesinin bu dönemde “*etmek çıkarmak, etmek togramak, etmek eylemek, etmek yidirmek*” şeklinde birleşik fiiller oluşturduğu da görülmektedir (Kanar, 2018: 264).

Tarihî metinlerde ekmeğin kelimesi ile ilgili çok fazla veriye rastlanılmasa da Anadolu ağızlarında ekmeğin kültürü ile ilgili olarak zengin bir söz varlığı vardır. Ağızlarda yapılışı, benzediği şekil, pişirme tekniği, kullanılan malzeme, kullanım amacı vb. birçok özelliği dikkate alınarak adlandırılabilen “*ekmek*” kelimesi için “*nan*”, “*nasıf*” ve “*nu*” şeklindeki adlandırmalar da yaygın olarak görülmektedir (Erten, 2011: 175).

Anadolu ağızlarında “*ekmek*” kelimesi farklı ses olaylarına uğrayarak çok çeşitli şekillerde söylenebilmektedir. Bu fonetik zenginlik içerisinde, akmak (Sv.), e'mek (Mn.), émek (Dz.; Kü.) egmeg (Ant.), egmek (Zn.), ehmeg (Zn.), ekmeg (Bt.; İz.), ekmek (İsp.; İz.), epbeh (Kr.), epbeyh (İğ.; Kr.), epmek (Çr.; Tr.), eppey (Mş.), etmek (Mer.), etmeh (Kr.), etmek (Ank.; Ar.; Dü.), etmeyh (İğ.), eyhmek (Bt.), memek (İsp.), ötmek (Krb.), yekmak (Çkl.) şekillerini görmek mümkündür (DS 5: 1732/1762/1763/1799; Gülensoy, 1988: 199; Şenol, 2021:97; Erten, 2011: 175).

Tüketim alanı çok yaygın olan ekmek herhangi bir katkıla tüketilebileceği gibi zor durumlarda açlığı bastırmak, karın doyurmak için tek başına da besin olarak tüketilebilmektedir. “*Ekmek yayanın atıdır.*” atasözü bu noktada ekmeğin tek başına kişiye yetebileceğini gösteren güzel bir sözdür. Çorbaların üzerinde kurutulmuş ya da kavrulmuş şekliyle tüketilen ekmek, İzmir, Manisa ve Aydın yörelerinde Ramazan ayına özgü bir yemek olan “*ekmek dolması*” şeklinde de tüketilebilmektedir. Yöreye has olan ekmek dolması için Ramazan aylarında fırınlarda “*dolmalık ekmek*” üretildiği görülmektedir. Ayrıca ülkemizde bayat ekmekleri değerlendirmek amacıyla çok yaygın olarak *ekmek köfresi* şeklinde tüketimi de yaygındır. Aynı amaçla etli köftelere kıvam vermek amacıyla da un hâline getirilen bayat ekmeklerin kullanıldığı da görülür.

Bu çalışmada Türkiye sahası ağızlarında geçen ekmekle ilgili adlandırmalara yer verilmiştir. *Derleme Sözlüğü* başta olmak üzere birçok ağız çalışması ve yöresel kültür sayfaları taranarak burada tasnif edilen malzeme temin edilmiştir. Türkiye’nin Anadolu ve Rumeli coğrafyasında ekmeğin yufka, bazlama, pide, kömbe vb. çok çeşitli şekillerde yapılması sebebiyle ekmek türleri arasında herhangi bir ayrıma gidilmemiş, sınıflandırma daha çok sözcük yapıları dikkate alınarak yapılmıştır. Ekmek adlarının sınıflandırılmasında ağızlardaki söyleyiş biçimi dikkate alınmıştır. Standart dilde karşılığı olan ekmek adlarının sınıflandırılmasında standart dildeki kullanım biçimi sınıflandırılmaya tabi tutulmuş, parantez içinde ağızlardaki söyleyiş biçimlerine de yer verilmiştir. Tespit edilen ekmek adının hangi yörede kullanıldığı ve bu bilgiye hangi kaynaktan ulaşıldığı parantez içerisinde verilmiştir. Taranan kaynakların tamamında köy, kasaba, ilçe gibi detayların bulunmaması sebebiyle yer gösteriminde alt yerleşim birimlerinin bağlı olduğu iller dikkate alınmıştır. İllerin kendi kültür portallarından alınan ekmek adlarının kaynakça kısmında “KP” kısaltmasına yer verilmiştir. Gruplandırma kökeninden emin olunamayan ekmek adlarının önüne “*” işareti konulmuştur. Böylece yapı olarak şüpheli olsa da ekmek adı olarak kayıt altında tutulmak istenmiştir. Basit yapılı ekmek adları verilirken kelimenin Türkçe ya da yabancı dilden geçmiş olması noktasında herhangi bir ayrıma gidilmemiştir. Çalışmanın sınırları dışında olması sebebiyle ekmekle ilgili deyimlere, inanmalara, alkış ve kargışlara, atasözlerine bu çalışmada yer verilmemiştir. Türkiye sahası ağızlarından tarama yoluyla tespit edilen ekmek adlarının yapısal olarak sınıflandırılması şu şekildedir:

1. Basit Yapılı Ekmek Adları

adak: El büyüklüğünde yapılan bir ekmek (Brd.) (DS 1/62).

***aşgeve (ışgive):** Ekmek piştikten sonra tekne kazıntısından yapılan sert bir ekmek (Sv.) (Kesten, 2013: 84).

***akrol:** Yuvarlak şekilde yapılan ince tandır ekmeği (Ar.) (DS 1/161).

***anık (anik, anıh):** Mayasız yapılan az tuzlu ekmek (By.; Gm.) (DS 1/269; Kürüm, 2021: 942; Kalkan, 2021: 36).

***apanti:** Gelin almaya gelenlere verilen bir çeşit tatlı ekmek (Rz.) (DS 1/283).

***barmak:** Nişan ve dikiş kesme gibi özel günlerde yapılan bir çeşit ekmek (Bo.) (DS 2/534).

baz: Geniş bir şekilde açılmış yufka (Sv.) (Kesten, 2013: 98).

***bazi:** Bazlama (Gaz.; Kmr.; Ml.) (DS 2/586).

besmet: 1. Mısır unu ve buğday unun karıştırılmasıyla yapılan bir tür ekmek (Adı.) (Telli, 2018: 27).

beysemet (Rum.) (bessimet, besimet, besmet): 1. Hayır için dağıtılan bir tür küçük ekmek (Bo.) (DS 2/648). 2. Peksimet (Adı.; Ant., Bo., Gm.; Mer.) (Atmaca, 2017: 332; Kalkan, 2021: 42; Telli, 2018: 27; DS 2/648, DS 2/640).

beze: 1. Yufka ekmeğinin küçüğü (Çkl.; Dz.) (Ölçücü, 2020: 885; DS 2/649). 2. Dinî bayramlarda çocuklara dağıtmak için yapılan yağlı ekmek (Dz.) (DS 2/649). 3. Yufka ekmek (Brd.) (DS 2/649).

bide (Rum.) (bidey, bidi): 1. Pide (Af.; Ama.; Ay.; Ba.; Bil.; Dü.; Dz.; Gm.; Hat.; Isp.; İz.; Kmr.; Kn.; Krb.; Krş.; Kü.; Ky.; Mğ.; Ng.; Sm.) (DS 2, 12/684; Yıldız, 2021: 245-294; Çakır, 2020: 293; Günşen, 2019: 464). 2. İçine ot ve gelincik teli konularak yapılan bir çeşit pide (Mn.) (İlker, 2017: 742).

***bileki:** Mısır ekmeğinin taş kapta pişirilen bir çeşidi (Or.) (DS 2/691).

***boaca (İt.):** İçine peynir konarak yapılan ve tavada kızartılmış kalın ekmek (Ant.) (DS 12/4461).

***bobata:** Bir çeşit mısır ekmeği (Ba.) (DS 2/715).

***bōça (Far.):** Bacalığın içindeki küle gömülen ve üzerine de köz atılarak pişirilen bir çeşit ekmek (Çkl.) (Ölçücü, 2020: 886).

celep (Ar.): Esmere unla yapılan ekmek (Ada.) (DS 3/878).

cembert (Far.): Buğday unundan yapılan kalın yufka (Or.) (DS 3/879).

çat (cad): 1. Büyük ve uzun mısır ekmeği (Ama.) (DS 3/1087) 2. Bir tür darı ekmeği (İğ.; Vn.) (DS 3/840).

***gobü (göbü):** 1. Evde pişirilen ve ağırlığı bir okka olan ekmek (Çkr.; Sv.) (DS 6/2088; Kesten, 2013: 204) 2. Bazlama 1 (Çkr.; İst.; Krb.) (DS 6/2117).

güd (gud): Birazı pişmiş birazı yanmış ekmek (Ezc., Bt.) (DS 6/2211/2187).

haç: Çarşı ekmeği (Ks.) (Acar, 2015: 304).

hıl: Arpa ve buğday unuyla yapılan ekmek (Adı.) (Telli, 2018: 130).

hol: Bir çeşit ekmek (Brd.) (DS 12/4518).

ka: Bir çeşit sacda pişirilen ekmek (Gr.; Or.) (DS 8/2577).

kap (gap): Yufka ekmek (Brs.; Çkl.; Sv.) (DS 8/2629; Ölçücü, 2020: 898).

küüd: Mısır unlu küçük ekmek, küdür (Sv.) (DS 8/3025; Kesten, 2013: 286).

lavaş (Far.): Sacda yapılan bir çeşit ince ekmek; fetir ekmek (Bt.; Dy., Vn.) (Zülfikar, 2021: 510; Erten, 2011:164; DS 12/4580).

lep: Sacda pişirilen bir tür ekmek (Ks.) (DS 9/3073).

lokum (Ar.): 1. Tepsiyeye dilim dilim yerleştirilip fırında pişirilen buğday ekmeği (Mğ.) (DS 9/3084). 2. Arefe günleri yapılan kızartılmış hamur işi (Af.) (Erdoğan, 2007: 388). 3. bk. lokul (Brs.) (Tekin, 2017: 157).

loş: Bir çeşit uzun pide (Ml.) (DS 9/3088).

nan (Far.): Ekmek (Tn.) (Gülensoy, 1992: 180).

nu: Ekmek (Tn.) (Gülensoy, 1992: 180).

pāç: 1. Külde pişirilen bir ekmek çeşidi (Gr.) (Tekin, 2018: 231). 2. Mısır unu hamurunun kor ateşin içine karayemiş ağacı yaprağına sarılarak konulup pişirildiği ekmek (Gr.) (Tekin, 2018: 231).

***pağaç (İt.) (puğaç):** 1. Büyük somun ekmeği (Ar.) (Şenol, 2021: 182). 2. Mayasız ya da mayalanmamış katı hamurdan yapılan büyük somun ekmeği (Ar.) (Şenol, 2021: 182).

somun (Rum.) (samun, somi, somun ekmeği): 1. Fırında yapılan kabarık ekmek (Ada.; Ank.; Ant.; Ba.; Brd.; Brs.; Dy.; Dz.; Gr.; İz.; Kls.; Ks.; Kü.; Md.; Mğ.; Nğ.; Or.; Sn.; Zn.) (Erten, 2011: 170; DS 10/3663). 2. İki okka ağırlığında olan buğday ekmeği (Rz.) (DS 10/3663).

şip: Yufka ekmek (Isp.) (DS 10/3781).

şot: Yağ ile yapılan tandır ekmeği (Sv.) (Kesten, 2013: 357).

tan: Sacda pişirilmiş ekmek (Ks.) (Acar, 2015: 563).

tap: Tandıra düşmüş ve kül üzerinde pişmiş ekmek (Nş.) (DS 12/4737).

zmari: Pişmemiş ekmek (Rz.) (DS 11/4369).

zrbıya: Suya banılarak yenilen bir tür ekmek (Tr.) (DS 11/4376).

zilbiya: Kızartılmış ekmek dilimi (Tr.) (DS 11/4386).

zülbiye (Ar.): Yufka ekmeğinin ince şekli (Nğ.) (DS 12/4842).

2. Türemiş Yapılı Ekmek Adları

2.1. Fiilden İsim Yapım Ekleriyle Kurulan Ekmek Adları

/-Aç/

Yazı dilinde işlek olmayan ek fiilin anlamını nitelik olarak taşıyan sıfat veya o hareketi gerçekleştiren adlar türetir (Korkmaz, 2003: 69; Güzel, 2019: 299).

gömeç: 1. Kömbe (Sm.; Sv.) (DS 6/2148). 2. Kızarmış ekmek (Çkl.) (DS 6/2148). 3. Küle gömülerek pişirilen mısır ekmeği (Ks.) (Acar, 2015: 279).

gümeç: Kül içinde pişirilen ekmek (Br.) (DS 6/2222).

kömeç: Kömbe 1 (Ard., Es.; Tr.; Zn.) (DS 8/2956; Bozkurt, 2019: 202).

/-Ak/

Ağızlarda alışkanlık bildiren kelimeler yapan ek, araç gereç adı yapma, yer adı yapma, bitki adı yapma, hastalık adı yapma, organ adı yapma ve soyut adlar yapma gibi fonksiyonları vardır (Güzel, 2019: 307-315).

böreç: İçi patates veya peynirli olan yağlı ekmek (Ant.) (Atmaca, 2017: 332) Gülensoy'a göre bür- "sarmak, burmak" köküne – (e)k fiilden isim yapma eki getirilerek yapılmıştır (2007: 173).

gaydurak: Sac üzerinde yapılan ve tereyağıyla yağlanarak yenilen ince ekmek (Çr.) (Gösterir, 2020: 178).

/-GA/

İşlek olmayan bir ektir.

kavurga: Gevremiş ekmek (İst.) (DS 8/2694).

/-GAN/(-ğan)

Genellikle fiil kök ve gövdelerinden alışkanlık ve vasıf sıfatları türeten işlek bir ektir (Güzel, 2019: 371).

ağlağan: Olgunlaşmamış tahıl unundan yapılan kabarmamış ekmek (Ar.) (Şenol, 2021: 23).

/-GI, -GU/(-ği)

Türkçenin işlek eklerinden biridir. Birçok işlevi olmakla beraber yiyecek adları da türetir (Güzel, 2019: 380).

açkı (açğı, açku): Yufka ekmek (Af., Gr.) (Tekin, 2018: 22; DS 12/ 4426).

dürgü: Pişmiş ve katlanmış yufka ekmeği (Brd.) (DS 4/1634).

/-GIÇ, -GUÇ/

keskiç: Dörtgen veya üçgen biçimindeki tandır ekmeği (Nş.) (DS 8/2766).

/(I)k, -(u)k/ (-h, -g)

cızlak (cızlak, cızıldak, cızlah, cizlek, çizlek): Yağda veya sacda pişirilen yağlı veya yağsız ekme (Ama.; Çr.; Or.; Mğ.; Sm.; To.; Yz.) (Gösterir, 2020: DS 3/950/992/1253).

gevrek: Bazlama (Ard.) (Çakıcı, 2023: 34).

haşlak: Birazı pişmiş ekme (Sm.; Sv.) (DS 7/2304).

kavsak: Gevremiş ekme (Ba.) (DS 8/2691).

kevrek: Kızarmış bir tür ekme (Ak.) (Doğan, 2012: 774).

şapalak (şapalah): Arpa unundan yapılmış ekme (Or.) (DS 10/3743).

şaplak: Pide (Ank.) (DS 10/3744).

şıplak: Sacda pişirilmiş bir tür mayasız ekme (Ks.) (DS 10/3771).

/-I, -U/

Türkiye Türkçesi ağzlarında somut ve soyut adlar türeten bir ektir.

pişi (bişi, bişe, bişi bişi): Bayramlarda yapılan yağlı, tatlı ekme, sac ekmeği (Af.; Ama.; Ant.; Ar.; Ay.; Br.; Brd.; Brs.; Çkl, Çr.; Dz.; El.; Ezc.; Ezm.; Gaz.; Gm.; Gr.; Isp.; İst.; İz.; Kn.; Kr.; Krb.; Kırm.; Ks.; Kü.; Ky.; Mer.; Ml.; Mn.; Rz.; Sm.; Sn.; Sv.; To.; Ur.) (Gösterir, 2020: 51; DS 2, 12/705, 706, 4461; Alan, 2022: 185; Buran, 2008: 22; Kalkan, 2021: 42; Şenol, 2021: 47; Ölçücü, 2020: 881; Tekin, 2018: 61; Yıldız, 2021: 243.) (Gülensoy, 2007: 150).

/(I)m, -(U)m/

dürüm: İçine katık konularak dürülmüş ekme (Çr.; Krş.) (Gösterir, 2020: 139; Günşen, 2019: 472).

/-mA/ (-mba, -mbe, -mbes, -mi, -pe)

Ekme adlarının yapımında çok yaygın olarak kullanılmış bir yapım ekidir.

abartma: Değirmende yapılan bir çeşit ekme, değirmenci çöreği (Ank.) (Yavaş, 2016: 31).

açma: Yufka ekme (Ama.; Gr.) (DS 1/61; Tekin, 2018: 22).

akıtma: 1. Mısır unu, haşhaş, yağ veya pekmezle yapılıp tepside pişirilen bir çeşit ekme (Af.; Isp.) (DS 1/153). 2. Yumurta veya yağ ile yapılıp tepside pişirilen ekme (Brd.; Isp.) (DS 1/153). 3. Sac üzerinde pişirilen bir çeşit ince ekme (Ba.; Br.; Brd.; Brs.; Çkl.; Dz.; Ed.; Isp.; İz.; Krb.; Krk.; Kü.; Mğ.; Mn.; Tk.) (Ölçücü, 2020: 881; DS 1/153). 4. Yağda kızartılarak yapılan bir çeşit ekme (Ay.; Ba.; Brs.; Es.; İz.; Kn.; Krb.; Krk.; Mn.; Sm.; Tk.) (DS 1/153; Erkoyuncu, 2006: 68). 5. Mısır unuyla yapılan bir ekme türü (Brs.; Kü.; Mn.) (DS 1/153).

aşma: Yufka ekmek (Gr.) (Tekin, 2018: 40). 2. Yuvarlak şekilli mayalı ekmek (Ard.) (Erbaşı, 2019: 188).

bazdırma: Bazlama (Ba.; Dz.; Isp.; Mğ.; Mn.) (DS 2/586).

bazırma: Bazlama (Ay.; Brd.; Dz.; Isp.) (DS 2/587).

bazırmı: Bazlama (Ay.) (Yapıcı, 2013: 823).

bejdirme: Bazlama (Ky.) (DS 2/600).

bezdırme: 1. Bazlama (Ada.; Af.; Ank.; Ant.; Ay.; Ba.; Brd.; Çkl.; Dz.; Isp.; İz.; Kn.; Mer.; Mğ.; Mn.; Sv.; Uş.; Yz.) (DS 2/649). 2. İçine meyve koyularak sacda pişirilen ekmek (Uş.) (DS 2/649). 3. Sadece un ve suyla yoğrularak sacda pişirilen ekmek (Mn.) (İlker, 2017: 1214). 4. Ekmek yaptıktan sonra artan hamurun saca dökülerek pişirildiği kalın ekmek (Os.) (Gök, 2022: 1033).

bezirme: Bazlama (Ay.; Brd.; Dz.; Isp.; Mğ.) (DS 2/653).

burma: Yuvarlak bir ekmek türü (Ky.; Sv.) (DS 2/800).

cızdırma (cısdırma, cızdırma, cızılma): 1. Sacda veya tavada yapılan bir tür ekmek; cızekmek (Af.; Brd.; Brs.; Dz.; Mğ.) (DS 3/947). 2. Sıvı hamurun yağlı tavada pişirildiği bir tür ekmek (Çkl.) (Ölçücü, 2020: 888).

çalkama: Bir tür mısır ekmeği (Ant.) (DS 3/1057).

çaykama: Darı unundan yapılan bir tür ekmek (Ant.) (DS 3/1097).

çevirme: Taş kapta pişirilen bir tür ekmek (Rz.) (DS 3/1153).

çığirtma: Pişi (Krş.; Ky.) (DS 3/1162).

çızdırma: Sacda veya tavada yapılan bir tür ekmek (İst.; Gm.) (DS 3/1201).

çızılma: Sacda veya tavada yapılan bir tür ekmek (Bo.) (DS 3/1202).

dayama: Mayasız hamurla yapılan, fırın veya sacda pişirilen pide (Bo.; Çr.; Ng.) (Gösterir, 2020:114; DS 4/1385).

depereme: Mısır unuyla yapılan yufka ekmek (Isp.) (DS 4/1427).

depitme: Çok pişirilmemiş ekmek (Os.) (Gök, 2022: 1055).

dönderme: Mayasız hamurun yağda kızartılarak yapıldığı pide (Ama.; Ar.; Ard.; To.; Yz.) (Şenol, 2021: 86; DS 4/1581; Ünal, 2008: 44).

ğabartma: Bir ekmek türü (Ant.) (Atmaca, 2017: 336).

gaydurma: Çok ince yufka (Ks.) (Acar, 2015: 246).

gömbe (gönbe, gömbe, gömbes, gömeç, göbe): 1. kömbe (Ada.; Af.; Ama.; Brd.; Çr.; Dz.; Ezc.; Isp.; İst.; Kn.; Mer.; Sv.; To.) (Gösterir, 2020: 203, DS 6/2146-2147). 2. Haşhaşlı kalın ekmeğ (Isp.) (DS 6/2147). 3. Sacda pişirilen bir çeşit ekmeğ (Isp.) (DS 6/2147). 4. Genellikle bayramlarda yapılan tahinli, yağlı ve mayalı ekmeğ (Dz.) (DS 6/2147). 5. Tandırda pişirilen bir tür somun ekmeği (Isp.) (DS 6/2147).

gömme: 1. Kömbe (Ank.; Ant.; Çr.; Dz.; Es.; Krk.; Mer.; Ml.; Ng.; Or.; Tk.; Tr.) (Gösterir, 2020: 203, DS 6/2149). 2. Yağ ve ayrılan ekmeğ (El.) (DS 6/2149). 3. bk. kömbe 5 (El.) (Gülensoy, 1994: 234; Buran, 2008: 93).

kabartlama (kabartma, kabartleme): Kızartılmış bir tür mayalı pide (Ank.; Kn.; Kü.; Mer.; Sm.) (Bozyiğit, 1998: 154; DS 8/2582).

kaydırma: İnce açılmış yufka ekmeği (Çkr.; Ks.) (DS 8/2699).

kömbe (kömeç, kömme, kömpe, könbe, kumpe, kümbe): 1. Sulu hamurdan yapılan yağlı veya yağsız ekmeğ çeşidi (Ada.; Af.; Ank.; Ant.: Ay.; Çr.; Dz.; Es.; Ezc.; Gm.; Isp.; Kmr.; Kn.; Krş.; Ky.; Mer.; Ml.; Ng.; Nş.; Sv.; To.) (Gösterir, 2020: 295, DS 8/2955, Erkoyuncu, 2006: 227). 2. Kabarık ve yuvarlak ekmeğ (Gm.; İğ.; Isp.; Kn.; Os.) (DS 8/2955). 3. Mayalı bir çeşit ekmeğ (Af.; Kr.) (DS 8/2955). 4. Bir tür yağlı ekmeğ (Kn.; Sv.) (DS 8/2955). 5. Yufkanın içine patates, kavurma, soğanlı kıyma, haşhaş vb. koyarak yapılan sac veya fırın ekmeği (Brd.; El.; Ml.; Sv.) (DS 8/2955; Buran, 2008: 137). 6. Kızgın küldde pişirilen kalın bir tür ekmeğ (Ant.: Yz.) (DS 12/4568). 7. Somun ekmeğ (Isp.) (DS 12/4568).

öğme: 1. Tahinli ekmeğ (Ng.) (DS 9/3316). 2. Yağda kavrulmuş ekmeğ (Ng.) (DS 9/3316). 3. Haşhaşlı ekmeğ (Af.) (DS 9/3316).

pabuşturma: Sulu hamura batırılarak kızartılan ekmeğ (Kc.) (DS 9/3375).

saybezirme: Mayasız ve sacda yapılan bir tür ekmeğ (Mğ.) (DS 10/3558).

serme: Yufka ekmeğ (Bo.; Br.; Ks.; Zn.) (DS 10/3590).

sıkma (sıhma): Arasına peynir, kıyma vs. konarak dürülen sac ekmeği (Ada.; Kn.; Krm.; Mer., Ng.) (Ak, 202: 180; DS 10, 12/3607, 4689; Alan, 2022: 215; Erdoğan, 2012: 559).

tepereme: Darı veya mısır unuyla yapılmış yufka ekmeğ (Isp.) (DS 10/3883).

tepitme: Ateşte hafif pişirilmiş ekmeğ (Es.; To.) (DS 10/3885).

yazma: Yufka ekmeğ (Çr.) (Gösterir, 2020: 465).

/-mAc/ (-bAc, -mAc, -mAs)

Yiyecek adlarının kullanılmasında yaygın olarak kullanılan bir ektir.

bazdamaç: Bazlama 1 (İğ.) (DS 2/586).

besmeç: Bazlama (Ky.; Sv.) (DS 2/640).

bezdirmeç: Bazlama (Bo.; Ky.; Ng.) (DS 2/649).

bezlemebeç: Bazlama 1 (Ky.) (DS 2/653).

çığırtmaç: Pişi (Ky.) (DS 3/1162).

cızlamaç: Yağda veya sacda pişirilen yağlı veya yağsız ekmeç (Or.) (DS 3/951).

çomaç: İçinde katık olan dürüm şeklinde sarılmış yufka (Ada., Krm.) (Ayduttu, 2022: 438; Alan, 2022: 215).

dürmeç (durmeç, düremeç, dürme, dürmeyh, dürmik, dürmük, dürümbeç, düzemeç): İçine katık konularak dürüm yapılmış yufka ekmeği; dulum (Ant.; Brd.; Dz.; Ezc.; Sv.; To.) (DS 4/1634; DS 4/1606).

öğmeç: Yağ ile yapılan ekmeç (Gr.; Or.) (DS 9/3316).

sıkmaç: Dürüm yapılarak yenilen kalın ekmeç (Kn.) (DS 12/4689).

söbelemeç: Gözleme (Sv.) (Kesten, 2013: 346).

süürdürmeç: İçine peynir konulmuş yufkayı sacda pişirerek yapılan dürüm (Kn.) (Erko-yuncu, 2006: 194).

karmaç: Yağlı ve taze yapılmış mısır ekmeği (Sm.) (DS 8/2665).

katlamaç: Yufkanın katlanmasıyla yapılan yağlı ekmeç (El.; Krb.; Ya.) (DS 8/2684; Buran, 2008: 125).

tutmaç: Kurumuş yufka ekmeği (Ant.; Sv.) (DS 11/4000).

yumbaç: İçine peynir konulan taze mısır ekmeği (Mğ.) (DS 11/4315).

/-mAcA/

Yazı dilinde çok yaygın kullanılmayan bu ek, -mA fiilden isim eki ile +CA isimden isim yapım ekinin birleşmesi ile oluşmuş bir ektir.

gatmaca: Yağlı ve küçük ekmeç (El.) (DS 6/1936).

/-mAk/ (-mağ, -mağ)

barmak: Nişan ve dikiş kesme gibi özel günlerde yapılan bir çeşit ekmeç (Bo.) (DS 2/534).

***çomağ:** İçine peynir veya kıyma konularak dürüm şekline getirilmiş yufka (Ml.) (Gülse-ren, 2021: 395).

çomağ: Küçük yapılmış yufka dürümü (Adı.) (Telli, 2018: 56).

/-mUr)

Çok yaygın olmayan bir ektir.

yavşumur: Tereyağı sürülen sıcak mısır ekmeği (Or.) (DS 11/4207).

/-sI, -sU/

Kullanımı çok yaygın olmayan bir ektir.

sırmsı: Bayatlamış ve kurumuş ekmeğin (Nş.) (DS 10/3617).

tütsü: Kutsal günlerde dağıtılan bir çeşit yağlı ekmeğin (Kn.) (DS 11/ 4015).

/-(I)t, -(U)t/

Yazı dilinde çok işlek olmayan bu ek Türkiye Türkçesi ağızlarında yer, araç gereç, yiyecek adları ve soyut adlar türetir (Güzel, 2019: 481; Korkmaz, 2003: 107).

serit: Sac ekmeği (Ank.) (Bozyiğit, 1998: 220; DS 10/3589).

tepit (tebit): 1. Az pişirilen ve kalın olan yufka ekmeğin (Ant.; Dz.) (DS10, 12/3884, 4752). 2. Kepekli undan yapılmış ekmeğin (Kn.; Kü.) (DS10/3884). 3. Kurumuş ekmeğin (Ant.) (Atmaca, 2017: 355).

simit: Susamla kaplanmış yuvarlak biçimli ekmeğin (Rz.) (Günay, 2003: 241) ET. sim- “eritmek, ezmek” köküne /-it/ fiilden isim yapma eki getirilerek yapılmıştır (Gülensoy, 2007: 782).

ugut: Mayasız hamurla yapılan bir çeşit ekmeğin (Gm.) (DS 12/ 4782) uw- “ufalamak” (Gülensoy, 2007: 963).

uğut: Rengi kara olan ve kabarmayan ekmeğin (Ar.; Sv.) (DS 11/ 4031).

/-tI, -tU/

-(n)-, -(l)- ekleri ile genişletilmiş fiil kök ve gövdelerine gelen bir ektir. Yer adı, araç gereç adı, yiyecek adı, hastalık adı, huy ve karakter özelliği bildiren sıfatlar türetme, somut ve soyut adlar türetme, küçültme bidirme gibi fonksiyonları da vardır (Güzel, 2019: 484-492).

kazıntı (gazıntı): Hamur teknesinin içinde kalmış hamurlardan yapılan ekmeğin (By.) (Kürüm, 2021: 963).

2.2. İsimden İsim Yapım Ekleriyle Kurulan Ekmeğin Adları

/+Aç/ (+Aş, +ac)

Sıfat, yer adları ve hayvan adları türetmenin yanında küçültme ve genişletme işlevleriyle soyut ve somut adlar da türeten bir ektir.

***bağaç (bağac):** 1. Mayaya gelmemiş hamurdan pişirilen ekmeğin; bashun (Ar.) (DS 2/473) 2. Kabarmamış bir çeşit ekmeğin (Ar.) (Şenol, 2021: 36).

***bahaç:** Mısır unuyla yapılan ekmeğin (Gr.) (DS 2/486).

gartalaç (*gartaleç, gartılaç, gartlaç*): 1. Buğday unuyla yapılan yufka ekmeği (Ank.; Çkr.; Es.; Kc.; Ks.; Sv.) (DS 6/1931; DS 6/1931; Kesten, 2013: 191). 2. Mısır unuyla yapılan yufka ekmeği (Bo.; Sv.) (DS 6/1931; Kesten, 2013: 191) 3. Yufka ekmeğinin yağlı hâli (Ank.; Bo.) (Yıldırım, 2007: 300; Kılıç, 2009: 229).

gatlaç: Yufka ekmeği (katlı+aş) (Ks.) (DS 6/1936).

göveç: Toprakta yapılmış kaptan pişirilen ekmeği (Ks.) (DS 6/2167) (Gülensoy, 2007: 388).

***ğulaş**: İçine gelincik teli vs. otlar konularak yapılan pide (Mn.) (İlker, 2017: 742).

kartalaç (*kartlaç, kartaleç, kortalaç*): 1. Peynirli veya peynirsiz, mayasız bir çeşit pide (Ba.; Bo.; Brs.; Çkr.; Es.; İst.; Kc.; Ks.; Krk.; Sm.) (Acar, 2015: 369; DS 8/2669, DS 8/2927). 2. Gözleme (Ank.; Bo.; Es., Kc.) (Bozyiğit, 1998: 159; DS 8/2669; DS 8/2670). 3. Sacda pişmiş mısır ekmeği (Bo.; İst.) (DS 8/2669).

katlaç (*katlac, katulaç*): 1. Tepside pişirilen şekerli mısır unu ekmeği (*katlı+ aş*) (Brs.; Zn.) (DS 8/2684). 2. İyi pişmiş yufka ekmeği (Brs., Çkr.) (DS 8/2683; DS 8/2684).

tapaç: Mısır unundan yapılan ekmeği (Ada.) (DS 10/3822).

/+Ak/

Genellikle tek heceli kelimelere gelerek benzetme, küçültme, pekiştirme, bir yerde, bir noktada yoğunlaşma, toplanma adları bildiriminin yanında organ adları da yapan bir ektir. Ekin araç gereç adı yapma, bitki adı yapma, yansıma kelimelerden nitelik bildiren sıfatlar türetme görevi de vardır (Güzel, 2019: 44-59).

***gatrak**: Mısır unuyla yapılmış yuvarlak köy ekmeği (Ks.) (Acar, 2015: 244).

tıngırak: Mayasız ve ince yapılan ekmeği (Krk.) (DS10/3915).

topak: Küçük, kalın ve yuvarlak yufka ekmeği; topalağ, topalak (Kn.; Sv.) (DS10/3962).

/+ALAk/

Türkiye Türkçesi ağızlarında araç gereç adları, yiyecek adları ve küçültme anlamı taşıyan çeşitli somut adlar türeten bir ektir (Güzel, 2019: 61).

***hodalak**: Ekmeği pişirirken fazla olan hamurdan yapılan küçük ekmeği (Bil.) (Özden, 2015: 713).

topalak (*topalağ*): Küçük, kalın ve yuvarlak yufka ekmeği; topalağ, topalak (Krm., Mer.) (Alan, 2022: 249; DS12/4769).

/+CA/

Küçültme, benzetme, pekiştirme gibi fonksiyonları olan bir ektir.

hubatça: Kalın bir ekmeği türü (Isp.) (DS 2/774).

kalinca (galınca): Kalın açılmış yufka (Es.) (DS 6/1901).

kılıca: Ispanak veya başka otlar ve mısır unuyla yapılan bir çeşit pide (İst.) (DS 8/2797).

kırca: Bir çeşit ispanaklı ekmek (Sm.) (DS 8/2817).

külçe: 1. Külde, tepside, sacda pişen mayasız çörek (Hat.) (DS 8/3027) 2. Sac ya da taş üstünde pişen bazlama gibi küçük ekmek, külür (Bil., Muğ.) (DS 8/3027). 3. bk. külür 3 (Ank.) (DS 8/3027). 4. bk. külür 4 (Ank.; Çkr.) (DS 8/3027). 5. Elenmiş unla yapılan ekmek (Ks.) (Acar, 2015: 403). 6. Yumurta ile yapılan küçük ekmek (Bil.) (Özden, 2015: 714).

külünce: Yağlı ve tuzsuz bir ekmek türü (Adı.) (Telli, 2018: 176).

külünçe: 1. Mısır unu ekmeği (Dz.) (DS 12/4576). 2. Yağ ve soğanla yapılan ekmek (Ml.) (DS 12/4576). 3. Külür de denilen küçük bir ekmek (Dy.; Ml.; Ur.) (DS 8/3032; DYSV/125).

/+CAk/

Küçültme, sevgi bildirme gibi fonksiyonları olan bir ektir. Türkiye Türkçesi ağızlarında araç gereç adı, hayvan, hastalık, yer, organ, oyun adı yapmanın dışında huy ve karakter özelliği bildiren sıfatlar türetme işlevi de olan bir ektir (Güzel, 2019: 90-97).

gücücek: Çocuklar için yapılan ve külde pişirilen küçük ekmek (Ks.) (DS 6/2207).

gütçek: Çocuklara yapılan farklı şekilde küçük ekmek (Af.; Bo.) (DS 6/2239).

/+CIk, +CUk/

İsimlere, sıfatlara gelerek küçültme, pekiştirme, sevgi, acıma ifadesi katan bir ektir. Ekin hastalık, bitki, hayvan, araç gereç, oyun ve yer adı türetme fonksiyonlarının yanında çocuk dilinden kelimelere de yansıdığı görülmektedir (Güzel, 2019: 109-117).

gütçük: Çocuklara yapılan farklı şekilde küçük ekmek, gütçek (Af.; Bo.) (DS 6/2239).

ekmekcik: Küçük ve beyaz ekmek (Tr.) (DS 5/1696).

/+(I)ç, +(U)ç/

Türkiye Türkçesi ağızlarında küçültme, pekiştirme, genişletme işlevleriyle yer, araç gereç, hayvan, yiyecek, bitki adları ve nitelik bildiren sıfatlar türeten bir ektir (Güzel, 2019: 126).

bobuç: Mısır ekmeği (Yz.) (DS 2/715).

topuç: Bir tür tandır ekmeği (Sv.) (Kesten, 2013: 373; DS10/3965).

yanuç: Bir çeşit peynirli pide (Ama.) (DS 11/4175).

/+CI, +CU/

Bir eylemi yapan kimse anlamıyla kullanıldığında çok yaygın olarak kullanılan ekin ekmek adlarındaki kullanımı çok yaygın değildir.

bicci: Sacda pişirilen ve içine peynir konulan ekmeK (Kn.) (DS 2/679).

bicçi: İçine dövülmüş ceviz, kendir ve susam koyularak yapılan bir tür ekmeK (Kn.) (Yavaş, 2016: 37).

/+DA/

Kullanımı yaygın olmayan bir ektir.

bürüşde: Çok kızarmış yufka ekmeği (İğ.) (DS 2/830).

/+DAK/

Yansıma adlarından tabanın belirttiği anlamı taşımayı belirten araç-gereç ve niteleme adları türeten işlek olmayan bir biçimbirimdir (Karaoğlu, 2018: 192).

cızıldak: Sulu hamurdan yapılan sacda pişen yağlı veya yağsız ekmeK (Mğ.) (DS 3/949).

/+DI, +DU/

***catti:** Mısır unundan yapılan ve sacda pişirilen mayasız çörek (Ezm.) (DS 3/865).

/+Dİr, +DUR/

Yazı dilinde bulunmayan bu ek genellikle yansıma kökler üzerine gelir ve sıfatlar türetir (Güzel, 2019: 139).

cızdır: Sacda veya tavada yapılan ekmeK (Brd.; Dz.; Ed.) (DS 3/947).

/+(I)k, +(U)k/

***bıcık:** Bir çeşit pide (Ml.) (DS 2/654).

***bicirik:** Mısır unuyla yapılan bir çeşit ekmeK (Sv.) (DS 2/682).

***biddik (bidik, biddik):** 1-1,5cm kalınlığında yapılan yağlı tandır ekmeği (Kn.) (DS 2/684/688).

***bilik (bılık):** 1. Tandırda veya tavada pişirilen simit şeklinde ekmeK (Adı.; Çr.; El.; Kmr.; Ml.; Sv.) (Sinan, 1992: 162; Telli, 2018: 31; Gülensoy, 1994: 231; Buran, 2008: 20; Gösterir, 2020: 50; DS 2/665, 693; Gülseren, 2021, 390). 2. Köy ekmeği (Ks.) (Acar, 2015: 74).

gödek (güdük): 1. Halka şeklinde evde yapılan ekmeK (Bil.) (DS 6/2124). 2. bk. bazlama 1 (Brs.; Kü.) (DS 6/2124). 3. bk. kıymalı (Ba.; Çkl.; Sv.) (DS 6/2124). 4. Yumurta ile yapılan ekmeK (Brs.; Es.) (DS 6/2124). 4. Pişi (Çkl.) (Ölçücü, 2020: 902) (Gülensoy, 2007: 393).

kıtrik: Ateşte kızartılıp, ufak parçalara bölünmüş yufka ekmeği (Ezc.) (DS 8/2848).

kilik: Çocuklara yapılan küçük pide (Çr.; Krb.) (Gösterir, 2020: 286, DS 8, 12/ 2871, 4559).

külük: 1. Külde pişirilen ve yağlanan yufka ekmeği (Isp.; Mer.) (DS 8, 12/3032, 4576). 2. Küçük pide (Ks.) (Acar, 2015: 403).

minik (minuk): Çocuklara yapılan kalın yufka ekmeği (*mini+ ik*)(Isp.) (DS 9/3201).

paçuk: Kalın ve çiğ kalmış ekmek (Ezc.) (DS 9/3377).

/(D)l, +(U)l/

Yansıma sözcükler tüzerine gelerek isimler türeten bir ektir.

çakıl: İnce ve uzun şekilde yapılan pide (Bil.; Dy.) (Erten, 2011:152; DS 3/1043) (Gülensoy, 2007: 212)

patıl: 1. Mısır veya buğday unundan yapılarak sacda pişirilen bir çeşit pide (Sm.) (DS 9/3409). 2. Yufka ekmek (Sm.) (DS 12/4639).

pıtıl: 1. Hamurun haşlanmış patates karıştırılarak yapılan sac ekmeği (Çr.) (Gösterir, 2020: 357). 2. Arpa unundan yapılan bir ekmek (Çr.) (Gösterir, 2020: 357). 3. Mayalı hamurla yapılan ekmek çeşidi (Sm.) (DS 9/3449). 4. Mayasız hamurdan yapılmış sac ekmeği (Ama.) (DS 12/4647).

/+IAmA/, (+IImA, +IAmbA, +IAmpA, +IANbA, +IImbA; +lambaç, +lanbaç; lamaç, +lemeç)

İsimden fiil yapan +IA eki ile fiilden isim yapan –mA ekinin kaynaşması ile oluşmuş birleşik bir ektir. Araç gereç, hastalık, oyun, yiyecek adları, insan vasıflarını gösteren adlar ve yer adı yapma fonksiyonları vardır (Güzel, 2019: 199). Eklerin birleşmesi sırasında arada /n/ ve /s/ seslerinin sonda ise /ç/ sesinin türediği örnekler de mevcuttur.

baylama: Mayasız yapılan bir tür ekmek (Sv.) (DS 2/581).

bazlama (bazlamaç, bazlamba, bazlambaç, bazlambo, bazlanbaç, bazluma, bazlumba, bezlame, bezleme, bezlume, pazlama): 1. Mayalı veya mayasız bir şekilde mısır, arpa, darı veya buğday unlarıyla yapılan yağlı, yağsız, şekerli, şekersiz çeşitleri olan ince veya kalın sac ekmeği (Ada.; Adı.; Af.; Ama.; Ank.; Ant.; Ar.; Ay.; Ba.; Brd.; Brs.; Çkl.; Çkr.; Çr.; Dü.; Dz.; Es.; Ezc.; Ezm.; Gaz.; Gm.; Gr.; Hat.; Isp.; İst.; İz.; Kc.; Kls.; Kmr.; Kn.; Kr.; Krk.; Krm.; Krş.; Ks.; Ky.; Mer.; Mğ.; Ml.; Mn.; Ng.; Or.; Rz.; Sk.; Sm.; Sn.; Sv.; Tk.; To.; Ur.; Uş.; Yz.) (Demir, 2013: 151; Telli, 2018: 25; Gösterir, 2020: 41; DS 2/464/587, 588; Çakır, 2020: 282; Günşen, 2019: 464; Gülsevin, 2020: 321, Gülensoy, 1988: 234; İlaslan, 2005:145). 2. İç harcına peynir, soğan, maydanoz ya da kıyma konularak yapılan bir çeşit ekmek; gevrek (El.) (Gülensoy, 1994: 231; Buran, 2008: 16; Buran, 1997: 184).

cızlama (cizleme): Yağda veya sacda pişirilen sulu hamurdan yapılan ekmek (Ank.; Bo.; Çkr.; İst.; Ks.; Or.; Sm.; Zn.) (Bozyiğit, 1998: 59; DS 3/951). 2. İçine peynir veya ekşimik konulmuş mayalı hamurun fırında pişirilerek yapıldığı ekmek (Tk.) (DS 3/951).

cızlampa (cizleme): Yağda veya sacda pişirilen sulu hamurdan yapılan ekmeğ (Ks., Mğ.) (Acar, 2015: 111; DS 3/951).

ciylenbe: Sac üzerinde pişirilen mayasız yufka ekmeği (Sn.) (DS 3/991).

çıglama: Lahana yaprağı üzerinde pişirilen mısır ekmeği (Bo.) (DS 3/1162).

çullama: 1. Yağda kızartılmış yumurtalı ekmeğ (Çkr.; El.; Mğ.) (DS 3/1303; Buran, 2008: 46).

ebeleme: Mayalı ve ince yapılan ekmeğ (Çkr.) (Bayrak, 2007: 110).

gözleme (gizleme): Sac üzerinde pişmiş yağlı ve ince ekmeğ; girde, girdele, kartalaç, kartaleç, kartlaç, kartleç, kortolaç, söbelemeç (Af.; Ank.; Ba.; Bo.; Dü.; Es.; Gr.; İz.; İst; Kc.; Kn.; Krk.; Ks.; Or.; Sm.; Tr.) (DS 6/2087/2182).

katlama: Mayasız hamurdan yapılan bir tür pide (Dü.; Kc.; Krk.; Mn.; Sn.; Tk.) (DS 8/2684).

kullama: Katı yoğrulmuş mayalı hamurla yapılmış ve küldde pişirilmiş ekmeğ (Ar.) (Şenol, 2021:160).

mayalama: Buğday unuyla yapılan ve sacda pişirilen ekmeğ (To.) (Demir, 2006: 454).

pazlambaç: Bazlama (Çr.; Ed.) (Gösterir, 2020: 353, DS 12/4641).

serlemeç: Kor üstünde pişmiş bir tür ekmeğ (Isp.) (DS 10/3590).

şıleme: 1. Yufka ekmeğten daha küçük ve kalın ekmeğ (Ank.; Çr.) (Bozyiğit, 1998: 236; Gösterir, 2020: 407, DS 10/3775). 2. Buğday ya da mısır unuyla mayasız yapılan ekmeğ (Ks.) (Acar, 2015: 557).

tablama: Fırın ya da tandırda pişirilen ekmeğ (Çr.) (Gösterir, 2020: 409).

taplama (tapleme): Bir tür kalın tandır ekmeği (Bt.; Vn.) (DS 10/3829; Zülfikar, 2021: 544).

toplama: 1. Yufka ekmeğ (Gaz.) (DS 10/3964). 2. Bir çeşit mısır ekmeği (Ml.) (DS 10/3964). 3. Bazlama (Adı.) (Telli, 2018: 268).

yağlambaç (yağlamaç, yağlambaç): 1. Sacda pişirilen ve tereyağı sürülen ekmeğ (Ak.; Ky.; Nğ.) (Doğan, 2012: 784; DS 11/ 4121). 2. Pişmiş hamur üzerine kıymalı sos, tekrar hamur, tekrar sos konularak hamur kat kat konur ve sonunda dört parçaya kesilerek yoğurtla ikram edilir; giymalı yälama (Ky.) (Oğuz, 2006: 2/77).

yalama (yälama): Yağlanmış yufka (Ank.; Ky.; Nğ.) (Erdoğan, 2012: 566; DS 11, 12/4137, 4810).

/+II, +IU/

billi: Sac ekmeğinin küçüğü (Mer.) (DS 2/694).

cıvıklı: Soğan ve kıymayla yapılan ekmeğ (Ky.) (DS 3/943).

cızzalı: Cıvık hamurdan yapılan sacda ya da tandırda pişen bir ekmeğ (Kn.) (DS 3/952).

çiğli: Pişmemiş ekmeğ (Isp.) (DS 3/1210).

dırnaklı (dırnakli): Tırnaklı pide (Tr.; Ur.) (DS 4/1472/1519).

ekşili (eşkili, eşgili, eşkili): Ekşimmiş mayayla yapılan ekmeğ; ekşi maya ekmeği, sac ekmeği (Ada.;Rz.; Sv.; Uş.) (Gülsevin, 2020: 321; DS 5/1699) 2. Mayasız hamurdan yapılan ve sacda pişirilen bir tür pide (Yz.) (DS 12/4498).

feselli (feseli): Mayasız yapılan ve yağda kızartılan bir çeşit ekmeğ (Çr.; Kr.) (Gösterir, 2020: 163, DS 5/1848) 2. Küçük boyutlu yufka ekmeği (Çr.) (Gösterir, 2020: 163).

***francalı:** İnce ve uzun şekilli ekmeğ (Bil.) (Özden, 2015: 643).

gatıklı: İnce ekmeğ üzerine salça, peynir ve baharatlar konularak yapılır; biberli ekmeğ (Hat.) (Yazıcı, 2006: 373).

gevrekli: 1. Kızartılarak ufalanan yufka ekmeğ (Mn.) (İlker, 2017: 674). 2. bk. buğda gevregi (Ar.) (Şenol, 2021: 104).

gillikli: Simit şeklinde ekmeğ (Sv.) (DS 6/2078; Kesten, 2013: 203).

golekli: Bir çeşit pide (Tr.) (DS 6/2097).

guyruklu: bk. kıymalı (Isp.) (Yıldız, 2021: 245).

hakırdaklı (hahırdaklı): Soğan ve kıkırdaklı hamurdan yapılan ekmeğ (Ky.) (Bayraktar, 2020: 431; DS 7/2254).

hamurlu: Sac üzerinde pişirilen mayalı bir çeşit ekmeğ (Ks.; Tr.) (DS 7/2270).

kabalı: Sacda pişirilen bir tür ekmeğ (Ank.) (DS 8/2580).

küllü: Külde pişen çörek (Ar.) (Şenol, 2021: 160).

küncülü: Üzerine susam konulan ekmeğ (Kmr.; Nğ.) (DS 8/3036).

mayalı (mayalu): 1. Sacda pişirilen bir çeşit ekmeğ (Ama.; Çr.; Dz.; Kn.; Nğ.; To.) (Gösterir, 2020: 316, DS 12/4588, Erkoyuncu, 2006: 194, Özgen, 2016: 195). 2. Kızartılmış bazlama (Çr.) (Gösterir, 2020: 316).

minneli: Çökelek veya kıymayla yapılan bir çeşit uzun pide (Sv.) (DS 9/3201; Kesten, 2013: 301).

setikli: Bulgur unuyla yapılan küçük ve kalın ekmeğ (Mer.) (DS 10/3593).

/+Ilk, +IUK/

cılık: Maya konulmadan yapılan ekme (İst.) (DS 3/914).

cızlık: 1. Yağ sürülmüş ekme (Kn.) (DS 3/951). 2. İçine soğan, kıyma ve yağ konularak sacta kızartılmış yufka ekmeği (Ml.) (DS 3/951).

/+sI, +sU/

hamursu: Haşhaş konularak yapılan mayasız ekme (Af.) (Erdoğan, 2007: 393).

/+sIz, +sUz/

hamursuz: 1. Mayasız hamur ekmeği (Ama.; Kc.; Ky.) (DS 7/2270). 2. Karanfil, çörekotu, sakızlı ve mayalı ekme (Sm.) (DS 7/2270). 3. Üç parmak kalınlığında olan ve tezek ateşi içinde pişirilen mayasız ekme (Kü.) (DS 7/2270). 4. Yağlı haşhaşla yapılan bir ekme (Af.) (KP). 5. Hamuruna kaymak da katılarak yapılan mayasız ekme (Isp.) (Oğuz, 2006: 77).

hamırsız: 1. Mısır unlu mayasız ekme (Isp.) (DS 7/2267). 2. Yağ, ceviz ve soğanla yapılan ekme (Brs.) (BKY/183).

gösüz: Bir çeşit mısır ekmeği (Sm.) (DS 6/2164).

/+mA/ (+bA, +pA)

Küçültme, benzerlik, yakınlık anlamı katan bir ektir (Güzel, 2019: 232).

bāzama: Bazlama (Ba.; Kü.) (DS 2/585).

bazma: Bazlama (Brd.; Dz.; Isp.; Kn.) (DS 2/589).

bazme: Bazlama (Isp.) (Yıldız, 2021: 311).

berzime: Bazlama (Ay.; Dz.) (DS 2/638).

bezimbe: 1. Yufka ekme (Isp.) (DS 2/652). 2. Bazlama (Dz.) (Kanaç, 2010: 370).

bezime: 1. Bazlama (Ay.; Brd.; Dz.; Isp.; Mğ.) (DS 2/652). 2. Yufka ekme (Af.; Brd.) (DS 2/652).

bezme : 1. bk. bazlama 1 (Brd.; Isp.) (DS 2/653). 2. bk. yufka ekmeği (Brd.) (DS 2/653).

çerme: Bir çeşit kalın yufka ekmeği (Kmr.) (DS 3/1147).

/+mAn/

Abartma, aşırılık, benzerlik ve küçültme ifade eden çoğunlukla kişileri niteleyen sıfatlar türeten bir ektir (Korkmaz, 2003: 58; Güzel, 2019: 239-243).

toraman: 1. Küçük mısır ekmeği (Or.) (DS10/3967)

/+Ir, +Ur/

Ses yansımaları köklerden yeni kelimeler türeten bir ektir.

kıtır (kıtır): Ateşte kızartılarak ufak parçalara bölünen yufka ekmeği (Af.) (DS 8/2847).

küdür: Mısır unlu küçük ekmek (Gr.; Or.) (DS 8/3025).

/+(I)t, +(U)t/

Türkiye Türkçesi ağızlarında bazı kelimelerde benzerlik, yakınlık bazılarında genişleme işlevi taşımaktadır (Güzel, 2019: 283). Genellikle yansıma kökleri üzerine gelen bir ektir.

cızıt: Yağda veya sacda pişirilen sulu hamurdan yapılmış yağlı veya yağsız ekmek (Mğ.) (DS 3/950).

göbüt: 1. Buğday ekmeği (Ks.) (DS 6/2118; Acar, 2015: 269). 2. Yağlı bir tür ekmek (Ank.) (Bozyiğit, 1998: 123; DS 6/2118). 3. Pişmemiş, hamur kalmış ekmek (Nğ.) (DS 6/2118). 4. Küçük ve kabarık ekmek (Çr.) (Gösterir, 2020:200). 5. Küçük somun ekmeği (Ank.) (Bozyiğit, 1998: 123).

sımit: Mayasız ekmek (Hat.) (DS 12/4724).

şebit (şibit, şipit): 1. Mısır unundan yapılan bir ekmek çeşidi (Isp.) (DS 12/4726) 2. Yufkadan kalın küçük ekmek (Dz.; Kü., Isp.; Uş.) (DS 10, 12/3782, 4728; DS 12/4726; DS 12/4728) 3. Yufka ekmeği (İz., Uş.) (Çakır, 2020: 471; Gülsevin, 2020: 184). 4. Bazlama (Ank.; Bo.; Brs.; Es.; İz.; Mn.) (DS 10/3775).

şipirt: Bir tür ince ekmek (Kü.) (DS 12/4728).

3. Birleşik Yapılı Ekmek Adları

3.1.İsim Tamlaması Yapısındaki Ekmek Adları

3.1.1. Belirtili İsim Tamlaması Yapısındaki Ekmek Adları

memmecimin gilliği (memecin gilliği): Yağsız, şekerli ve susamsız yapılan ve çocuklara verilen yuvarlak, küçük simit (Sv.) (Kesten, 2013: 298; DS 12/4591).

3.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması Yapısındaki Ekmek Adları

akıtma işi: Hamuru sac üstüne dökülerek pişirilen bir çeşit ekmek, çörek (Ba.) (DS 1/154).

Antep turnaklı pidesi: Eni 20 cm, boyu 39 cm olan oval şekilde düz ekmek (Gaz.) (KP).

arpa ekmeği (arpapeği): Arpadan yapılan ekmek (Kr.) (Ayaz, 2021: 276).

asma pidesi: Asma yaprağı, mısır unu ve yoğurtla yapılan bir pide çeşidi (Ya.) (Çelik, 2018: 586).

buğday gevreği: Buğday unu ve kaymakla yapılan bir ekmek (Ar.) (Şenol, 2021: 54).

buğday ekmeği (*būde ekme, būday ekmevii, buydiy etmē*): Buğday unundan yapılan ekme; göbüt (Ba., Brd., Tr.) (Demir, 2006: 42; Eyiğit, 2014: 364; Mutlu, 2008: 665).

ceviz ekmeği (*ceviz ēgmē*): Cevizle yapılan bir çeşit ekme (Ezc.) (Özek, 2016: 295).

cındar ekmeği: Kızıl darıyla yapılan ekme (Krm.) (Alan, 2022: 242).

çarşı ekmeği (*çarşakmē, çarşı egmē, çarşı ekmeği*): Evde yapılmayan, fırından alınan ekme; (Adı., Çr., Dy.) (Erten, 2011: 119; Telli, 2018: 49; Gösterir, 2020: 87).

çoban dilimi: Kalın bir şekilde kesilmiş ekme (Dü.) (DS 3/1254).

çoban ekmeği: Kalın bir şekilde kesilmiş ekme (Kü.) (DS 3/1254).

çobankolacı: Kızartılarak yapılan bir ekme (Ba.) (Bülbül, 2007: 120).

çotuğaltı: Arpa unundan yapılmış kaba ekme (Zn.) (DS 3/1275).

dabanışı: Bir tür yuvarlak şekilde pide (Yz.) (DS 4/1314).

darı bazlaması (*dāri bāzlāmastı*): Mısır unundan yapılmış ve sacda pişirilmiş kalın ekme; darı çöreği (Os.) (Gök, 2022: 1053).

darı çöreği: Mısır unundan yapılmış ve sacda pişirilmiş kalın ekme (Dz.) (Taş, 2019: 332).

darıkirdesi: Darı unuyla yapılan mayasız ekme çeşidi (Mn.) (İlker, 2017: 1219).

değirmenci çöreği (*daermenci çöreği, degirman pağaçası, degirman puğaçası*): Değirmende yapılan bir çeşit ekme (Ar., Çr.) (Gösterir, 2020: 115; Şenol, 2021: 78).

dığan ekmeği: Tepside pişirilmiş bir çeşit ekme (Ba.) (DS 4/1451).

dullar ekmeği: Bulgur unu, tuz, domates, salça ve baharatlı hamuru sacda pişirerek yapılan ekme (Kls.) (Kalkan, 2022: 64).

dünür pidesi: Nişanlıların birbirlerine gönderdikleri bir çeşit ekme (Ba.) (DS 4/1632).

ebem ekmeği: Bazlama (Ank.; Mğ.) (DS 5/1654).

ekme kızartması: Yağda kızartılmış ekme (Ada.) (Ak, 2020: 120).

elçıpbası: Hamuru elde açıldıktan sonra tandırda pişirilen bir ekme çeşidi (İğ.) (DS 5/1706).

ev ekmeği: 1. Bazlama (Dy.; İz.) (Erten, 2011: 119; Çakır, 2020: 253) 2. Yufka ekme (Isp.; Mn.) (Yıldız, 2021: 245; İlker, 2017: 761).

fırın ekmeği: Saclara basılan mayalı hamurun fırında pişirilmesiyle yapılan ekme (Kn.) (Erkoyuncu, 2006: 202).

fırmar ekmeği: Bir çeşit kalın yufka ekmeği (Brd.) (DS 5/1856).

- gabaş bidesi:** Kabaklı pide (İz.) (Dinçer, 2022: 209).
- gabılca ekmeği:** Arpa gibi bir tahılla yapılan ekmeğ (Ks.) (Acar, 2015: 228).
- gelinyanağı:** Kızarmış ekmeğ (Af.; Zn.) (DS 6/1982).
- gırtıl ekmeği:** Yuvarlak ve yassı Şekilli mısır ekmeği (Ks.) (Acar, 2015: 264).
- gırgil ekmeği:** Sıpürgeliğin tohumundan yapılan siyah ve sert ekmeğ (Os.) (Gök, 2022: 1090).
- gün yufkası:** Güneşte kurutulun ve ufalanarak pişirilen yufka ekmeği (Brs.) (DS 6/2232).
- güveybaş ekmeği:** Düğünlerde misafirlere dağıtılan bir tür ekmeğ (Çkr.) (ÇAYA/614).
- hamallu ekmeği:** Sacda pişirilmış mayalı ekmeğ (Ks.) (Acar, 2015: 307).
- hamsıkolu (*hamsıkuşu*):** Hamsi, mısır unu ve sebzeyle yapılan bir tür ekmeğ (Rz.) (DS 7/2269, 2267).
- harcı ekmeği:** Kepekli unla yapılan ve rengi koyu olan ekmeğ (Hat.; Tr.) (DS 7/2287).
- iri ekmeği:** Kalın undan yapılmış yufka ekmeği (Nę.) (DS 7/2549).
- kefsenek ekmeği:** Mısır kozağı, buğday ve meyve posalarının öğütölmesiyle yapılan ekmeğ (Ks.) (Acar, 2015: 374).
- kepek ekmeği:** Buğday lifleri ile üretilmiş ekmeğ (Acar, 2015: 383).
- kevsür ekmeği:** Meyve posasını öğüterek yapılan bir tür ekmeğ (Ks.) (Acar, 2015: 384).
- köy ekmeği:** Yufka ekmeğ (Mn.) (İlker, 2017: 1027).
- kül çöreği:** Külde pişirilen küçük ekmeğ (Gr.; Tr.) (Demir, 2009: 655; Demir, 2006: 19).
- mısır ekmeği (*misir ekme*):** Mısır unuyla yapılan bir ekmeğ çeşidi (Brd.) (Eryiğit, 2016: 392).
- nohut ekmeği (*nohud ekme*, *nutlu ekmeğ*):** İçine nohut konulan ekmeğ (Os.) (Gök, 2022: 1142).
- ot ekmeği:** Yenilecek otlardan yapılmış katmer türü ekmeğ (Brd.) (DS 9/3293).
- öküzemeği:** Bir tür ekmeğ (Krş.) (DS 9/3328).
- öküzdili:** Oval Şekilde olan ve sacda pişirilen bir çeşit ekmeğ (Çr.) (DS 12/4623).
- ölükolacı:** El genişliğinde olan ve çok kalın olmayan mayasız bir ekmeğ çeşidi; çoban kolacı (Ba.) (Bülbül, 2007: 120).

pazar ekmeği (*bazar ekmeği, bazar ekmei*): 1.Çarşıda satılan ekmeğ (Çkr.; Çr.; İz.) (Gösterir, 2020: 41; DS 2/586). 2. İnce şekilde yapılan pişkin pide (Mn.; Uş., Nğ.) (DS 2/586; İlker, 2017: 1027; Gülsevin, 2020: 182).

pilek ekmeği: Kendine özgü karışımı ve pişirme tekniği olan ve mısır unuyla yapılan köy ekmeği (Ks.) (Acar, 2015: 494).

sac ekmeği (*sac eyhmeği*): 1. Yufka ekmeğ (Bt.) (Zülfikar, 2021: 532) 2. Sacda yapılan mayalı ekmeğ çeşidi (İz.) (Çakır, 2020: 247).

sac ketesi: Bazlama (Sv.) (DS 10/3509).

sacaltı: Biraz sac üstünde, sonra tandırda pişirilen bir çeşit yufka ekmeği (Nğ.) (DS 10/3507).

sacarası: 1. Bakır tava içindeki yağlı hamur parçalarının üstüne sac kapatılıp ateş arasında pişirilen ekmeğ (İsp.; Kn.) (DS 10/3508). 2. Yağ ve yumurtalı hamurun sac arasında pişirilmesiyle yapılır (Kn.) (Erkoyuncu, 2006: 186).

sacısacağı: Ekmeğ yapılırken gelene verilen küçük ekmeğ parçası (Dz.) (DS 10/3509).

ser ekmeği: Yufka ekmeğ (Ks.) (Acar, 2015: 521).

sıraç ekmeği: Bir tür ekmeğ (To.) (Özgen, 2016: 196).

sinigalını: Tepside pişirilen yağlı ekmeğ (İğ.) (DS 12/4697).

Şanlurfa tırnaklı ekmeği: Üzerine bulamaç adı verilen harç sürüldükten sonra pişirilen tırnaklı pide (Ur.) (KP).

tandır bazlaması: Tandırda pişirilmiş bazlama (Os.) (Gök, 2022: 1173).

tandır çöreği (*tandır çöree*): Tandırda pişirilen ekmeğ (Nğ.) (Erdoğan, 2012: 562).

tandır ekmeği (*tandır, tangır ekme*): Tandırda pişirilerek yapılan ekmeğ (İsp., Kn.) (Erkoyuncu, 2006: 203; Yıldız, 2021: 287).

tava ekmeği: Tabanı yağlı tavada pişirilen ekmeğ (Bt.) (Akkuş, 2022: 298).

Trabzon pidesi: Üzerine tereyağı sürülen kıymalı veya tel peynirli yapılan pide (Tr.) (KP).

Urfa külünçesi: Külünçe dermeni ve çörek otlu ekşi hamurla yapılan bir çeşit ekmeğ (Ur.) (KP).

yazım ekmeği: Yufka ekmeğ (Çr.; Sn.) (Gösterir, 2020: 465, DS 11/4217).

yazma ekmeği: Yufka ekmeğ (Çr.) (DS 11/4218).

zar ekmeği: Pide (Çr.) (Gösterir, 2020: 485).

3.2. Sıfat Tamlaması Yapısındaki Ekmeğ Adları

açık ekmek: 1. İnce şekilde yapılmış tandır ekmeği (Ezc.; Gaz.; Gm.; Hat.; İğ.; Kmr.; Ml.; Sr.; Sv.; Tn.) (DS 1/59; Kesten, 2013: 67). 2. Yufka ekmek (Ezc.; Sv.) (DS 1/59).

ak gözleme: Yağ konulmadan yapılan ekmek (Af.; Dz.; Ks.) (DS 1/150; Acar, 2015: 7).

akça ekmek: Rengi beyaz olan bir çeşit ekmek (Ba.) (Mutlu, 2008: 659).

alayımka (alayufka): Bir ekmek türü (Kn.) (DS 1/204).

bannak çörek: Parmak şeklinde olan bir çeşit ekmek (Ama.) (DS 2/522).

boş etmek: İçine bir şey konmamış ekmek (Ar.) (şenol, 2021: 51).

cız ekmek: Sacda veya tavada yapılan bir tür ekmek (Kn.) (DS 3/947).

çıtır ekmek: Gevretilmış ekmek (Dz.; İz.; Kc.) (DS 3/1194).

çilenmiş ekmek: Islatılarak dürülmüş yufka ekmek (Os.) (Gök, 2022: 1049).

devedabanı pide: Kalın ve yuvarlak şekilli pide (Ank.) (DS 4/1441).

eşkili toplama: Bir tür ekmek (Adı.) (Telli, 2018: 83).

etli ekmek (etlekmek): İnce açılan hamurun üzerine sebze ve kıyma konularak yapılan bir çeşit pide (Kn.) (Oğuz, 2006: 74).

fetir ekmek: Bir tür lavaş ekmek (Adı.; Çr.) (Telli, 2018: 88, Gösterir, 2020: 163).

fitir ekmek: Mayasız hamur ekmeği (Kls.) (DS 5/1862; Kalkan, 2022: 74).

gabarış kömbe: İyi kabarmış ekmek (Krş.) (Günşen, 2019: 474).

gevrek ekmek: bk. yufka ekmeği (Çr.) (Gösterir, 2020: 185, DS 6/2014).

gırmızı ekmek (ęırmızı ekmeğ): İyi kızarmış yufka ekmeği (Os.) (Gök, 2022: 1088).

gışlık ekmek: Yufka ekmek (Krm.) (Alan, 2022: 200).

halvalıkulluk: Bir ekmek çeşidi (Mer.) (DS 7/2262).

has ekmek: Beyaz undan yapılan ekmek (Os.) (Gök, 2022: 1105).

haşhaşlı ekmek: İçine haşhaş ezmesi katılarak yapılan ekmek; öğme (Esk.) (Oğuz, 2006: 68).

kabahamırlı: Sacda pişirilen bir tür mayalı ekmek (Mę.) (DS 8/2577).

kınalı çörek: Süt, yumurta, çörekotu, karbonat vb. maddelerle hazırlanan “kına yüzü” adı verilen karışım üzerine sürülerek pişirilen ekmek (Erz.) (Kurt, 2020: 28).

köz bezleme: Közde pişirilen kalın ekmek (Os.) (Gök, 2022: 1130).

küncülü ekmek: Susam ve fıstık katılarak yapılan ekmek (Krm.) (Alan, 2022: 145).

mayalı bazlama (mayalı pazlama): Maya konularak yapılan bazlama (Os.) (Gök, 2022: 1135).

nutlu ekmek: Nohutlu ekmek (Kre.) (Çakır, 2010: 60).

otlu pide: İçine peynir, ısırgan otu, lahana, pırasa konularak yapılan bir çeşit pide (İz.) (Çakır, 2020: 255).

patatesli Afyon ekmeği (Afyon ekmeği): Hamuruna haşlanmış patates konularak yapılan ekmek (Af.) (KP).

sulu ekmek: Cıvık hamurla yapılmış ekmek (Tn.) (Gülensoy, 1992: 183).

ter ekmek: 1. Bir çeşit ince ekmek (Çr.) (Gösterir, 2020: 420). 2. Yufka ekmek (Ks.) (DS10/3890; Acar, 2015: 572).

umaçlı kete: İçine kavrulmuş un konulan bir çeşit pide (Ama.) (DS 12/ 4785).

uynuklu pide: Ayranla yapılan bir pide (Kre.) (Hünerli, 2006: 255).

yalinyüzlü (yalıgüzlü): Sacda pişirilen bir ekmek türü (Ay.) (Yapıcı, 2013: 843).

yazma ekmek: Yufka ekmek (Çr.) (Gösterir, 2020: 465).

3.3. Sıfat-Fil Yapısındaki Ekmek Adları

kocagölmez: 1. Haşhaşlı yağlı hamurdan yapılan ekmek (Ama.) (DS 8/2891). 2. Tuzsuz yapılan bir çeşit ekmek (Sm.) (DS 8/2891).

kocagörmez: Evde yapılmış küçük ekmek (Ks.) (DS 8/2891).

öksüzdoyuran: Ekmek yapılırken sonunda yapılan bir çeşit kalın ekmek (Dz.) (DS 9/3327).

ptlamaz: El büyüklüğündeki hamurun kızgın küldde pişirilerek yapıldığı bir çeşit ekmek (Krb.) (DS 9/3450).

sackıran: Sacda pişirilen kalın ve yağlı yufka ekmeği (Çr.; Es.) (Gösterir, 2020: 365; DS 10/3509).

3.4. İkilime Grubu Yapısındaki Ekmek Adları

bazlama muzlama: Küçük ve kalın yapılan yufka ekmeği (Os.) (Gök, 2022: 1031).

bişi bişi: Pişi (Brd.) (DS 2/706).

cızbız: Peynir ve maydanozlu pide (Ay.) (DS 3/946).

cızcız (cizciz): 1. Haşhaş yağı ile yağlanan bir çeşit ekmek (Isp.) (DS 3/946, 991). 2. İri undan yapılan sac ekmeği (Ks.) (DS 3/946).

***cücü:** Çocuklar için yapılan bir çeşit ekmek (Kü.) (DS 3/1021).

çırçır: Etle yapılan sac ekmeği (Sm.) (DS 3/1186).

gilgil: Darı unundan yapılan ekmek (Adı.) (Telli, 2018: 105).

gözgöz: Bir çeşit mayalı simit (Ks.) (DS 6/2181).

gözöz: Ramazanda yapılan simide benzeyen mayalı ekmek (Ks.) (Acar, 2015: 283).

katkat: Üst üste açılarak pişirilen yufka ekmeği (Dy.) (DS 8/2684).

patpat: Bir çeşit küçük ekmek (Ks.) (DS 9/3412).

pepe (peppe, popo): Çocuklar için yapılan bir çeşit ekmek (Adı., Ar.; El.) (Şenol, 2021: 258; Telli, 2018: 218, Buran, 2008: 170).

ptıptı: Mayalı hamurun sacda pişirilerek yapıldığı ekmek (Ama.; Brs.; Ks.; Ml.; Sm.) (DS 9/3450; Gülseren, 2021: 415).

tıptıptı: Bir çeşit küçük ekmek (Dz.) (DS10/3936).

3.5. İsnat Grubu Yapısındaki Ekmek Adları

içi yağlı: Sac üzerinde pişirilip yağlanan yufka ekmeği (Ba.; Brd.) (DS 7/2506).

Sonuç

İnsanoğlunun temel besin kaynaklarından olan ekmek her dönemde beslenme kültüründe yer almış ve kutsal bir değere sahip olmuştur. Tüketildiği bölgenin tahıl çeşitliliğine ve iklim yapısına göre değişik şekillerde üretilmiş ve farklı şekillerde muhafaza edilmiştir.

Mutfak kültürü, millî kimliğin yaşatıldığı en canlı alanlardan biridir. Mutfak kültürü içerisinde her dönemde tüketilen gıdaların başında ekmek gelmektedir. Ekmek, sadece gastronomiyi ilgilendiren bir besin maddesi değildir. İklim biliminin, ekonominin, tarihin, halk biliminin, dilin ve daha birçok bilim dalının ait olduğu kültürün ayak izlerine ulaşmak için araştırması gereken bir kavramdır.

Bugün yazı dilinde “*ekmek*” şeklinde tek tip bir yazılışa sahip olan sözcük ağzılarda çok şekillilik göstermektedir. *Dîvânü Lügati't Türk*'te geçen “*etmek, epmek*” şeklindeki kullanımın bugün Ankara, Artvin, Düzce illeri ağzında “*etmek*”, Çorum, Trabzon illeri ağzında “*epmek*” şeklinde kullanılıyor olması ağzların dilin muhafazasında ne kadar önemli bir yer tuttuğunun da göstergesidir. Bu bağlamda *Dîvânü Lügati't Türk*'te geçen “*yuvarlak ekmek*” olarak anlandırılan “*kömeç*” sözcüğünün de Eskişehir, Trabzon, Zonguldak, Ardahan ağzlarında kullanılıyor olması bu alandaki kültürel devamlılığın sağlandığını göstermesi açısından önem arz eder.

Basit yapıda değerlendirilen ekmek adlarında Arapça, Farsça, İtalyanca ve Rumcadan ekmek adlarının Türkiye'nin Anadolu ve Rumeli ağzlarında kullanıldığı görülmüştür. Bu bölümde verilen fakat mevcut sözlüklerde karşılığı bulunamayan ekmek adlarının hangi dilden ve

ne şekilde geçtiğini tespit etmek için bu alanla ilgili etimolojik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmada 43'ü basit yapılı, 196'sı türemiş yapılı, 115'i birleşik yapılı olmak üzere toplamda 254 ekmek adına anlamları ile yer verilmiştir. Birleşik yapıda olan ekmek adlarının 69'u belirtisiz isim tamlaması yapısında, 1 ekmek adı belirtili isim tamlaması, 35 ekmek adı sıfat tamlaması, 5 ekmek adı sıfat-fiil, 14 ekmek adı ikileme grubu, 1 ekmek adı isnat grubu yapısındadır. Bu sayısal verilerden yola çıkıldığında ekmek adlarının türetilmesinde belirtisiz isim tamlaması ve sıfat tamlaması yapısının yaygın olduğu görülmektedir.

Ekmek adları türetilirken isimden isim ve fiilden isim yapım ekleri kullanılarak sözcük türetildiği tespit edilmiştir. Bu türetmeler sırasında +lAmA isimden isim, /-mAç/ fiilden isim yapım eklerinin ekmek adı türetirken diğer eklerle göre daha yaygın kullanıldığı görülmüştür. Türkçede yazı dilinde yaygın olarak kullanılan /+Hk/, /+IUK/, /+sIz/, /+sUZ/ gibi eklerin ekmek adı türetirken çok kullanılmadığı kanaatine varılmıştır.

Basit yapılı olarak nitelendirilen ekmek adları içerisinde gövde olma ihtimali olan şüpheli sözcükler de mevcuttur. Türkçede mutfak terminolojisini içeren etimolojik bir sözlüğün olmaması, ağızlara yönelik etimolojik çalışmaların sınırlı sayıda olması bu alanda çalışma yapmayı zorlaştırmaktadır. Öncelikle ağızlarda yaşayan mutfak terminolojisini içeren sözlüklere ihtiyaç olduğu aşikârdır.

Kelime grupları yoluyla ekmek adı türetilirken “ekmek, bazlama, yufka, çörek, pide” kelimelerinin tamlanan olarak kullanımının yaygın olduğu, bu sözcükler kullanılmadan da ekmek adları yapıldığı görülmüştür.

Ekmek adları türetilirken yöreden yöreye fonetik farklılıklar bulunmaktadır. Ekmek, yufka, bazlama kelimeleri en çok fonetik farklılıkların olduğu kelimelerdir. Bu kelimelerin Türkiye sahası ağızlarındaki dağılımının haritalandırılması ağız araştırmaları için önemli bir çalışma olabilir. Türk dilinin tarihî seyri içerisindeki muhtemel bütün dönemlere ait ses özelliklerine göre sözcüklerin ağızlarda yaşıyor olması ağızların tarihî Türk lehçelerinin devamı olduğunun da bir göstergesidir.

Türkiye sahası ağızlarında ekmekle ilgili bu kadar adlandırmanın olması, ekmeğin Türk toplumu ve Türk sofrası için vazgeçilmez bir nimet olduğunu gösterir. Küresel ısınma ve iklim değişikliği sebebiyle her geçen gün kullanılabilir tarım alanları daralmakta ve gıda krizleri ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple bu ekmeklerle ilgili olarak görsel arşivler oluşturulmalı ve insanların uzun yıllar tecrübe ederek ürettikleri bu temel gıda maddeleri belgeselleri çekilerek geniş halk kitlelerine tanıtılmalıdır.

Kısaltmalar

Şehir Adı Kısaltmaları

Adana

Ada.

Adıyaman

Adı.

Afyonkarahisar	Af	Edirne	Ed.
Ağrı	Ağ.	Elâzığ	El.
Aksaray	Ak.	Erzincan	Ezc.
Amasya	Ama.	Erzurum	Er.
Ankara	Ank.	Eskişehir	Es.
Antalya	Ant.	Gaziantep	Gaz.
Ardahan	Ard.	Giresun	Gr.
Artvin	Ar.	Gümüşhane	Gm.
Aydın	Ay.	Hakkâri	Hak.
Balıkesir	Ba.	Hatay	Hat.
Bartın	Br.	Iğdır	Iđ.
Batman	Btm.	Isparta	Isp.
Bayburt	By.	İçel	İç.
Bilecik	Bil.	İstanbul	İst.
Bingöl	Bn.	İzmir	İz.
Bitlis	Bt.	Kahramanmaraş	Kmr.
Bolu	Bo.	Karabük	Krb.
Burdur	Brd.	Karaman	Krm.
Bursa	Brs.	Kars	Kr.
Çanakkale	Çkl.	Kastamonu	Ks.
Çankırı	Çkr.	Kayseri	Ky.
Çorum	Çr.	Kırıkkale	Krk.
Denizli	Dz.	Kırklareli	Kre.
Diyarbakır	Dy.	Kırşehir	Krş.
Düzce	Dü.	Kilis	Kls.

Kocaeli	Kc.	Samsun	Sm.
Konya	Kn.	Siirt	Sr.
Kütahya	Kü.	Sinop	Sn.
Malatya	Ml.	Sivas	Sv.
Manisa	Mn.	Tekirdağ	Tk.
Mardin	Md.	Tokat	To.
Mersin	Mer.	Trabzon	Tr.
Muğla	Mğ.	Tunceli	Tn.
Muş	Mş.	Urfa	Ur.
Nevşehir	Nş.	Uşak	Uş.
Niğde	Nğ.	Van	Vn.
Ordu	Or.	Yalova	Ya.
Osmaniye	Os.	Yozgat	Yz.
Rize	Rz.	Zonguldak	Zn.
Sakarya	Sk.		

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazar 1'in makaleye katkısı %50 Yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale iki yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

Acar, E.(2015). *Kastamonu Yöresi Söz Varlığı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Ak, Z.(2020). *Adana İli Aladağ İlçesi Ağız İncelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Van.

Akkuş, P. (2022). *Ahlat İlçesine Bağlı Seyrantepe Köyü, Çatalağzı Köyü ve Uludere Köyü Ağızları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Van.

Alan, N. (2022). *Ermenek Yörük Ağızı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Atmaca, E. (2017). *Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ayduttu Çevik, S. (2022). *Ceyhan İlçesi Ağızları (İnceleme- Metinler- Sözlük)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.

Bayrak İşcanoğlu, İ. (2007). *Eldivan İlçesi (Çankırı) Ağızı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Bayraktar, F. S. (2000). *Kayseri Merkez İlçe Ağızı (Metin-Gramer-Sözlük)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne.

Bayoğlu, A. (2014). “Erzurum’da Lavaş (Acem Ekmeği)”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 53: 163-186.

Bozkurt, D. (2019). *Ardahan İli Posof İlçesi Ağızı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kars.

Bozyiğit, A. E. (1998). *Ankara İli Ağız Sözlüğü*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Buran, A. (1997). *Keban, Baskil, ve Ağın Yöresi Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Buran, A.; İlhan, N. (2008). *Elazığ Yöresi Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bülbül, G. (2007). *Balıkesir Bigadiç Ağızı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Balıkesir.

Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Enderun Yayınları.

Çakıcı, E. (2023). *Ardahan İli Posof İlçesi Ağızı Söz Varlığı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ardahan.

Çakır, A. (2010). *Kırklareli Mutfağı*. Ankara: Kırklareli Valiliği Yayını.

- Çakır, A. (2020). *İzmir İli Ödemiş- Kiraz- Beydağ İlçeleri Ağzları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çelik, A. (2018). *Yalova İli Yerli Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bursa.
- Demir, N. (2006). *Tokat İli ve Yöresi Ağzları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demir, N. (2006). *Trabzon ve Yöresi Ağzları II, III*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demir, N., Aydoğdu, Ö. (2009). *Giresun İli ve Yöresi Ağzları*. Giresun: Giresun Valiliği Yayınları.
- Demir, N. (2013). *Ankara Örneğinde Ağzların Belgelenmesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Derleme Sözlüğü (Cilt I-XII) (1963-1982)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Demirkaya, E. G. (2021). *Kars Arpaçay ve Akyaka Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kars.
- Diñçer Bahadır, Ş. (2022). *Bergama Kozak Yöresi Ağzı*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Doğan, M. (2012). *Aksaray ve Yöresi Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.
- Erbaşı, Y. (2019). *Ardahan İli Damal İlçesi Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgalı Mahmud Dîvânü Lugâti't- Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdoğan, F. (2007). *Şuhut ve Yöresi Ağzları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Afyon.
- Erdoğan, S. (2012). *Niğde Merkez ve Bor İlçesi Ağzı (Giriş-İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.
- Erten, M. (2011). *Diyarbakır Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erkoyuncu, N. (2006). *Konya İli Çumra ve Karapınar İlçelerinde Türkmen Yemekleri ve Yemek Kültürü Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.

- Eryiğit, C. (2014). *Göhlhisar Ağzı (Giriş-İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta.
- Gök, M. (2022). *Osmaniye İli Ağzları ve Söz Varlığı I-II*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Gösterir, İ. (2020). *Çorum Yöresi Ağzları Sözlüğü*. Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları.
- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve Yöresi Ağzları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T., Buran A. (1992). *Tunceli Yöresi Ağzlarından Derlemeler*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gülensoy, T., Buran A. (1994). *Elazığ Yöresi Ağzlarından Derlemeler I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T., (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. C.1-2. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülseren, C. (2021). *Malatya İli Ağzları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2020). *Uşak İli Ağzları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, T. (2003). *Rize İli Ağzları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günşen, A. (2019). *Kırşehir ve Yöresi Ağzları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güzel, F. (2019). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Yapım Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İlaslan, Ö. (2005). *Adana İli Yüreğir ve Yöresi Göçmen Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.
- İlker, A. (2017). *Manisa Ağzları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalkan, E. (2021). *Gümüşhane, Kelkit Söğütlü Ağzı*. İstanbul: DBY Yayınları.
- Kanaç, I. (2010). *Denizli'nin Babadağ İlçesi Ağzı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Denizli.
- Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karaoğlu, S. (2018), Türetimlikler, *Türkiye Türkçesi II Biçimbilgisi*. Erdoğan Boz (Ed.), (s. 185-252) içinde. Ankara: Gazi Kitabevi,.
- Kesten, F. (2013). *Sivas Sözlüğü*. Sivas: Buruciye Yayınları.

Kılınç, G. (2009). *Bolu İli Seben İlçesi Ağzı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kurt, B. (2020), “Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarından Yöresel Yiyecekler: Kınalı Ekmek”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.13., S.29: 20-32.

Kürüm, M. (2021). *Bayburt ve Yöresi Ağzları (Giriş-İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elazığ.

Mutlu, H. K. (2008). *Balıkesir İli Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Oğuz, Ö.; Aykanat, N.; Karagöz, A. (2006). *Kentler ve İmgesel Yemekler 2*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.

Ölçücü, H. Ç. (2020). *Çanakkale İli Yerli Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bursa.

Özden, M. (2015). *Bilecik İli Ağız İncelemesi (Ses ve Şekil Bilgisi-Metinler- Söz Varlığı)*. Çanakkale: Paradigma Akademi.

Özek, F. (2016), *Kemaliye Ağzı*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Özgen, M. (2016). *Tokat Zile Acısu Köyü Monografisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Parlak Kalkan, G. (2022). *Kilis Yöresi Söz Varlığı*. İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Sinan, A. T. (1992). *Akçadağ, Doğanşehir ve Darende Ağzları (Fonetik ve Morfolojik İnceleme)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elazığ.

Şenol, S. (2021). *Ardanuç – Artvin (Merkez) – Posof – Şavşat – Yusufeli Ağzlarında Türkçe Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şirin, H. (2020). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Taş, B. (2019). *Denizli Çal İlçesi Selcen Köyü Ağzının Fonolojik ve Morfolojik Açından İncelenmesi (Dizin-Sözlük)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul.

Tekin, F., Cantürk, S. (2018). *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.

Tekin, Y. (2017). *Eski Türkçe Cümle Yapılarının Modern Türkçenin Ağızlarında Kullanımı: Bursa-Boğazköy Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Telli, B., Bulduk, B. (2018), *Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Toparlı, R., Vural, H., Karaatlı, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ünal, Ö. (2008), *Yozgat Yöresel Kelimeler Sözlüğü*. Ankara: Yozgat Dernekler Federasyonu Yayınları.

Veli, H. (2022). *Eski Uygurlarda Yerleşik Yaşam Kültürü*. İstanbul: Ötügen Yayınları.

Yapıcı, A. İ. (2013). *Aydın ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Muğla.

Yavaş, G. (2016). *İç Anadolu Bölgesi Ağızlarında Ev, Mutfak, Tarım ve Hayvancılık Terimleri Sözlüğü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yazıcı, S. (2006). *Dört Yol Ağız*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Van.

Yıldırım, M. (2007). *Ankara Beypazarı İlçesi Ağız*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Yıldız, O. (2021). *Isparta Merkez İlçe Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zülfikar, H. (2021). *Bitlis Halk Ağız ve Kültürü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Extended Summary

Culinary culture is one of the most vibrant areas where national identity is kept alive. Bread is one of the foods consumed in every period of culinary culture. Bread is not just a nutrient that concerns gastronomy. It is a concept that climatology, economics, history, folklore, language

and many other disciplines need to study in a multifaceted way to reach the footprints of the culture to which it belongs.

Bread has a big place in Turkish dietary culture. Considering bread as the main foodstuff, Turkish people also considered other foods as additives. Especially with the transition to settled life, the spread of agricultural culture and the production of different cereals, the raw materials used in bread have also differed. The diversity in the materials used, the places where it is consumed, the cooking time, the quality of the bread and many other reasons have led to the enrichment of the concepts related to bread. This richness has been reflected in language and new concepts related to bread have emerged. Many concepts such as bread names, tools and equipment used in bread making, local breads, breads made on special occasions, etc. have found their equivalents in the language. In this study, the classification of bread names in terms of structure in the dialects of Turkey is given. In this context, 254 bread names were evaluated in terms of structure.

The material classified here was obtained by scanning many dialect studies and local culture pages, especially the Derleme Dictionary, for the names related to bread in the dialects of Turkey. Since bread is made in various forms such as yufka, bazlama, pita, kömbe, etc. in Anatolia, no distinction was made between the types of bread, and the classification was made by considering the word structures. In the classification of bread names, the way of saying them in dialects was taken into consideration. In the classification of bread names that have an equivalent in the standard language, the usage in the standard language was subjected to classification, and the dialectal forms were also included in parentheses. The region in which the identified bread name is used and the source of this information is given in parentheses. Idioms, beliefs, applause and curses, proverbs related to bread are not included in this study because they are beyond the limits of the study.

Of the 254 bread names identified through scanning, 43 were formed in simple structure, 196 in derivative structure and 115 in compound structure. Of the bread names in compound structure, 69 are in the structure of unspecified noun phrase, 1 bread name is in the structure of specified noun phrase, 35 bread names are in the structure of adjective phrase, 5 bread names are in the structure of adjective-verb, 14 bread names are in the structure of doubling group, 1 bread name is in the structure of attribution group. Based on these numerical data, it is seen that the unspecified noun phrase and adjective phrase structure is common in the derivation of bread names. Based on these data, it is understood that adjective phrase and indefinite noun phrase patterns are widely used in gastronomy terms.

When deriving the name of bread through word groups, it was observed that the words “bread, baslama, yufka, doughnut, pita” were commonly used as complements, but bread names were also made without using these words.

While deriving bread names, it was determined that they were derived using noun from noun and noun from verb construction suffixes. During these derivations, it was observed that +lAmA noun from noun and -mAç verb noun construction suffixes were more commonly used than other suffixes when deriving bread names. It was concluded that suffixes such as +llk, lUk; +sIz, +sUz, which are widely used in Turkish written language, are not used much when deriving the name of bread.

In Anatolian dialects, the word “bread” can be pronounced in a wide variety of ways by undergoing different sound events. Among this phonetic richness, akmak (Sv.), e'mek (Mn.), émek (Dz.; Kü.) egmeg (Ant.), egmek (Zn.), ehmeg (Zn.), ekmeg (Bt.; Iz.), ekmek (Isp.; Iz.), epbeh (Kr.), epbeyh (Ig.; Kr.), epmek (Çr.; Tr.), eppey (Mş.), etmek (Mer.), etmeh (Kr.), etmek (Ank.; Ar.; Dü.), etmeyh (İğ.), eyhmek (Bt.), memek (Isp.), ötmek (Krb.), yekmak (Çkl.). The fact that there are different forms of pronunciation according to the regions is important in terms of establishing the connection between contemporary Turkish dialects of Turkish dialects and historical Turkish dialects. Based on the word “bread”, one can have an idea about the ties between Turkish tribes.

There are phonetic differences from region to region in the derivation of bread names. The words bread, yufka, bazlama are the words with the most phonetic differences. Mapping the distribution of these words in the dialects of Turkey can be an important study for dialect research. The fact that words according to the phonetic features of all possible periods in the historical course of Turkish language live in dialects is also an indication that dialects are the continuation of historical Turkish dialects.

The ways of saying bread in Turkish dialects of Turkey show parallels with Dîvânü Lügati't Türk. It is seen that the phonetic differences related to bread in the dialects of Turkish dialects existed in the 11th century, although not as much as today. The word “yufka”, which is a type of bread, is also a word used in different forms in Turkish dialects in terms of phonetic differences. Both the phonetic diversity and the fact that the concepts related to yufka bread in the naming of bread are more than other types of bread show that the place of yufka bread in Turkish culture is more dominant than other types of bread.

The fact that there are so many names for bread in the dialects of the Turkish region shows that bread is an indispensable blessing for Turkish society and the Turkish table. In the world, Turkey ranks first among the countries that consume and waste the most bread. Due to global

warming and climate change, usable agricultural areas are shrinking day by day and food crises are emerging. For this reason, visual archives should be created about these breads and these basic foodstuffs, which people have produced with long years of experience, should be introduced to large masses of people by making documentaries.

Kurumsal Söylem ya da Söylemin Kurumsallaşması¹

Ahmet BASATEMUR²

Kurumsal Söylem ya da Söylemin Kurumsallaşması

Öz

Hasta-doktor, öğrenci-öğretmen etkileşimleri, şirket toplantıları, iş yerleri, mahkeme salonları, nikah merasimleri, müşteri temsilcisi görüşmeleri, siyasi konuşmalar, sivil toplum kuruluşlarının toplantıları, kamu kurum ve kuruluşları, legal ya da illegal örgütlerde söylemin kurumsallaştığını görmekteyiz. Söylemin kurumsallaştığı bu tür ortamlarda kullanılan dil, günlük sosyal konuşmalardan bir dizi farklı etkileşim özellikleri taşımaktadır. Özellikle yabancı dilbilimciler, 1960'lerden sonra kurum ya da diğer örgütlü yapıları, söylem çalışmalarının odağı haline getirmiştir. Ülkemizde ise makale düzeyinde yapılan birkaç çalışma dışında söylemin kurumsallaştığı bağlamlara henüz yeterince ilgi gösterilmemiştir. Yapılan çalışmalarda da *kurum*, *kurumsal* ve *kurumsallaşma* tanımlarından kaynaklı *kurumsal söylem* (*institutional discourse*) ve *söylemin kurumsallaşması* kavramlarının alanı ve sınırlılıkları hakkında bulanıklık söz konusudur. Halbuki kurumsal söylem (*institutional discourse*) ile söylemin kurumsallaşması aynı kavram değildir. Kurumsal söylem, söylemin kurumsallaştığı kurumlarda ortaya çıkarken, söylemin kurumsallaşması ise yalnızca kurumlara has bir özellik değildir.

Anahtar Sözcükler: Söylem, Kurumsal söylem, Söylemin Kurumsallaşması, Kurum, Kurum dili.

Institutional Discourse or Institutionalisation of Discourse

Abstract

We see discourse is institutionalised in patient-doctor, student-teacher interactions, company meetings, workplaces, courtrooms, wedding ceremonies, customer representative meetings, political speeches, meetings of non-governmental organisations, public institutions and organisations, legal/illegal organisations. The language used in these environments where discourse is institutionalised carries a number of different interactional features from daily social conversations. Especially foreign linguists have made institutions or other organised structures the focus of discourse studies since 1960s. In Turkey, except for a few studies at the article level, not enough attention has been paid to the contexts in which discourse is institutionalised. In the studies that have been conducted, there is a blurring of the field and limitations of the concepts of institutional discourse and institutionalisation of discourse due to definitions of institution, institutional and institutionalisation. Institutional discourse and institutionalisation of discourse are not the same term. While institutional discourse emerges in institutions where discourse is institutionalised, the institutionalisation of discourse is not a feature unique to institutions.

Keywords: Discourse, Institutional discourse, Institutionalisation of discourse, Institution, Institutional language

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Hasta-doktor etkileşimleri, şirket toplantıları, iş yerleri, mahkeme salonları, nikah merasimleri, müşteri temsilcileri ile müşteri arasındaki konuşmalar, TV haberleri veya röportajları,

¹ Bu yazı Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında devam etmekte olan "Kurum Başkanlarının Kamu Bilgilendirme Konuşmaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Söylem Çözümü" adlı Doktora tezinden üretilmiştir.

² Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, a_basatemur45@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5438-8181

okullarda öğretmen-öğretmen ya da öğretmen-öğrenci iletişimleri, siyasi bir konuşma, dernek, sendika gibi sivil toplum kuruluşlarının genel kurul toplantıları veya toplanmalarında ve daha birçok farklı durumlarda kurumsal diyaloglarla hayatın her anında karşılaşmak mümkündür. İnsanlar günlük hayatında çeşitli organizasyonlara dahil olduklarında ya da dahil olmak zorunda kaldığında ilgili işlerini yürütmek için dili kullanır. Bu tip ortamlarda gerçekleşen etkileşimin günlük hayattaki etkileşimden farklı olduğunu ve söylemin daha kurumsallaştığını görmek mümkündür.

Söylemin kurumsallaştığı bu tür ortamlarda kullanılan dil, günlük sosyal konuşmalardan bir dizi farklı etkileşim özellikleri taşıdığından araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Ancak çalışmalarda ortamın/bağlamın çeşitliliği, bir takım terim problemlerini ortaya çıkarmıştır. Biz, söylemin kurumsallaştığı bağlamlarda yapılan çalışmalarda sıkça karşılaşılan “kurumsal söylem” kavramı üzerinde duracağız ancak konunun anlaşılması için öncelikle kurum ve kurum diline kısaca değinmemiz gerekmektedir.

2. Kurum ve Kurum Dili

Kurumları tanımlamak zordur. Kurumlar genellikle okullar, hastaneler, medya kuruluşları, hapisaneler veya mahkemeler gibi fiziksel binalar ve ortamlarla ilişkilendirilir. Popüler olarak kurum özellikle eğitime, kamu hizmetine veya kültüre adanmış bir kuruluş veya böyle bir organizasyonu barındıran bina ve binalar olarak görülür. Kısacası kurumlar devletin kamu organlarıyla ilişkili yapılardır (Mayr, 2015: 757).

Türkçe sözlükte ise *kurum* (institution), “evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi köklü bir yapıyı içeren, genellikle devletle ilişkisi olan yapı veya birlik, müessese.” olarak tanımlanır (Komisyon, 2011: 1538). Bir kurumdan bahsedildiğinde sosyal sistem ve hedef kitlesi üzerinde büyük bir etkiye sahip olan siyasi, idari, eğitim, ekonomik vb. birimler ve diğer unsurlar anlaşılır (Stamatescu, 2022: 51).

Roberts’e göre kurum, ortak bir kültürel bilgi stoğu sağlayan tekrarlanan eylemlerin kademeli tortulaşmasıyla ortaya çıkar. Kurumlarda temsilci olanlar, insanları ve sorunları paylaşılan kültürel bilgiye göre değerlendiren profesyoneller, uzmanlar ve bürokratlar olarak tanımlanır (2010: 182).

Aktan ve Aktan kurumları, sosyolojik anlamda “formel kuralların ve informal kuralların³ toplumsal yaşamda yerleşmiş hali.” şeklinde tanımlar (2019: 72). Elbette dil çalışmalarına konu olan kurumun yalnızca kendisi ve yapısı değil kurumda uygulanan formel, informal kurallarla birlikte kurum içerisinde kullanılan kurum dilidir. Bu sebeple çalışmamızda kurum kavramını

³ Formel kurallar, genel olarak devlet tarafından oluşturulmuş “yazılı kurallar” bütünü; informal kurallar ise “kurumlarda kendiliğinden oluşmuş ve zamanla toplum tarafından kabul görerek yerleşmiş yazılı olmayan kuralları” ifade eder. (Aktan ve Aktan, 2019: 72)

“Sözceleme işlevinin yerine getirilmesini, sözceleyicilerin ve alıcıların durumunu, söylenebilecek ve söylenmesi gereken içerik türlerini, bu tür bir sorgulama için meşru olan sözceleme koşullarını sınırlayan aygıt.” anlamında kullanıyoruz (Oger ve Ollivier, 2003: 128).

Potter ve Wetherell (1987:6), söylemlerin sadece bir şeyleri tanımlamakla kalmadığını aynı zamanda bir şeyler de yaptığını vurgular. Söyleme bu anlayış ile yaklaşan araştırmacılar, genel olarak sosyal dünyayı oluşturan örgüt ve kurumların söylem yoluyla nasıl oluşturulduklarını ve varlığını nasıl sürdürdüklerini inceler (Wood ve Kroger, 2000: X).

Fairclough kurumu, bir sözlü etkileşim mekanizması veya bir söylem düzeni olarak tanımlar ve şöyle açıklar:

“Her kurumun kendi konuşma olayları dizisi, kendi özel ortamları ve sahneleri, katılımcı kadrosu ve bunların birleşimi için kendi normları vardır. ... Bence kurum, üyelerinin sosyal eylemlerini aynı anda hem kolaylaştıran hem de kısıtlayan bir unsur olarak görmek gerekir: Onlara eylem için bir çerçeve sunar, bu çerçeve olmadan eylemde bulunamazlar ancak böylece onları bir çerçeve içinde hareket etmeye zorlar.” (Fairclough, 2010: 40-41).

Kurumlarla ilgili olarak farklı sınıflamalar ve tanımlamalar yapılsa da araştırmacılar, kurumların kendine özgü kuralları olduğu, insan davranışları ve konuşmaların kurumların özelliklerine⁴ göre (örneğin hastane, okul gibi kurumlarda katılımcıların dilsel ve fiziksel davranışları ile hapisane, askeri kurumlar, mahkeme salonlarındaki katılımcıların dilsel ve fiziksel davranışlarının farklılık göstermesi) değişiklik gösterdiği konusunda hemfikirdirler.

Kurumların kendilerine özgü karmaşık yapı ve davranış örüntülerini ortaya koyduğunu ifade eden Elçioğlu vd. kurum dilini kendine özgü kurallar çerçevesinde dilin kullanımına izin veren dil olarak tanımlamaktadır. Elçioğlu, kurum diline, kurum çalışanları ve kuruma dışarıdan gelenlerin dili olarak bakılması gerektiğini düşünür (2007: 21). Bu sebeple kurum dili, iki farklı dil kullanımını içerisinde barındırmaktadır. Kurum çalışanı meslek dilini, kuruma dışarıdan gelen ise günlük dili kullanır. Bu yüzden kurum dilinin toplumsal ve bireysel yönünün olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında dil kullanımının belirli amaçları vardır. Kurumun amaçları hem bireysel dil kullanımını hem de kullanılan dili düzenleyip yönlendirmektedir (Duman, 2005: 1-2).

Kurum kavramının sosyolojik anlamı ile dilbilim alanındaki anlamının farklı olması, kurum dilinin tanımlanmasını da güçleştirmektedir. Dilbilim alanında yapılan yerli ve yabancı çalışmalar

⁴ Kurumlar farklı disiplinlerde farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Örneğin Goffman, yaptırım gücü yüksek olan kurumları ‘totale Institutionen’ olarak tanımlar ve total kurumları beş kategoriye ayırır. (Bayır, 2018: 49)

göz önünde bulundurulduğunda, kurum kavramının bazen fiziki alanla sınırlandırıldığı bazen de toplumsal rolünün ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

3. Söylemin Kurumsallaşması ve Kurumsal Söylem

Kurumsal söylem (institutional discourse) ile söylemin kurumsallaşması aynı kavram değildir. Kurumsal söylem, söylemin kurumsallaştığı kurumlarda ortaya çıkarken söylemin kurumsallaşması ise yalnızca kurumlara has bir özellik değildir.

3.1. Söylemin Kurumsallaşması

Genel olarak kurumsallaşmak, “kurumsal duruma gelmek, örgütlü duruma gelmek ve süreklilik kazanmak” (Komisyon, 2011: 1539) anlamında kullanılır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi kurumsallaşma kavramı yalnızca kuruma ait bir terim olarak kullanılmamaktadır. Ancak kurumlar için kurumsallaşmak zaruri bir husustur. Kurumsal yapıya dönüşmeyen veya dönüşmeyen örgütlerin varlığını devam ettirmeleri mümkün değildir.

Kurumsal kavramı, sosyal yapılandırmacı bir gerçeklik görüşünden türemiştir ve tüm kurumların paylaşılan alışılmış uygulamaları, eylemlerin tipleşmesiyle oluşur. Berger ve Luckmann, kurumlardaki dil anlayışını şöyle ifade eder:

“Kurumları dil kullanımına etki eden belirli sabit ortam türleri olarak görmek yerine dil ve etkileşim, kurumu dinamik yollarla inşa eder. Konuşma ve metnin istikrarlı ve kalıcı özellikleri, belirli sosyal ortamlar aracılığıyla bir araya getirilir: 'kurumsallaşma', aktör tipleri tarafından alışılmış eylemlerin karşılıklı bir tipleştirilmesinin olduğu her yerde meydana gelir.” (Akt. Roberts, 2009: 181).

Berger ve Luchmann, kurumsallaşma için aktörleri başat unsur olarak görürken Phillips, Lawrence ve Hardy, kurumsallaşma için temel unsuru, dil ve söylem olarak görür. Onlara göre kurumlar, söylem yoluyla oluşturulur ve kurumsallaşmaya teşvik edenler eylem değil eylemleri tanımlayan ve ileten metinlerdir. Çünkü; eylemler, metinler aracılığıyla yaygınlaşır ve başkalarının eylemlerini de etkiler. Bu sebeple kurumlar, eylemleri etkileyen söylemsel faaliyetlerin bir ürünü olarak anlaşılabilir: (2004: 635)

“Kurumsallaşma, bir eylemin doğrudan gözlemciler tarafından basitçe taklit edilmesiyle değil daha ziyade iş arkadaşları ve meslektaşlar arasındaki konuşmaya dayalı açıklamalardan, kılavuzlardan, kitaplar ve dergi makaleleri gibi daha ayrıntılı ve yaygın olarak dağıtılan metinlere uzanan destekleyici metinlerin oluşturulmasıyla gerçekleşir. Söylemler, kurumları yürürlüğe koyan ve daha fazla metin üretilmesine yol açan eylemleri şekillendiren sosyal olarak oluşturulmuş, kendi kendini düzenleyen mekanizmaları sağlar. Böylece söylemsel alan, mevcut eylemlerin gerçekleştiği arka plan olarak işlev görür. Bazı eylemleri mümkün kılarken diğerlerini kısıtlar.” (Phillips vd., 2004: 637).

Söylemin kurumsallığı, mutlaka fiziksel ortamlarda ortaya çıkmasıyla belirlenemez. Katılımcılar, kurumsal olarak ilgili faaliyetlerde bulunduğu ve bunları başardıkları sürece söylemin kurumsal olduğu söylenebilir (Drew ve Sornojen, 2011: 193).

Bu anlayışla bakıldığında kurumlar, söylemsel ürünler olsa da tüm söylem ürünleri kurumsal değildir. Örneğin bir sivil toplum kuruluşu temsilcisinin yaptığı bir konuşmada, kullandığı sloganda, özel bir şirket çalışanlarının kendi içinde kullandıkları dilde, bir hasta-doktor etkileşiminde, TV haber spikerinin sunumunda, okulda öğretmen-öğrenci etkileşimlerinde, hapisanelerde, mahkeme salonlarında, danışmanlık seanslarında, siyasi partilerin açıklamalarında, yüz yüze veya telefonla müşteri temsilcileri ile görüşmelerde ve buna benzer birçok durumda söylemin kurumsallaştığını görmek mümkündür. Ancak bahsettiğimiz bu durumlarda hangisinin kurumsal söylem olup olmadığı hususunda görüş ayrılıkları mevcuttur.

Özellikle son yıllarda analistlerin söylemin kurumsallaştığı alanlara ilgi duyması -her ne kadar ülkemizde sayısı az da olsa- kurumsal söylem, işyeri söylemi, siyasi söylem, ırkçılık söylemi, feminist söylem, örgütsel söylem, sınıf söylemi, şirket söylemi ve profesyonel söylem gibi başlıklar altında çalışmaların artmasını sağlamıştır. Bu artış, belli başlı kavramların birbirinin yerine kullanılmasıyla beraber bir karışıklığa da sebep olmuştur.

Özetlemek gerekirse, söylemin kurumsallaşması yalnızca kurumlarda değil aynı zamanda örgütlü diğer yapılarda da görülen bir kavramdır. Bu bağlamda, çalışmamızda söylemin kurumsallaştığı, devletin kamu organlarıyla ilgili olan kurumlarda “kurumsal söylem” kavramına yer vereceğiz.

3.2. Kurumsal Söylem (Institutional Discourse)

Kurumsal söylemin tanımlanması, her iki kelimenin de tartışmalı olması sebebiyle oldukça zordur. Neyin kurumsal olarak sayılacağı, disiplinler geçmişlere ve epistemolojik görüşe bağlıdır. Bu sebeple esnek bir kavram olan *söylem* ile, geniş bir kapsama sahip olan *kurumsalın*⁵ yan yana gelmesiyle oluşan *kurumsal söyleme* dair sınırlar koymak bir hayli güç görünmektedir.

Kurumsal söylem kavramı, kamusal iletişim alanına aittir ve bir kurum ile hedef kitleleri (iç ve dış) arasındaki etkileşime dayanır. Siyasi söylemlerde, reklam ve benzeri alanlarda olduğu gibi, kurumsal söylem de birçok şekilde (sözlü, yazılı, çoklu ortam) ortaya çıkar (Stamatescu, 2022: 51).

Kurumsal söylem (institutional discourse), bir kurum temsilcisi/sözcüsü ile kuruma dışarıdan katılanlar arasında gerçekleşen ve kullanılan dilin etkileşim doğasının ve konuşmacıların

⁵“Kurumsal” ifadesi “1. Kurumla ilgili. 2. Değişik birim ve fonksiyonlarıyla bir kurumun niteliklerine tam anlamıyla sahip olan.” şeklinde açıklanmaktadır. (TDK, 2011: 1539)

hedeflerinin kurum tarafından belirlendiği, etkileşim amacının ise iş veya iş yapmak olarak tanımlandığı konuşmalar olarak açıklanmaktadır. Ayrıca kurumsal söylemin ayırt edici özellikleri ‘konuşmacılar arasındaki asimetri’, ‘sosyal asimetri’, ‘söylemsel asimetri’, ‘soru-cevapların önemi’, ‘sabitlenmiş söz edimleri’, ‘kurumsal yönelim’, ‘kısıtlamalar’ ve ‘kurumsal konuşmalar ve kamusal bağlamlar’ olarak belirtilir (Freed, 2015: 1).

Kurumsal söylem, bir kurumun resmi kimliğini ve değerlerini yansıtan ve koruyan söylem olarak açıklanabilir.

Bir kurumu temsil eden bir kişinin, hizmetini arayan başka bir kişiyle karşılaştığı söylemi kurumsal söylem olarak tanımlayan Agar, klinik ve mahkeme salonu söylemlerini uygulamalı olarak inceler ve kurumsal söylemin üç şeyi başarması gerektiğini ifade eder: teşhis, direktif ve raporlama. Teşhis, kurum temsilcisinin kuruma dışarıdan katılanın problemini çözmek için sınırlı sayıda sunduğu çözüm, kurumsal çerçeve olarak tanımlanır. Teşhis, kurum temsilcisinin danışanın işi ile ilgili konuşma yollarını kurumunkine uygun şekilde yönlendirdiği söylemin bir parçası, kurumsal çerçeveye uydurduğu süreçtir. Direktif ise teşhisin amaçlarından biridir. Kurum temsilcisi, direktif ile katılanı bir şeyler yapmaya yönlendirir. Rapor ise, kurum temsilcisinin ürettiği kurumsal söylemin özetidir (1985:147-160).

Oger ve Olivver kurumsal söylemi, geniş anlamda, devlete gerekli bir atıfta bulunmadan, belirli ortamda değişen derecelerde ‘yetkili’ söylemler olarak kabul edilebilecek tüm söylemler (sendikaların üretimleri, siyasi parti genel merkezleri, meslek birliklerinin tüzükleri, özel okul ve resmi okul müfredat ve yönetmelikleri) olarak açıklar; dar anlamda ise “ister devlet memuru ister siyasi temsilci olsun, devlet aygıtında yasal olarak yazılı bir pozisyonda bulunan tekil veya kolektif bir ifadeci tarafından resmi olarak üretilen söylem.” şeklinde tanımlar (2003: 127-128).

Popova, kurumsal söylemi “sosyal kurumlarda iletişimin bir parçası olarak gerçekleştirilen söylem” olarak tanımlar ve kurumsal söylemin temel karakteristiğinin yalnızca bir şey için verilen mesaj değil aynı zamanda toplumsal anlamların yaratılması olarak belirtir. Kısacası Popova, söylemi kurumun var oluş biçimi olarak görür (2015: 295).

Karasik kurumsal söylemi, “toplumun belirli ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yaratılmış bir sosyal oluşum içinde, sosyal açıdan önemli ve belirli roller üstlenen inşaların geleneksel, kültürel olarak koşullandırılmış, normatif bir konuşma etkinliği” olarak tanımlar. Kısacası Karasik’e göre kurumsal söylem, statü-rol ilişkilerinin verili çerçevesi içerisindeki iletişimdir. Karasik, kurumsal söylem türlerini -her ne kadar birbirlerinden ayrılması güç olsa da- “siyasi, diplomatik, idari, yasal, askeri, pedagojik, dini, mistik, tıbbi, kitle ve sahne bilgisi, iş, reklam, spor, bilimsel” olarak sıralar ve bu türlerin belirlenmesi için “katılımcılar, kronotop (zaman ve uzam), hedefler, değerler, stratejiler, materyal (tema), çeşitler ve türleri, emsal (kültürel) metinler ve söylemsel formüller” gibi bileşenlerin dikkate alınması gerektiğini ifade eder (Akt. Popova, 2015: 296).

Kurumsal söylemi, sosyal bir pratik biçimi ve iletişim şekli olarak gören Kachmar, kurumsal söylemde iletişimcilerin rollerini, sınırlı bir dizi özellik içinde gerçekleştirdiklerini ve belirli bir statü üyeleri olarak hareket ettiklerini ifade eder. Kısacası Kachmar, kurumsal söylemi “insanların konuşabileceği pozisyonları belirleyen ve bazı konuşmacıların belirli türdeki söylemsel eylemlere erişimini kısıtlayan konuşma” olarak tanımlar. (2021: 81)

Son olarak Silverman, kurumsal söylemi, bir katılımcının mevcut kurumsal rolü ile mevcut söylemsel rolü (örneğin soru soran, cevaplayan veya fikir veren) arasındaki ilişkinin, konuşmanın organizasyonunu ve yörüngesini şekillendiren yerel bir fenomen olarak ortaya çıktığı bir etkileşim biçimi olarak tanımlar. Başka bir deyişle Silverman’a göre kurumsal söylem, insanların kurumsal karşılaşmalarda gerçekleştirdikleri etkileşimsel ve söylemsel rolleri ile kurumsal kimlikleri ve statüleri arasındaki bu etkileşimin bir sonucu olarak üretilir (Thornborrow, 2014: 7).

Yukarıda verdiğimiz tanımlardan hareketle kurumsal söylem kavramıyla ilgili tespit ettiğimiz ortak noktalar şunlardır:

- Kurumsal söylem, kurumsal rollerin ön planda olduğu ya da kurumsal mekanlarda ortaya çıkar ancak fiziki mekân şartı aranmaz.
- Kurumsal söylem, kurum temsilcileri ile kurumdaki hizmet alanlar arasında gerçekleşir. Ancak kurumsal söylemin devamını kurumsal temsilci sağlar.
- Kurumsal söylem, varlığını devam ettirmek için kurum tarafından oluşturulan gelenek ve normları koruma altına alırken kuruma hizmet için gelenlere karşı da bir mahremiyet sağlar.
- Kurumsal söylem, kurum gücünü hem kurum çalışanı hem de kuruma dışarıdan katılanların eylem ve söylemlerinde hissettirmek için bir baskı unsurudur.
- Kurumsal söylemde kullanılan eylemler, günlük eylemlerle aynıdır ancak anlamsal olarak kurum tarafından yeniden yapılandırılmıştır.

3.2.1. Kurumsal Söylem Analizinde Kullanılan Yöntemler

Kurumsal söylem, disiplinler arası bir kavramdır ve birkaç farklı araştırma geleneğinden doğmuştur. Sosyoloji (konuşma analizi), antropoloji (etkileşimli toplumdilbilim), eleştirel dilbilim (eleştirel söylem analizi), psikoloji (söylemsel psikoloji) ve felsefe (söz edimleri ve edimbilim) ile güçlü bağlara sahiptir (Freed, 2015: 3). Kurumsal söylem kapsamını, çözümlemede kullanılan yöntemler de değiştirmiştir.

Kurumsal ortamlarda konuşma üzerine yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu konuşma analizi (conversation analysis) alanında gerçekleştirilir (Drew ve Heritage, 1992: 19). Sacks ve Schegloff ve Jefferson tarafından geliştirilen konuşma analizi, konuşmanın içsel organizasyonu ile ilgilenmekteydi (Have, 2001: 4) ve bağlamsal karakterin yönlerini göz ardı etmekteydi (Hester ve Francis, 2001: 215). Konuşma analizi ile profesyonel ve kurumsal bağlamlara odaklanan ilk yayınlar, Sinclair ve Coulthard’ın (1975) sınıf dili analizi, Labov ve Fanshel’in (1977)

terapötik söylem üzerine çalışmaları, Gumberz'in (1982) kültürler arası iş görüşmeleri, danışmanlık seansları ve O'barr'ın (1982) mahkeme salonu dili çalışmaları olmuştur (Freed, 2015: 3).

Mahkeme salonu etkileşimleri bağlamında konuşma-analitik yaklaşımını etkileşimli olarak ilk kullanan araştırmacı ise Drew ve Atkinson (1979) olmuştur. Genel amaçları, konuşma organizasyonunun edinilen bilgisini kullanarak kurumların nasıl *konusularak var edildiğini* göstermektir. Bu yüzden konuşma analizinin kurumsal etkileşime uygulanmasının genel programının Atkinson ve Drew tarafından gerçekleştirildiği kabul edilir (Have, 2001: 4). Sacks, Schegloff ve Jefferson'dan farklı olarak bu dönemde yapılan çalışmalarda bağlam ön planda tutulmuştur:

Konuşma analizinde *bağlam* hafife alınmaz. Onlar için bağlam önceden belirlenmiş ve katılımcıların kendi faaliyetlerinden bağımsız değildir. Bu sebeple *bağlam* ve *kimlik*, doğası gereği yerel olarak üretilen, aşamalı olarak geliştirilen ve buna bağlı olarak her an dönüştürülebilir bir kavram olarak ele alınmalıdır. (Drew ve Heritage, 1992: 21)

Tamamen kurumsal bağlamlardaki konuşmanın etkileşimli konuşma-analitik bakış açısıyla incelenmesine ayrılan Talk at Work'ün ilk cildi Drew ve Heritage (1992) tarafından yayınlandı (Freed, 2015: 1).

Her ne kadar önceleri kurumsal söylem analizcileri, kurumlardaki diyaloglara odaklanarak konuşma analizi tekniğini kullansalar da günümüzde konuşma analizi yerine eleştirel söylem çözümlemesi (critical discourse analysis) tekniği daha fazla tercih edilmektedir. Eleştirel söylem çözümlemesi kurumlardaki güç unsurları, iktidar ve söylem arasındaki ilişkinin kavramsallaştırılmasına dayanır. Fairclough, Wodak ve Dijk gibi araştırmacıların öncülük ettiği EŞÇ (eleştirel söylem çözümlemesi) kurumsal söylemde yansıtılan, güçlendirilen ve inşa edilen genellikle gizli ideolojileri ortaya çıkarmakla ilgilidir. EŞÇ, dil ile toplumsal olgu arasında köprü kurarak, toplumu dilin yalnızca bağlamsal arka planı olarak görmekten daha derin bir anlayışa kavuşturan disiplinler arası bir söylem çalışmasına dikkat çeker. EŞÇ'de çalışmanın merkezinde söylem üreticilerinin kendi çıkarlarını desteklemek için olayları nasıl yeniden bağlamsallaştırdıklarının bir açıklaması vardır. EŞÇ, kurumsal söylemlerin analitik çalışması, metinlerin dilsel olmayan iletişimsel özelliklerini giderek daha fazla dahil etmektedir (Mayr, 2015: 765-766). Foucault'nun öncülüğünde gelişen eleştirel söylem çözümlemesi, güç, direnç, politika (sosyal yararların mücadelesi, dağıtımı ve yeniden dağıtımı) ve dilin bu dinamik içerisindeki rolü üzerine yoğunlaşmaktadır. EŞÇ, söylem çözümlemesinin post-yapısalcı ayağı olarak değerlendirilir. Post-yapısalcılar, sosyal olayların çok boyutlu, açık, dinamik ve toplumlara özgü değişkenlerle şekillendiğini öne sürerler. Bu anlayışla, sosyal ortamlarda ve iletişimde kullanılan dilin, olayların hem nedenlerinden hem de sonuçlarından biri olduğuna inanırlar. Eleştirel söylem çözümlemecileri, dilin sosyal yapıda nasıl etkin bir şekilde kullanıldığını belirlemek ve tanımlamakla kalmaz; aynı zamanda bu etkinliği nasıl ve neden gerçekleştirdiğini de araştırmaktadır (Devran, 2010: 62; Yıkıms, 2021: 84; Gür, 2013: 192).

EŞÇ kullanan araştırmacılar kurumsal söyleme yeni konular ilave ederler:

- Medya kuruluşları söylemi (Fairclough 1995, Montgomery 2007)
- Dil ve eğitim söylemi (Rogers 2004, Mautner 2005)
- Dil ve hukuk (Coulthard 1996, 2000, Cotterill 2003)
- Kurumlarda iletişim engelleri (Wodak 1996)
- Kapitalizm ve neoliberalizm (Fairclough 2004)
- Bürokratik söylemler (Sarangi ve Slembrouck 1996, Ledema 1998)
- Basında ırkçılık (van Dijk 1993; Teo 2000)
- Göç karşıtı söylemler (van Leeuwen ve Wodak 1999)
- Savaş söylemleri (Montgomery 2005; Machin 2007)
- Suç ve sapkınlık (Mayr 2004, Mayr ve Machin 2012)

Kurumsal ortamlara ilgi arttıkça ve buna eleştirel söylem çözümlemesi tekniğinin popüler hale gelmesi de eklenince araştırmacıların ilgisi, söylemin kurumsallaştığı doktor-hasta etkileşimlerine, iş toplantılarına, eğitim ortamlarına, çeşitli yasal bağlamlara, haber röportajlarına, siyasi tartışmalara, radyo ve televizyon talk şovlarına, iş yerlerine ve diğer çeşitli ortamlara yöneldi. Bu gelişme “kurumsal söylem” teriminin anlamında genişlemeye sebep olurken “kurumsal söylem” kavramında -özellikle de ülkemizde- bir bulanıklığa yol açtı.

4. Sonuç

Kurumlar ve kurumların nasıl çalıştıkları uzun zamandır medya, kültürel ve örgütsel çalışmalar alanında araştırma konusu olmuştur. Yakın zamanlarda okullar, mahkeme salonları, şirketler, klinikler, hastaneler, işyerleri ve hapisaneler gibi belirli kurumsal ve örgütsel ortamlarda iktidar ve söylemin nasıl işleyebildiğine dair birçok dil odaklı çalışmalara rastlamak mümkündür.

Kurum bağlamında yapılan çalışmalarda kullanılan *kurumsal söylem* kavramının tanımı ve alanı *kurum*, *kurumsal* ve *söylem* terimlerinin sınırlarının tam anlamıyla çizilememesinden bir problem olarak karşımıza çıkar. Neyin *kurumsal söylem* sayılacağı araştırmacıların *kurum*, *kurumsal* ve *söylem* ile ilgili disiplinler ve epistemolojik görüşlerine göre değişkenlik göstermektedir. Ancak, kesinlikle *kurum* ve *kurumsal* kavramları söylemin kurumsallaşmasıyla varlığını devam ettirebilir. Burada *söylem* derken yalnızca kurum çalışanları ve kuruma dışarıdan katılanların konuşmalarından söz etmiyoruz. Kurumun gelenekleri, kurallarını; kurumdaki eylemleri, kurumun iç ve dış yazışmalarının tamamını ve aynı zamanda kurum temsilcilerinin işle ilgili kurum dışında kullandıkları söylemi ve gösterdikleri eylemleri de hesaba katıyoruz. Tüm bunların bir organizasyon içinde uyumlu olması gerekmektedir. Aksi takdirde bir yapının kurumsallaşmasından söz etmek mümkün olmazdı.

Günümüzde kurumsallaşmanın yalnızca devletin kamu organlarıyla ilişkisi olan kurumlarda gerçekleşmediğinden bahsettik. Kurumsallaşma, kurum dışında birçok organizasyonda mümkündür. Bu sebeple kurumsal söylem, yalnızca kurum tanımı sınırları içerisinde ele

alınmalıdır. Son zamanlarda yapılan kurumsal söylem çalışmaları, kurumsal söylemin gerçekleştiği ortam/fiziki yapı veya organizasyonun amacı dikkate alınarak isimlendirilmiştir:

- Şirketlerde yapılan kurumsal söylem çalışmalarına *corporate discourse* (kurumsal söylem/şirket söylemi) Brezee 2013, Mautner 2015, Jaworska 2020.
- İş yerlerinde yapılan çalışmalara *workplace discourse* (işyeri söylemi) Koester 2006, Holmes 2015.
- Okul veya sınıflarda yapılan çalışmalara *classroom discourse* (sınıf söylemi) Rymes 2015, O'Connor ve Snow 2017.
- Medya alanında yapılan çalışmalara *media discourse* (medya söylemi) Fonte ve Williamson 2014.
- Ticaret alanındaki çalışmalara *commercial discourse* (ticari söylem) Ferrero ve Arias 2014.
- Kültürel çalışmalara *intercultural communication discourse* (kültürlerarası iletişim söylemi) Lopez-Rokha ve Guerro 2014.
- Ekonomi alanındaki çalışmalara *economic discourse* (ekonomi söylemi) Brødsgaard ve Rutten 2017, Butko 2023.
- Tıp alanındaki çalışmalara *medical discourse* (tıbbi söylem) Wilce 2009, Halkowski 2011.
- Siyaset alanındaki çalışmalara ise *political discourse* (politika söylemi) Donati 1992, Dijk 1997, Wilson 2015.
- Mahkemelerde kullanılan kurumsal söylem çalışmalarına *courtroom discourse* (mahkeme söylemi) Ehrlich 2010, Tody 2010.

Tüm bu açıklamalar dikkate alındığında *institutional discourse* olarak uluslararası literatürde adlandırılan kurumsal söylemi, “*resmi kurum söylemi*” ya da “*kurum söylemi*” olarak isimlendirmenin araştırmacıları bir nebze de olsa da “kurum”, “kurumsal” ve “söylem” kavramlarının bulanıklaşmasından uzaklaştıracağını düşünmekteyiz.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

“Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.”

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

“Makale tek yazarlıdır.”

Destek Beyanı

“Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.”

Çıkar Beyanı

“Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.”

Kaynaklar

- Agar, M. (1985). Institutional Discourse. *Text-Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 5(3), 147-168.
- Aktan, C. C., & Aktan, S. C. (2019). Organizasyonlar ve Kurumlar Kurallar ve Kurumların Rolü, Fonksiyonları ve Önemi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 65-82.
- Bayır, M. (2018). Egemenlik ve Gözetimin Çağdaş Biçimleri: Total Kurum, Disiplinci İktidar ve Kamp. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 1, 46-61.
- Breeze, R. (2013). *Corporate Discourse*. London: Bloomsbury.
- Butko, O. (2023). Economic Discourse: Main Peculiarities in English and Spanish. *Studia Philologica*, (2), 35-45.
- Donati, P. R. (1992). Political Discourse Analysis. *Studying Collective Action*, 136-167.
- Doty, K. L. (2010). 20. Courtroom Discourse. *Historical Pragmatics*, 621.
- Drew, P., & Heritage, J. (1992). Analyzing Talk at Work: An Introduction. In P. Drew, & J. Heritage (Eds.), *Talk at Work. Interaction in Institutional Settings* (3-65). Cambridge: Cambridge University Press.
- Brødsgaard, K. E., & Rutten, K. (2017). From Accelerated Accumulation to Socialist Market Economy in China: Economic Discourse and Development from 1953 to the Present. *Brill. China Studies Vol. 38*.
- Devran, Y. (2010). *Haber-Söylem-İdeoloji*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Drew, P. (2005). Conversation Analysis. In K. L. Fitch & R. E. Sanders (Eds.), *Handbook of Language And Social Interaction* (71-102). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Drew, P., & Sorjonen, M.-L. (2011). Dialogue in Institutional Interactions. In T. A. Van Dijk (Ed.), *Second Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction* (2nd ed.). Sage.
- Duman, S. (2005). *Aile Planlaması Danışmanlık Konuşmaları: Kurumsal Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Simurg.
- Ehrlich, S. (2010). Courtroom Discourse. *The SAGE Handbook of Sociolinguistic*. London: Sage. 361-375.
- Elçioğlu, Ö., Duman, S., & Kırmınoğlu, N. (2007). Bir Kurumu Temsil Eden Hekimin Kullandığı Dildeki Güç Unsurları. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Dergisi*, 15(1), 19-29.
- Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis: Critical Study of Language* (2nd ed.). London: Routledge.

- Ferrero, C. L., & Arias, C. G. (2014). Commercial Discourse. In *The Routledge Handbook of Hispanic Applied Linguistics* (512-530). London: Routledge.
- Fonte, I., & Williamson, R. (2014). Media Discourse. In *The Routledge Handbook of Hispanic Applied Linguistics* (495-511). London: Routledge.
- Freed, A. F. (2015). Institutional Discourse. *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*, 1-18.
- Gür, T. (2013). Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 5(1), 185-202.
- Halkowski, T. (2011). Medical Discourse. *Continuum Companion to Discourse Analysis*, 321.
- Hester, S., & Francis, D. (2001). Is Institutional Talk a Phenomenon? Reflections On Ethnomethodology and Applied Conversation Analysis. *How To Analyze Talk In Institutional Settings*, 206-218.
- Holmes, J. (2015). Discourse in the Workplace. *The Handbook of Discourse Analysis*, 880-901.
- Jaworska, S. (2020). Corporate Discourse. In: De Fina, A. and Georgakopoulou-Nunes, A. (eds.) *Handbook of Discourse Studies*. Cambridge University Press.
- Kachmar, O. (2021). Economic Discourse as a Type of Institutional Discourse. *Naukovi zapiski Nacional'nogo universitetu «Ostroz'ka akademiâ»*. Serîâ «Filologîâ» 1, no. 11(79), 80–84.
- Koester, A. (2006). *Investigating Workplace Discourse*. Routledge.
- Komisyon (2011), *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- López-Rocha, S., & Arévalo-Guerrero, E. (2014). Intercultural Communication Discourse. In *The Routledge Handbook of Hispanic Applied Linguistics* (531-550). Routledge.
- Mautner, G. (2015). Corporate Discourse. In Ilie C. (Ed.), *International Encyclopedia of Language and Social Interaction* (240 - 252). Wiley-Blackwell.
- Mayr, A. (2015). Institutional Discourse. In D. Tannen, H. E. Hamilton, & D. Schiffrin (Eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (2nd ed., Vol. 2, pp. 755-774). Wiley-Blackwell.
- Oger, C., Ollivier-Yaniv, C. (2003). Analyse du discours institutionnel et sociologie compréhensive : vers une anthropologie des discours institutionnels. *Mots. Les langages du politique*, 71(1), 125-135.
- O'Connor, C., & Snow, C. (2017). Classroom Discourse: What Do We Need To Know For Research and For Practice?. In *The Routledge Handbook of Discourse Processes* (315-342). Routledge.

- Phillips, N., Lawrence, T. B., & Hardy, C. (2004). Discourse and Institutions. *Academy of Management Review*, 29(4), 635-652.
- Popova, T. P. (2015). Characteristics Of Institutional Discourse. *Historical And Socio-Educational Thought*, 7(6-2), 295-300.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Roberts, C. (2010). Institutional Discourse. In Maybin, J., & Swann, J. (Eds.), *The Routledge Companion to English Language Studies*. London: Routledge.
- Rymes, B. (2015). *Classroom Discourse Analysis: A Tool For Critical Reflection*. Routledge.
- Stamatescu, C. R. (2022). Analysis of the Academic Institutional Discourse-Interdisciplinary Perspectives. *Professional Communication and Translation Studies*, (15), 51-54.
- Ten Have, P. (2001). Applied Conversation Analysis. In McHoul, A., & Rapley, M. (Eds.). *How to Analyze Talk In Institutional Settings: A Casebook of Methods*, 3-11.
- Thornborrow, J. (2014). *Power Talk: Language And Interaction In Institutional Discourse*. London: Routledge.
- Van Dijk, T. A. (1997). What is Political Discourse Analysis. *Belgian Journal of Linguistics*, 11(1), 11-52.
- Wilce, J. M. (2009). Medical Discourse. *Annual Review of Anthropology*, 38(1), 199-215.
- Wilson, J. (2015). Political Discourse. *The Handbook of Discourse Analysis*, 775-794.
- Wood, L. A., & Kroger, R. O. (2000). *Doing Discourse Analysis: Methods For Studying Action In Talk And Text*. London: Sage.
- Yıkılmış, S. (2021). *Türkiye Türkçesinde Empati Dili (Söylem Çözümlemesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Extended Summary

We see that discourse is institutionalised in patient-doctor, student-teacher interactions, company meetings, workplaces, courtrooms, wedding ceremonies, customer representative meetings, political speeches, meetings of non-governmental organisations, public institutions and organisations, legal or illegal organisations. The language used in such environments where discourse is institutionalised has a number of different interactional features from everyday social speech. Especially foreign linguists have made institutions or other organised structures the focus of discourse studies since the 1960s. In Turkey, except for a few studies at the article level, the contexts in which discourse is institutionalised have not yet received sufficient attention. In the studies that have been conducted, there is a blurring of the field and limitations of the concepts of institutional discourse and institutionalisation of discourse due to the definitions of

institution, institutional and institutionalisation. However, institutional discourse and institutionalisation of discourse are not the same concept. While institutional discourse emerges in institutions where discourse is institutionalised, the institutionalisation of discourse is not a feature unique to institutions.

Institution is briefly known as the structures related to the public organs of the state, and when it is mentioned, buildings or environments such as hospitals, schools, prisons come to mind first. In some cases, the 'state-related' feature of the concept of institution is ignored and it is also used in meanings such as workplace and company. For this reason, the concept of 'institutional language' becomes difficult. Institutionalisation is a blurred concept just like the concept of institution. It is common for the concept of institutionalisation to be used in studies outside of its dictionary meaning. The fact that it is unclear what can and cannot be accepted as an institution makes it difficult to determine where institutionalisation takes place or where it belongs. As such, the combination of the term 'discourse', which is difficult to define, with the word 'institutional' creates a new area of uncertainty.

Although the boundaries of the concepts of institution and institutionalisation have not been fully drawn, the textualisation of the actions in the institution is the most fundamental element for the institutionalisation of what is accepted as an institution. Because actions become widespread and permanent through texts. With this understanding, it is possible to say that language and discourse are the basic elements for the institutionalisation of institutions.

Institutional discourse, which belongs to the field of public communication and management, has been the subject of linguistics, especially after the 1960s, as discourse researchers have turned to different contexts. Defining institutional discourse is quite difficult as both words - 'institutional' and 'discourse' - are controversial. Freed defines institutional discourse as conversations between a representative/spokesperson of an organisation and external participants in the organisation in which the nature of the interaction of the language used and the goals of the speakers are determined by the organisation and the purpose of the interaction is defined as business or doing business (2015: 1), while Agar defines it as the discourse in which a person representing an organisation encounters another person seeking its services. (1985: 147-160) In addition to many definitions that explain corporate discourse in relation to the concept of institution, it is also possible to encounter explanations such as Oger and Olivver as 'authorised discourses' in varying degrees in certain environments.

Silverman offers satisfactory explanations of institutional discourse. According to him, institutional discourse emerges from a local phenomenon in which the relationship between a participant's current institutional role and his/her current discursive role shapes the organisation and trajectory of the conversation. (Thornborrow, 2007: 7) In institutional discourse, although the institution imposes some limitations on the speakers, it is also certain that the representatives of the institution are privileged in terms of taking turns and symmetry in the conversation. Briefly, based on the definitions of institutional discourse, the characteristics of institutional discourse can be listed as follows:

- a. Institutional discourse occurs where institutional roles are at the forefront or in institutional spaces, but physical space is not required.
- b. Institutional discourse takes place between institutional representatives and those who receive services from the institution. However, the institutional representative ensures the continuation of institutional discourse.

- c. Institutional discourse protects the traditions and norms created by the institution in order to maintain its existence and provides privacy for those who come to the institution for service.
- d. Institutional discourse is an element of pressure to make the power of the institution felt in the actions and discourses of both institutional employees and external participants.
- e. The actions used in corporate discourse are the same as everyday actions but semantically restructured by the organisation

Most of the studies in the field of institutional discourse have been carried out with speech analysis. At first, speech analysis was used to examine discourse in institutional settings such as prisons, asylums, courtrooms, 911 emergency service call centres. However, today, institutional discourse analysis, studies based on the conceptualisation of the relationship between power elements, power and discourse in institutions, are carried out with the technique of critical discourse analysis. As interest in institutional settings has increased and the technique of critical discourse analysis has become popular, researchers' attention has turned to doctor-patient interactions, business meetings, educational settings, various legal contexts, news interviews, political debates, radio and television talk shows, workplaces and various other settings where discourse is institutionalised. This development has led to a broadening of the meaning of the term 'corporate discourse' and has led to a blurring of the concept of 'corporate discourse', especially in our country. In some cases, 'corporate discourse' in the field of management and commerce and 'institutional discourse' in the field of linguistics have even become confused with each other.

We have mentioned that institutionalisation today does not only take place in institutions, which we consider as the structure in relation to the public organs of the state. Institutionalisation is possible in many organisations other than institutions. For this reason, institutional discourse should be considered only within the boundaries of the definition of institution. In recent studies on institutional discourse, the environment/physical structure in which institutional discourse takes place or the purpose of the organisation are taken into consideration. For example, corporate discourse studies conducted in companies are called corporate discourse (Mautner, 2015; Jaworska, 2020; Brezee, 2013); workplace discourse (Holmes, 2015, Koester, 2006); classroom discourse (O'Connor & Snow, 2017; Rymes, 2015); media discourse (media discourse, Fonte & Williamson, 2014); commercial discourse (commercial discourse, Ferrero & Arias, 2014); intercultural communication discourse, Lopez-Rokha & Guerro, 2014; economic discourse, Brødsgaard & Rutten, 2017; Butko, 2023; medical discourse, Wilce, 2009; Halkowski, 2011), political discourse (Donati, 1992; Dijk, 1997; Wilson, 2015), and courtroom discourse (Ehrlich, 2010; Tody, 2010) have been used for studies on institutional discourse used in courts. For this reason, we think that naming institutional discourse, which is called institutional discourse in the international literature, as 'official institutional discourse' or 'institutional discourse', and naming the studies conducted by taking into account the environment/physical structure or the purpose of the organisation in which the institutional discourse takes place (prison discourse, courtroom discourse; political discourse, media discourse, etc.) will distract researchers from the blurring of the concepts of 'institution', 'institutional' and 'discourse'.

Söylem Çözümlemesinde Bağlam¹

Kıymet DÜZGÜN ULUYOL²

Söylem Çözümlemesinde Bağlam

Öz

Bağlam kavramı söylem çözümlemesinin en temel kavramları arasında yer alır. Bağlam, tanımlanması oldukça güç bir kavram olarak karşımıza çıksa da en geniş tanımıyla bağlamı, söylemin üretildiği ve yorumlandığı koşulların bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Söylem çözümlemesinin amaçlarından biri bağlamların ne olduğunu ve bağlam ile söylem arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır. Bağlam, pek çok bilim dalında ele alınan disiplinler arası bir kavram olarak dikkat çeker. Bu çalışmada bağlamın kavram alanı, bağlamın özellikleri ve bağlamın türleri üzerinde durulacaktır. Çalışma, dilbilgisel ve dilbilimsel çalışmalarda sıklıkla göz ardı edilen bağlamın başlı başına bir çalışma konusu olması gerektiğine dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: Söylem, Bağlam, Söylem çözümlemesi

Context in Discourse Analysis

Abstract

The concept of context is among the most fundamental concepts of discourse analysis. Although context is a concept that is quite difficult to define, it is possible to define context in its broadest definition as the totality of the conditions under which discourse is produced and interpreted. One of the aims of discourse analysis is to reveal what contexts are and the relationships between context and discourse. Context attracts attention as an interdisciplinary concept that is addressed in many branches of science. In this study, the conceptual field of context, the characteristics of context and the types of context will be emphasized. The study aims to draw attention to the fact that context, which is often overlooked in grammatical and linguistic studies, should be a subject of study in its own right.

Keywords: Discourse, Context, Discourse analysis

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

F. de Saussure ile başlayan bilimsel dilbilim çalışmaları uzun yıllar yapısalcılığın etkisinden kurtulamamıştır. Daha sonra gelen “dönüşümsel yapısalcılık” (Kıran, 2018: 24) olarak adlandırılacak Chomsky’nin üretici-dönüşümsel dilbilgisi, yapısalcılığın devamı niteliği taşımaktadır. Bu yaklaşımlar dili soyut bir yapı olarak incelerken dilin kullanımını göz ardı etmiştir. Dilbilimin söylem ve gündelik dil incelemelerine yönelmesi oldukça uzun bir zaman almıştır. Son yıllarda giderek artan söylem çalışmaları dilin bağlamından kopuk incelenemeyeceğini ortaya koymuştur.

¹ Bu yazı Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında devam etmekte olan “Türkiye Türkçesinde Yalan Dili Üzerine Söylem Çözümlemesi” adlı Doktora tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, kiymetduzunuluyol@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2059-5964

Dilbilimin onlarca yıl boyunca “biçimci”, “yapısalcı” veya “dönüşümsel” bir işaretler, sesler, kelimeler, tümceler, anlamlar veya konuşma edimleri çalışmasıyla sınırlı olduğunu bilmek için çok fazla tarihsel bilgiye ihtiyaç yoktur. Bu tür çalışmalarda, varsa bile, genellikle yalnızca giriş bölümlerinde, dil ve dil kullanımının elbette toplumsal olgular olduğu ve toplumsal ve kültürel bağlamlarında incelenmesi gerektiği gerçeğine sözde önem verilir (van Dijk, 2008). Yapısalcılığın eleştirildiği önemli noktalardan biri de bağlamla ilgilidir. Bağlamın dilbilimsel açıklamalardan çıkarılması, bazı dilbilimcilerin bağlamsal yapıyı sistematik olarak karakterize edilemeyecek kadar karmaşık ve çok özgün olarak görmeleri nedeniyle meydana gelmiştir (Ervin-Tripp, 1996: 15).

Günay (2018: 89) dili bağlamında incelemeyi, dili iletişim içinde ele alıp kullanım sırasındaki durumunu betimlemek olarak ifade eder. Söylem çözümlenmesinde incelenen sözceler belli bir bağlam içinde ele alınır yani sözce, bağlam içinde değer kazanır.

Sözcüklerin anlamının ürettikleri bağlama bağlı olduğu fikri, antropolog Malinowski'nin 1923 tarihli “İlkel Dillerde Anlam Sorunu” makalesine kadar uzanmaktadır. Malinowski bu makalede kendimizden çok farklı toplumların üyeleri tarafından konuşulan sözcükleri yalnızca çeviri yoluyla anlayamayacağımızı savunmuştur. Ayrıca sözcüklerin söylendiği durumun, çeşitli ilişki ve etkinliklerin konuşmacılar için önemli olduğuna dikkat çeker. Anlam yalnızca sözcükler aracılığıyla değil sözcüklerin toplumsal ilişkilere, toplumsal hedeflere ve etkinliklere, tarihlere ve belirli bir kültürel grubun inançlarına, değerlerine ve ideolojilerine bağlı olarak iletilir (Jones, 2024: 26-27).

2. Bağlam Kavramı

Söylem çözümlenmesinin temel kavramlarından biri bağlamdır. Hem günlük konuşmalarda hem de akademik söylemlerde, *dil*, *söylem*, *eylem*, *zihin*, *bilgi*, *toplum* gibi genel kavramları sıklıkla kullanırız fakat bunları tam anlamıyla tanımlamakta zorlanırız. Bunlar açıklamak için karmaşık teorilere hatta birçok disipline ihtiyaç duyduğumuz kavramlardır. Bu durum *bağlam* kavramı için de geçerlidir (van Dijk, 2008: 4). Çok disiplinli bir bağlam teorisi geliştirmede ilk karşılaşılan sorun bağlam kavramının belirsiz ve muğlak olmasıdır. Her şeyden önce günlük, teknik olmayan söylemde kullanıldığı şekliyle bağlam, genellikle coğrafi, tarihsel veya politik *durum*, *çevre* veya *arka plan* anlamına gelir (van Dijk, 2009: 1-2).

Özellikle dilbilimsel çalışmalarda bağlam önemli bir görev üstlenir. Bağlam kavramı çeşitli araştırmacılar tarafından birbirinden birtakım küçük denebilecek farklılıklarla tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazılarına burada yer verilmiştir.

Dilbilimde dil içi ve dil dışı olarak ikiye ayrılan bağlam, bir dilsel birimin anlamını belirleyen birim ya da birimlerdir. Söylem çözümlenmesini birey ve toplumdan soyutlanmış dilsel yapıları inceleyen dilbilgisinden ayıran şey de bağlamdır (Kamacı Gencer, 2023: 10-11).

Kıymet DÜZGÜN ULUYOL

Bağlam, bir sözcenin içinde yer aldığı dilbilimsel unsurlar ile sözcenin üretilmesi, anlaşılması ve çözümlenmesinde rol oynayan bilişsel, durumsal ve toplumsal-kültürel unsurlardır (Turan, 2019: 123).

Bağlam kavramı dilbilim, göstergebilim, söylem çözümlemesi gibi birçok alan tarafından çözümlenmede dikkate alınır. Çünkü bağlam incelenecek bütüncenin sınırlarını belirtir. Ancak bağlam kavramının sınırları farklı araştırmacılara göre değişebilmektedir. Genel olarak bağlamı, bir dilsel yapının yer aldığı dil içi ve dil dışı ortam ya da her türlü dilsel birimin (sözcük, tümce, söylem, metin) içinde bulunduğu, yer aldığı dil içi ve dil dışı öğeler olarak tanımlamak olasıdır (Günay, 2018: 89).

Bağlam söylem çözümlenmesinde önemli bir terimdir. Bağlam, iletişimin gerçekleştiği fiziksel ortamı ve içindeki her şeyi içerir; bedenler, bakışlar, jestler ve hareketler; iletişime dahil olanlar tarafından daha önce söylenen ve yapılanlar; iletişime katılanların sahip oldukları bilgi. İletişim ve kültür buz dağları gibidir. Sadece küçük bir ucu açıkça belirtilir. Çok büyük bir bölümü yüzeyin altında yatar, söylenmez ancak iletişimin gerçekleştiği bağlamdan bilindiği veya çıkarılabileceği varsayılır (Gee, 2011: 84).

Kocaman (1998: 102), söylem çalışmalarının en önemli özelliğinin bağlamı önemsemesi olarak belirtir. Sözcelerin bağlamını konuşma sözcüsünün içinde geçtiği metin, sözceyi kimin, nerede, ne amaçla, kime karşı kullandığı (konuşanların birbirlerine karşı konumları), konuşma eyleminin toplumsal anlamı gibi unsurlar oluşturur.

Söylem çözümlemesi bağlamı çok geniş bir bakış açısıyla ele alır. Bağlam, söylemin ortaya çıktığı ve devam ettiği sosyal, kültürel, psikolojik, tarihsel, dilbilimsel ve iletişimsel unsurlardan oluşan şartlarla ortaya çıkan bütünlüktür (Gür, 2013: 190).

Gee (2011: 85) 27 araç etrafında söylem çözümlenmesinin nasıl yapılması gerektiğini anlattığı *Söylem Çözümlemesi Nasıl Yapılır: Araç Kutusu* adlı kitabında 13. başlığını bağlama ayırmıştır. “Bağlam yansıtıcı bir araçtır” olarak ifade ettiği bu maddede şu soruların bağlamı açıklamada yardımcı olacağını belirtir:

1. Konuşmacının söylediği şey ve bunu nasıl söylediği, dinleyicilerin ilgili bağlamı anlamasını ve yorumlamasını nasıl sağlar?
2. Konuşmacının söylediği şey ve bunu nasıl söylediği, bağlamların yeniden üretilmesini ve devamlılığını nasıl sağlar?
3. Konuşmacı bağlamları yeniden üretirken bağlamın değiştirmek isteyeceği yönlerinin farkına varıyor mu?
4. Bir bağlamda konuşmacının hiçbir eylemi bir diğeriyle tamamen aynı değildir, bazen farklılıklar küçük ve çok önemli değilken bazen daha büyük ve daha önemlidir. Konuşmacının

söylediği Şey ve bunu söyleme biçimi bu bağlamları az çok tekrarlamak mı istiyor yoksa onları dönüştürmek veya değiştirmek mi istiyor?

Söylenenle anlatılan Şey her zaman aynı değildir. Söylenen Şey bir sözcenin iletişim ortamından bağımsız olarak taşıdığı anlamı belirtirken sözce, bir söylem durumunda ilgili sözcenin taşıdığı içeriktir. Söylenen ile anlatılan farklı da olabilir aynı da olabilir (Günay, 2018: 90).

3. Bağlamlın Özellikleri ve Türleri

Bağlamı daha iyi kavrayabilmek için onun özelliklerine, türlerine ve işlevlerine değinmek gerekir. Van Dijk (2008: 16-18) bağlamlın özelliklerini Şu dokuz madde ile özetlemiştir:

1. **Bağlamlar özne katılımcı yapılardır.** Dijk bağlamları toplumsal, politik veya kültürel durumların nesnel özellikleri olarak gören çoğu yaklaşımın aksine etkileşimsel veya iletişimsel durumların özne tanımları olarak görür. Fakat bu toplumsal ve politik durumların ve yapıların nesnel olmayacağı veya sosyal üyeler tarafından deneyimlenmeyeceği anlamına gelmez. Buradaki temel nokta toplumsal durumların, söylemi yalnızca katılımcıların özne yorumları aracılığıyla etkileyebilmesidir.
2. **Bağlamlar benzersiz deneyimlerdir.** Bağlamlar iletişimsel durumlarla ilgili algıların, bilginin, bakış açısının, görüşlerin ve duyguların özel ve somut deneyimlerini içeren benzersiz yapılardır. Bu nedenle benzersiz bağlamlar benzersiz söylemleri de ortaya çıkarır.
3. **Bağlamlar zihinsel modellerdir.** Özel bir zihinsel model olarak bağlamlar, epizodik bellekteki iletişimsel ortamın özelliklerini yansıtır ve hem söylem üretimini hem de anlama süreçlerini kontrol eder.
4. **Bağlamlar belirli bir deneyim modeli türüdür.** Bağlamlar hem iletişimsel durumları temsil eden zihinsel modellerdir hem de insanların günlük yaşamlarını sürekli olarak yorumladıkları özel bir zihinsel model türüdür, bunlara da deneyim modelleri diyebiliriz.
5. **Bağlam modelleri Őematiktir.** Zihinsel modeller olarak bağlamlar benzersiz, devam eden iletişimsel olayların hızlıca yorumlanmasına izin veren, kültürel temelli, geleneksel kategorilerin Őemalarından oluşur. Bu kategoriler zaman, yer, katılımcılar, eylem, hedefler ve bilgi gibi unsurlardır.
6. **Bağlamlar söylem üretimini ve anlaşılmasını kontrol eder.** Zihinsel modeller olarak tanımlanan bağlamlar, söylem üretimi ve anlama süreçlerini ve dolayısıyla ortaya çıkan söylem yapılarını ve söylem yorumlarını kontrol eder.

7. **Bağlamlar toplumsal temellidir.** Bağlamlar benzersiz deneyimler olsalar da iletişimsel durumların öznel tanımları, yapıları ve oluşumları toplumsal bir temele sahiptir. Bu, bağlamların toplumsal etkileşime ve iletişime izin veren önemli bir öznel arası boyuta sahip olduğu anlamına gelir. Aslında bağlamlar hem kişisel hem de toplumsaldır ve bu durum kontrol ettikleri söylemler için de geçerlidir.
8. **Bağlamlar dinamiktir.** Zihinsel modeller olarak bağlamlar durağan değil dinamiktir. Bağlamlar her yeni iletişim durumu için oluşturulurlar ve sürekli olarak güncellenip öznel yorumlamalara uyarlanırlar. Yani bağlamlar etkileşim ve düşüncelere paralel olarak sürekli ve bağlantılı olarak gelişirler.
9. **Bağlamlar genellikle ve büyük oranda planlıdır.** Bağlamlar benzersiz olsalar da elbette etkileşim anında sıfırdan oluşturulmazlar. Tüm etkileşim ve deneyimlerde olduğu gibi, katılımcılar iletişimsel durumların olası özelliklerinin çoğunu önceden bilir ve planlarlar. Katılımcılar kendi kimliklerinin yanı sıra çoğunlukla kiminle, ne zaman, nerede ve hangi amaçlarla konuşacaklarını veya iletişim kuracaklarını bilir ve planlarlar. Bu özellikle yazılı ve resmi iletişim biçimlerinde geçerli olmakla birlikte anlık gelişen iletişimlerde de geçerlidir. İletişimsel olaylar katılımcılar tarafından halihazırda deneyimlenmiş olan daha geniş sosyal olaylara gömülüdür. Kültürel olarak paylaşılan genel bağlam şemaları ve kategorileri belirli bağlamları oluşturur ve insanlar geçmişte benzer iletişim olaylarının anılarını biriktirdiği için bağlamların planlanması ve önceden bilinmesi mümkündür. Bu nedenle söylem türleri öğrenilebildiği gibi bağlam türleri de öğrenilebilir.

Dilbilimde genel olarak dil içi ve dil dışı bağlam olmak üzere iki tür bağlamdan söz edilir. Vardar (2002), iç bağlam veya dil içi bağlamı “bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim ya da birimler bütünü” diye tanımlarken dış bağlam veya dil dışı bağlamı “duruma, konuşucu ve dinleyicinin dil dışı toplumsal, ekinsel, ruhsal nitelikli deneyim ve bilgilerine ilişkin verilerin tümü” şeklinde tanımlamıştır.

Benzer bir yaklaşımla Günay da bağlamı dil içi ve dil dışı olarak iki türde ele alıp inceler. Günay bu iki bağlam türünü gönderge biçiminde de tanımlamanın mümkün olduğunu belirtir ve bunları *iç gönderge* ve *dış gönderge* kavramları ile karşılar. Özellikle sözlü anlatımlarda, yüz yüze görüşmelerde dış bağlam ya da dış gönderge sözel dil kadar önemlidir (2018: 90).

Bağlamın türleri konusunda bir başka sınıflama Fetzer’e aittir. Fetzer bağlamı üçe ayırır. Dar tanımıyla bağlam, araştırılacak olgunun hemen yakın çevresinden oluşur; bir sesin, bir biçimin, bir ifadenin, bir dilbilgisi yapısının, bir sözcük ögesinin, bir tümcenin yakın çevresine atıfta bulunur; ayrıca eş katılımcılara, ortama ve onların yakın çevrelerine atıfta bulunur. Bu çevreler bilişsel materyal ise, örneğin bir önerme, zihinsel bir temsil veya bir varsayımsa, bunlara

bilişsel bağlam denir. Bu çevre dil dışı bir yapıya sahipse, yani hem bilişsel hem de dil dışı materyal ise, bunlara *sosyal bağlam* denir. Bu bir dil materyali ise *dilsel bağlam* denir (2004: 4).

Turan (2019: 123-124), sözcelerin anlaşılmasında konuşucu ve dinleyicilerin farklı bağlamlardan yararlandıklarını belirtir ve bu farklı bağlamları şu şekilde açıklar. *Söylemsel bağlam*, dilbilimsel bağlamın bir parçası olarak bu bağlam, bir sözcenin içinde yer aldığı sözlü söylem ya da yazılı metnin yakınında ya da uzağında bulunan her türlü dil ögesidir. Adıllar, işaret sıfat ve adılları, zaman ve kip kullanımları gibi unsurlar söylemsel bağlamın içinde yer alır ve bir sözcenin hemen önünde veya arkasında bulunur. *Bilişsel bağlam*, konuşucu ve dinleyicinin dil kullanarak birlikte oluşturdukları sürekli değişip güncellenen bir bağlamdır. Söylem ilerlerken aynı anda oluşturulan bilişsel bağlam yeni sözcelerle sürekli güncellenen devinimsel bir özelliğe sahiptir. İletişimin başarılı olma derecesi konuşucu ve dinleyicinin bilişsel bağlamlarının birbirine benzemesine bağlı olarak değişmektedir. *Durumsal bağlam*, zaman, mekân, konuşucu ve dinleyici kimlikleri gibi unsurları içerir. İletişim sırasında kullanılan bu ay, bu ülkede, sen, ben, gelecek yıl, geçen hafta, burası, böyle bir yer gibi işaret adılları, işaret sıfatları, zaman ve yer belirteçleri bu bağlamın içerisinde ele alınır. *Toplumsal-kültürel bağlam* ise sözcenin içinde yer aldığı toplumsal ve kültürel unsurları içeren bağlamdır. Konuşucu ve dinleyici arasındaki resmiyet veya samimiyet, konuşucu veya dinleyicinin cinsiyeti, yaşları, eğitim düzeyleri, içinde bulunulan okul, hastane, banka gibi kurumsal ortamlar bu bağlamın kapsamında değerlendirilir. Örneğin, bir doktorun bir meslektaşıyla konuşurken kullandığı dil ile hastası, arkadaşı veya eşiyile konuşurken kullandığı dil farklılık gösterir. Kadınların ve erkeklerin kullandıkları sözcükler ve tümceler veya 18 yaşındaki ve 78 yaşındaki insanların kullandıkları sözcük veya tümceler farklılık gösterir.

Bilişsel, dilbilimsel, durumsal ve sosyo-kültürel olmak üzere dört tür bağlamın varlığından söz eden bir başka isim Yılmaz (2020: 60)'dır. Yılmaz, bağlamın yalnızca sözcelerin anlaşılması ile sınırlı olmadığını ses, hareket, imaj, resim gibi birçok olgu ve durumun anlaşılmasının, yanlış anlaşılmasının ya da hiç anlaşılmamasının yine bağlamla ilgili olduğuna dikkat çekmiştir.

İnsanların dilsel üretimleriyle karakterize edilen söylemler sosyal bağlamlar içinde gerçekleşir. Bağlam geleneksel olarak statik sosyolojik değişkenlerle tanımlanır (sınıf, cinsiyet, etniklik, yaş gibi). Söylem analizinde bağlam kurumlara, topluma, tarihselliğe dek uzanan bağlamlara kadar genişletilebilir (Sözen, 1999: 90-92).

Dil iletişimi boşlukta değil, belirli bir dil ortamında gerçekleştirilir. Bu belirli ortam yani bağlam, iletişimle ilgili ek bilgiler sağlar. Söylem çözümlemesinde, bu bilgileri ortaya çıkaran, bağlamın çeşitli işlevleri vardır. Söylem çözümlemesinde belirsizlikleri ortadan kaldırmak, kullanılan referansları gösterebilmek, bir içeriğin veya bir sözcüğün anlamını tahmin edebilmek dilsel bağlamın işlevleri arasında sayılabilir. Durumsal bağlamın işlevleri ise mantıksız tümceleri anlama, konuşma eylemlerini yansıtmaya, eksik bilgileri tamamlama ve anlamsal boşluğu

doldurma olarak gösterilebilir. Kültürel çağrışımları açıklama, kültürel anlamda boşlukları doldurma, söylemin tutarlılığını oluşturma ise kültürel bağlamın işlevleri arasında gösterilebilir (Yang ve Hu, 2022).

Bir sözcüğün anlaşılması ve yorumlanması bağlama bağlıdır; belli bir tümcenin oluşturduğu bağlam ise bir sözcüğün bilinmesini sağlayabilir. Aynı sözcük, farklı bağlamda değişik anlam kazanır. Her doğal dilde olduğu gibi, dilimizde de aynı söylem farklı bağlamlarda değişik anlamlara gelebilmektedir. Örneğin “uçacağı kaçırmak” eylemi, “Ahmet uçacağı kaçırdı” ve “teröristler uçacağı kaçırdı” söylemlerinde farklı anlamlara gelir (Günay, 2018: 90).

Söylemin kalbi bağlamda atar, dolaşımı ise yoruma bağlıdır. Bağlam olmadan söylem bir hiçtir ya da bağlamdan bağımsız bir söylem henüz söylenmemiş olandır (Sözen, 1999: 162).

4. Sonuç

Bağlam ve söylem karşılıklı olarak yansıtıcı bir ilişki içindedir. Bağlam söylemi belirlerken söylem de bağlamı etkilemektedir. Söylem çözümlemesinin ortaya koymaya çalıştığı şeylerden biri şüphesiz bağlamlardır. Bağlamlar ise söylem çözümlemesi yapılabilmesinin önkoşuludur. Bağlam olmadan söylem hiçbir şey ifade edemez. Dolayısıyla söylem çözümlemelerinde bağlam bilgisi kritik bir rol oynar.

Dinamik bir yapıya sahip olup anbean değişebilen bağlam, hem dilbilgisel hem dilbilimsel çalışmalarda ihmal edilmemelidir. Bağlam katılımcı kimlikleri ve rolleri, yer, zaman, kültürel unsurlar, amaçlar, politik ve siyasi durum, bulunulan kurum gibi unsurları içine alan çok geniş bir kapsama sahiptir. Bunların detaylarıyla ele alınıp söylemler üzerinde örneklendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu çalışmada bağlamın ne olduğuna, özelliklerine ve türlerine ana hatlarıyla değinilmiştir. Bağlam üzerine yapılacak yeni çalışmalar konunun önemine ve ayrıntılarına yer verebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Ervin-Tripp, S. M. (1996). "Context in Language". in D. I. Slobin and J. Gerhardt (ed.), *Social interaction, social context, and language: essays in honor of Susan Ervin-Tripp*, 21–36. Hillsdale, NJ; England: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fetzer, A. (2004). *Recontextualizing Context*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Gee, J. P. (2011). *How to do Discourse Analysis: A Toolkit*. New York: Routledge.
- Günay, V. D. (2018). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Gür, T. (2013). "Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi". *Journal of World of Turks*, 5: 185-202.
- Jones, R.H. (2024). *Discourse Analysis: A Resource Book For Students*. New York: Third Edition.
- Kamacı Gencer, D. (2023). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Söylem İşaretleyicileri*. Çanakkale: Paradigma Yayınları.
- Kıran, Z & Eziler Kıran, A. (2018). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kocaman, A. (1998). "Söylem Çalışmaları ve Türkçe Öğretimi". Doğan Aksan Armağanı içinde (Hazırlayanlar: Kamile İmer ve Leyla Subaşı Uzun), Ankara: AÜDTCF Yayınları.
- Sözen, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Turan, Ü. D. (2019). "Edimbilim I: Bağlam, Konuşma İlkeleri ve Söz Eylem Kuramı". Ed. A. S. Özsoy, Ü. D. Turan, *Genel Dilbilim II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Dijk, T. A. (2009). *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yang, Y. & Hu, R. (2022). "The Functions of Context in Discourse Analysis". *International Journal of Linguistics, Literature and Culture*, 8: 218-228.
- Yılmaz, E. (2020). "Edim Bilimi". Ed. Erdoğan Boz, *Dilbilim Teorik ve Uygulamalı Alanlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Extended Summary

The concept of context is among the most fundamental concepts of discourse analysis. Although context is a concept that is quite difficult to define, it is possible to define context in its broadest definition as the totality of the conditions under which discourse is produced and interpreted. One of the aims of discourse analysis is to reveal what contexts are and the relationships between context and discourse. Context draws attention as an interdisciplinary concept that is addressed in many branches of science. This study will focus on the conceptual field of context, the characteristics of context, and the types of context. The study aims to draw attention to the fact that context, which is often overlooked in grammatical and linguistic studies, should be a subject of study in its own right. Scientific linguistics studies that began with F. de Saussure could not escape the influence of structuralism for many years. Chomsky's generative-transformational grammar, which can be called "transformational structuralism", is a continuation of structuralism. These approaches examined language as an abstract structure and ignored the use of language. It took a long time for linguistics to turn to discourse and everyday language studies. In recent years, increasing discourse studies have shown that language cannot be studied in isolation from its context. It does not require much historical knowledge to know that for decades linguistics has been limited to a "formalist", "structuralist" or "transformational" study of signs, sounds, words, sentences, meanings or speech acts. In such studies, if any, only in the introductory sections pay lip service to the fact that language and language use are, of course, social phenomena and must be studied in their social and cultural contexts (van Dijk, 2008). One of the fundamental concepts of discourse analysis is context. In both everyday conversations and academic discourses, we often use general concepts such as language, discourse, action, mind, knowledge and society, but we have difficulty in defining them fully. These are concepts that require complex theories or even multiple disciplines to explain. This is also true for the concept of context (van Dijk, 2008). The first problem encountered in developing a multidisciplinary theory of context is that the concept of context is vague and ambiguous. First of all, context, as used in everyday, non-technical discourse, usually means geographical, historical or political situation, environment or background (van Dijk, 2009). Context is an important term in discourse analysis. Context includes the physical environment in which communication takes place and everything in it; bodies, gazes, gestures and movements; what was said and done before by those involved in the communication; the knowledge possessed by those involved in the communication. Communication and culture are like icebergs. Only a small tip is explicitly stated. A very large amount lies beneath the surface, unsaid but assumed to be known or inferred from the context in which the communication takes place (Gee, 2011). What is said and what is expressed are not always the same. What is said indicates the meaning an utterance carries independently of the communication environment, while an utterance is the content carried by the relevant utterance in a discourse situation. What is said and what is expressed may be different or the same (Günay, 2018). Discourses characterized by people's linguistic productions take place within social contexts. Context is traditionally defined by static sociological variables (such as class, gender, ethnicity, age). In discourse analysis, context can be extended to contexts extending to institutions, society, and history (Sözen, 1999). The understanding and interpretation of a word depends on the context; the context created by a certain sentence can provide the knowledge of a word. The same utterance gains different meanings in different contexts. As in every natural language, the same discourse in our language can have different meanings in different contexts. For example, the action of "missing the plane" has different meanings in the statements "Ahmet missed the plane" and "terrorists missed the plane"

(Günay, 2018). Context is generally a very comprehensive concept that includes elements such as participant identities and roles, place, time, cultural elements, purposes, political and policy situations, and institutions. The main characteristics of context can be listed as follows; contexts are subjective participant structures, unique experiences, mental models, experience models, schematic, control the production and understanding of discourse, are socially based, dynamic, and mostly planned. In linguistics, context is generally considered and examined in two types: intra-linguistic and extra-linguistic. Contexts have been classified in different ways by different researchers. When a general evaluation is made, we can say that there are four types of context: linguistic, cognitive, situational and socio-cultural. In its narrow definition, context consists of the immediate environment of the phenomenon to be investigated; referring to the immediate environment of a sound, a form, an expression, a grammatical structure, a lexical element, a sentence.

Atf (cite): Gökçe, Mehmet Göktaş, Şemşimoğlu, Aslı, Malak, Sinan, Durgut, Rabia (2025). Sunum esnasında yapay zeka kullanımı: kalite ve akıcılık üzerine bir inceleme, *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 10, 126-144. doi: 10.48147/dada.1656015

Sunum Esnasında Yapay Zeka Kullanımı: Kalite ve Akıcılık Üzerine Bir İnceleme

Mehmet Göktaş GÖKÇE¹, Aslı ŞEMŞİMOĞLU², Sinan MALAK³, Rabia DURGUT⁴

Sunum Esnasında Yapay Zeka Kullanımı: Kalite ve Akıcılık Üzerine bir İnceleme

The Use of Artificial Intelligence During Presentations: A Review on Quality and Fluency

Öz

Günümüzde sunumlar, iş dünyasında ve eğitim ortamlarında önemli bir iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Bu aşamada sunumların kalitesi ve akıcılığı dinleyicilerin sunumdan aldığı verimi için büyük rol oynamaktadır. Ancak konuşmacılar bazen sunum esnasında beklenmedik olumsuzluklarla karşılaşabilmektedirler. Söz konusu olumsuzluklar arasında, muhtemel olarak anksiyete veya heyecan sebebiyle önemli noktaların unutulması ya da atlanması gibi durumlar örnek gösterilebilir. Çalışmada yapay zekanın bir alt alanı olan doğal dil işleme tekniklerinin kullanımı ile sunum kalitesinin ve akıcılığının iyileştirilebilmesi üzerine çalışılacaktır. Doğal dil işleminin uygulama alanlarından biri olan büyük dil modelleri (LLMs) üzerinde ince ayar (fine-tune) yapılmasının yanı sıra, metinden sese (Text-to-Speech) ve sestenden metne (Speech-to-Text) çevirme teknikleri de kullanılacaktır. Çalışmada yer alan veri seti sentetik olarak hazırlanmış olmakla birlikte farklı büyük dil modelleri üzerinden test sonuçları elde edilmiştir. Test sonuçlarının, ince ayar yöntemi ile doğruluğunun artırılması üzerine çalışmalar devam etmektedir. Elde edilen sonuçlar büyük dil modelleri kullanımı sayesinde sunum performansının artırılacağı göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Doğal Dil İşleme, Gerçek Zamanlı, Büyük Dil Modeli, Sunum Asistanı, Optimizasyon

Abstract

Nowadays, presentations are widely used as a crucial communication tool in both business and educational settings. At this stage, the quality and fluency of presentations play a significant role in the audience's comprehension and engagement. However, speakers may sometimes encounter unexpected challenges during presentations. Such challenges may include forgetting or skipping key points, possibly due to anxiety or excitement. This study aims to enhance the quality and fluency of presentations using natural language processing (NLP) techniques, a subfield of artificial intelligence. In addition to fine-tuning large language models (LLMs), which are one of the application areas of NLP, text-to-speech (TTS) and speech-to-text (STT) conversion techniques will also be employed. The dataset used in this study was synthetically generated, and test results have been obtained through different large language models. Efforts continue to improve accuracy through fine-tuning methods. The results indicate that leveraging large language models can enhance presentation performance.

Keywords: Natural Language Processing, Real-Time, Large Language Model, Presentation Assistant, Optimization

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği, m.goktag.gokce98@gmail.com, ORCID: 0009-0002-5946-7898

²Afyon Kocatepe Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği, semsimogluasli@gmail.com, ORCID: 0009-0009-2937-0965

³Afyon Kocatepe Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği, sinan.malak.00@gmail.com, ORCID: 0009-0009-1006-2444

⁴Afyon Kocatepe Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği, rabiadurgutt2002@gmail.com, ORCID: 0009-0006-9469-4702

1. Giriş

Geçmişten günümüze sunumlar, farklı alanlarda bilgi aktarımı ve etkili iletişim kurma aracı olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle iş dünyasında stratejik planlamalar, projelerin tanıtımı ve ekip içi koordinasyon gibi kritik süreçlerde; eğitim ortamlarında ise bilginin düzenli ve anlaşılır bir şekilde aktarılmasında temel bir araç olarak kullanılmaktadır. Ancak, bir sunumun etkili olabilmesi yalnızca içerik zenginliği ile değil aynı zamanda sunum yapan kişinin performansı, kullanılan dilin akıcılığı ve destekleyici görsel materyallerin kalitesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu unsurlardan herhangi birindeki eksiklik, dinleyicilerin sunumdan elde edeceği verimi olumsuz etkileyebilir. Örneğin, heyecan, stres ve zaman baskısı gibi faktörler, sunum yapan kişinin önemli noktaları atlamasına veya unutmamasına yol açarak mesajın etkili bir şekilde iletilmemesine sebep olabilir.

Teknolojinin hızlı gelişimiyle birlikte ortaya çıkan yapay zeka (Artificial Intelligence, AI), günümüzün karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmede güçlü bir araç olarak öne çıkmaktadır. İnsan zekasının fonksiyonlarını taklit ederek karmaşık problemlerin çözümlü, öğrenme ve karar verme süreçlerinde üstün performans göstermeyi hedefleyen bu teknoloji, modern uygulamalarda önemli bir rol oynamaktadır. Yapay zeka, büyük veri ve gelişmiş algoritmaların birleşimiyle bilgi işleme kapasitesini geniş ölçekte artırma imkânı sunar. Makine öğrenimi, derin öğrenme ve doğal dil işleme (Natural Language Processing, NLP) gibi alt disiplinleri sayesinde, insan faaliyetlerini otomatikleştirerek hata oranlarını azaltır, verimliliği artırır ve süreçleri optimize eder. Özellikle dil işleme ve konuşma analizi alanlarında, metinlerin analiz edilmesi, konuşmaların metne dönüştürülmesi ve bağlama uygun geri bildirim sağlanması görevlerini başarıyla yerine getiren bu teknoloji, sunum süreçleri için cazip bir çözümler sunmaktadır.

Bu çerçevede, günümüz teknolojisinin sunduğu imkanlar—özellikle yapay zeka ve doğal dil işleme teknikleri—söz konusu problemlere etkili çözümler getirme potansiyeline sahiptir. Doğal dil işleme, insan dilini anlama ve işleme kabiliyeti sayesinde, metin analizinden konuşma sentezine kadar geniş bir uygulama yelpazesi sunarak sunum süreçlerinin optimize edilmesine olanak tanımaktadır. Sunum sırasında yaşanan hataların giderilmesi, içerik akışının sürekliliğinin sağlanması ve dinleyici dikkatinin etkin biçimde toplanması gibi kritik sorunların, doğal dil işleme tabanlı yöntemlerle ele alınması, hem sunum yapan kişi hem de dinleyiciler açısından süreci daha verimli hale getirecektir.

Çalışmada, doğal dil işlemenin sunduğu avantajlardan yararlanarak sunum kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. Büyük dil modelleri (Large Language Models, LLM), metinden sese dönüştürme (Text-to-Speech, TTS), sestten metne dönüştürme (Speech-to-Text, STT) ve fine-tuning teknikleri, bu sürecin temel araçları olarak kullanılmıştır. Uygulanan teknikler, sunum sırasında konuşmacıya gerçek zamanlı hatırlatmalar sunarak akıcılığı artırmayı, eksik noktaları tamamlamayı ve içerik doğruluğunu garanti altına almayı amaçlamaktadır. Böylece, sunum yapan kişi planladığı akıştan sapmadan, dinleyicilerle daha etkili bir iletişim kurma imkânına sahip olacaktır.

Araştırma kapsamında, sentetik olarak oluşturulan veri seti kullanılarak büyük dil modelleri üzerinde testler gerçekleştirilmiştir. Deneyler sonucunda %73.33 doğruluk skoru elde edilmiştir. Bu sonuçlar, doğal dil işleme tabanlı büyük dil modellerinin sunum esnasında ortaya çıkan sorunları çözmede ve akıcılığı artırmada etkili bir araç olduğunu göstermektedir. Ayrıca, farklı büyük dil modelleri üzerinde yapılan optimizasyon çalışmalarıyla doğruluk oranının daha da yükseltilmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında ise, model performansını daha da geliştirilmesi amacıyla çeşitli iyileştirme süreçleri yürütülecektir.

Elde edilen bulgular, yapay zeka destekli doğal dil işleme yöntemlerinin yalnızca sunum performansını artırmakla kalmayıp, aynı zamanda iletişim süreçlerinin genel verimliliğini de önemli ölçüde iyileştirebileceğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın, doğal dil işleme tekniklerinin eğitim ve iş dünyasındaki uygulamalarına yönelik önemli bir referans kaynağı olması ve gelecekteki araştırmalara ışık tutması öngörülmektedir. Bu bağlamda, sunum kalitesini ve akıcılığını optimize etmeye yönelik yenilikçi çözümler, daha etkili bilgi aktarımı ve iletişim süreçlerinin geliştirilmesi açısından büyük bir potansiyel taşımaktadır.

1. İlgili Çalışmalar

Doğal dil işleme (NLP) teknolojilerini kullanarak sunum performansını artırmayı hedefleyen bu çalışma, mevcut literatürdeki çalışmalardan belirgin şekilde ayrılan yenilikçi bir çözüm sunmaktadır. Geleneksel konferans sunumlarının içeriğine ve konuşmacının performansına aynı anda odaklanan sistem, konuşmacının unutulmuş veya atlan konularını gerçek zamanlı olarak tespit etmekte ve anlık geri bildirimlerle sunumu desteklemektedir. Literatürde yapılan kapsamlı incelemeler neticesinde, önerilen çalışma ile bazı yönlerden benzer özellikler taşıyan sistemler bulunmakla birlikte; incelenen çalışma, uyguladığı yöntem, hedeflediği kullanıcı grubu ve sunduğu geri bildirim mekanizmalarının kapsamı açısından önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

Zhao ve Fei (2022) tarafından geliştirilen *Anthropomorphic Oral Presentation Assistant* çalışmasında, konuşmacının tek başına pratik yaparken gerçek mekana dalmış hissetmesi için antropomorfik bir sensör olan "Xiaofei" sunum pratik alanının izleyici pozisyonuna yerleştirilmiştir. Konuşmacının performansına göre Xiaofei, gülümseme, ifadesizlik, ağlama ve şaşkınlık gösterebilmektedir. Bu çalışma prova odaklıyken önerilen incelenen çalışmanın ayrışan noktası konuşmacıya sunum sırasında gerçek zamanlı destek sağlamasıdır (Zhao & Fei, 2022).

Kurihara ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilen *Presentation Sensei* çalışmasında, sunum provası sırasında konuşmacıya hız, göz teması ve zamanlama gibi konularda anında geri bildirimler sunulmuştur. Bu sistem, mikrofon ve kamera ile analiz yaparak eşik değerleri aşıldığında uyarı sağlamaktadır. Önerilen sistemden farklı olarak incelenen çalışma sunum esnasında içerik geri bildirimini sağlayarak konuşmacının sunum akışını optimize etmektedir (Kurihara et al., 2007).

Powtoon ve Mentimeter gibi yazılımlar sunum öncesinde içerik oluşturmakta ve sonrasında geri bildirim toplamaktadır (Mentimeter, 2024; Powtoon, 2024). Ancak, bu yazılımlar konuşmacıya anlık sunum yönetimi sağlamamaktadır. Inoue ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan çalışmada, izleyicilerden gelen geri bildirimlerin anında görüştürülmesi hedeflenmiştir. Bu etkileşim odaklı yaklaşımların aksine incelenen çalışma, sunum sırasında konuşmacıya dinamik içerik geri bildirim sunmaktadır (Inoue et al., 2014).

Yi ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilen *Presentation Trainer* çalışmasında, konuşmacının beden dili ve ses tonu izlenerek geri bildirim sağlanmıştır. İncelenen çalışma ise fiziksel geri bildirim mekanizmasından ayrışarak, unutulmuş veya atlanmış başlıkları analiz ederek geri bildirim sunmaktadır. Bu yöntem, sunumun anlam bütünlüğünü ve etkisini artırmayı hedeflemektedir (Yi et al., 2020).

Topluluk önünde konuşma kaygısına odaklanan *Stop Bad Real-time Feedback* (Fujimoto et al., 2023) ve VR tabanlı sunum eğitimi sunan Bachmann ve arkadaşlarının (2023) çalışmasında, sahne korkusunun azaltılması amaçlanmıştır. İncelenen çalışma, bu yaklaşımlardan farklı olarak sunum içeriğini ve akışını yönetmeye odaklanmaktadır (Bachmann et al., 2023; Fujimoto et al., 2023).

Zhao ve Fei (2022) ile Yi ve arkadaşlarının (2020) çalışmaları, konuşmacının jest ve mimiklerini iyileştirmeye odaklanırken, incelenen çalışma doğal dil işleme (NLP) teknolojileri kullanarak konuşmacının atladığı başlıkları belirleyip gerçek zamanlı geri

bildirimler sunmaktadır. Bu yaklaşım, sunumun etkisini ve anlam bütünlüğünü artırarak konuşmacının performansını en üst seviyeye çıkarmayı amaçlamaktadır.

TD Commons tarafından geliştirilen projelerde, konuşmacının biyometrik verileri kullanılarak anksiyete ve sahne korkusu ölçülmekte ve buna göre geri bildirim sağlanmaktadır (Agrawal & Itankar, 2020). Ancak incelenen çalışma, ruhsal duruma odaklanmaktan ziyade, sunum içeriğine odaklanarak içerik tabanlı geri bildirim sağlamaktadır.

Trinh ve arkadaşlarının (2017) *RoboCOP* çalışmasında, sunum yapan kişilerin konuşma kalitesi, içerik kapsamı ve izleyiciyle etkileşimi analiz edilerek, antropomorfik bir robot koç aracılığıyla gerçek zamanlı geri bildirim sağlanmaktadır. İncelenen çalışma, bu fiziksel geri bildirim mekanizmasından ayrılarak, doğal dil işleme teknolojileriyle konuşmacının içeriğini analiz edip unutulmuş noktaları hatırlatarak sunumun profesyonelce yönetilmesini sağlamaktadır (Trinh et al., 2017).

Sonuç olarak, literatürde geliştirilen mevcut çalışmalardan farklı olarak incelenen çalışma tamamen içerik yönetimine odaklanan yenilikçi bir yaklaşım benimsemektedir. Sistem, doğal dil işleme teknolojileri ile gerçek zamanlı olarak konuşmanın içeriğini analiz ederek sunum sırasında unutulmuş veya atlanmış noktaları tespit etmekte ve anlık geri bildirimlerle konuşmacının sunum akışını profesyonelce yönetmesinin uygulanabilirliğini ve geliştirme sürecini kapsamaktadır.

2. Metodoloji

Önerilen sistemde, konuşmacı önceden belirlediği konu başlıklarını algoritmaya girdi olarak sunmakta ve bu başlıkları önem derecelerine göre sınıflandırmaktadır. Sunum sırasında konuşmacının sesinin gerçek zamanlı olarak kaydedilmesi kurgulanmış olmakla birlikte, sesden metne çevirme (Speech-to-Text) tekniğiyle metne dönüştürülen veri, sistem tarafından önceden sağlanan konu başlıklarıyla anlam benzerliği açısından eşleştirilmektedir.

Eşleştirme işlemi tamamlandıktan sonra anlatılmamış veya atlanmış konu başlıkları varsa belirlenir. Daha sonra yeni bir konu başlığı önerisi algoritma tarafından belirlenir. Bu öneri, metinden ses çevirme (Text-to-Speech) tekniği kullanılarak sese dönüştürülür ve konuşmacıya geri bildirim olarak sunulur. Önerilen sistem bir nevi "görünmez destek" olarak adlandırılabilir. Bu destek, konuşmacının sunum sırasında kendine olan güvenini artırarak daha akıcı bir sunum gerçekleştirmesine olanak tanır.

2.1. Veri Seti

Çalışmada kullanılan veri seti, süreç boyunca sentetik olarak üretilmiştir. Veri seti, geliştirilmiş algoritmanın temel bileşenlerini kapsayacak şekilde oluşturulmuş; konu başlıkları, test girdileri ve testler sonrası elde edilen sonuçları içermektedir. Çeşitli sunum senaryoları üzerinden test edilerek, modelin farklı bağlamlarda performansını değerlendirme amacı güdülmüştür. Elde edilen bulgular, sonraki aşamalarda kullanılacak modellerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için bir temel teşkil etmektedir.

Tablo 1. Veri Setinden Örnek Bir Kesit

<i>Konu Başlıkları</i>	<i>Test Cümleleri</i>	<i>unsloth/llama-3-8b-Instruct-bnb-4bit (TR-EN Çeviri Modeli:Helsinki-NLP/opus-mt-tc-big-tr-en) Etiketi</i>	<i>GPT 4o mini (Türkçe ve riler üzerinden) Etiketi</i>	<i>Deepseek-R1:7b (TR-EN Çeviri Modeli:Helsinki-NLP/opus-mt-tc-big-tr-en) Etiketi</i>
Dijital zeka artırma nasıl çalışır?	Yapay zekalar ve beyin-bilgisayar arayüzleri, kullanıcının zihin fonksiyonlarını dijital ortamda geliştirir.	FN	TP	FN
İnertial (eylemsiz) referans sistemi ne anlama gelir?	Newton yasalarının geçerli olduğu, sabit hızla veya durgun halde bulunan	TP	FN	TP

	referans sistemidir.			
Aile faktörü ilkokul öğrencilerinin ruh sağlığında nasıl bir rol oynar?	Ebeveynlerin çocuklarına karşı destekleyici tutumları, onların psikolojik sağlığını olumlu etkiler.	TP	TP	TP
Modern gastronomide sürdürülebilirlik neden önemlidir?	Ülke kültürünü yemekler aracılığıyla uluslararası alanda tanıtmaya stratejisidir.	TN	TN	FP
COVID-19 virüsü nasıl bulaşır ve yayılır?	Virüs, enfekte bir kişinin solunum yolu damlacıkları yoluyla hızla yayılabilir.	TP	TP	TP

Tablo 1

Tablo 1’de sunulan veri setinden örnek bir kesit, çalışmanın kapsamını ve yapısını daha iyi açıklamak amacıyla paylaşılmıştır. Bu kesitte yer alan:

- Konu Başlıkları: Konuşmacının sunum için önceden belirlediği temel içerikleri simgeler.
- Test Girdileri: Konuşmacının ses kayıtlarını ve bu kayıtların metne dönüştürülmüş hâllerini temsil eder.
- Etiketler: Modelin konu başlıklarını eşleşme durumunu simgeler.
 - TP (True Positive): Doğru pozitif; istenen doğru eşleşirmeyi ifade eder.

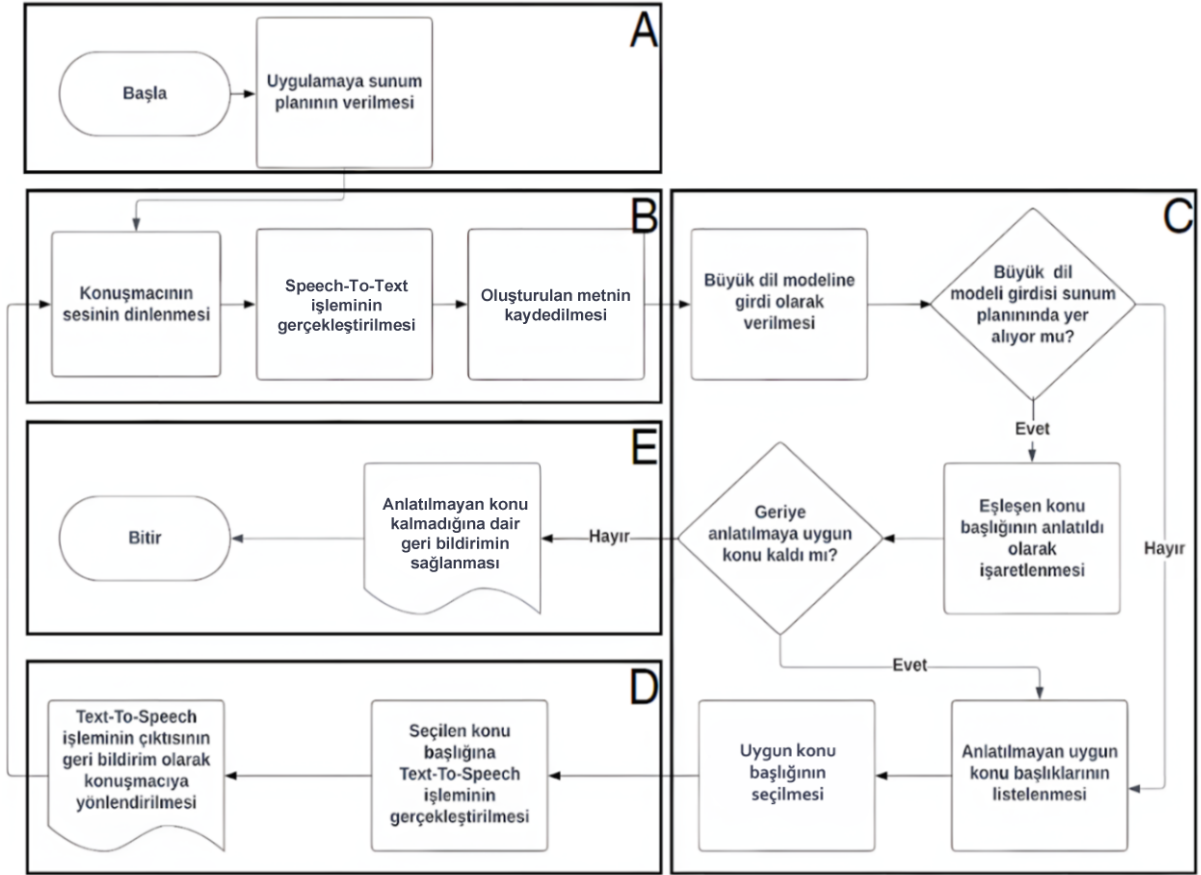
- FP (False Positive): Yanlış pozitif; istenmeyen doğru eşleştirmeyi ifade eder.
- TN (True Negative): Doğru negatif; istenen yanlış eşleştirmeyi ifade eder.
- FN (False Negative): Doğru negatif; istenen yanlış eşleştirmeyi ifade eder.

Veri seti üzerinde yapılan analizler sonucunda elde edilen etiketlerden doğruluk (accuracy), kesinlik (precision), duyarlılık (recall) ve özgüllük (specificity) oranları elde edilmiştir. Bu oranlar doğrultusunda F1 skoru hesaplanmıştır. Hesaplanan bu metrikler, modelin etkinliğini ve başarı dűzeyini değerlendirmek için kritik bir rol oynamaktadır.

Bu yapı, büyük dil modellerinin bu spesifik görev için değerlendirilmesi ve daha ileri seviyede iyileştirme çalışmaları için sağlam bir temel sağlamaktadır.

2.2. Algoritma

Aşağıda verilen algoritma, sunum yapan kişinin konuşmasını analiz ederek unuttuğu veya atladığı konuları tespit etmeyi ve bu konularda geri bildirim sağlamayı amaçlayan süreci açıklamaktadır. Süreç, konuşmacının sunum planını algoritmaya tanıtmasıyla başlar. Konuşma sırasında, sunum yapan kişinin sesi kaydedilir. Konuşma içeriği, sestem metne çevirme teknolojisiyle metne dönüştürölür ve büyük dil modeline girdi olarak verilir. Dil modeli, girilen bilgilerin sunum planındaki başlıklarla uyumlu olup olmadığını kontrol eder. Uyumlu girdi, eğer sunum planında bir başlık ile eşleşiyorsa başlık işaretlenir; aksi durumda algoritma, anlatılmayan konuları belirlenir ve liste halinde sunar. Anlatılmayan konuların analizi sonrasında, algoritma sunum sırasına uygun yeni bir başlık önerir. Bu başlık, metinden sese çevirme teknolojisiyle sesli geri bildirim olarak kullanıcıya iletilir. Bu yapı, konuşmacının sunum sırasında anlatılmamış veya atlanmış konu başlıklarını hatırlamasına olanak tanıyarak, sunum kalitesini artırmayı ve sunumun akıcılığını korumayı amaçlar.

Diyagram 1

A. Başlangıç Aşaması

Başla: Sunum süreci burada başlar.

Uygulamaya sunum planının verilmesi: Sunum planı, kullanıcı tarafından sisteme verilir. Bu plan, sunumun hangi başlıkları kapsadığı ve hangi konulara odaklanacağı gibi bilgileri içerir. Bu adım, sistemin çalışmaya başlaması için kritik bir başlangıç noktasıdır.

B. Veri Toplama Aşaması

Bu bölüm, konuşmacının sesinden verilerin toplandığı adımdır.

Konuşmacının sesinin dinlenmesi: Sunum sırasında konuşmacının sesi sistem tarafından dinlenir.

Speech-To-Text işleminin gerçekleştirilmesi: Konuşmacının söyledikleri metne dönüştürülerek işlenebilir hale getirilir.

Oluşturulan metnin kaydedilmesi: Dönüştürülen metin, analiz edilmek üzere sisteme kaydedilir.

C. Büyük Dil Modeli ile Analiz Aşaması

Bu bölümde sistem, konuşmacının anlattığı konuyu sunum planına göre analiz eder.

Büyük dil modeline girdi olarak verilmesi: Speech-to-Text sonucu elde edilen yazılı metin, büyük dil modeline gönderilir.

Büyük dil modeli girdisi sunum planında yer alıyor mu?

- Evet: Eğer metin sunum planındaki bir konu başlığıyla eşleşirse, Eşleşen konu başlığının anlatıldığı olarak işaretlenmesi adımı yapılır.
- Hayır: Eğer eşleşme sağlanmazsa sistem, uygun bir sonraki adımı değerlendirir.

Geriye anlatılmaya uygun konu kaldı mı?

- Evet: Anlatılmayan uygun konu başlıklarının listelenmesi gerçekleştirilir.
- Hayır: Süreç tamamlanır ve veriler raporlanmak üzere hazırlanır.

Uygun konu başlığının seçilmesi: Sunum planına göre bir sonraki anlatılacak konu belirlenir.

D. Konu Seçimi ve Geri Bildirim Aşaması

Bu bölümde sistem, anlatılacak bir sonraki konuyu belirler ve geri bildirim sunar.

Seçilen konu başlığına Text-To-Speech işleminin gerçekleştirilmesi: Belirlenen konu başlığı, metinden sese dönüştürülerek sistem tarafından konuşmacıya geri bildirim sağlanır.

Text-To-Speech işleminin çıktısının geri bildirim olarak konuşmacıya yönlendirilmesi: Oluşturulan sesli geri bildirim konuşmacıya iletilir.

E. Sürecin Sonlandırılması

Bu bölümde sunum süreci tamamlanır.

Anlatılmayan konu kalmadığına dair geri bildirim sağlanması: Konuşmacının anlatabileceği herhangi bir konu kalmayınca, konuşmacıya sunumun tamamlandığına dair sesli geri bildirim iletilir.

Bitir: Sunum süreci burada sonlanır.

2.3. İnce Ayar (Fine Tuning)

Çalışmada, farklı büyük dil modelleri kullanılarak test edilen veri kümesi üzerinden temel modelin başarı oranları değerlendirilmiştir. Ardından, meta-llama/Llama-3.1-8B-Instruct modeli, çalışma için sentetik olarak hazırlanan veri kümesi üzerinde fine-tuning (ince ayar) işlemine tabi tutulmuş ve modelin doğruluk (accuracy) değeri, eğitime başlamadan önceki %62,50 seviyesinden %73.33 seviyesine yükseltilmiştir. Bu süreçte çeşitli fine-tuning yöntemleri uygulanarak modelin performans iyileştirmesi sağlanmıştır.

Hesaplama maliyetlerini minimize etmek amacıyla, 16.400 senaryodan oluşan veri kümesinin 2.000 örnek senaryo (10.000 satır) içeren küçük bir bölümü kullanılarak fine-tuning işlemi gerçekleştirilmiştir. Veri kümesi, %70 eğitim ve %30 test olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Modelin özelleştirilmesi için LoRA (Low-Rank Adaptation) tekniği tercih edilmiştir. LoRA, büyük dil modellerinin ince ayar sürecini daha verimli hale getiren bir yöntem olup modelin tüm ağırlıklarını güncellemek yerine yalnızca belirli katmanlara eklenen düşük ranklı matrisleri eğiterek parametre verimliliğini artırmaktadır. Bu yaklaşım sayesinde hem bellek kullanımı optimize edilmiş hem de hesaplama maliyetleri önemli ölçüde azaltılmıştır.

Fine-tuning sürecinde, dikkat (attention) mekanizmasına entegre edilen LoRA katmanları, modelin orijinal ağırlıklarını değiştirmeden eklenen yeni parametreler

aracılığıyla öğrenme sürecini gerçekleştirmiştir. Böylece model, genel yapısını koruyarak özel bir veri kümesine etkin bir şekilde adapte olabilmiiştir. Bu yöntem doğrultusunda, 10.000 satırlık JSON formatında İngilizce veri kümesi kullanılarak modelin performansı yükseltilmeye çalışılmıştır. Fine-tuning işlemi tamamlandıktan sonra, doğruluk (accuracy) ve F1 skorları hesaplanarak modelin performans metrikleri ölçülmüştür.

3. Deneysel Analiz

Çalışmada, farklı büyük dil modelleri (LLM) üzerinde gerçekleştirilen testler ve elde edilen ölçüm metrikleri detaylı olarak incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı farklı büyük dil modellerin performanslarını karşılaştırmak ve en az maliyetle en başarılı sonuç veren modeli belirlemektir. Değerlendirme sürecinde F1 skoru, doğruluk (accuracy), duyarlılık (recall), kesinlik (precision) ve yanlış pozitif oranı (false positive rate) gibi metrikler hesaplanarak modellerin performansları analiz edilmiştir.

İlk olarak, unsloth/llama-3-8b-Instruct-bnb-4bit modeli, Helsinki-NLP/opus-mt-tc-big-tr-en modeliyle Türkçe'den İngilizce'ye çeviri yapılarak değerlendirilmiştir. Bu modelin, 9180 test verisi için F1 skoru %29,20, doğruluk oranı %58,47 olarak hesaplanmıştır. Duyarlılık oranının %85,62 gibi yüksek bir seviyede olmasına karşın, kesinlik değeri yalnızca %17,59 seviyesinde kalmıştır. Bu durum, modelin yanlış pozitif tahminlerinin yüksek olduğunu ve belirli kategorilerde yoğunlaştığını göstermektedir. Modelin tahmin performansı şu şekilde ölçülmüştür: 786 doğru pozitif (TP), 4.582 doğru negatif (TN), 3.680 yanlış pozitif (FP) ve 132 yanlış negatif (FN).

Buna karşılık, GPT-4o-mini modeli doğrudan Türkçe verilerle test edildiğinde, önemli ölçüde daha yüksek bir performans sergilediği gözlemlenmiştir. Bu modelin F1 skoru %57,01, doğruluk oranı %88,26, duyarlılık oranı %77,86 ve kesinlik değeri %44,96 olarak hesaplanmıştır. Yanlış pozitif oranı ise %10,57 seviyesine düşmüştür. Modelin tahmin performansı şu şekilde belirlenmiştir: 714 doğru pozitif (TP), 7.389 doğru negatif (TN), 874 yanlış pozitif (FP) ve 203 yanlış negatif (FN). Elde edilen sonuçlar, GPT-4o-mini'nin doğal Türkçe verilerle eğitilmiş olmasının model performansını doğrudan artırdığını ve yanlış pozitif oranını düşürdüğünü ortaya koymaktadır.

DeepSeek-R1:7B modeli ise, Helsinki-NLP/opus-mt-tc-big-tr-en modeli ile çeviri yapılarak Türkçe'ye adapte edildiğinde, modelin performansının F1 skoru %27,43, doğruluk oranı %61,84, duyarlılık oranı %72,11 ve kesinlik değeri %16,93 olarak ölçülmüştür. Modelin tahmin performansı şu şekilde belirlenmiştir: 662 doğru pozitif (TP), 5.015 doğru negatif (TN), 3.247 yanlış pozitif (FP) ve 256 yanlış negatif (FN).

Fine-tuning işleminin tamamlanmasının ardından, fine-tuned Meta-Llama-3.1-8B-Instruct modelinin performans metrikleri güncellenmiş ve diğer modellerle kıyaslanabilir hale getirilmiştir. Yapılan ince ayarlarla modelin doğruluk oranı %58,97'den %73.33'e yükseltilmiştir. Bu sonuç, fine-tuning sürecinin modelin Türkçe metinleri anlamlandırma ve doğru sınıflandırma kapasitesini önemli ölçüde artırdığını göstermektedir.

4. Tartışma

Bu çalışmada, büyük dil modellerinin ilgili konudaki performansı çeşitli metrikler üzerinden detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bulgular, kullanılan modeller arasında belirgin performans farklılıkları olduğunu göstermektedir. Özellikle, doğrudan Türkçe verilerle eğitilen GPT-4o-mini modelinin, çeviri yöntemiyle kullanılan modellere kıyasla daha yüksek doğruluk oranları ve daha düşük yanlış pozitif oranları sunduğu tespit edilmiştir. Bu durum, çeviri sürecinin performans kaybına neden olduğunu göstermektedir. Çeviri için kullanılan Helsinki modeli, güncel çevirilere kıyasla görece zayıf kalmıştır. Buna karşın, Python'daki deep-translator 1.11.4 kütüphanesinin bağlamı daha iyi yakaladığı belirlenmiştir. Gelecek çalışmalarda çeviri adımı kullanılacaksa, daha yüksek performans elde edebilmek için daha gelişmiş bir çeviri modelinin tercih edilmesi gerektiği görülmektedir. Ancak, çeviri süreci tamamen ortadan kaldırıldığında—ki bunun için modelin önceden Türkçe veri setiyle eğitilmiş olması gerekmektedir—GPT-4o-mini örneğinde olduğu gibi performansın önemli ölçüde artacağı öngörülmektedir.

Yapılan bu çalışma konuşmacıya destek olması için geliştirilmiş olmakla birlikte sunum esnasında yaşanabilecek anksiyete gibi psikolojik sorunlardan ortaya çıkan performans kaybının tamamen önüne geçemeyecektir.

Çalışmanın performansı büyük dil modellerinin performansına bağlı kalmaktadır. Dolayısıyla destekleyebileceği diller de kullanılacak büyük dil modelinin eğitilmesinde kullanılan dil seçeneğine bağlı olacaktır. Aynı zamanda performans, eğitimde kullanılan veri boyutuna ve istenilen görevin genellenebilir olmasına bağlıdır. Yüksek performans yani yüksek doğruluk istediğimiz zaman hesaplama hızı azalabilmektedir. Oysa sunum sırasında modelin çıktı verme hızı son derece önemlidir. Bu nedenle hız ve doğruluk arasında bir denge bulunması gerekmektedir.

Fine-tuning süreci, Meta-Llama-3.1-8B-Instruct modelinde dikkate değer bir iyileşme sağlamıştır. Özellikle, modelin doğruluk oranındaki artış ve yanlış pozitif oranındaki azalma, fine-tuning sürecinin etkinliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bulgu, dil modellerine özel ayarlamalar yapmanın model performansını iyileştirmede önemli bir

strateji olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, fine-tuning sürecinin dil modeli performansını artırmada kritik bir rol oynadığını ve modelin dil spesifik özellikleri daha iyi anlamlandırmasını sağladığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, gelecekteki araştırmalar için birkaç önemli öneri sunmaktadır. Öncelikle, farklı büyük dil modelleri üzerinde yapılan daha geniş çaplı karşılaştırmalar, modellerin genel doğruluğu ve güvenilirliği hakkında daha kapsamlı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, Türkçe'nin kendine özgü dil yapılarına yönelik daha derinlemesine ince ayar süreçlerinin uygulanması, modellerin Türkçedeki dilsel özelliklere daha etkin bir Şekilde adapte olmasına olanak tanıyacaktır. Bu durum, model performansını daha da iyileştirebilir.

Çalışmada hedeflenen gerçek zamanlı ses analizi ve konu başlığı hatırlatma özellikleri, her sunumdan öğrenen ve bu öğrenme sürecini bir sonraki kullanıcı deneyiminde uygulayan bir yapay zeka altyapısı üzerine inşa edilebilir. Bu sayede, her yeni veri ile kendini yenileyen bir algoritma oluşturabilir ve her kullanıcıısının deneyiminden beslenerek daha gelişmiş bir destek sunabilir. Örneğin, her sunumdan elde edilen veriler doğrultusunda konuşma hızı, tonlama, konu akışı ve sunum dinamikleri gibi faktörlerin analizi detaylandırılması ve sonraki sürümlerinde daha hassas ve verimli bir geri bildirim mekanizması sağlanabilmesi düşünülebilir. Yapay zeka alanındaki gelişmelere ve kullanıcı geri bildirimlerine uyum sağlayarak sürekli güncellenebilir.

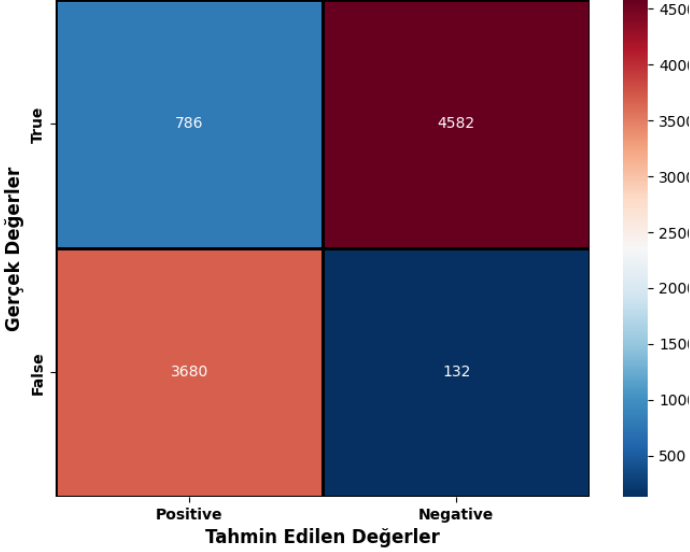
Çalışmanın kullanıcı dostu bir arayüz ve geliştirilmesi sayesinde profesyonellerden öğrencilere, sunum yapma ihtiyaç duyan her bireyin kullanımına uygun, kişiselleştirebilir bir asistan sunulabilir.

5. Sonuçlar

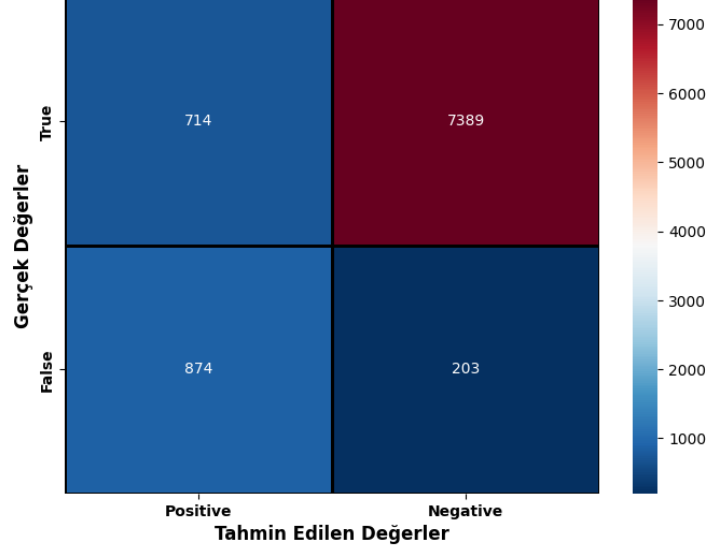
Aşağıdaki resimlerde bulunan karmaşıklık matrisleri, farklı dil modellerinin (GPT-4o-mini, deepseek-r1:7b ve unsloth/llama-3-8b-Instruct-bnb-4bit) sınıflandırma performansını karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. GPT-4o-mini (TR) modeli, diğer modellere kıyasla yüksek doğru pozitif oranı ve düşük yanlış pozitif oranı ile en yüksek başarıya sahip model olmuştur. Deepseek-r1:7b (TR-EN) modeli, yanlış negatif tahminlerde en yüksek değerini göstermiştir; bu da modelin hatalı bir Şekilde olumsuz tahmin yapma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Unsloth/llama-3-8B-Instruct-bnb-4bit (TR-EN) modeli ise yanlış negatif oranı açısından en düşük değerini verse de yanlış pozitif tahminlerinde ciddi bir artış gözlenmiştir. Bu durum, modelin hatalı Şekilde olumlu tahmin yapma eğiliminde olduğunu ancak yanlış negatiflerden kaçınmada diğer

modellere göre kısmen daha iyi olduğunu göstermektedir. Genel olarak, hiçbir model ideal bir performans sergileyememiş olsa da dil ve veri yapısına bağlı olarak farklı hata türlerinde değişkenlik gösterdikleri belirlenmiştir.

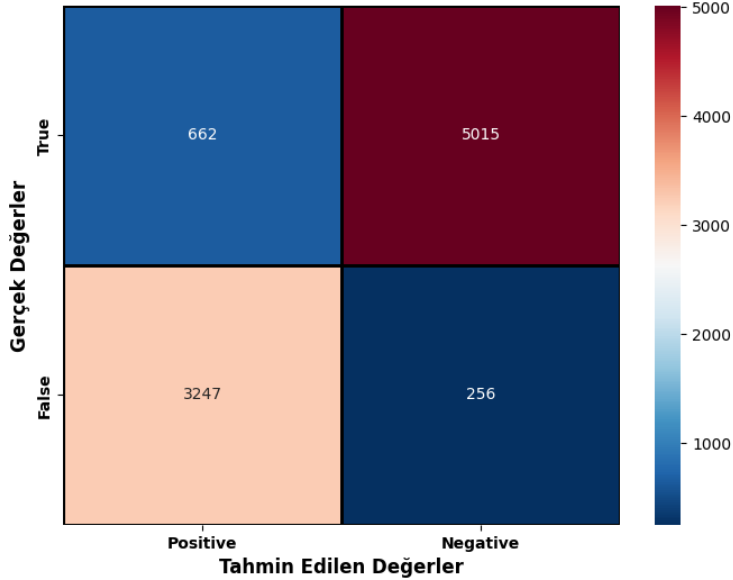
unsloth/llama-3-8b-Instruct-bnb-4bit (TR-EN)

GPT 4o-mini (TR)

deepseek-r1:7b (TR-EN)

Sunum kalitesini artırmaya yönelik geliştirilen algoritma daha da optimize edilmelidir. Algoritmanın, konuşmacının eksik veya unutulmuş konularını daha doğru bir şekilde tespit etmesi ve geri bildirim sürecini daha verimli hale getirmesi gerekmektedir. Gelecekte, bu algoritmaların eğitim teknolojileri ve profesyonel sunum asistanları gibi alanlarda önemli katkılar sunabileceği öngörülmektedir.

Çalışmanın ilerleyen aşamalarında, sistemin bir mobil uygulama olarak geliştirilmesi ve daha geniş bir kullanıcı kitlesine ulaştırılması, uygulanabilirlik açısından önemli bir adım olacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Yazar 1'in makaleye katkısı %25, Yazar 2'nin makaleye katkısı %25, Yazar 3'ün makaleye katkısı %25, Yazar 4'ün makaleye katkısı %25'dir.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makalenin yazarları arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Agrawal, D., & Itankar, P. (2020). Real-time contextual searches to assist speakers. *Technical Disclosure Commons*, 29 Ekim 2020.
- Arriaga, E. M. (2017). Automatic slide progression during a presentation. *Technical Disclosure Commons*, 5 Aralık 2017.
- Bachmann, M., Subramaniam, A., Born, J., & Weibel, D. (2023). Virtual reality public speaking training: effectiveness and user technology acceptance. *Frontiers in Virtual Reality*, 4. <https://doi.org/10.3389/frvir.2023.1242544>
- Fujimoto, Y., Hangyu, Z., Sawabe, T., Kanbara, M., & Kato, H. (2023). Stop bad real-time feedback!: Estimation of the timing of feedback that negatively impacts presenters for presentation training in virtual reality. *2023 IEEE International*

- Symposium on Mixed and Augmented Reality Adjunct (ISMAR-Adjunct)*, 405–410. <https://doi.org/10.1109/ismar-adjunct60411.2023.00087>
- Hraška, P., Drobny, L., Cechovsky, J., Gregor, G., & Šuppa, M. (2023). Real-time audience analytics system for measuring engagement and sentiment during live presentations. *Technical Disclosure Commons*, 27 Haziran 2023.
- Inoue, R., Shiramatsu, S., Ozono, T., & Shintani, T. (2014). Visualizing real-time questionnaire results to promote participation in interactive presentations. *2014 IIAI 3rd International Conference on Advanced Applied Informatics*, 64–69. <https://doi.org/10.1109/iaai-aaai.2014.24>
- Kimani, E., Bickmore, T., Trinh, H., & Pedrelli, P. (2019). You'll be great: Virtual agent-based cognitive restructuring to reduce public speaking anxiety. *2019 8th International Conference on Affective Computing and Intelligent Interaction (ACII)*. <https://doi.org/10.1109/acii.2019.8925438>
- Kurihara, K., Goto, M., Ogata, J., Matsusaka, Y., & Igarashi, T. (2007). Presentation sensei. *Proceedings of the 9th International Conference on Multimodal Interfaces*, 358–365. <https://doi.org/10.1145/1322192.1322256>
- Mentimeter. (2024). *Mentimeter platformu*. <https://www.mentimeter.com/> (Son güncelleme: 29 Nisan 2024).
- Powtoon. (2024). *Powtoon platformu*. <https://www.powtoon.com/> (Erişim tarihi: 13 Kasım 2024).
- Teja, D., & Sedouram, R. (2023). Improving online presentations based on audience usage of conversational assistant. *Technical Disclosure Commons*, 8 Aralık 2023.
- Trinh, H., Asadi, R., Edge, D., & Bickmore, T. (2017). RoboCOP. *Proceedings of the ACM on Interactive, Mobile, Wearable and Ubiquitous Technologies*, 1(2), 1–24. <https://doi.org/10.1145/3090092>
- Yi, S., Yumoto, H., Wang, X., & Yamasaki, T. (2020). Presentationtrainer: Oral presentation support system for impression-related feedback. *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence*, 34(09), 13644–13645. <https://doi.org/10.1609/aaai.v34i09.7109>
- Zhao, X., & Fei, F. (2022). Investigation on the design of anthropomorphic oral presentation assistant training system. *Mobile Information Systems*, 2022, 4-10. <https://doi.org/10.1155/2022/3719010>

Extended Summary

Presentations are an essential communication tool in both business and educational settings, playing a crucial role in the effective transfer of knowledge and ideas. The success of a presentation largely depends on its fluency, clarity, and the speaker's ability to engage the audience. However, delivering a seamless presentation can be challenging, as speakers often encounter various obstacles that disrupt their flow and reduce the overall impact. These challenges include forgetting key points, skipping essential information, and experiencing anxiety or excitement that affects speech delivery. Overcoming these difficulties is vital for ensuring an effective and engaging presentation. This study aims to address these challenges by leveraging natural language processing (NLP) techniques, a subfield of artificial intelligence, to enhance presentation fluency and coherence.

The primary objective of this research is to improve the effectiveness of presentations using large language models (LLMs). These advanced AI models have demonstrated their capability to process and generate human-like text, making them suitable for assisting speakers in real-time. One of the key strategies in this study involves fine-tuning LLMs to enhance their adaptability to different presentation scenarios. By training these models on relevant data, they can better understand presentation structures, recognize critical points, and generate helpful prompts for speakers. Additionally, text-to-speech (TTS) and speech-to-text (STT) conversion techniques are integrated into the system to facilitate real-time feedback, allowing speakers to receive instant support and guidance during their presentations.

To ensure the effectiveness of the proposed system, a synthetically generated dataset was utilized. This dataset was designed to simulate real-world presentation scenarios, enabling the controlled testing and evaluation of various large language models. The use of synthetic data allows for a more comprehensive assessment of the models' ability to assist speakers, ensuring that the system is optimized for different presentation styles and contexts. Several LLMs were tested to determine their efficiency in maintaining the flow of a presentation, reinforcing key points, and preventing speakers from skipping critical information. The results from these evaluations provided valuable insights into the strengths and limitations of different models, guiding further optimization efforts.

Fine-tuning is a process in which pre-trained models are further trained on domain-specific data to improve their accuracy and contextual understanding. By applying fine-tuning techniques, the models in this study were systematically optimized to provide more precise and relevant help to speakers. These findings highlight the potential of LLMs to revolutionize the way presentations are delivered.

Another crucial component of this study is the evaluation of how effectively LLMs, TTS, and STT technologies work together to enhance presentations. TTS enables the

conversion of text into vocal feedback, allowing speakers to maintain their flow without losing track of their topic. STT, on the other hand, allows for the real-time transcription of speech, enabling the system to analyze spoken content and provide immediate feedback or suggestions. The integration of these technologies ensures a seamless and interactive support system that adapts to the speaker's needs, reducing common presentation challenges and improving overall fluency.

The results of this research show that leveraging fine-tuned big language models can significantly improve presentation quality. The ability of AI-powered solutions to provide real-time feedback and guidance has proven to be effective in increasing speaker confidence and audience engagement.

Future work could further increase the adaptability and effectiveness of the system by also exploring the expansion of the dataset to include a wider range of presentation styles and languages.

In conclusion, this study highlights the transformative potential of NLP-assisted solutions in improving presentation. By integrating fine-tuned LLMs with TTS and STT technologies, the proposed system effectively addresses common speaker challenges and enables a more fluid and engaging presentation experience. The ability to provide real-time feedback, reinforce topics and assist speakers in maintaining coherence has made AI-driven solutions a communication enhancement. As advances in NLP and AI continue to develop, the future of presentation technology promises even greater innovation, paving the way for more efficient and effective public speaking experiences.

Atıf (cite): Yılmaz, Yaren Nur (2025). Beth Levin'in Tasnifine Göre Vesîletü'n-Necât'ta Eylemler, *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 10, 145-164. doi: 10.48147/dada.1656198

Beth Levin'in Tasnifine Göre Vesîletü'n-Necât'ta Eylemler¹

Yaren Nur YILMAZ²

Beth Levin'in Tasnifine Göre Vesîletü'n-Necât'ta Eylemler

Verbs in Vesîletü'n-Necât According to Beth Levin's Classification

Öz

Abstract

Dil alanındaki araştırmalarda temel sözcük türü olarak değerlendirilen eylemler biçim bilimsel, söz dizimsel ve anlam bilimsel ölçütler temelinde tanımlanıp tasnif edilmiştir. Türk dili araştırmalarında son dönemlerde öteden beri süregelen geleneksel yaklaşımın dışına çıkılarak eylemlerin dil bilimsel bakış açısıyla tasnif edildiği görülmektedir. Öte yandan dünya dillerinde eylem tasnifleri konusunda yapılan çalışmalarda özellikle geniş sınırları olan anlam biliminin ileri bir seviyede işlendiğini söylemek mümkündür. Süleyman Çelebi (1351-1422), XV. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesiyle yazılan *Vesîletü'n-Necât* adlı eserin sahibidir. Halk arasında çoğunlukla *Mevlid* adıyla bilinen eser, Bursa Ulu Camii'nde meydana gelen bir tartışma sonucunda Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstünlüğünü ifade etmek amacıyla yazılmıştır. Vesîletü'n-Necât'ın ilk 100 beytinde geçen eylemlerin Levin'in tasnifine göre incelendiği bu çalışmada, Boz'un (2022) İstanbul Millet Kütüphanesi Nr. 1357'de kayıtlı yazmayı esas alarak hazırladığı eser tercih edilmiştir. İlk olarak her beyitte geçen eylemler işaretlenmiş ve ardından günümüz Türkçesiyle verilen her beyit Levin'in tasnifine göre ilgili başlığın altına alınmıştır.

In linguistic studies, verbs, which are considered as the basic word types, have been defined and classified on the basis of morphological, syntactic and semantic criteria. In Turkish language studies recently it is seen that the verbs are classified from a linguistic perspective by going beyond the traditional approach that has been going on for a long time. On the other hand, it is possible to say that semantics specially, which has wide boundaries, has been studied at an advanced level in studies on the classification of verbs in world languages. Süleyman Çelebi (1351-1422) is the author of *Vesîletü'n-Necât*, written in Old Anatolian Turkish in the XVth century. The work, popularly known as *Mevlid* usually, was written to express the superiority of the Hz. Muhammed over other prophets as a result of a debate that took place in the Great Mosque of Bursa. In this study, in which the verbs in the first 100 couplets of *Vesîletü'n-Necât* are analyzed according to Levin's classification, the work prepared by Boz (2022) based on the manuscript registered in İstanbul Millet Library Nr. 1357 was preferred. First, the verbs in each couplet are marked and then each couplet given in modern Turkish is placed under the relevant heading according to Levin's classification.

Anahtar Sözcükler: Eylem tasnifi, Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Mevlid, Levin

Keywords: Verb classification, Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Mevlid, Levin

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

¹ Bu yazı Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalında devam etmekte olan "Türkiye Türkçesinde İç Duyu Eylemleri" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalı, yareen.nuur@gmail.com, 0009-0007-7928-3224

1. Giriş

1.1. Eylem

Dil araştırmalarında öteden beri en temel sözcük türü olarak değerlendirilen eylemler, geleneksel anlayıştan dilbilimsel anlayışa kadar uzanan evrede pek çok kez çalışma konusu olmuştur. Yapılan araştırmalar incelendiğinde eylemlerin biçim bilimsel, söz dizimsel ve anlam bilimsel ölçütler temelinde gelişen benzer yaklaşımlarla tanımlandığı görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan eylem tanımları üzerinde durulacaktır.

Eylemler nesnelere hareketlerine karşılık gelen sözcüklerdir (Ergin, 2021: 281; Korkmaz, 2022: 487). Dolayısıyla dil dışı dünyada nesnelere ve nesnelere gerçekte yaptıkları hareketlerin dil içindeki karşılıkları adlar ve eylemlerdir. Bu doğrultuda Ergin (2021: 281) ve Korkmaz (2022: 487), eylem kök ve gövdelerinin tek başlarına kullanılmayacağını, kullanımının ancak çekimli biçimlere girerek adlara bağlanması sonucunda mümkün olacağını ifade etmişlerdir. Çekimli eylem ise sırasıyla eylem kök veya gövdesi, şekil ve zaman eki, şahıs eki olmak üzere üç unsuru barındıran; bu unsurlarla birlikte hareket, şekil, zaman ve şahıs ifade eden dilsel birimlerdir (Ergin, 2021: 282).

Karaağaç (2009: 35; 2013: 389; 2016: 431-432) ise ad ve eylem arasındaki ilişkiyi varlık ve varlıktaki değişim bağlamında sunmuştur. Karaağaç'a göre (2009: 35; 2013: 389; 2016: 431-432) eylem, varlığın var oluş süreciyle başlayan değişim olduğundan eylemsiz varlıktan söz etmek mümkün değildir.

Banguoğlu (2011: 408) eylemlerin kılış, durum veya oluşu, daha genel bir ifadeyle ise olup biteni karşılayan sözcükler olduğunu ifade etmiştir.

Gencan (1979: 272), eylemlerin temelde iş, oluş, kılış ve yargı belirten anlamlarını genel bir ifadeyle "edim" olarak adlandırmış; edim anlamını taşıyan eylemlerin söz dizimsel işlevine de değinerek tümce kurucusu görevinde olduğunu belirtmiştir. Edimin yanı sıra zaman, kip, şahıs ve çatı öğelerinin de eylemlerin anlamsal boyutu olduğunu ifade eden Gencan (1979: 271-272), tam bir eylemde söz konusu öğelerin birleşitine dikkat çekmiştir.

Eylemlerin devinimli veya durağan bir anlamsal niteliğe sahip olduğunu ifade eden Yılmaz (2024: 48), örnek olarak sunduğu "dur-, bekle-" gibi eylemlerin hareket bildirmediğini, dolayısıyla eylemlerin hareket anlamını mutlak olarak karşıladığı yönünde yapılan geleneksel tanımların yanıltıcı olduğunu ileri sürmüştür.

Bir kısım çalışmalarda eylem ve fiil terimleri arasında anlamsal ve terminolojik bir ayrımın yapıldığı görülmektedir. Emre (1945: 45), Dilâçar (1971: 99), Bilgegil (2014:

236), Ediskun (2017: 170) bu bağlamda fiillerin eylem, oluş ve durum kavramlarını ifade ettiği konusunda görüş birliği içindedirler. Öte yandan Emre (1945: 45), pek çok fiilin söz konusu kavramlardan hangisini karşıladığı konusunda bir kesinlik olmadığını ve bu sebeple fiillerin karşıladığı kavramı genel olarak eylem kabul ettiğini ifade etmiştir. Dilâçar (1971: 99) ise bir nitelik olarak değerlendirdiği eylemin fiil yerine kullanılmayacağını, tersi hâlinde oluş ve durum unsurlarının yok sayılacağını ileri sürmüştür. Bilgegil (2014: 236) ve Ediskun (2017: 170) da fiili yapısal bir bütün, eylemi ise fiilin anlamsal bir parçası olarak nitelendirmişlerdir.

Adı geçen araştırmacılar tarafından yapılan tanımlardan hareketle eylemleri anlam bilimsel açıdan iş, oluş, durum bildiren; biçim bilimsel açıdan eylem kök veya gövdesine zaman, kip ve şahıs işaretleyen biçimbirimlerin eklenmesiyle dil bilimsel kullanımı olan; söz dizimsel açıdan çekimli biçimiyle tümcede kurucu öge işlevi gören sözcük türleri biçiminde tanımlamak temelde mümkündür.

1.2. Eylem Tasnif Çalışmaları

Türk dili araştırmalarında öteden beri süregelen geleneksel yaklaşımda eylemlerin biçim bilimsel, söz dizimsel ve anlam bilimsel ölçütler temelinde tasnif edildiği görülmektedir. Ergin³ (2021: 282) eylem kök ve gövdelerindeki hareketin *geçişli* veya *geçişsiz* olduğunu belirttikten sonra eylemlerin nesne hareketlerindeki türe bağlı olarak *dönüşlü-dönüşsüz*, *aktif-pasif*, *meçhul*, *ortaklaşmalı*, *faktitif* olmak üzere sınıflara ayrıldığını ifade etmiştir. Banguoğlu⁴ (2011: 408-410) eylemleri niteliğine göre *kılış eylemleri*, *durum eylemleri* ve *oluş eylemleri*; anlamlarına göre *geçişli eylemler*, *geçişsiz eylemler*; kullanılışlarına göre *çekimli eylemler*, *çekimsiz eylemler* şeklinde tasnif etmiştir. Korkmaz⁵ (2022: 487-515) eylemleri yapıları bakımından *basit eylemler*, *türemiş eylemler*, *birleşik eylemler*; içerikleri bakımından *oluş bildiren eylemler*, *bir kılış veya kılınış bildiren eylemler*, *durum ve tasvir bildiren eylemler*; anlamları bakımından *esas eylemler*, *yardımcı eylemler* şeklinde tasnif ettikten sonra eylemleri kılınış biçimleri ve çatıları bakımından da incelemiştir. Korkmaz (2022: 494-515) eylemleri çatıları bakımından *geçişli eylemler* ve *geçişsiz eylemler* olmak üzere iki sınıfa ayırdıktan sonra etken, edilgen, meçhul, dönüşlü, işteş ve ettirgen çatıyı da çalışmasına dahil etmiştir.

Türk dili araştırmalarında son dönemlerde geleneksel yaklaşımın dışına çıkılarak eylemlerin dil bilimsel bakış açısıyla tasnif edildiği görülmektedir. Yeni sayılabilecek

³ Ergin'in eylem tasnifi 1958 yılında yapılmıştır.

⁴ Banguoğlu'nun eylem tasnifi 1974 yılında yapılmıştır.

⁵ Korkmaz'ın eylem tasnifi 2003 yılında yapılmıştır.

bu yaklaşımda eylemlerin iş, oluş, kılış, durum gibi anlamsal niteliklerinin haricinde çok daha çeşitli anlamsal/tematik roller esas alınmaktadır (bk. Yaylagül, 2005: 24-48; User, 2009: 331-421; Şahin, 2012: 65-396; Yıldız, 2016: 96-419; Hirik, 2018: 133; Seçkin, 2019: 15-143; Aydoğmuş, 2021: 138-145; Bilgin Aksoy, 2021: 107-464).

Dünya dillerinde eylem tasnifleri konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde dil bilimsel yöntemlerin kapsamlı bir biçimde uygulandığı ve özellikle geniş sınırları olan anlam biliminin ileri bir seviyede işlendiği görülmektedir.

Longacre'ın (1976: 44-49) ortam (çevresel) eylemleri; ortam (çevresel)-deneyimsel eylemler; deneyimsel eylemler; olgusal bilgi eylemleri; arzu veya biliş eylemleri; duyu, konuşma ve dikkat eylemleri; fiziksel eylemler; ölçü eylemleri; konum bildiren eylemler; hareket, itme, hareket yeteneği eylemleri; sahip olma, edinme, aktarma ve "yakalama" eylemleri olmak üzere 11 üst sınıftan oluşan eylem tasnifi durum, süreç, hareket-süreç, hareket olmak üzere 4 alt sınıfa ayrılmaktadır. Longacre (1976: 44-49), tümce bağlamında örnek olarak sunduğu eylemlerin anlamsal/tematik rollerini Durum Dil Bilgisi kuramı kapsamında değerlendirmiştir.

Cook'un (1979: 63-66) eylem tasnifi 4 üst ve 4 alt sınıftan oluşmaktadır. Üst sınıfları temel, deneyimsel, fayda sağlayan, konum bildiren eylemler olarak ayıran Cook (1979: 63-66), alt sınıfları Longacre'ın (1979: 44-49) tasnifinde olduğu gibi durum, süreç, hareket-süreç, hareket şeklinde sunmuştur.

Levin'in (1993: 111-276) anlam bilimi ve söz dizimi ilişkisi çerçevesinde geliştirdiği eylem tasnifi 49 üst sınıf ve 186 alt sınıftan oluşmaktadır. Üst sınıfı oluşturan eylem türleri koyma/yerleştirme; kaldırma/çıkarma; gönderme ve taşıma; kuvvet uygulama; itme/çekme; mülkiyet değiştirme; öğrenme; tutma ve muhafaza etme; gizleme; atma/fırlatma; çarparak temas etme; sokma; temas: dokunma; kesme; birleştirme ve ekleme; ayırma ve sökme; boyama/renklendirme; görüntü yaratma; yaradılış ve dönüşüm; neden olma/yol açma; doğurma (buzağı); yüklemcil tamamlayıcılar; algı; psikolojik durum; arzu; takdir etme; değerlendirme; arama; sosyal etkileşim; iletişim; hayvanların çıkardığı sesler; yeme/yutma; beden/vücut içerikli; bakım ve bedensel bakım; öldürme; yayma/yayılım; tahrip etme; durum değişikliği; konaklama; varoluş; görünme, kaybolma ve meydana gelme; beden-iç hareket; bir pozisyon üstlenme; hareket; kaçınma; oyalanma ve acele etme; ölçü/ölçme; görünüşsel; hafta tatili; hava durumu şeklindeki başlıklara sunulmuştur (1993: 111-276). Oldukça kapsamlı olan bu eylem tasnifinin alt sınıflarına burada ayrıntılı bir biçimde yer verilmeyecektir.

Biber, Conrad ve Leech'in (2002: 106-109) 7 eylem sınıfından oluşan tasnifi sözlüksel eylemlerin anlamsal ulamları esas alınarak yapılmıştır. Tasnifteki eylem sınıfları

hareket, iletişim, zihinsel, nedensel (ettirgen), oluş, varoluş veya ilişki, görünüş şeklindeki başlıklarla sunulmuştur (2002: 106-109).

Korhonen ve Briscoe'nun (2004: 42) tasnifindeki 57 eylem sınıfı *ısrar etme, zorlama, buyurma/emretme, isteme, deneme, dileme, uygulama, izin verme, kabullenme, tüketme, ödeme, yasaklama, sakınma, güvenme, dönüştürme, değiştirme, izin verme, yardım etme, iş birliği yapma, başarma, ihmal etme, sınırlama, onay verme, danışma, itiraf etme, belirtme, adama, serbest bırakma, şüphelenme, çekilme, halletme, anlama, karıştırma, bağdaştırma, düşünme, sezme, sevmeye, odaklanma, önemseme, tartışma, mücadele etme, anlaşma, gösterme, izin verme, açıklama, ders verme, önerme, meydana gelme/oluşma, önemseme, kaçınma, tereddüt etme, başlama, durma, ihmal etme, suçlama, ulaşma, benimseme* başlıklarıyla sunulmuştur. Tasnifte *izin verme* ve *ihmal etme* eylem sınıfları tekrarlanmıştır.

Van Valin'in (2005: 55) eylem tasnifi *durum eylemleri* ve *hareket eylemleri* olmak üzere 2 üst sınıftan ve argüman sayısına bağlı olarak 24 alt sınıftan oluşmaktadır. Durum eylemlerinde tek argümanlı olan *durum veya koşul*, iki argümanlı olanlar *varoluş, salt konum, algı, biliş, arzu, önermesel tutum, sahiplik, iç deneyim, duygu, niteleyici/atfedilen, tanımlayıcı, tanımlama, eşlemeli*; hareket eylemlerinde ise tek argümanlı olanlar *belirsiz eylem, hareket, sabit hareket, ışık yayılımı, ses yayılımı*, tek veya iki argümanlı olanlar ise *performans, tüketim, yaratma, yönlendirilmiş algı, kullanım* başlıklarıyla alt sınıflara ayrılarak gruplandırılmıştır (2005: 55). Van Valin (2005: 55) belirlediği sınıflara örnek olarak sunduğu eylemlerin anlamsal/tematik rollerini de incelemiştir.

Dixon (2005) anlam bilimi ve söz dizimi ilişkisi çerçevesinde geliştirdiği tasnifinde eylemleri *birincil eylemler* ve *ikincil eylemler* olmak üzere 2 üst sınıfa ayırmış ve 24 alt sınıf belirlemiştir. İlk sınıfa giren birincil-A eylem türleri *hareket ve dinlenme, etkileme, verme, bedensel, hava durumu ve diğerleri*, birincil-B eylem türleri *dikkat, düşünme, karar verme, konuşma, beğenme, rahatsız etme ve diğerleri*; ikinci sınıfa giren ikincil-A eylem türleri *kipler ve yarı kipler, başlama, deneme, acele etme, cüret etme*, ikincil-B eylem türleri *isteme, erteleme*, ikincil-C eylem türleri *yapma, yardım etme* ve son olarak ikincil-D eylem türleri *görünme, önemseme* başlıklarıyla sunulmuştur.

1.3. Süleyman Çelebi

Süleyman Çelebi'nin hayatı hakkındaki bilgiler kısıtlı ve tartışmalıdır. Müellifin 1351 yılında Bursa'da doğduğu kabul edilmektedir. Köklü ve kültürlü bir aileden gelen Süleyman Çelebi, Ahmed Paşa'nın oğlu ve Fusûs şârihi olarak bilinen Şeyh Mahmud'un torunudur. Adındaki Çelebi ünvanından da kendisinin kâmil ve faziletli biri olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklar Süleyman Çelebi'nin Yıldırım Bayezid döneminde

Dîvân-ı Hümâyün imamlığı yaptığını ve sonrasında Bursa Ulucamii imamlığına tayin edildiğini kaydetmektedir. Kendisi, Orhan Gazi, Murâd-ı Hüdâvendigâr, Yıldırım Bayezid, Emir Süleyman, Musa Çelebi, Çelebi Mehmet dönemlerine tanık olmuş ve Emîr Buhârî'ye intisap etmiştir. Yaşamını Bursa'da sürdüren Süleyman Çelebi 1422 yılında vefat etmiştir. Kabri Bursa'dadır (Timurtaş, 1989: V-VII; Pekolcay, 2004: 485-486; Gülsevin-Boz, 2013: 19; Kemikli, 2016: 15-18; Köksal, 2022: 13-23; Boz, 2022: 1).

1.4. Vesîletü'n-Necât (Mevlid)

Halk arasında geçmişte ve günümüzde çoğunlukla *Mevlid* adıyla bilinen *Vesîletü'n-Necât* (Kurtuluş Vesilesi), Süleyman Çelebi tarafından 1409-1410 yılında yazılmış bir eserdir. Müellif, eserde geçen bir beytinde eserin yazılış tarihini ve Bursa'da tamamlandığını ifade etmiştir (Timurtaş, 1989: XII; Köksal, 2022: 24-25).

XV. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesiyle ve mesnevi nazım şekliyle yazılan *Vesîletü'n-Necât*, Arapça mensur bir ön sözle başlamaktadır (Timurtaş, 1989: XII-XIII). Boz (2022: 8), eserdeki beyit sayılarının yazma nüshalara göre değişebileceğini ifade etmiştir. Boz'un (2022: 8) üzerinde çalıştığı İstanbul Millet Kütüphanesi nüshasındaki beyit sayısı 711 olup bu sayı vasıta beyitlerinin eklenmesiyle 728'e ulaşmıştır.

Pekolcay (2004: 486), *Vesîletü'n-Necât*'ın içeriğini ortaya koyan bölüm başlıklarını şu şekilde sıralamıştır:

“Allah'ın birliği hakkında, nâzım için dua talebi ve kitap için özür beyanı, âlemin yaratılma sebebinin beyanı, Hz. Muhammed'in ruhunun yaratılmasının beyanı (iki fasl), Hz. Muhammed'in vücudunun zuhura gelmesinin beyanı (üç fasl), Hz. Muhammed'in doğumu sırasında ortaya çıkan fevkalâdeliklerin beyanı (altı fasl), Hz. Peygamber'in methi, mucizelerinin, mi'racının ve hicretinin beyanı, onun bazı vasıflarının beyanı, nükte ve nasihat, kötü fiillerden nehyetme, risâletin tebliği, Hz. Peygamber'in vefatı, hâtime.”

Vesîletü'n-Necât'ın yazılış sebebi Süleyman Çelebi'nin Bursa Ulu Cami'de başından geçen bir olaydır. Yaygın rivayete göre İranlı bir vaiz Bakara suresinin 285. ayetini yorumlarken Hz. Muhammed'i Hz. İsa'dan üstün görmediğini söylemiş ve bunun üzerine Arap asıllı bir âlim vaize karşı gelmiştir. Cemaat de İranlı vaizden taraf olunca tartışma büyümüştür. Tartışmadan etkilenen Süleyman Çelebi bunun üzerine Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstünlüğünü ifade etmek amacıyla *Vesîletü'n-Necât*'ı yazmıştır (Timurtaş, 1989: IX-X; Pekolcay, 2004: 486; Akdağ, 2008: 88; Kemikli, 2016: 18-19; Köksal, 2022: 25; Boz, 2022: 2-3).

Vesîletü'n-Necât yazıldığı tarihten günümüze gelinceye dek büyük bir hayranlıkla okunup dinlenmiş ve Türk edebiyatının önde gelen eserlerinden biri olmuştur (Şentürk-

Kartal, 2017: 265). Bu eser vesilesiyle edebiyat tarihimizde zamanla mevlit yazma geleneği başlamış ve bu türde pek çok eser yazılmıştır. Vesîletü'n-Necât başka pek çok millete de etki ederek Rumca, Arapça, İngilizce, Almanca, Boşnakça, Arnavutça, Çerkesçe ve Gürcü'ye tercüme edilmiştir (Kemikli, 2016: 25).

Pek çok kez istinsah edilen Vesîletü'n-Necât'ın mevcut yazma nüshaları incelendiğinde esere pek çok eklemelerin ve çıkarmaların yapıldığı görülmektedir. Müellif nüshası elimizde bulunmadığından dolayı istinsah tarihi en eski olan nüshalar esas alınarak karşılaştırmalı incelemeler veya tek nüshaya dayalı çalışmalar yapılmıştır (Boz, 2022: 3-4).

2. Levin'in Tasnifine Göre Vesîletü'n-Necât'ta Eylemler

Uygulamada Vesîletü'n-Necât'ın⁶ ilk 100 beyti taranmıştır. İlk olarak her beyitte geçen eylemler işaretlenmiş ve ardından her beyit Levin'in tasnifine göre ilgili başlığın altına alınmıştır. Başlıklarda Levin'in orijinal tasnifindeki numaralar köşeli parantez içinde verilmiş, ayrıca uygulama yaptığımız eserdeki beyit numaraları her beytin sonuna alınmıştır.

1. İletişim ile ilgili eylemler (Verbs of communication) [37]

1.1. Anlatma (Tell) [37.2]

çünkü hak evveligin bildün 'ayân
diñle imdi kılayım şun' in **beyân** (66)

"Allah'ın evvelliğini açıkça bildiğin için; şimdi dinle, sanatını anlatayım."

1.2. Konuşma eylemleri (Talk verbs) [37.5]

iy 'azizler uşda **başlaruz söze**
bir vaşyyet kıluruz illâ size (33)

"Ey sevgili dostlar şimdi söze başlıyoruz; ancak size bir öğüdümüz var."

1.3. Söyleme/dile getirme eylemleri (Say verbs) [37.7]

allah adın **zıkr idelüm** evvelâ
vâcib oldur cümle işde her kıla (1)

"En başta Allah'ın adını anmalıyız (besmele çekmeliyiz); herkes bütün işlerinde bunu söylemekle yükümlüdür."

allah adın her kim ol evvel **aña**
her işi âsân ide allah aña (2)

⁶ Uygulama için Boz'un 2022'de yaptığı yayının tercih edilmiştir.

Yaren Nur YILMAZ

“Her kim en başta Allah’ın adını anarsa (besmele çekerse); Allah onun her işini kolaylaştırır.”

her nefesde allah adın **di** müdām
allah adıyla olur her iş tamām (4)

“Her nefeste devamlı Allah’ın adını an; her iş Allah’ın adıyla (besmele çekmekle) tamam olur.”

ı̇ ışkıla gel imdi allah **eydelüm**
derdile gözyaşıla ah eydelüm (5)

“Gel, şimdi aşk ile Allah diyelim; dert ve gözyaşı ile ah edelim.”

birdür ol birliğine şek yokdurur
gerçi yanlış **söyleyenler** çokdurur (24)

“Gerçi yanlış söyleyenler çoksa da; Allah birdir, bir olduğunda şüphe yoktur.”

haşre dek ger **dinilürse** bu kelām
niçe haşr ola bu olmaya tamām (31)

“Eğer bu söz kıyamete kadar söylense; birçok şey son bulur (ama) o söz bitmez.”

ger dilersiz bulasız otdan necāt
ı̇ ışkıla derdile **eydüñ** eş-şalāt (32)

“Eğer cehennem ateşinden kurtulmak isterseniz; Hz. Muhammed’e aşkla ve samimiyetle salat ve selam getiriniz.”

ol vaşyyet kim **direm** her kim duta
müşk gibi hoşusu cānlarda düte (34)

“Her kim o söylediğim öğüdü tutarsa; mis gibi kokusu ruhlarda tüter.”

hağ te‘ālā rahmet eyleye aña
kim beni ol bir du‘ā ile **aña** (35)

“Kim beni bir dua ile anarsa; Allah ona merhamet etsin.”

luğf ide ma‘zür duta eksüklüğün
dimeye hem kimseye eksüklüğün (40)

“Bağışlayıp eksikliğini mazur görsün; ayrıca kimseye eksikliğini söylemesin.”

eksügüme **kıldum** uş ben i‘tirāf
her kim ehl-i luğf ola kıla mu‘āf (47)

“Ben eksikliğini itiraf ettim; her kim bağışlayıcıysa, affetsin.”

haşre dek **dinilürse** bu kelâm
niçe haşr ola bu olmaya tamâm (49)

“Bu söz ahirete kadar söylense; birçok şey bir araya gelir (ama) bu tamamlanmaz.”

ger dilersiz bulasız otdan necât
ışıklı derdile **eydüñ** eş-şalât (50)

“Eğer cehennem ateşinden kurtulmak isterseniz; Hz. Muhammed’e aşkla ve samimiyetle salat ve selam getiriniz.”

evvel **añduğ** anı kim evveldür ol
evveline bulmadı hiç ‘aql yol (51)

“Başta onu (Allah) andık ki o evveldir; hiçbir akıl onun evvelliğini anlayamadı.”

bir kez ol **dimegile** oldu cihân
olma **dirse** girü yok olur [hemân] (57)

“Bir kez ‘Ol’ demesiyle âlem oldu; ‘Olma’ dese, tekrar hemen yok olur.”

bunlar olmasa yine ol idi ol
her neye ol ol **đidi** ol oldu ol (62)

“Bunlar olmasa yine o, o idi; o her neye ‘Ol’ dedi, o oldu.”

haşre dek **dinilürse** bu kelâm
niçe haşr ola bu olmaya tamâm (64)

“Bu söz ahirete kadar söylense; birçok şey bir araya gelir (ama) bu tamamlanmaz.”

ger dilersiz bulasız oddan necât
ışıklı derdile **eydüñ** eş-şalât (65)

“Eğer cehennem ateşinden kurtulmak isterseniz; Hz. Muhammed’e aşkla ve samimiyetle salat ve selam getiriniz.”

haşre dek **dinilürse** bu kelâm
niçe haşr ola bu olmaya tamâm (86)

“Bu söz ahirete kadar söylense; birçok şey bir araya gelir (ama) bu tamamlanmaz.”

ger dilersiz bulasız otdan necât
ışıklı derdile **eydüñ** eş-şalât (87)

“Eğer cehennem ateşinden kurtulmak isterseniz; Hz. Muhammed’e aşkla ve samimiyetle salat ve selam getiriniz.”

1.4. Tavsiyede bulunma eylemleri (Advise verbs) [37.9]

iy ‘azizler uşda başlaruz söze

bir **vaşıyyet kı**luruz illâ size (33)

“Ey sevgili dostlar şimdi söze başlıyoruz; ancak size bir öğüdümlüz var.”

2. Görünüşsel eylemler (Aspectual verbs) [55]

2.1. Tamamlama eylemleri (Complete verbs) [55.2]

her nefesde allah adın di müdâm
allah adıyla **ol**ur her iş **tamâm** (4)

“Her nefeste devamlı Allah’ın adını an; her iş Allah’ın adıyla (besmele çekmekle) tamam olur.”

hâşre dek ger dinilürse bu kelâm
niçe hâşr ola bu **ol**maya **tamâm** (31)

“Eğer bu söz kıyamete kadar söylense; birçok şey son bulur (ama) o söz bitmez.”

hâşre dek dinilürse bu kelâm
niçe hâşr ola bu **ol**maya **tamâm** (49)

“Bu söz ahirete kadar söylense; birçok şey bir araya gelir (ama) bu tamamlanmaz.”

hâşre dek dinilürse bu kelâm
niçe hâşr ola bu **ol**maya **tamâm** (64)

“Bu söz ahirete kadar söylense; birçok şey bir araya gelir (ama) bu tamamlanmaz.”

hâşre dek dinilürse bu kelâm
niçe hâşr ola bu **ol**maya **tamâm** (86)

“Bu söz ahirete kadar söylense; birçok şey bir araya gelir (ama) bu tamamlanmaz.”

3. Yaradılış ve dönüşüm ile ilgili eylemler (Verbs of creation and transformation) [26]

3.1. Yaratma eylemleri (Create verbs) [26.4]

varı yok yoğı **var iden** oldurur
dünyede her olanı **ol** oldurur (26)

“Varı yok, yoku var eden odur; o, dünyada her olanı var edendir.”

şun^c ıla bunları **ol var eyledi**
birliğine cümle ikrâr eyledi (28)

“Allah bunları sanatla yarattı; hepsi Allah’ın birliğini tasdik etti.”

gerçi yokdan bunları **var eyledi**
kudretin bunlarda izhâr eyledi (54)

“Gerçi bunları yaktan yarattı; kudretini bunlarda görünür kıldı.”

bir kez ol dimegile **oldı** cihân

olma dirse girü yoğ olur [hemān] (57)

“Bir kez ‘Ol’ demesiyle ālem oldu; ‘Olma’ dese, tekrar hemen yok olur.”

yir ü gök içre dağı her ne ki var
oldı hağ emriyle dutdı qarār (58)

“Yer ve gök içinde her ne varsa; Allah’ın emriyle oldu ve düzen tuttu.”

çünki bunlar bir işāretle olur
bunlar olmazısa nesi eksilür (61)

“Bunlar bir işāretle (var) oldukları için; bunlar olmazsa (onun) nesi eksilir!”

bunlar olmasa yine ol idi ol
her neye ol ol didi ol oldu ol (62)

“Bunlar olmasa yine o, o idi; o her neye ‘Ol’ dedi, o oldu.”

hağ te‘ ālā ne yaratdı evvelā
cümle mađlūđdan kim ol evvel ola (67)

“Allah, önce neyi yarattı (ise); o bütün yaratılmışlardan önce var oldu.”

hağ te‘ ālā ne yaratdı evvelā
cümle mađlūđdan kim ol evvel ola (67)

“Allah, önce neyi yarattı (ise); o bütün yaratılmışlardan önce var oldu.”

muştafa rūhını evvel kıldı var
sevdi anı ol kerim ü girdigār (69)

“O cömert ve fāil-i mutlak (dilediğini yapıp yapmamakta serbest olan Allah); önce Hz. Muhammed’in ruhunu yarattı ve onu sevdi.”

anuñiçün oldu bu varlık kamu
ay u yıldız yir ü gök uçmağ kamu (92)

“Bütün bu varlıklar; ay ve yıldız, yer ve gök, cennet ve cehennem onun için yaratıldı.”

ger muhammed olmasaydı ‘ayān
olmayısardı zemin ü āsumān (75)

“Eğer Hz. Muhammed olmasaydı; besbelli yeryüzü ve gökyüzü olmayacaktı.”

ger muhammed olmasaydı i yār
olmazıdı ay u gün leyl ü nehār (76)

“Ey dost, eğer Hz. Muhammed olmasaydı; ay ve güneş, gece ve gündüz olmazdı.”

ger muhammed gelmeseydi ‘āleme

tâc-ı ‘ izzet inmezidi âdeme (77)

“Eğer Hz. Muhammed dünyaya gelmeseydi; Âdem’e itibar tacı inmezdi.”

nûh anuñcün garğdan buldı necât
dahı **toğ**madın görükdi mu‘ cizât (79)

“Nuh, ondan (Hz. Muhammed) dolayı kurtuldu; daha doğmadan mucizeleri görüldü.”

hem anuñla toldı ‘ âlem cümle nûr
anuñiçün **oldı** cennet içre hür (94)

“Âlem onunla tamamen nurla doldu; onun için cennette huriler oldu.”

4. Arzu ile ilgili eylemler (Verbs of desire) [32]

4.1. Arzu eylemleri (Want verbs) [32.1]

ger **dilersiz** bulasız otdan necât
‘ışkıla derdile eydüñ eş-şalât (32)

“Eğer cehennem ateşinden kurtulmak isterseniz; Hz. Muhammed’e aşkla ve samimiyetle salat ve selam getiriniz.”

her ki **diler** bu du‘ âda bulına
fâtiha ihsân ide ben kulına (36)

“Her kim bu dua etmeyi dilerse; ben kuluna bir fatiha bağışlasın.”

ger **dilersiz** bulasız otdan necât
‘ışkıla derdile eydüñ eş-şalât (50)

“Eğer cehennem ateşinden kurtulmak isterseniz; Hz. Muhammed’e aşkla ve samimiyetle salat ve selam getiriniz.”

ger **dilersiz** bulasız oddan necât
‘ışkıla derdile eydüñ eş-şalât] (65)

“Eğer cehennem ateşinden kurtulmak isterseniz; Hz. Muhammed’e aşkla ve samimiyetle salat ve selam getiriniz.”

çok **temennâ kıldılar** hağdan bular
kim muhammed ümmetinden olalar (84)

“Bunlar, Hz. Muhammed ümmetinden olmak için; Allah’a çok istekte bulundular.”

ger **dilersiz** bulasız otdan necât
‘ışkıla derdile eydüñ eş-şalât (87)

“Eğer cehennem ateşinden kurtulmak isterseniz; Hz. Muhammed’e aşkla ve samimiyetle salat ve selam getiriniz.”

pes muhammeddür bu varlığa sebeb
cehd idüp anuñ rızāsın **kıl taleb** (100)

“Şu hâlde bu varlığa sebeb Hz. Muhammed’dir; çalışıp çabalayıp onun rızasını iste.”

bārī ne **hâcet kıl**avuz sözi çok
birdürür ol andan artuq tañrı yok (30)

“Öyleyse çok söz söylemeye gerek yok; o birdir ve ondan başka tanrı yoktur.”

5. Algı ile ilgili eylemler (Verbs of perception) [30]

5.1. Görme/gözlem eylemleri (Sight verbs) [30.2]

anlaruñ kim eksügi çok işinuñ
eksügin **gözler** olur ol kişinuñ (44)

“İşinde eksigi çok olan kişiler; her kişinin eksikliğini gözetlerler.”

her kişi kim ola ol eksüksüz er
kılmaz ol hiç kimse ‘aybına **nazar** (45)

“Eksiksiz olgun olan her kişi; hiç kimsenin kusurlarını gözetlemez.”

nūh anuñçün ğarkdan buldı necāt
dağı toğmadın **görükd**i mu‘cizāt (79)

“Nuh, ondan (Hz. Muhammed) dolayı kurtuldu; daha doğmadan mucizeleri görüldü.”

her kim aña irdi irdi tañrıya
tañrı dizārını **gördi** bi-riyā (98)

“Her kim ona ulaştıysa Allah’a ulaştı; riyasız olarak Allah’ın cemalini gördü.”

6. Gizleme ile ilgili eylemler (Verbs of concealment) [16]

luṭfıla ‘aybını **setr idüñ** bunuñ
hem bu olur işi her luṭf ıssınuñ (46)

“Bağışlayarak bunun kusurunu örtün; zaten her bağışlayıcının işi budur.”

7. Görünme, kaybolma ve meydana gelme ile ilgili eylemler (Verbs of appearance, disappearance, and occurrence) [48]

7.1. Meydana gelme ile ilgili eylemler (Verbs of occurrence) [48.3]

allah adı olsa her işüñ öñi
hergiz ebter olmaya anuñ soñı (3)

“Her işin başında Allah adı anılsa (besmele çekilse); o işin sonu asla boşa çıkmaz.”

lîki her yirde kim **ola** iḥtilāl
luṭfıla işlāḥ ide ehl-i kemāl (48)

“Her nerede bir düzensizlik olursa; olgun insanlar bunu güzellikle düzeltirler.”

8. Neden olma/yol açma eylemleri (Engender verbs) [27]

hem **sebeb** olmuş ola bu varlığa
'ışkıla dinleyeni_ iy hak yarlığa (68)

"Hem bu varlığa sebep olmuş olsun; Ey Allahım aşk ile dinleyeni bağışla."

9. Psikolojik durum eylemleri (Verbs of psychological state) [31]

9.1. Hayret etme eylemleri (Marvel verbs) [31.3]

niçe biñ yıl terbiyet kıldı aña
aña işbu sözleri vü [**bağışıl**] **taña** (70)

"Onu nice bin yıl terbiye etti; bu sözleri anla ve hayret içinde kal!"

10. Varoluş ile ilgili eylemler (Verbs of existence) [47]

10.1. Topluluk varlığı eylemleri (Verbs of group existence) [47.5]

10.1.1. Kalabalık eylemleri (Swarm verbs) [47.5.1]

haşre dek ger dinilürse bu kelâm
niçe **haşr** ola bu olmaya tamâm (31)

"Eğer bu söz kıyamete kadar söylense; birçok şey bir araya gelir (ama) bu tamamlanmaz."

haşre dek dinilürse bu kelâm
niçe **haşr** ola bu olmaya tamâm (49)

"Bu söz ahirete kadar söylense; birçok şey bir araya gelir (ama) bu tamamlanmaz."

haşre dek dinilürse bu kelâm
niçe **haşr** ola bu olmaya tamâm (64)

"Bu söz ahirete kadar söylense; birçok şey bir araya gelir (ama) bu tamamlanmaz."

haşre dek dinilürse bu kelâm
niçe **haşr** ola bu olmaya tamâm (86)

"Bu söz ahirete kadar söylense; birçok şey bir araya gelir (ama) bu tamamlanmaz."

11. Öğrenme eylemleri (Learn verbs) [14]

allah aña dāyimā luṭf işleye
kim şevābın **okuyup** bağışlaya (37)

"Allah ona daima lütfetsin; okuyup sevabını bağışlasın."

3. Sonuç

Beth Levin'in eylem tasnifine göre Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necat adlı eserinin ilk 100 beyti üzerinde yapılan uygulamadan elde edilen veriler topluca şu şekilde verilebilir:

1. İletişim ile ilgili eylemler

1.1. Anlatma

beyan kıl- (1)

1.2. Konuşma eylemleri

söze başla- (1)

1.3. Söyleme/dile getirme eylemleri

zıkr it- (1), añ- (3), di- (6), eyt- (5), söyle- (1), dinil- (4), itiraf kıl- (1)

1.4. Tavsiyede bulunma eylemleri

vasıyyet kıl- (1)

2. Görünüşsel eylemler

2.1. Tamamlama eylemleri

tamam ol- (5)

3. Yaradılış ve dönüşüm ile ilgili eylemler

3.1. Yaratma eylemleri

var it- (1), var eyle- (2), yarat- (1), var kıl- (1), (var) ol- (12), âleme gel- (1), tog- (1)

4. Arzu ile ilgili eylemler

4.1. Arzu eylemleri

dile- (5), temenna kıl- (1), taleb kıl- (1), hacet kıl- (1)

5. Algı ile ilgili eylemler

5.1. Görme/gözlem eylemleri

gözle- (1), nazar kıl- (1), görük- (1), gör- (1)

6. Gizleme ile ilgili eylemler

setr it- (1)

7. Görünme, kaybolma ve meydana gelme ile ilgili eylemler

7.1. Meydana gelme ile ilgili eylemler

ol- (2)

8. Neden olma/yol açma eylemleri

sebeb ol- (1)

9. Psikolojik durum eylemleri

9.1. Hayret etme eylemleri

taña bat- (1)

10. Varoluş ile ilgili eylemler

10.1. Topluluk varlığı eylemleri

10.1.1. Kalabalık eylemleri

haşr ol- (4)

11. Öğrenme eylemleri

oku- (1)

Elde edilen bu verilere bakıldığında Beth Levin'in eylem tasnifinde bulunan toplam 49 ana eylem başlığından 11'inin metinde tanıklandığı görülmektedir. Ayrıntısına inildiğinde toplam 100 beyitteki eylemlerin çokluk (ilk üç) sırasıyla iletişim ile ilgili eylemlerden **söyleme/dile getirme eylemleri** "21" (7 farklı eylem), yaradılış ve dönüşüm ile ilgili eylemlerden **yaratma eylemleri** "19" (7 farklı eylem) ve arzu ile ilgili eylemlerden **arzu eylemleri** "8" (4 farklı eylem) olduğu tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu sonucun metnin içeriği ile ilgili olduğu açıktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izin alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Akdağ, S. (2008). Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14 (36), 81-98.
- Aydoğmuş, E. (2021). Özbek Türkçesinde Mental Fiiller. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 135-151.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Biber, D., Conrad, S. ve Leech, G. (2002). *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*, Longman.
- Bilgegil, M. K. (2014). *Türkçe Dilbilgisi*, Konya: Salkımsöğüt Yayınları.
- Bilgin Aksoy, G. (2021). Azerbaycan Türkçesinde Mental Fiiller, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Boz, E. (2022). *Süleyman Çelebi Vesiletü'n-Necât (Mevlid)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Cook, W. A. (1979). *Case Grammar: Development of the Matrix Model (1970-1978)*, Washington D. C.: Georgetown University Press.
- Dilâçar, A. (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 19, 83-145.

- Dixon, R. M. W. (2005). *A Semantic Approach to English Grammar*, New York: Oxford University Press.
- Ediskun, H. (2017). *Yeni Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Emre, A. C. (1945). *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Ergin, M. (2021). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G.-Boz, E. (2013). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hirik, S. (2018). Rol Kuramı ile Fiillerin Anlambilimsel Kategorilerinin İlişkisi: İyi ve Kötü Prens Öyküsü Örneği. *Türkbilig*, 35, 125-142.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2016). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kemikli, B. (2016). *Mevlid Külliyyâtı I*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Korhonen, A. ve Briscoe, T. (2004). Extended Lexical-Semantic Classification of English Verbs. *Proceedings of the Computational Lexical Semantics Workshop at HLT-NAACL*, 2004, 38-45.
- Korkmaz, Z. (2022). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köksal, M. F. (2022). *Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-Necât*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Longacre, R. E. (1976). *An Anatomy of Speech Notions*, Lisse: The Peter de Ridder Press.
- Pekolcay, A. N. (2004). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, 485-486, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Seçkin, K. (2019). Eski Türkçede Mental Fiiller, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, S. (2012). Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şentürk, A. A.-Kartal, A. (2017). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Timurtaş, F. (1989). *Mevlid Süleyman Çelebi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- User, H. Ş. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları: Söz Varlığı İncelemesi*, Konya: Kömen Yayınları.
- Van Valin, R. D. (2005). *Exploring the Syntax-Semantics Interface*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Yaylagül, Ö. (2005). Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 17-51.
- Yıldız, H. (2016). Eski Uygurcada Mental Fiiller, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, E. (2024). *Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Pegem Akademi.

Extended Summary

In linguistic studies, verbs, which are considered as the basic word types, have been defined and classified on the basis of morphological, syntactic and semantic criteria. In Turkish language studies recently it is seen that the verbs are classified from a linguistic perspective by going beyond the traditional approach that has been going on for a long time. On the other hand, it is possible to say that semantics specially, which has wide boundaries, has been studied at an advanced level in studies on the classification of verbs in world languages.

Süleyman Çelebi (1351-1422) is the author of *Vesîletü'n-Necât*, written in Old Anatolian Turkish in the XVth century. The work, popularly known as *Mevlid* usually, was written to express the superiority of the Hz. Muhammed over other prophets as a result of a debate that took place in the Great Mosque of Bursa.

Levin's (1993: 111-276) classification of verbs developed within the framework of the relationship between semantics and syntax consists of 49 upper classes and 186 lower classes. The types of verbs that make up the upper class are: *verbs of putting; verbs of removing; verbs of sending and carrying; verbs of exerting force: push/pull verbs; verbs of change of possession; learn verbs; hold and keep verbs; verbs of concealment; verbs of throwing; verbs of contact by impact; poke verbs; verbs of contact: touch verbs; verbs of cutting; verbs of combining and attaching; verbs of separating and disassembling; verbs of coloring; image creation verbs; verbs of creation and transformation; engender verbs; calve verbs; verbs with predicative complements; verbs of perception; verbs of psychological state; verbs of desire; judgment verbs; verbs of assessment; verbs of searching; verbs of social interaction; verbs of communication; verbs of sounds made by animals; verbs of ingesting; verbs involving the body; verbs of grooming and bodily care; verbs of killing; verbs of emission; destroy verbs; verbs of change of state; lodge verbs; verbs of existence; verbs of appearance, disappearance, and occurrence; verbs of body-internal motion; verbs of assuming a position; verbs of motion; avoid verbs; verbs of lingering and rushing; measure verbs; aspectual verbs; weekend verbs; weather verbs.*

In this study, in which the verbs in the first 100 couplets of *Vesîletü'n-Necât* are analyzed according to Levin's classification, first, the verbs in each couplet are marked and then each couplet given in modern Turkish is placed under the relevant heading according to Levin's classification.

Some examples included in the class verbs of communication in *Vesîletü'n-Necât* are as follows:

çünkü hâk evveligin bildün ' ayân
diñle imdi **kı**layım şun' ın **bey**ân (66)

“Since you clearly know the primacy of Allah; listen now and I will tell you about His art.”

iy ‘ azizler uşda **başlaruz söze**
bir **vaşıyyet kı**luruz illâ size (33)

“Now dear friends we begin to talk; but we have a word of advice for you.”

‘ ışkıla gel imdi allah **eydelüm**
derdile gözyaşıla âh eydelüm (5)

“Come, let us now say Allah with love; let us sigh with sorrow and tears.”

An example in the subclass (complete verbs) of aspectual verbs in Vesiletü’ n-Necât is as follows:

her nefesde allah adın di müdâm
allah adıyla **olur** her iş **tamâm** (4)

“Always mention the name of Allah in every breath; every work is completed in the name of Allah (by saying the bismela).”

An example in the subclass (create verbs) of the verbs of creation and transformation in Vesiletü’ n-Necât is as follows:

şun‘ ıla bunları ol **var eyledi**
birliğine cümle ikrâr eyledi (28)

“Allah created them with art; they all affirmed the oneness of Allah.”

An example in the subclass (want verbs) of the verbs of desire in Vesiletü’ n-Necât is as follows:

bârî ne **hâcet kı**lavuz sözi çok
birdürür ol andan artuğ tañrı yok (30)

“If so is no need to say much; he is one and there is no god but him.”

An example in the subclass (sight verbs) of the verbs of perception in Vesiletü’ n-Necât is as follows:

anlaruñ kim eksügi çok işinüñ
eksügin **gözler** olur ol kişinüñ (44)

“Those who are much deficient in their work are watching for the deficiency of every person.”

An example in the subclass (verbs of occurrence) of the verbs of appearance, disappearance, and occurrence in Vesiletü’ n-Necât is as follows:

lîki her yirde kim **ola** iñtilâl
luğfıla işlâh ide ehl-i kemâl (48)

“Wherever there is disorder, mature people correct it gently.”

An example in the class of engender verbs in Vesiletü’ n-Necât is as follows:

hem **sebeb olmış** ola bu varlığa
‘ ışkıla dinleyeni_ iy hağ yarlığa (68)

“May he be the cause of this existence; O God, forgive him who listens with love.”

Yaren Nur YILMAZ

An example in the subclass (marvel verbs) of the verbs of psychological state in Vesîletü'n-Necât is as follows:

niçe biñ yıl terbiyet kıldı aña
añla işbu sözleri vü [bağıl] taña (70)

“How many thousands of years he trained him; understand these words and marvel”

An example in the subclass (swarm verbs) of the verbs of existence in Vesîletü'n-Necât is as follows:

haşre dek ger dinilürse bu kelâm
niçe haşr ola bu olmaya tamâm (31)

“If this saying were uttered until the day of resurrection, many things would come together (but) it would not be completed.”

An example in the class of learn verbs in Vesîletü'n-Necât is as follows:

allah aña dāyimā luğ işleye
kim şevābın okuyup bağışlaya (37)

“May Allah always bestow a favour; him read and give good deed.”

When we look at these data, we see that 11 of the 49 main verb headings in Beth Levin's verb classification are witnessed in the text.

Atf (cite): *Khattab Alkhatip, Majd Hakam, Erenoğlu Ataizi, Dilek* (2025). Marzubân-nâme tercümesi'nde Arapça unsurlar, *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 10, 165-182. doi: 10.48147/dada.1658568

Marzubân-nâme Tercümesi'nde Arapça Unsurlar¹

Majd Hakam KHATTAB ALKHATİB², Dilek ERENOĞLU ATAİZİ³

Marzubân-nâme Tercümesi'nde Arapça Unsurlar

Öz

Edebiyat, dilin korunması ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, Farsçadan Türkçeye çevrilen Marzubân-nâme, Eski Anadolu Türkçesi döneminin çok dilli yapısını, dil zenginliğini ve kültürel etkileşimlerini yansıtan önemli eserlerden biridir. Marzubân-nâme, didaktik bir eser olup, kısa ve etkileyici hikâyelerden oluşan bir hikâye kitabıdır. Bu hikâyeler genellikle hayvanlar arasında geçen kıssalar ve ibret verici anlatılardan meydana gelmektedir. Eserin dili sade, akıcı ve anlaşılırdır. Hikâyeler, doğal ve canlı bir anlatımla okuyucuya sunulmuş, anlatımın etkileyiciliğini artırmak için diyaloglara ve betimlemelere geniş yer verilmiştir.

Bu çalışmada, Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden biri olan Marzubân-nâme Tercümesi'nde yer alan Arapça unsurların kullanım şekilleri incelenmiştir. Eserdeki Arapça kelimeler masdar, isim, sıfat, ism-i fâil ve ism-i mef'ûl gibi dilbilgisel kategorilere ayrılarak ele alınmış ve bunların yapı ve anlam bakımından nasıl bir dönüşüm geçirdiği tespit edilmiştir. Anlam daralması, anlam genişlemesi ve anlam değişmesi gibi süreçler örneklerle açıklanarak bu kelimelerin Türkçeye kazandırılma biçimleri analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Marzubân-nâme, Şeyhoğlu Sadre'd-din Mustafa, Eski Anadolu Türkçesi, Arapça unsurlar, Marzubân Bin Rüstem.

Makale Türü: Araştırma

Arabic Elements in the Translation of Marzubân-nâme

Abstract

Literature holds an important place in preserving language and ensuring cultural continuity. In this context, Marzubân-nâme, translated from Persian into Turkish, is one of the most significant works reflecting the multilingual nature, linguistic richness, and cultural interactions of the Old Anatolian Turkish period. Marzubân-nâme is a didactic work and a storybook composed of short and impactful tales. These stories mainly consist of moral fables featuring animals and instructive narratives. The language of the work is simple, fluent, and comprehensible. The stories are presented to the reader with a natural and lively narrative, incorporating rich dialogues and descriptions to enhance the effectiveness of the storytelling.

In this study, the usage patterns of Arabic elements in the Marzubân-nâme translation, a work from the Old Anatolian Turkish period, are examined. The Arabic words in the text are categorized into grammatical groups such as infinitives, nouns, adjectives, active participles (ism-i fâil), and passive participles (ism-i mef'ûl), and their structural and semantic transformations are analyzed. Processes such as semantic narrowing, broadening, and shifts in meaning are explained with examples, shedding light on how these words were integrated into Turkish.

Keywords: Marzubân-nâme, Şeyhoğlu Sadre'd-din Mustafa, Old Anatolian Turkish, Arabic elements, Marzubân bin Rüstem.

Paper Type: Research

¹ Bu makale, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı'nda hazırlanmakta olan "Marzubân-nâme Tercümesi'nde Arapça Unsurlar" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiş, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SYL-2025-3420 Kodlu Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) kapsamında hazırlanmıştır.

² Yüksek Lisans Öğrencisi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, majd.khteeb0@gmail.com, ORCID No: 0009-0000-4874-7101.

³ Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, dilekerenoglu@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-1464-9196.

1. Giriş

Edebiyat, dilin korunması, zenginleştirilmesi ve sürekliliğinin sağlanmasında kilit öneme sahiptir. Kültür ve dilin ayrılmaz bir parçası olarak edebiyat, tarihsel süreçlerde dilin kimliğini oluşturan söz varlığını, dilbilgisel yapıları ve yazı sistemlerini belgeleyen birincil derecede bir başvuru kaynağıdır. Türk edebiyatına ait şiir ve nesir metinleri, Türk dilinin kelime hazinesini, dil estetiğini ve söz dizimi sistemlerini muhafaza eden birer dil mirası niteliğindedir. Bu eserler, sadece geçmişin kültür ve dil birikimini yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda günümüzün dil kullanım becerilerinin geliştirilmesi ve kültür mirasına yönelik farkındalıklarını derinleştirilmesi açısından da merkezî bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu tür metinlerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, edebî üretimde dilin yaratıcı ve yenilikçi kullanım biçimlerinin teşvik edilmesine imkân sağlamaktadır. Böylece eski metinlerin incelenmesi, yalnızca çağdaş dilin evrimine katkıda bulunmakla kalmayıp aynı zamanda kültür ve sanata ait üretimin sınırlarını genişletmeyi mümkün kılmaktadır.

Bu bağlamda, Marzubân-nâme gibi eserler, hem dönemin dil özelliklerini hem de farklı dillerle olan etkileşimi yansıtmaları açısından önemli örneklerdir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınan Marzubân-nâme tercümesi, dönemin dil özelliklerini yansıtan zengin bir kaynaktır. Eserin yazıldığı dönemde, Arapça unsurların yalnızca bilimsel ve dinî metinlerde değil, aynı zamanda edebî eserlerde de yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Marzubân-nâme'de Arapça kelime, kelime grubu ve atasözlerinin sıklıkla eserde yer alması, dönemin çok dilli yapısını ve kültürel etkileşim zenginliğini açıkça ortaya koymaktadır.

1.1. Marzubân-nâme Tercümesi ve Yazarı

Marzubân-nâme, Farsçadan Türkçeye Şeyhoğlu Sadre'd-dîn Mustafa tarafından çevrilmiş önemli bir eserdir. Şeyhoğlu hakkında tarihî kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. 1401 yılında Kenzü'l-Küberâ adlı eserini yazdığına göre, yaklaşık 1340 yılında doğmuş olmalıdır (Yavuz, 2010). Arapça ve Farsçayı iyi derecede bildiği için dönemin değerli eserlerini Türkçeye kazandırmıştır. Marzubân-nâme tercümesi Şeyhoğlu'nun çevirileri arasında kayda değer eserlerinden biridir.

Şeyhoğlu'nun, Kütahya ve çevresinde kurulan Germiyan Beyliği topraklarında yerleşmiş olan muteber bir aileden geldiği Germiyan saraylarında yetiştiği bilinmektedir (Bkz. Mustafa Çetin Varlık, 1974: 120-126). Şeyhoğlu, İran ve Anadolu edebiyatlarının derin izlerini eserlerinde başarıyla yansıtan bir edebiyatçıdır. Attâr, Ferîdüddîn ve Sanâ'î gibi İranlı şairlerin edebî birikimlerinden etkilenen Şeyhoğlu, özellikle *Hurşîd-nâme* adlı eserinde bu etkileri açıkça göstermiştir. Eserinde, söz konusu İranlı şairlere ait şiirlerden alıntılar yapmakla birlikte, benzer konuları kullanarak Anadolu Türk edebiyatının erken dönem şairleriyle kurduğu bağları pekiştirmiştir. Bu durum, Şeyhoğlu'nun hem Anadolu hem de İran edebiyatı arasındaki kültürel etkileşimi eserine ustaca yansıtmaya başarısını ortaya koymaktadır.

Şeyhoğlu'nun ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 15. yüzyılın başlarında vefat ettiği tahmin edilmektedir (Uzunçarşılı, 1947: 59).

Aslı Farsça olan Marzubân-nâme, mensur hikâyeler ile masallardan oluşan ahlaki nitelikte bir konuya sahiptir. Korkmaz, eserin kaleme alınma amacını şu şekilde açıklar: “*Şeyhoğlu, eseri Türkçeye aktarmasının sebebini anlatırken, Marzubân-nâme'nin bu cinsten kitaplar arasında en iyisi olduğunu söylüyor. O gerçi, Kelile Dinme, Marzubân-nâme'den eski ve daha ünlüdür. Ancak hikmet ve yarar sağlama bakımından bu ondan daha iyidir; anlamı daha derin olduğu için, değme insan ondan kolayca yararlanamaz, diyerek, Mazubân-name'yi Kelile ve Dimne'den daha üstün tutmuştur. Ayrıca, böyle bir eserden o devir padişahlarının mahrum kalmasına gönlüm razı olmadığı ve anlaşılması da güç bir eser olduğu için, herkes yararlınsın diye Türkçeye aktardım diyor.*” (2017: 41).

Korkmaz, Marzubân-nâme'nin konusuyla ilgili olarak şunları belirtmiştir: “*Eser, kendisi ile hükümdar ve veziri arasında geçen bir tartışma dolayısıyla nakledilen fıkra ve hikâyelere dayanır. Bütün fasıllarda fıkra ve hikâyelerin çoğu Kelile ve Dimne hikâyelerinde ve Binbir Gece Masalları'nda olduğu gibi başka fıkra ve hikâyelere bağlanmıştır. Hikâye kahramanları da hayvanlardır.*” (2017: 39).

Korkmaz'ın belirttiği gibi, Marzubân-nâme çeviri bir eser olmasına rağmen, canlı ve hareketli bir yapıya sahiptir. Dil örgüsü, kısa ve kesik kesik, doğal ve dinamik cümlelerle şekillenmektedir. Bu özellikler, eserin akıcılığını ve etkileyciliğini artıran önemli özelliklerdendir (Bkz. 2017: 55).

Eser, 13. yüzyıl edebî İran diline aktarılmış iki ayrı metin üzerinden günümüze ulaşmıştır. Bu metinlerden birinin yazarı Sa'dü'din el-Veravîni, diğerinin yazarı ise Muhammed Gazi el-Malatyavî'dir. Eser, Veravîni'ye ait nüsha temel alınarak Türkçeye iki farklı dönemde çevrilmiştir. İlk çeviri, 14. yüzyılda Eski Anadolu Türkçesi döneminde, Germiyan Beyi Muhammed Beyoğlu Süleyman Şah'ın emriyle Şeyhoğlu Sadre'd-din Mustafa tarafından gerçekleştirilmiştir. İkinci çeviri ise 18. yüzyılda Osmanlı Türkçesi döneminde, Urfalı Nüzhet Ömer Efendi tarafından yapılmıştır (Bkz. Çelik, 2020: 168-187). Bu çeviriler, eserin hem İran hem de Türk edebiyatındaki farklı dönemlerdeki etkisini ve önemini göstermektedir.

Veravîni nüshası, dokuz bölümden oluşmaktadır. *Ravzatü'l- 'ukûl* ile karşılaştırıldığında, Veravîni'nin belirttiği üzere eserin bazı hikâye ve bölümlerinin bu nüshada yer olmadığı ve Veravîni'nin eserin bir kısmını İsfahan'da bir süre bulunduğu Nizâmiye Medresesi'nde düzenlediği görülmektedir (Kurtuluş, 2004: 257-258). İlk bölümde, Merzubân'ın hikâyesine yer verilmiştir. Bu hikâyede, Merzubân bin Rüstem, dönemin hükümdarının kardeşi olarak tanıtılmakta ve münzevi bir hayat süren bir kişi olarak tanımlanmaktadır. Eser, hükümdar ile veziri arasında geçen bir tartışmaya dayalı olarak nakledilen hikâye ve kıssalardan oluşmaktadır. Geriye kalan

sekiz bölümde, hükümdar ve çevresindeki meseleler ele alınmış, bu sorunlara yönelik çözümler ise çeşitli hikâyeler aracılığıyla anlatılmıştır. Böylece, eser, Kelile ve Dimne'ye benzer şekilde, hikâyelerin kahramanları olarak hayvanların konuşturulması yoluyla düzenlenmiştir. Marzuban-nâme, sanatkârane ve süslü anlatımıyla Fars edebiyatının nesir türündeki önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Hem hikâye yapısı hem de edebî üslubu ile dönemin kültürel ve edebî birikimini yansıtan bu eser, İslam coğrafyasında hikâye anlatıcılığının klasikleşmiş bir temsilini sunmaktadır.

Marzubân-nâme'nin iki nüshası vardır. Bu nüshalar, Berlin Devlet Kütüphanesi'nde⁴ ve Varşova Üniversitesi İslam Eserleri Kütüphanesi'nde⁵ bulunmaktadır.

1.2. Esi Anadolu Türkçesinin Dil Özellikleri

Eski Anadolu Türkçesi (EAT), 13. yüzyılda başlamış ve 16. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Bu dönem, Osmanlı Türkçesinin ortaya çıkmasıyla sona ermiştir. EAT, yalnızca Anadolu coğrafyasıyla sınırlı kalmamış; Kuzey ve Güney Azerbaycan, Irak ve Suriye gibi geniş bir bölgede etkili olmuştur. 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlar'da da kullanılmaya başlanarak coğrafi yayılımını artırmıştır.

Siyasi açıdan incelendiğinde, EAT, Anadolu Selçukluları, Beylikler dönemi, Karakoyunlu ve Akkoyunlu hanedanları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerini kapsayan bir süreçte etkinliğini sürdürmüştür. Bu dönemde Türkçe, güçlü bir şekilde gelişme göstermiş olsa da çevresindeki Farsça ve Arapçanın etkilerine de açık olmuştur. Özellikle Arapça, bilim, din, edebiyat ve devlet dili olarak önemli bir yer tutmuş; bu nedenle, EAT metinlerinde Arapça unsurlar sıkça kullanılmıştır.

Ercilasun (Bkz. 2004: 457-463)'un tespitlerine göre, dönemin dil özelliklerinden biri ünlü yuvarlaklaşması ve küçük ünlü uyumunun bulunmamasıdır. Ses özellikleri açısından kelime sonundaki *g* sesinin zamanla kaybolduğu, kelime başındaki *k-* ve *t-* seslerinin tonlulara yumuşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, dış arası *d* sesi *y* sesine dönüşmüş; çift dudak *w* sesi ise *v* sesine dönüşmüş veya tamamen düşmüştür. Kelime başındaki *b-* sesinin de *v-* sesine dönüşmesi ya da düşmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Eklerde yuvarlaklaşma eğilimi görülmüş ve *d-* ile başlayan eklerde yalnızca tonlu biçimler kullanılmıştır.

⁴ W. Pertsch, Die Handschriften Verzeichnisse der kgl. Bibliothek zu Berlin, Bd. VI: Verzeichnis der türkischen Handschriften, Berlin 1889, s. 437.

⁵ Ar. Zajaczkowski, Najstarsza wersja turecko perskiego zbioru opowiesci p.t. Marzuban-name, Bulletin International de l'Academie Polonaise des Sciences et des Lettres, cl. De Philologie, Ann. 4.

Şekil özelliklerine bakıldığında, isimden isim yapma eklerinde +LXg ekinin +IU biçimine dönüştüğü görülmüştür. Küçültme ekleri olarak +çUk ve +çAgUz kullanılmış, hâl eklerinde ise ilgi hâli eki +U, ünlülerden sonra +nU biçimini almıştır. Çıkma hâli eki +dAn, vasıta hâli eki ise -(I)LA şeklindedir. Fiil çekiminde, gelecek zaman eki olarak -IsAr, bilinen geçmiş zaman için ise -dUk ekinin yaygın kullanıldığı tespit edilmiştir. Fiillerin yeterlik biçimi -U bil-, olumsuz biçimi ise -ImA- ekiyle yapılmıştır.

EAT döneminde Arapçanın etkisi, yalnızca kelime hazinesiyle sınırlı kalmamış, dil bilgisi, anlatım biçimi ve üslup özelliklerinde de kendini göstermiştir. Özellikle dinî ve ahlaki metinlerde, Arapça kelimeler ve deyimler yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu unsurlar, sadece dönemin dil yapısını değil, aynı zamanda kültürel ve entelektüel eğilim ve birikimlerini de yansıtmaktadır.

2. İnceleme

2.1. Yapı İncelemesi

Seçilmiş Arapça kelimeler, metinde farklı dilbilgisel işlevler üstlenmektedir. Bu işlevlerin belirlenmesi, metnin dilsel yapısını anlamada önemli bir aşamadır. Söz konusu kelimeler, cümle içinde çeşitli görevler yerine getirerek cümle yapısını şekillendirip metnin dilsel bütünlüğünü oluşturmaktadır. İşlevsel sınıflandırma, kelimelerin nasıl kullanıldığını ve bu kullanımın metnin genel yapısına nasıl etki ettiğini anlamaya yönelik bir yaklaşım sunmaktadır. Bu bağlamda, aşağıda kelimelerin işlevlerine dair bir sınıflandırma yapılmıştır.

Tablo 1: Eski Anadolu Türkçesi Çeviri Yazı İşaretleri

آ, ا	a, ā, e	ص	ş
ب	b,p	ض	ž
پ	p	ط	ť
ت	t	ظ	z
ث	s	ع	‘
ج	c, ç	غ	ğ
چ	ç	ف	f
ح	h	ق	k
خ	h	ك	g, k, ŋ

د	d	ل	l
ذ	z, d	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	نك	ng
ژ	j	و	v, o, ö, u, ö, õ, ū, ā
س	s	ه	h, a, e
ش	ş	ى	y, i, ī, ī,

2.1.1. Masdar

Tablo 2: Masdar Örnekleri

‘acz	ihtiyāc	şān
‘afv	ihtiyār	taḥammül
‘alāqa	ihtiyāt	ṭaleb
buḥl	istiḳbāl	ṭama’
cehl	istiḳlāl	tefekür
def’	ḳabül	tefsir
delālet	ḳavl	tercüme
fark	keşf	teşvīş
faşl	muḥabbet	tevāzu’
fāyide	müşāhede	vasf
ġalebe	nidā	vesvese
ġarḳ	raḳş	vücüd
ġayret	selb	zabṭ
hareket	sem’	zarb
ḥased	seyr	ziyāde
ḥusümet	şıdk	zillet
ḥuzūr	şefḳat	zuhūr

2.1.2. İsim

Tablo 3: İsim Örnekleri

‘adet	dimāğ	lahza
āfet	dünyā	maķām
‘ahd	edeb	manzar
‘alāmet	ehl	menzil
‘ibāret	ehliyyet	mescid
afāk	ğamze	nūr
ālet	ğaraż	ruk‘a
bedel	ğaret	şadef
bedr	ğayb	şafha
berd	haber	şek
beyt	halka	şeytān
cenāb	‘itr	tıfl
cümle	imām	vaţan
dār	kalb	vech
def‘a	ķalem	vezīr
defter	ķatre	zerre
devr	ķiřsa	zihn

2.1.3. İsm-i Fa‘il

Tablo 4: İsm-i Fa‘il Örnekleri

‘aciz	hayin	muhelif
‘akıl	kāfir	muhtār
‘āşi	kāni‘	müfsid

cāyız	mu‘arız	sābit
hāşıl	mu‘āvin	zālim

2.1.4. İsm-i Mef'ul

Tablo 5: İsm-i Mef'ul Örnekleri

ma‘mūr	maḥlūk	meḥdūm
ma‘şūm	maḥrūm	menşūr
ma‘zūl	maḥbūl	meşğūl
ma‘zūr	maẓmūn	mezḳūr
maḡrūr	mecrūḥ	mezlūm

2.1.5. Sıfat

Tablo 6: Sıfat Örnekleri

‘azīm	ḥassās	miskīn
aḥmaḳ	ḥazık	necis
deni°	ḳadīm	nefis
ḥafif	ḳavī	sehl
ḥaḳīr	kūfv	za‘if

2.2. Anlam İncelemesi

Arapça kelimelerin anlamları, metnin kültür ve dil bağlamını anlamada önemli ipuçları sunmaktadır. Bu inceleme, kelimelerin metinde kazandığı anlamları orijinal anlamlarıyla karşılaştırmayı ve bu süreçte meydana gelen anlam değişimlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Aşağıda, her bir kelimenin metindeki anlamına yönelik ayrıntılı bir değerlendirme yapılmıştır ve anlam değişikliklerinin türleri açıklanmıştır. Kelimeler rastgele seçilmiştir.

‘**acabā** [Ar.] acaba; tuhaf, tuhafır ki:

‘a. 14a/6, 15b/14. s. 379, dz. 379.

Korkmaz, ‘acabā kelimesini “tuhaf” olarak tanımlamıştır. Tuhaf kelimesi, Arapça kökenli tuhfē kelimesinden gelmekte olup “yeni şey” anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda, bir kişinin şüphelendiği ya da merak ettiği bir durumu ifade etmek istediğinde, karşılaştığı şeyin yeni bir şey olduğunu vurgulayarak bu kelimeyi kullandığı söylenebilir.

Arapça etimoloji sözlüklerinde ‘acabā kelimesini araştırdığında, İbn-i Fâris (2001: 717)’in bu kelimenin kökenini ‘a c b kelimesine dayandırdığı görülmektedir. İbn-i Fâris’e göre, ‘*aceb* kelimesi “kibir ve üstünlük” anlamlarını içermektedir. Dolayısıyla, ‘*acabā* ifadesi kullanıldığında, “bir şeyi kibirle ve büyük bir azametle değerlendirme” anlamı kastedilmektedir.

‘Acabā kelimesindeki anlam değişim türü, **başka anlama geçiştir.**

‘**Ācib** [Ar.öi.] Marzubaân-nâme Tercümesi’inde adı geçen Benî İsrâil’de bir padişah adı

Ā. S175/12,13, Ā. +e 69b/14, Ā. idi 69b/9, dz. 380.

‘Ācib isminin özel ad olarak Arap dünyasında kullanılıp kullanılmadığına dair yapılan araştırmada yalnızca tek bir sonuca ulaşılmıştır. Beni İsrail’de böyle bir padişah adına rastlanmamıştır. Arap dünyasının bazı bölgelerinde ‘Ācib isminin özel isim olarak kullanıldığına dair herhangi bir bulguya da rastlanmamıştır. Ancak bu ismin özel ad olarak kullanılması mümkün görülmektedir.

Ulaşılan tek sonuç, 1563 yılında Sudan’da yaşamış bir hâkime aittir; bu hâkim, aynı zamanda bir devlet adamı, âlim ve fakih olarak tanınmaktadır.

‘**âdem** [Ar.] adam, insan

ā. S10/12, S11/1, S7/13 S80/2, ā. oğlanı “insanoğlu” 13b/1, 20b/8, 24b/4, 6, 25b/7, 41a/13,47b/11, ā. oğlanına S7/16, ā. oğlanından 68a/4, ā. oğlundan “insanoğlundan” 24b/3, ā.+ i görüp 21a/12, sınanmamış ā.+ den 8a/9, dz. 381.

Eserde âdem kelimesi insan anlamında kullanılmıştır. İnsana işaret etmek için hem “oğlan” hem de “oğul” kelimeleri kullanılmış olup, tek başına da kullanılmıştır. Arapçada bu anlama işaret etmek istendiğinde, mutlaka ibn, beni/benu kelimeleri ya da nisbet harfi /i/ kullanılmalıdır. Bu kelimeler, “oğul (oğlan) ve oğullar” anlamına gelmektedir. Nisbet harfi ise, tüm insanların Hazreti Âdem’e mensup olduklarını göstermek için kullanılmaktadır. Ancak tek başına kullanıldığında, Hazreti Âdem kastedilmiş olmaktadır.

‘Âdem kelimesindeki anlam değişim türü, **anlam genişlemesidir.**

bākī [Ar.] daimî, ebedî

b. S2/16, S3/8, S5/1, S8216, 8a/10, 64a/14, b. kalur 9a/13, b. kalmaz 7a/1, b. olsun 61a/9. s.405, dz. 405.

Arapçada olduğu gibi, bākī kelimesi “süreklilik ve kalıcılık” anlamı taşımaktadır (İbn-i Fâris, 2001: 127). Özellikle, varlığını kesintisiz sürdüren ve yok olmayan unsurlar için kullanılan bu kelime, zamanın ötesine uzanan bir mevcudiyeti ifade etmektedir.

Bākī kelimesinde anlam değişmesi gerçekleşmemiştir.

cin [< Ar.] gözle görünmez, ateşten yaratılmış bir yaratık

c.9/9, c.+üç S9/7. S433, dz. 433.

Arapçada cin kelimesi, “örtme ve gizleme” anlamına gelmekte olup kökeni “c n n, bir şeyin gizlenmesi veya örtülmesiyle ilgilidir. İlginç bir şekilde, cennet kelimesi de aynı kökten türemiş olup “bahçe” anlamına gelmektedir. Cennetteki ağaçlar, yapraklarıyla cenneti örtüp gizlilik sağlamaktadır. Cinler ise gizli varlıklar oldukları için bu adlandırmayı kazanmışlardır (İbn-i Fâris, 2001: 184).

İlginç kelimelerden biri de Arapçada *cenin* kelimesidir. Cenin, “anne karında gizli” olduğu için bu şekilde adlandırılmıştır.

Cin kelimesindeki anlam değişim türü, **anlam daralmasıdır**.

dīn [Ar.] din

d. S1//13, d. tōm 53a/7, d.+ i 19a/4, d.+ i bütün 60a/12, d.+ e 64a/8. S.453, dz. 453.

Adî Şîr (1908: 69), dīn kelimesinin Farsça kökenli olup inanç ve mezhep anlamlarına geldiğini belirtmiştir. Bu kelimenin Farsça kökenli düşünülmesinin sebebi, Farsların her ayın yirmi dördüncü gününde çocuklarını eğitim almaya gönderir, o günde de evlenirlerdi. Bu gün, inançlarına göre bir dinî özelliği taşıdığı için o güne de *dīn* adını vermişlerdir.

Arapça kökenli olduğu belirtilen “dīn” kelimesi, Arapça kaynaklarda Farsça kökenli olarak gösterilmektedir. Farsçada “belirli bir güne verilen ad” olarak kullanılırken, hem Arapça hem Türkçede anlam değişmesine uğrayarak “inanç” ve “mezhep” anlamları kazanmıştır. Ancak araştırmanın odak noktası Arapçadaki kullanımı olduğundan, Arapçadaki anlama göre Türkçedeki anlam kullanımında herhangi bir **anlam değişmesi yoktur**.

ğaddār [Ar.] gaddar, acımasız

ğ . 63a/6, ğ. +lardur S13/8, dz. 483.

Ġaddār, g d r kökünden türemiş olup, asıl anlamı “bir şeyi terk etmektir” (İbn-i Fâris, 1005: 783). Dolayısıyla, bir insanın gaddar ise, vefayı terk ettiğini ifade etmektedir. Modern Arapçada bu kelimenin anlamı “arkadan kötü işler çevirme” şeklinde daralmışken, Türkçede “acımasız kişi” anlamında bir niteleme hâlini almıştır.

Ġaddar kelimesindeki anlam değişim türü, **anlam daralmasıdır**.

ḥafif [Ar.] hafif, yeğni

ḥ. olan S8/7. s.506, dz. 506.

İbn-i Fâris (2001: 286), ḥafif kelimesini, “ağır kelimesinin karşıtı” olarak tanıtmıştır. Ḥafif, yalnızca fiziksel ağırlığı değil, aynı zamanda soyut anlamda da bir yükün veya durumun hafifliğini ifade eden ve çeşitli anlamlara sahip olan bir kelimedir.

Ḥafif kelimesinde herhangi bir anlam değişmesi gerçekleşmemiştir.

ıtr [Ar.] güzel koku

Anuḡ fikri i.+ından şabā yeli dimāğ-ı insāni muʿaṭṭar kıılır i.+ından S1/4 s.525, dz. 525.

İtr kelimesinin kökeni, “hoş kokulu maddelerle işlenmiş şeyler”le ilişkilidir. Başlangıçta bu kelime, “kumaşlar veya hoş kokularla kaplanmış eşyalar gibi, kokulu maddelerle iyileştirilmiş ya da değiştirilmiş şeyler”i tanımlamak için kullanılmıştır. Daha sonra, anlamı genişleyerek “nesnelere veya kişiler üzerindeki hoş kokular”ı ifade etmeye başlamıştır. (İbn-i Fâris, 2001: 760).

Bu genişlemenin, güzel kokular için kullanılan maddelerle olan bağlantısından kaynaklandığı düşünülmektedir. Zamanla, kelime daha genel bir anlam kazanarak, aromatik yağlar, sıvı parfümler veya doğal kokular gibi her türlü hoş kokuyu tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Hem modern Arapçada hem de Türkçede, ıtr kelimesinin değişen anlamı kullanılmaktadır.

İtr kelimesindeki anlam değişim türü, **anlam genişlemesidir**.

iltifāt [Ar.] değer verme, iltifat

i.itmedüğünden S14/9, i. itmez oldı S9/11, dz. 531.

İltifāt kelimesi, “bükme ve bir şeyi doğrultusundan çevirme” anlamına gelen l f t kökünden türemiştir (İbn-i Fâris, 2001: 923). Bu bağlamda *iltifāt* kelimesi, “yüzün dönmesi” anlamına gelmektedir. Arapçada, “kişinin geriye dönüp bir şey ya da birini görmesi” anlamında kullanılmakla birlikte bu dönme, olumlu ya da olumsuz bir anlam taşıyabilmektedir. Türkçede ise anlam, mecazi bir şekilde “değer verme” veya “önem gösterme” anlamına dönüşmüştür.

İltifāt kelimesindeki anlam değişim türü, **başka anlama geçiştir**.

kışşa [Ar.] hikâye

ķ.+ sıdur S4/5, ķ+ sın 49a/5, ķ+ sında S10/7. s.562, dz. 562.

Ƙışşa kelimesi, “takip etmek” anlamı taşıyan ķ ş ş kökünden türemiştir. Ƙışşanın adlandırılmasının sebebi, “olayların birbirini takip eden bir sıra” halinde aktarılmasıdır. (İbn-i Fâris, 2001: 826).

Ƙışşa kelimesinde herhangi bir **anlam değışmesi** gerçekteşmemiştir.

mağara [Ar.] mağara

m. 3a/4, m.+ dan 29b/9, m.+ lara 26a/3, m.+ sına S176/1. s.576, dz. 576.

Afram (1951: 262)’a göre, “kehf” anlamında olan mağara kelimesinin Süryanice kökenli olup *m[˘]aaro* olarak telaffuz edildiğini belirtmiştir. Bu telaffuzun, Ma[˘]arretü’n-Nu[˘]man ve Ma[˘]arri köyü gibi bazı bölgelere isim verilmesiyle ilişkilendirildiğini ifade etmiştir.

Mağara kelimesinde herhangi bir anlam değışmesi gerçekteşmemiştir.

nebī [Ar.] peygamber

n. ‘aleyhi’-selām “Hazret-i peygamber” 68a/5, dz. 597.

Nebī kelimesi, hem Arapçada hem de Türkçede anlam değışikliğine uğramıştır. Cürci (1922: 15), bu kelimenin kökenini Eski Mısır diline dayandırmıştır. Ona göre Yahudiler aracılığıyla Araplara geçmiştir. Eski Mısır dilinde nebī, “evin sorumlusu” anlamına gelmekteydi. Zamanla bu kelime, Arapça ve diğer dillere geçerek “peygamber” anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

Başka bir açıdan incelendiğinde, nebī kelimesi, Arapçadaki n b a kökünden türetilmiş olabilir. Bu kök, “haber verme” anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla, *nebī* kelimesinin “haberci” ya da “haber getiren kişi” anlamında kullanılması doğaldır.

Modern Arapçada da *nebī* kelimesi, herhangi bir haber getirene değil, tıpkı Türkçede olduğu gibi yalnızca “peygamber” anlamında kullanılmaktadır.

Eğer birinci görüş doğru ise, anlam değışmesi türü **anlam genişlemesidir**. İkinci görüş doğru ise, **anlam daralmasıdır**.

öm(ü)r [Ar.] ömür, hayat.

ö. S2/16, S86/14, 36a/5, 42b/11, 43a/7, 45b/6, 63a/8, 68/1, 1, 3, 4, 7, 13, ö. virdüm 69a/10, ö. vird 68b/12, 69b/7, ö. virüp 69b/5, ö. vire 69b/5, der-beyân-ı ziyâdet-i ö. 68a/12, ö.-i de “yaşta” kararı, şekilde tâze yigirdi 34b/8-9, ö.+ üm 2a/11, 45/5, 51b/10, ö.+ üm ılduzı kararadı “ölüm

baktim geldi” 7a/13,, ö.+ ümden 45/7, ö.+ üm oldukça 32b/8, ö.+ ümden 45b/7, ö.+ ünden 15a/12, ö.+ i S86/5, 7a/9, 28b/1, 67a/10, 68b/7, 69a/5, ö.+ in S73/13. S.620-621, dz. 620.

Öm(ü)r kelimesi, “zamanın devamı ve sürekliliği” anlamına gelen ö m r kökünden türemiştir (İbn-i Fâris, 2001: 675). Bu bağlamda *öm(i)r* kelimesi, “hayat” veya “yaşam süresi” anlamında kullanılmaktadır.

Öm(ü)r kelimesi, herhangi bir **anlam değişmesi** gerçekleşmemiştir.

rāğīb [Ar.] rağbet eden, istekli.

r. 28a/13, dz. 627.

Arapçada rāğīb, r ğ b kökünden türetilmiştir, “istekli” anlamındadır. (İbn-i Fâris, 1005: 392).

Rāğīb kelimesi, anlam değişmesine uğramamıştır.

şabāh [Ar.] sabah, sabahleyin, ertesi gün: S16/9, 23a/5, 55a/8, 63b/11

ş. oldı S16, ş.+ ı 27b/1, çün [ol ağacın yaprağın sıkıp suyundan gözlerine sürdi] gözi açıldı, ş.+1 “sabahleyin, ertesi gün” vardı 13a/6, dz. 632.

Kök harfleri s b h olan *sabah* kelimesi, başlangıçta “bir renk” belirtmekte olup, bazı yorumlara göre bu renk “kırmızımsı tonlar”ı ifade etmektedir (İbn-i Fâris, 2001: 560). Özellikle sabah vaktinin kırmızımsı bir ton alması, bu kelimenin sabahı tanımlamak için kullanılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, sabah kelimesinin kökeni, aslında “günün ilk ışıklarının doğada oluşturduğu renk değişimi”ne dayanmaktadır. Zamanla, hem modern Arapçada hem de Türkçede sabah kelimesinin anlamı sadece bu kırmızımsı renk tonuyla sınırlı kalmamış, kelime daha geniş bir anlam kazanmıştır. Sabah, sadece belirli bir renk tonu ifade etmekten çıkıp “günün ilk ışıkları, başlangıç vakti” ve hatta genel olarak “günün erken saatleri”ni tanımlayan bir kavram hâline gelmiştir.

Şabāh kelimesindeki anlam değişmesi türü, **anlam genişlemesidir**.

şems [Ar.] güneş

ş. S13/13, ş.-i münevvere S13/12, dz. 653.

Şems kelimesi, köken itibarıyla hem “renklenmek” hem de “istikrarsızlık” anlamlarına işaret etmektedir (İbn-i Fâris, 2001: 514). Bu durum, kelimenin ilk anlamının, geçici veya değişken olan şeyleri tanımlamak için kullanıldığını gösterir. Anlam evriminde, *şems* kelimesi, doğrudan güneş anlamına gelmeden önce, belki de doğanın başka unsurlarına, örneğin “geçici ışık

hüzmeleri” veya “değişken renkler” gibi olgulara atıfta bulunmuş olabilir. Ancak, güneşin kendisi, zamanla bu niteliklere sahip olduğu için, bu kavramla özdeşleşmiş ve kelime, güneşi tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Arapçadaki anlamı değiştikten sonra Türkçeye de bu anlamda geçmiştir.

Şems kelimesindeki anlam değişmesi, **anlam daralmasıdır**.

şer(r) [Ar.] kötülük, fenalık.

ş. 22b/13, 28b/5, ş.+ den 25a/3, ş.+inden 13a/4, 26a/3, 30a/10, 36b/5, 43b/2, 56b/2, dz. 654.

Şer(r) kelimesinin kökü, ş r r harflerinden oluşmakta olup “yayılma ve saçılma” anlamını taşımaktadır (İbn-i Fâris, 2001: 502). Bu anlamın eski dönemde kullanılmış olabileceği ihtimali bulunmaktadır. Ancak klasik kaynaklar incelendiğinde, bu kökün yayılma veya saçılma anlamında bir kullanımı tespit edilememiştir. Kur’an-ı Kerim ve eski Arap şiirleri gibi temel metinlerde şer(r) kelimesi, genel olarak 'kötülük' veya 'hayırsızlık' anlamında yer almıştır. Kanıtların eksikliği göz önüne alındığında, şer(r) kelimesinin hem Arapça hem de Türkçede benzer bir anlamda, yani “kötülük ifade eden” bir şekilde kullanıldığı sonucuna varılabilir.

Şer(r) kelimesi, **anlam değişmesine** uğramamıştır.

vecd [Ar.] vecd, ilahi aşka dalma.

v. 39b/11, v. dutup “vecde gelip” 39b/11, dz. 682-683.

Arapçadaki v c d kökü, genel olarak “bulmak” anlamına gelmektedir (İbn-i Fâris, 2001: 560). Bu kelime, hem fiziksel anlamda “bir nesnenin bulunması” hem de duygusal ve manevi anlamda “bir keşif yapma” durumunu ifade edebilmektedir. Temelde, bir şeyin kaybolduktan sonra tekrar bulunması ya da bilinmeyenin keşfi anlamına gelir. Bu bağlamda, kelime hem somut hem de soyut anlamlarda geniş bir kullanım alanına sahiptir.

Türkçeye geçtiğinde ise vecd kelimesinin anlamı zamanla daralmış ve özellikle tasavvuf literatüründe “ilahi aşk” olarak daha özel bir anlam kazanmıştır. Bu değişim, kelimenin taşıdığı anlamın manevi bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Arapçadaki geniş anlamın aksine, Türkçede bu kelime, fiziksel bir nesneyle ilişkilendirilmektense, bir kişinin “Tanrı’ya duyduğu derin sevgi ve bağlılık”la ilişkili olarak kullanılmaktadır. Bulmak anlamı, burada manevi bir arayışın sonucu olarak Tanrı’yla olan içsel bir bağım, aşkın ve keşfin ifadesi haline gelir. Bu dönüşüm, kelimenin ilk anlamından tamamen farklı bir boyut kazanmasına yol açmıştır.

Dolayısıyla, Arapçadaki kelimenin genel anlamından hareketle Türkçede vecd kelimesi, daha çok manevi bir deneyimi ifade eden bir anlam değişimi yaşamıştır. Bu değişim, kelimenin anlamını ilahi aşka dalma ve Tanrı’ya duyulan sevgi ve bağlılık gibi tasavvufi bir çerçeveye sıkıştırmıştır.

Vecd kelimesindeki anlam değişim türü, **anlam daralmasıdır**.

zahıre [Ar.] hububet, yiyecek, aşlık.

z. 21b/7, 32a/9, dz. 703.

Kök olan z h r, “bir şeyin saklanması” ve “ihtiyaç anında kullanılmak üzere korunması”nı ifade etmektedir (İbn-i Fâris, 2001: 372). Arapçada bu anlam oldukça geniştir ve herhangi bir nesneye işaret edebilir. Örneğin, bir eşya, “değerli bir varlık ya da ihtiyaç anında kullanılacak bir malzeme” zahıre olarak tanımlanabilmektedir. Türkçeye geçince ise kelimenin anlamı daralmış ve sadece “buğday, yiyecek veya aşlık” gibi maddeleri ifade eden bir anlam kazanmıştır.

Zahıre kelimesindeki anlam değişmesi türü **anlam daralmasıdır**.

Sonuç

Kelimelerin anlamlarında görülen daralma, genişleme ve başka anlama geçiş gibi değişmeler, dilin yalnızca bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda kültürel ve tarihsel dönüşümün bir yansıması olduğunun göstergesidir. Marzubân-nâme Tercümesi, Arapça kökenli kelimelerin Türkçeye geçerken bazı Arapça kelimelerin anlamlarının koruduğunu (*bâkî*), bazılarının ise yeni anlam katmanları kazandığını (*iltifat*) göstermektedir. Örneğin, *ğaddar* kelimesinin Arapçada “vefa yoksunu” anlamından Türkçede “acımasız kişi” anlamına evrilmesi, anlamların toplumsal bağlamla şekillendiğini göstermektedir. Bu durum, dilin gelişiminde kültürel etkileşimlerin öneme işaret etmektedir. Ayrıca, Arapçanın sadece dinî ve bilimsel değil, edebî metinlerde de etkin şekilde kullanılmış olması, dönemin çok dilli yapısının ve geniş kültürel etkileşim ağının bir göstergesidir. Kelimelerdeki anlam değişmeleri ise dönemin toplumsal değerlerini ve kültürel algılarını yansıtmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Etik kurul izni gerektiren araştırmalarda, izinle ilgili bilgilere (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde, ayrıca makalenin bu kısmında; olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmelidir. Etik kurul onayı gerektirip bu izni bulunmayan ya da bilgileri sağlanmayan makaleler dergimizde yayınlanmaz.

Örnek 1: “Bu çalışma (... tarih ve ... sayılı ... Etik Kurul Onay Belgesi ile) bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.”

Örnek 2: “Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.”

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

(Yazarların makaleye katkı oranları oran olarak ya da betimsel olarak verilebilir. Çok yazarlı makalelerde aşağıdaki Örnek 1 veya Örnek 2'den yalnızca birini kullanınız. Tek yazarlı makalelerde Örnek 3'teki ifade yazılabilir.)

Örnek 1: “Çalışmanın (tamamı iki yazar ile birlikte/bölümleri yazarlara paylaştırılarak ... gibi) oluşturulmuştur. Bununla birlikte (birinci ve ikinci bölümleri Aaaa Bbbb; analiz içeren kısımlar Cccc Dddd ... gibi) tarafından yapılmıştır. X, Y, Z hususlarında katkılar Aaaa Bbbb ve Eeee Ffff tarafından hazırlanmıştır.”

Örnek 2: “Yazar 1'in makaleye katkısı %..., Yazar 2'nin makaleye katkısı %....'dir.”

Örnek 3: “Makale tek yazarlıdır.”

Destek Beyanı

Bu kısımda, araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, kurum veya kuruluş adı ile proje numarası gibi bilgilere yer verilecektir. Destek alınmamışsa örnekteki ifade yazılabilir.

Örnek: “Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.”

Çıkar Beyanı

Bu kısımda yazarların çıkar çatışması durumuna ilişkin beyanlarına yer verilecektir. Tüm makaleler için mutlaka bu başlığa yer verilmelidir.

Örnek 1: “Makalenin yazarları arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.”

Örnek 2: “Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.”

Kaynaklar

- Afram, A. (1951). *El-Elfâzü'-Süryâniyye Fi'l-Ma'âcimu'l-Arabiyye*. Mecme'i'l-İlmi'l-Arabi Dergisi. Dimaşk.
- A. Zajaczkowski. (1936). *Najstarsza wersja turecko perskiego zbioru opowiesci p.t. Marzuban-name, Bulletin International de l'Academie Polonaise des Sciences et des Lettres. cl. De Philologie*. Anm. 4.
- Çelik, T. (2020). *Marzubân-nâme Tercümesi'nin Sözdizimi Özellikleri Üzerine Bir İnceleme*. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 2, (Haziran-June 2020). 168-187.
- Ercilasun, A.B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* (1. baskı). Ankara: Akçağ yayınları.
- İbn-i Fâris, A. (2001). *Mu'cem makayyisu'l-luga* (1. basım). Daru İhya'ut-Turasul-Arabi. (Orijinal eser 1005 yılında yazılmıştır).

- Korkmaz, Z. (2017). *Marzuban-nâme tercümesi destur-ı şahi*. Ankara: Türk Dili Kurumu.
- Kurtuluş, R. (2004). *Merzübanname*. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C. 29), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şîr, A. (1908). *El-elvâzü'l-Fârîsiyyet'ül-Mu'arraba* (2. basım). Beyrut: El-Matba'atu'l-Kasulikiyye Li'l-Eba'i'l-Yesu'i'in.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1947). *Osmanlı tarihi* (Cilt I-IV, s. 59). Ankara.
- Varlık, M.Ç. (1974). *Germiyan-Oğulları Tarihi (1300 - 1429)*, Ankara.
- Yavuz, K. (2010). *Şeyhoğlu*. TDV İslâm Ansiklopedisi, (C. 39), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- W. Pertsch. (1889). *Die Handschriften Verzeichnisse der kgl. Bibliothek zu Berlin, Bd. VI: Verzeichnis der türkischen Handschriften*. Berlin. s. 437.
- Zeydan, C. (1922). *Tarihu'l-lügati'l-Arabiyye* (2. basım, s. 15). Mısır: Matba'atu'l-Hilal.

Extended Summary

Studying literary works from previous periods plays an important role in understanding the development of language and analyzing its characteristics in those periods. By analyzing ancient texts, it is possible to reveal the linguistic changes that occurred in vocabulary and structures, in addition to understanding the expression and formulation methods that were used in those periods. In this context, the work called Marzubân-nâme Tercümesi was studied, as this work is a valuable model for understanding the characteristics of language in the Old Anatolian language period.

Marzubân-nâme Tercümesi is a translated text written by Sadred-din Mustafa Şeyhaoğlu during the Old Anatolian Language Period. The importance of this work lies in the fact that it is a highly skilled translation, with a language that is fluent and clear, reflecting the translator's skill in conveying meanings accurately without losing the original essence of the text. Moreover, this work contains valuable moral advice and wisdom, making it an important literary and intellectual reference for studying the linguistic methods of that era.

Translation is a bridge between cultures and plays a major role in shaping the linguistic identity of nations. In the period when Marzubân-nâme Tercümesi was written, there was a need to transfer knowledge and sciences from Arabic and Persian to Turkish, which contributed to enriching the Turkish lexicon and developing expression styles. This shows that translation was not just a linguistic process, but a means of conveying thought and culture, which greatly influenced the Turkish language in later times.

One of the main aspects studied in this work is the Arabic elements present in it, which were analyzed from a morphological and semantic perspective. From a morphological perspective, the

Arabic words included in the text were classified according to their linguistic types, including: sources, nouns, active participle, passive participle, and adjectives.

In terms of meaning, the meanings of the roots to which the Arabic words in the text belong were traced, and the relationship between the word in the text and its original meaning in the Arabic language was analyzed. The extent of the change that occurred in these meanings when used in the context of the Turkish text was also studied. The analysis also included monitoring semantic differences that may have arisen as a result of different usage methods in the translated text, which helps in understanding how Arabic vocabulary interacts with the linguistic structure of the ancient Anatolian language.

Studying such works provides a unique opportunity to discover the mutual linguistic influences between languages, and sheds light on how foreign vocabulary adapts to different contexts. The analysis of translated texts also reveals the translator's understanding of both the source and the translation languages, which contributes to enriching linguistic studies and historical translation.

Based on the above, it can be said that Marzubân-nâme Tercümesi represents an important linguistic model that reflects the characteristics of the ancient Anatolian language, and provides rich material for studying the interaction between Arabic and Turkish from the morphological and semantic aspects. Therefore, studying the previous works is not only an analysis of literary content, but also an important window for understanding linguistic developments and cultural communication between different civilizations.

The study of ancient texts is not limited to analyzing their vocabulary and structures, but extends to understanding the development of the language over time. When comparing Marzubân-nâme Tercümesi with texts written at other stages of the development of Turkish, changes in the way Arabic elements are used can be observed, both in terms of morphology and meaning. This helps in tracing the stages of Turkish's assimilation of foreign elements, and the extent to which they are integrated into the linguistic context.

Based on the morphological and semantic analysis of the Arabic elements in Marzubân-nâme Tercümesi, it can be said that this text represents a rich example for understanding the extent of Arabic influence on Anatolian Turkish. However, this research opens the way for further comparative studies between other translated texts, both from the same period and from later periods, which provides a broader opportunity to understand the process of language development and the transfer of concepts between civilizations.

The study of ancient texts such as the Marzubân-nâme Tercümesi is an important means of understanding the development of language and cultural interaction between peoples. By analyzing the linguistic elements contained in them, the influence of languages on each other can be traced, contributing to a deeper understanding of the process of translation and linguistic adaptation. Therefore, research into these texts is not limited to the past, but opens up new horizons for the study of languages and their development in the future.